ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

*

డాక్టరు దివాకర్ల వేంకటావధాని,
యం. ఏ. (ఆనర్సు), పి. హెచ్. డి.

*

సారస్వత పరిషత్తు,
లక్ రోడ్, హైద్రాబాదు.

సర్వస్వామ్యసంకలితము
ప్రథమ ముద్రణ 1958.
ద్వితీయ ముద్రణ 1961.

వెల : రూ. **2.50**

ముద్రణ :
శివాజీ ప్రెస్, సికింద్రాబాదు.

తొలిపలుకు

హైదరాబాదు నందలి ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారి పరీక్షల కాంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర మొక పాఠ్యభాగముగా నున్నది. ఆ విషయమును గూర్చి విద్యార్థుల కుపయుక్తమగునట్లుగా వ్రాయఁబడిన సమగ్ర గ్రంథము లేమియు లేకపోవుటచే వా రట్టిగ్రంథ మొకటి వ్రాయుమని నన్నుఁ గోరిరి. పరిషత్పరీక్షలకే కాక ఇతర పరీక్షలకుఁ గూడఁ బోవువారి కుపయోగకరముగా నుండునను నుద్దేశముతో సంగ్రహమైన యీ వాఙ్మయచరిత్రను వ్రాసితిని. ఇందాంధ్రవాఙ్మయముయొక్క స్వరూపము దిఙ్మాత్రముగా వివరింపఁబడినది.

విస్తర భీతిచే నిందుఁ గొన్ని చోట్లఁ గావ్యములయుఁ, గావ్యకర్తలయుఁ బేర్లు మాత్ర మొసంగితిని. కొన్ని గ్రంథములను గూర్చి యూరక పేర్కొనుటకుఁ గూడ నవకాశము లేకపోయినది. అట్టివానిలో వరదరాజు ద్విపద రామాయణము, ద్విపద భారతము, పలువు రాధునికులు రచించిన కావ్యములు ముఖ్యములైనవి. భగవత్కృప యుండుచో నచిర కాలముననే సమగ్రమైన యాంధ్రసారస్వతచరిత్రము ప్రకటించి, యందాంధ్రకావ్యము లన్నింటిని గూర్చి విమర్శలు రచించి, గ్రంథకర్తల ఋణము తీర్చుకొందును.

హైదరాబాదు నుండి ప్రచురింపఁబడుచున్న సంగ్రహాంధ్ర విజ్ఞానకోశమున నాంధ్రవాఙ్మయ మను శీర్షికను గూర్చి నేను గొంత వఱకు వ్రాయుట సంభవించినది. చిఱుమార్పులతో నున్నంతవఱ కందలి భాగమునే యిందు గ్రహించితిని.

ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకుముం దాంధ్రవాఙ్మయమును గుఱించి వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లన్నియుఁ జూచితిని. ఏతద్రచనమున నవి యన్నియు నాకుఁ జాల తోడ్పడినవి. శ్రీ పాటిబండ మాధవశర్మగా రాధునికాంధ్రవాఙ్మయమును గూర్చియు, శ్రీ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు, పోతుకూచి సాంబశివరావుగార్లు రూపకములను గూర్చియు,

శ్రీ బి. వి. కుటుంబరావుగారు నవలా కథానికలను గూర్చియు నాకుఁ గావలసిన విషయ మంతయు సేకరించి యిచ్చిరి. జానపదగేయ వాఙ్మయ మను నధ్యాయమిందుఁ గ్రొత్తగాఁ జేర్చితిని. దీనిని వ్రాయుటకు శ్రీ డా. బి. రామరాజుగారి వ్యాసమెంతయుఁ దోడ్పడినది. వారందఱికిని నా కృతజ్ఞతానమస్కృతు లర్పించుచున్నాను.

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజ రావుగారును, గడియారం రామకృష్ణ శర్మగారును ఈ గ్రంథరచన విషయమున నన్నుఁ బ్రోత్సహించిన వారిలో ముఖ్యులు. వారికిని, దీనిని నిర్దుష్టముగా ముద్రించి యిచ్చిన 'శ్రీ శివాజీ ప్రెస్' వారికిని నా కృతజ్ఞతలు. విద్వాంసు లిందలి దోషములు తెలిపినచో సవరించుకొందును.

ఇది యచిరకాలముననే ద్వితీయ ముద్రణ మందఁ జాలుటకు విద్యార్థులును, ఆంధ్ర వాఙ్మయ జిజ్ఞాసువులైన పెద్దలును దీని యెడఁ జూపిన యపారమైన యాదరమే కారణము.

ఇట్లు
గ్రంథకర్త.

విషయసూచిక :

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రవేశకము

సాహిత్యము, సారస్వతము, వాఙ్మయము అను పదములు మూఁడును ఇప్పుడు కొంచె మించు మించుగా సమానార్థకములుగానే వాడఁబడుచున్నవి. కాని సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించినచో వాని యర్థవిస్తృతిలోఁ గొంత భేదము కనిపించును. ఈ మూఁడు పదములలో వాఙ్మయమనునది మిగిలినవానికంటెఁ గొంత విస్తృతతరమైనది. వాగ్రూపమైన సర్వమును ఈ జాతికిఁ జెందునని చెప్పవచ్చును. దీనిని బట్టి సంభాషణములు, ఉపన్యాసములు కూడ వాఙ్మయ భాగములుగానే పరిగణింపఁదగియుండును. సారస్వత మనుపద మింత విశాలమైనది కాదు. లిఖితమైనలేక ముద్రితమైన గ్రంథజాలమంతయు ఈ జాతికిఁ జెందును. దీనినిబట్టి శాస్త్ర గ్రంథములను సైతము సారస్వత మని పిలువవచ్చును. సాహిత్యమను పదము వైశాల్యమునఁ బై రెండింటికంటెను సంకుచితమైనది. రసప్రధానములును, ఆనందప్రదములు నగు కావ్యములను మాత్రమే ఈ నామముతోఁ బిలువవచ్చును. ఇట్లీ పదముల కర్థవైశాల్యమునఁ గొంత భేదమున్నను సామాన్యజన వ్యవహారముననివి పర్యాయపదములుగానే వాడఁబడుచున్నవి.

సంస్కృతలాక్షణికులు కావ్యమును బలువిధముల నిర్వచించియుండిరి. వారొసంగిన నిర్వచనము లన్నిటిలో రసాత్మకమైన వాక్యమే కావ్య మను నిర్వచనము కొంతవఱకు సమంజసముగాఁ గానవచ్చును. రసప్రధానములైన యిట్టి కావ్యముల సమూహమునకే సాహిత్య మని పేరు. హితముతోఁ గూడినది సహితము. దాని భావము సాహిత్యము.

సాహిత్యమున కానందప్రదానమే పరమ ప్రయోజనమయ్యును అది ఉపదేశ ప్రధానమైకూడ నుండుట దానికి మఱింత వన్నె చేకూర్చును. సంస్కృతలాక్షణికులు కావ్యమునకుఁ బరనిర్వృతితోపా టుపదేశమును గూడఁ బ్రయోజనముగాఁ జెప్పుట యిందుచేతనే. కాని యుపదేశము లేనంతమాత్రమున రసానందసంధాయకములైన కావ్యములను అకావ్యములుగాఁ బరిగణింపరాదు. కావ్యము లుపదేశప్రదములైనను, గాక పోయినను దురుపదేశప్రదములు మాత్రము కాఁగూడ దని కొందఱభిప్రాయ పడియున్నారు. కావ్యాలాపములను వర్జింపవలె నను స్మృతి వాక్యము కూడ నొక విధముగా నీ విషయమునే సూచించుచున్నది.

చరిత్రకును గావ్యమునకును గొంత భేదమున్నది. చరిత్ర సత్య విషయ ప్రధానమైనది. కావ్యము రస ప్రధానమైనది. చరిత్రకారుఁడు జరిగిన విషయములను జరిగినట్లు చెప్పును. అం దాతఁడు సొంతభావములను ప్రవేశపెట్టుటకు వీలులేదు. కావ్యమునఁ గవి సత్యముననే చెప్పవలయు నను నియమములేదు. అది జరిగిన విషయములపైఁ గాక కవి భావనపై నాధారపడియుండును. చరిత్ర ఆ యా కాలములందలి వ్యక్తులను గూర్చి విశదముగాఁ జెప్పుచుండును. ఒక వ్యక్తిని గూర్చి చెప్పిన విషయము లా వ్యక్తికే కాని యితరుల కేవిధముగను అన్వయింపవు. కావ్యములందుఁ జెప్పఁబడు విషయము లట్లుగాక విశ్వజనీనములును, సార్వకాలికములునై యుండును. ఉదాహరణమునకుఁ జరిత్రకారుఁడు శివాజీ చరిత్రము చెప్పెననుకొందము. అది యొక్క శివాజీకిఁదప్ప నింకెవ్వరికి నన్వయింపదు. కావ్య మట్లుగాక దేశకాల వ్యక్తిభేదములు లేక యెల్లరకు నెల్లదేశములందు, నెల్లకాలములందు నన్వయించును. రామాయణాది మహాకావ్యము లెన్నో యేండ్ల క్రింద రచింపఁబడిన వయ్యు నేఁటికిఁ గూడ నొక్క భారతీయులకే కాక యెల్లదేశము లందలి యెల్లమానవులకు నన్వయించుచుండుటయే యిందుకుఁ దార్కాణము. కావ్యములందుఁ గవులొసంగు నామములు జాతి సూచకములు మాత్రము.

కావ్యమునకును జరిత్రకునువలెనే కావ్యమునకును శాస్త్రమునకును భేదమున్నది. శాస్త్రము జ్ఞానప్రధానము. కావ్యము రసప్రధానము. శాస్త్రము బుద్ధిని రంజింపఁజేయును; కావ్యము హృదయమును రంజింపఁ జేయును. శాస్త్ర మా యా విషయములం దభినివేశముకల వారికి మాత్రమే పనికివచ్చును. కావ్యము సర్వజనులకును బనికివచ్చును. శాస్త్రోక్త విషయములు స్థిరములు కావు. అవి పరిశోధనలు జరిగిన కొలంది మార్పు చెందుచుండును. కావ్యము నందలి సత్యములు స్థిరమైనవి. దేశకాలములు మాఱినను అవి మాఱవు.

సాహిత్య చరిత్రమునఁ గవుల జీవితములు, తత్కాల పరిస్థితులు, వారు రచించిన కావ్యములు, అందలి మంచి చెడ్డలు చెప్పఁబడును. భాషా చరిత్రమం దట్లుకాక భాషయందలి శబ్దములు, వాని వ్యుత్పత్తులు, శబ్దముల యంతమునఁ గానవచ్చు ప్రత్యయములు, వాని చరిత్రము, ఒక భాష కితర భాషలతోఁ గల సామ్య వైషమ్యములు, పదములు క్రమ క్రమముగాఁ బొందుచుండు పరిణామము చెప్పఁబడును. సాహిత్య మర్థ భావములకు సంబంధించినది. భాష పదప్రత్యములకు సంబంధించినది. ఈ చిన్న గ్రంథమున నాంధ్రసాహిత్య చరిత్రము సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁ బడును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ - యుగవిభజనము

రచనాసౌలభ్యమునకై వాఙ్మయ చరిత్రను కొన్ని యుగములుగా విభజించుచుందురు. ఈ యుగవిభజనము చేయుపట్లఁ బలువురు పలు మార్గముల నవలంబించియుండిరి. కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు కవులను ప్రాచీనకవులు, మధ్యయుగకవులు, ఆధునిక కవులు అని మూఁడు తెఱఁగులుగా విభజించిరి. వారు రచించినది కవుల చరిత్రయే కాని వాఙ్మయ చరిత్ర కాదు. అందుఁ గవుల జీవితచరిత్రము, వారి కాలము, వారు రచించిన గ్రంథములు, వాని పౌర్వాపర్యము మున్నగు విషయ

ములు విపులముగాఁ జర్చింపఁబడినవి. కావ్యములందలి రసవస్తుభావాదులను గూర్చిన విమర్శ యందుఁ జాల స్వల్పము. వారు కావించిన విభజనము కాలమునుబట్టి సామాన్యదృష్టితోఁ జేయఁబడినది.

కొందఱు దేశమును బరిపాలించిన రాజవంశములను బట్టి వాఙ్మయ యుగములను విభజింతురు. దీనినిబట్టి చాళుక్యయుగము, రెడ్డిరాజ యుగము, విజయనగరయుగము, నాయకరాజయుగము, ఆంగ్లేయరాజ యుగము, ప్రజాయుగము అని యుగము లేర్పడును. ఇందుఁ గవులకును దత్కృతగ్రంథములకును గాక దేశమును బాలించిన రాజులకుఁ బ్రాధాన్య మీయఁబడును. కొందఱు ఆ యా కాలములందు బయల్వెడలిన కావ్య ప్రక్రియాభేదమునుబట్టి యుగవిభజనము కావింతురు. దీనినిబట్టి పురాణ యుగము, కావ్యయుగము, ప్రబంధయుగము, గద్యగేయ యక్షగాన యుగము, ఖండకావ్య (భావకవితా) యుగము అను యుగము లేర్పడును. మఱికొందఱు ఆ యా కాలములం దుద్భవించి ప్రతిభా సంపన్నములైన తమ రచనలచేఁ దమకాలమునందలి యితర కవులకు మార్గదర్శకులై ప్రసిద్ధికెక్కిన మహాకవుల పేర్లతో యుగములను బిల్చుచుందురు. అట్టి మహాకవులే యుగకర్తలుగాఁ బరిగణింపఁబడుచుందురు. దీనినిబట్టి నన్నయ యుగము, తిక్కనయుగము, శ్రీనాథయుగము మున్నగు యుగము లేర్పడును. పై పద్ధతులలో నే పద్ధతి నవలంబించి యుగ విభజనము కావించినను అది సమగ్రము, నిర్దుష్టము అని చెప్పుటకు వీలులేదు. అందేదో యొక విధముగా నతి వ్యాప్త్యవ్యాప్తి దోషములు కన్పట్టుచునే యుండును. చాళుక్యయుగమున నా చాళుక్యరాజుల పాలనమున లేని ప్రదేశములందుఁ గొన్ని కావ్యములు రచింపఁబడుటయుఁ, బ్రబంధయుగ మునఁ బురాణములును, బురాణయుగమునఁ బ్రబంధములును రచింపఁబడి యుండుటయు, యుగకర్త యగు నొక మహాకవి జీవితకాలముననే యతని పద్ధతికి విరుద్ధములైన కావ్యములు రచింపఁబడుటయు నిందుకు

నిదర్శనము. అందుచే యుగవిభజన మెవ్వ రెట్లు చేసినను అది కావ్య బాహుళ్యమునుబట్టి చేయఁబడినదే యని గ్రహింపవలయును.

ఈ గ్రంథమునఁ గావ్యప్రక్రియాభేదములనుబట్టి యుగవిభజనము చేయఁబడును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నన్నయకుఁ బూర్వ మసలు కావ్యములు రచింపఁబడెనో లేదో, రచింపఁబడినచో నెట్టి కావ్యములు రచింపఁబడెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేకున్నవి. అందుచే దానిని అజ్ఞాతయుగ మని పేర్కొనవచ్చును. దీనినే ప్రాఙ్నన్నయ యుగమనియుఁ జెప్పుచుందురు. నన్నయ తరువాత సుమారు మూఁడు శతాబ్దులకాలము వఱకుఁ బలువురు కవులు సంస్కృతము నందలి పురాణేతిహాసముల నాంధ్రీకరించుటకే యత్నించి యుండిరి. శైవకవు లట్లుగాక స్వతంత్ర కావ్యములను రచించిన మాట వాస్తవమే. అయినను బ్రాధాన్యవ్యపదేశమును బట్టి యీ యుగమును పురాణయుగ మనికాని, భాషాంతరీకరణయుగ మని కాని పేర్కొనుట యుచితముగా నుండును. తరువాతి యుగమున విక్రమార్క చరిత్రము, భోజరాజీయము, కేయూరబాహు చరిత్రము మున్నగు కావ్యములు రచింపఁబడినవి. అదియునుగాక శ్రీనాథుఁ డీ కాలమున సంస్కృతము నందలి నైషధాది కావ్యముల నాంధ్రీకరించి యుండెను. అందుచే దీనిని కావ్యయుగ మని చెప్పవచ్చును. పిమ్మట రాయలవారి పోషణమునఁ బెద్దనాదులచేఁ బ్రబంధము లను కావ్యవిశేషములు రచింపఁబడినవి. ఆ కారణముచే నీ యుగమును ప్రబంధయుగ మని పిలువ నగును. అనంతర యుగమున సైతము కొన్ని ప్రబంధములు రచింపఁబడినను అప్పుడు యక్షగానములు గద్యకావ్యములు గేయరచనలు విస్తారముగా వెలువడినవి. అందుచే నీ యుగమును (గద్యగేయ) యక్షగానయుగ మని చెప్పనగును. ఈ కాలమునఁ బెక్కుకావ్యములు దక్షిణదేశమున వ్రాయఁబడియుండుటచే దీనిని దక్షిణాంధ్రయుగ మనియుఁ బిల్చుచుందురు. తరువాత నాధునిక కాలమునఁ బెక్కు ఖండకావ్యములు, గద్యగేయకావ్యములు, నవలలు, కథలు, నాటకములు రచింపఁబడినవి.

కవితాప్రాధాన్యమునుబట్టి దీనిని ఖండకావ్యయుగ మని కాని భావకవితా యుగ మనికాని చెప్పవచ్చును.

ఏ వాఙ్మయము నందలి యుగములనైనను ఈ దృష్టితోడనే విభజింపవలయునను నియమములేదు. వాఙ్మయచరిత్రకారులు తమ యభిరుచినిబట్టి సౌకర్యమునకై యే విధముగానైనను యుగవిభజనము కావింపవచ్చును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రాఙ్నన్నయ యుగము

మన భాష యిప్పు డాంధ్రము, తెనుఁగు, తెలుఁగు అను పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. దీని కీ పేరు లెప్పుడు కలిగెనో చెప్పఁజాలము. అంధ్రు లాక్రమించుటకుఁ బూర్వము కృష్ణా గోదావరీ నదుల నడిమి ప్రదేశమునకు తెలుఁగు దేశమనియే పేరు. అంధ్రుల పాలనము క్రిందికి వచ్చినపిమ్మట నిది యాంధ్రదేశ మయ్యెను. ఆంధ్రదేశము నందలి తెనుఁగుభాషకుఁ దదనుగుణముగా నాంధ్రభాష యనునామ మేర్పడెను. అంధ్రులును మొదటినుంటియు తెనుగుదేశమున నుండిన తెనుఁగువారును గలసి యాంధ్రులైరనియు, నాంధ్రభాషమాత్ర మట్లు రెండు భాషల కలయికచే నేర్పడినది కాదనియు, తెనుఁ గే యాంధ్రులీ దేశము నాక్రమించుకొన్న పిమ్మట నాంధ్రమయ్యె ననియు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నన్నయభట్టు కాలమునాఁటికే దీనికి తెనుఁగు, అంధ్రము అను పేరులుండె ననుటకు నిదర్శనములున్నవి.

తెలుఁగుభాష ద్రావిడజన్యమా లేక సంస్కృత ప్రాకృతజన్యమా అను విషయమున భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి. తమిళము, మలయాళము, కన్నడము, తెలుఁగు మున్నగు భాషలు ద్రావిడభాషా కుటుంబమునకుఁ జెందినవనియు నివి కొన్ని శతాబ్దులకుఁ బూర్వ మేకాకారముగనే యుండి క్రమముగా నొండొంటి నుండి విడివడి ప్రత్యేక పరిణామము నొందిన వనియు నొక పక్షమువారి వాదము. ఈ వాదమునకు డాక్టరు కాల్డ్వెల్ మార్గదర్శకుఁడు. తెలుఁగు సంస్కృత ప్రాకృతజన్య మనియు బాగుగాఁ బరిశీలించినచోఁ దెలుఁగుపదము లన్నిటికి సంస్కృతమందో, ప్రాకృతమందో మూలరూపములు గోచరించు ననియు రెండవ పక్షము వారి వాదము.

ఈ వాదమును బ్రతిపాదించినవారు కీ. శే. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు. ఆంధ్రకవులును వైయాకరణులునుగూడ నీ యభిప్రాయమునే వెల్లడించి యుండిరి. ఈ రెండు వాదములలో దేశమున ద్రావిడ వాదమునకే అధికమైన ప్రచారమున్నది. కాని తెలుఁగితర ద్రావిడ భాషలనుండి విడివడి యెప్పటినుండి ప్రత్యేక పరిణామ వికాసముల నంద మొదలిడెనో నిశ్చితముగాఁ జెప్పుట కాధారములు లేవు.

బుద్ధఘోషుఁడు తాను వినయపిటకమునకు వ్రాసిన సమన్త పసాదిక యను వ్యాఖ్యలో నంతకు మున్నున్న వ్యాఖ్యానములను గొన్నిటిని బేర్కొనియుండెను. మిగిలినవానిలో అంధకఅట్టకథ యనున దొకటి కూడ నుండెనని కొన్ని టీకలవలన తెలియుచున్నది. డాక్టరు బి. సి. లా గారు పాళీవాఙ్మయ చరిత్రలో అంధకఅట్ట కథ బహుళః దక్కను నందలి యేదో యొక దేశభాషలో వ్రాయఁబడియుండవలె నని తెల్పియున్నారు. ఆ అట్ట కథ యిప్పు డుపలభ్యమాన మగుట లేదు. పేరునుబట్టి అది ఆంధ్రభాష యందు వ్రాయఁబడినదో లేక ఆంధ్రదేశమునఁ బ్రచారము చేయఁబడిన దోయై యుండవలయును. ఈ అట్టకథల నశోకునికుమారుఁడైన మహేంద్రుఁడు సింహళద్వీపమునకుఁ గొనిపోయి ఆ ద్వీపమునందలి భాష లోని కనువదించెనని ప్రతీతి దీనినిబట్టి యవి క్రీ. పూ. ౩ వ శతాబ్దికి పూర్వముపై యుండవలయును. ఆంధ్రఅట్టకథకును ఆంధ్రభాషకును నేదైన సంబంధమే యుండుచో ఆంధ్రము క్రీ.పూ. ౩వ శతాబ్దికిఁ బూర్వమే యితర ద్రావిడభాషల నుండి వేఱయ్యెననియు, నప్పటికే కొంత పరిణామము పొందెననియుఁ జెప్పవచ్చును. కాని యా అట్టకథ లభింపకపోవుట చేతను, అందలి భాష ద్రావిడ ప్రాంతమున వాడఁబడుచుండిన పైశాచీ పాళివంటి యార్య భాషలో వ్రాయఁబడి యుండునని కొందఱు విమర్శ కులు తలంచుచుండుటచేతను ఈ విషయమును నిశ్చితముగాఁ జెప్పుటకు వీలులేకున్నది.

భరతుఁడు నాట్యశాస్త్రమున నాటకములందే యే జాతుల పాత్ర లే యే భాషల నుపయోగింపవలెనో చెప్పుచు బర్బర కిరాతాంధ్ర ద్రవిడాది జాతులందు నాట్యప్రయోగమున కావ్యము భాషా సమాశ్రియము కావింపరాదనియు, శుద్ధములైన యీ సర్వజాతుల విషయమున శౌరసేని నుపయోగింపవలె ననియు చెప్పియున్నాఁడు. భరతుని కాలమును గూర్చి భిన్నాభిప్రాయము లున్నమాట నిజమే కాని యాతఁడు క్రీస్తుపూర్వముండె ననుటకు మాత్రము సందేహింపఁ బనిలేదు. ఆతఁడు చెప్పిన పై విషయములనుబట్టి క్రీస్తు పూర్వమే ఆంధ్ర ద్రవిడ జాతులవలెఁ దద్భాషలుకూడ వేఱైయుండెననియు, వానికి బదు లొకప్పుడు శౌరసేని వాడఁబడుచుండెననియు, నందుచే నవి శౌరసేనికంటె భిన్నములనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈ విధముగా క్రీస్తు పూర్వమే ఆంధ్రభాష యుండెనని ఊహించుటకే వీలుకలుగుచున్నదికాని నిశ్చితముగాఁ జెప్పుటకు వీలులేకున్నది.

క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దిలో గుణాఢ్యుఁడను కవి పైశాచీ ప్రాకృతములో బృహత్కథ యను పెద్ద కథాకావ్యమును నిర్మించియుండెను. ఈతఁడు శర్వవర్మకును తనకును జరిగిన వాగ్వివాదములో శర్వవర్మ రాజు నాఱుమాసములలో సంస్కృతభాషానిష్ణాతునిఁ గావింపఁజాలినచోఁ దాను సంస్కృతప్రాకృత దేశ భాషలను బరిహరింతు నని చెప్పియుండెను. ఈ వివాదము పైఠణ నగరమున జరిగియుండెను. అది యిప్పుడు మహారాష్ట్ర ప్రాంతమున నున్నను అప్పు డాంధ్రసామ్రాజ్యమున కొక రాజధానిగా నుండెను. గుణాఢ్యుఁడు పేర్కొన్న దేశభాష యేదో నిశ్చితముగాఁ జెప్పుట కాధారములేదు; కాని అప్పటి కింకను ఆధునిక మహారాష్ట్ర భాష యేర్పడియుండని కారణమున నది తెలుఁగేయై యుండునని తలంచుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

హాలుఁడు తన యాస్థానమునకు వచ్చి ప్రాకృతకవులు వినిపించిన గాథలలో రసవత్తరములైన యేడువందల గాథల నేరి గాథాసప్తశతి

యను పేర నొక ముక్తకకావ్యమును సంకలనము చేసియుండెను. ఆ ప్రాకృతగాథలను రచించినవారిలోఁ గొంద ఱాంధ్రులై యుండుటచేతనో లేక యాంధ్రభాష యప్పుడు జనవ్యవహారమున నుండుటచేతనో అందెడ నెడ కొన్ని తెలుఁగు పదములు ప్రవేశించినవి. అత్తా, పాడి, పొట్ట, పిలుఅ (పిల్ల), కరణి, బోడ్డీ (పంది), మోడి కులుఃఇ్ఱఊణ, మున్నగు శబ్దము లిందుకుఁ దార్కాణము. దీనినిబట్టి గాథాసప్తశతి కాలమునాఁటికే, అనఁగా క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దినాఁటికే, తెలుఁగుభాష సుస్థిర రూపమునంది ప్రత్యేక పరిణామమునొంద మొదలిడె నని చెప్పుటకు వీలగుచున్నది. ఒక భాష బహుళప్రచారమున నుండిననేకాని యందలి శబ్దములు కొన్ని యన్య భాషాప్రవిష్టము లగుటకు వీలులేకపోవుట యీ విషయమునకు బలము చేకూర్చుచున్నది.

క్రీ. శ. ప్రథమశతాబ్దికిఁ జెందిన అమరావతీస్తూపము నందలి యొక రాతిపలకమీఁద నాగబు అను మాట కానవచ్చుచున్నది. అది యందు వాక్యగతమైన కాక ప్రత్యేకముగాన్నది. నాగశబ్దము సంస్కృత శబ్దమే యైనను దాని చివరఁగల 'బు' అను నక్షర మది తెలుఁగు మాటయే యని స్పష్టముగాఁ దెల్పుచున్నది. ఈ బు వర్ణమే క్రమముగా మ్బు, ంబు, మ్ము, ము అను రూపములను బొంది తెలుఁగున నమహద్వాచక ప్రథమైకవచనముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది దీనినిబట్టి కొన్ని సంస్కృత శబ్దములు తత్సమీకరింపఁబడునప్పు డిప్పటి ముపర్ణమునకుఁ బూర్వరూప మైన బువర్ణమును వాని చివరఁజేర్చు నాచార మప్పటికే యేర్పడెనని తెలియుచున్నది.

శాతవాహనుల తరువాత ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము చిన్నచిన్న భాగ ములుగాఁ జీలి వేఱువేఱు వంశములవారి యేల్బడిలోనికి వచ్చినది. వారిలో ఇక్ష్వాకులు, బృహత్ఫలాయనులు, శాలంకాయనులు, ఆనంద గోత్రికులు, విష్ణుకుండినులు, పల్లవులు అనువారు ముఖ్యులు.

వారి రాజ్యకాలము లందలి శాసనము లన్నియు సంస్కృతము నందో ప్రాకృతమునందో వ్రాయఁబడినవి కాని యం దొక్కటియు నాంధ్ర భాషలో వ్రాయఁబడియుండలేదు. వానియందుఁ బేర్కొనఁబడిన గ్రామ నామములును, ప్రతిగ్రహీతల నామములును, వాడఁబడిన కొన్ని అక్షరములును ధ్వనులును, బదములును బ్రత్యయములును క్రీ. శ. మొదటి యైదాఱు శతాబ్దులయందలి తెలుఁగుభాష పరిణామస్వరూప ములను గూర్చి కొన్ని విశేషములను వెల్లడించుచు నా భాష క్రీస్తు శకారంభము నుండియు జనవ్యవహారమున నుండె ననుటకు దృష్టాంతము లుగా నున్నవి.

పై శాసనములందలి గ్రామనామములు పెక్కు ఊరు, పర(పఱ్ఱు) కొణ్ట (కొండ), చెరువు, కోడు, కుదురు, రేవు, పాక, పల్లి, వాడ, చేడు, వట్టి, ముడి (మూడి, పూడి) అను వానిలో నేదో యొక పదముతో ముగియుచున్నవి. ఇందుఁ బెక్కు దేశ్యపదములగుటయే కాక యితర ద్రావిడభాషా సామాన్యములై యున్నవి. ఇవి యిప్పటికిని తెలుఁగు దేశమునందలి కొన్ని గ్రామముల చివరఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్లే గోలశర్మ, కొట్టిశర్మ, దొడ్డిస్వామి మున్నగు బ్రాహ్మణులనామము లందలి పూర్వభాగములు తెలుఁగు శబ్దములే. కురువాడ, చిన్నపురి, చెఙ్చెరువు, తెల్లవల్లి, పెరువాటకము మున్నగు గ్రామనామము లందలి పూర్వ భాగములు తెలుఁగు విశేషణపదము లని చెప్పుటకు సందేహింప నక్కఱ లేదు. కొన్ని గ్రామనామముల మొదట రావి, కొండ, రా, ఇరు, మూగ, తాణ్డి (తాడి), రే అను శబ్దములు కానఁబడుచున్నవి. చూరదాన శాసన ములో మేట్టితాపః, ముదిటి తటాక అను పదములున్నవి. కొన్ని శాసన ములలో మహాతలవర, మహాతగవర అను శబ్దములు కనఁబడుచున్నవి. ఈ శబ్దములన్నియు ప్రాక్చాళుక్యయుగమున తెలుఁగుబహుళ ప్రచారమున నుండెననుటకుఁ దార్కాణముగా నున్నవి. అట్లవి జనవ్యవహారమున నుండనిచో శాసనములందుఁ బ్రయోగింపఁబడుట సంభవింపదు.

పై శాసనములందుఁ బెక్కుచోట్ల ఱ, ఱ్ఱ అను అక్షరములును న్ట్ర అను వింత ధ్వనియుఁ గనిపించుచున్నవి. ఇవి ద్రావిడభాషలందే కాని సంస్కృతప్రాకృతములందుఁ గానరావు. ఇవి వ్రాయవలసినచోట్ల నా లిపిలో ప్రత్యేక చిహ్నములులేని కతమున నాంధ్రకర్ణాట లిపియందలి గుర్తులే వ్రాయఁబడుచుండెను. దీనినిబట్టి యీ ధ్వనులుగల ద్రావిడభాష లప్పుడు వాడుకలో నుండెనని యూహింపవచ్చును.

చెఱ్ఱుఁబువు అను గ్రామనామము నందలి చెమ్, చెఱువు అను రెండు పదములును తాలవ్యీకరణముచే నేర్పడినట్టివే. ఈ పద్ధతి ననుసరించి కకారము చకారముగా మాఱుటకు తెలుఁగు సోదరభాషల నుండి విడివడినపిమ్మటఁ జాలకాలము పట్టియుండును. ఇట్లే అప్పటి కొన్ని శాసనములలో అనుస్వారము వాడఁబడిన పద్ధతికూడ నప్పుడు ద్రావిడ భాషలు పఠనలేఖన వ్యవహారమున నుండె ననుటకు దృష్టాంతముగా నున్నది.

విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ల శాసనమున (క్రీ. శ. (6 వ శతాబ్ది) సంస్కృతపదముల నడుమ విజయరాజ్య సంవత్సరంబుళ్ అను పదము కానవచ్చుచున్నది. నాగబు అను పదమునందలి బువర్ణమే యిచ్చట ంబు అను రూపముతో కానవచ్చుచున్నది. చివరనున్న ళ్ అనునది బహువచనమును దెలుపుచున్నది. ద్రావిడమునందలి కళ్ అను బహువచన ప్రత్యయమే అనుచిత విభాగముచే ళ్ అనుదానిగాను, తరువాత ళు, లు అను రూపములుగాను మాఱినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ మార్పు జరుగుటకుఁ దప్పక కొన్ని శతాబ్దులకాలము పట్టియుండును. దీనిఁబట్టి క్రీస్తుశకారంభమునకే తెలుఁగు మూలద్రావిడమునుండి వేఱై జనులచే మాటాడఁబడు చుండె నని యూహింప వీలగుచున్నది.

ప్రాక్చాళుక్యశాసనములు కొన్నింటిలో చిన్నపురము, రేగొన్ట్రమ్, ఇర్బులి, ముయూర్కూటువ మున్నగు ద్వితిపదఘటిత సమాసములు

కనఁబడుచున్నవి. ఇట్టి సమాసము లేర్పడుట అంతకుఁ బూర్వమే తెలుఁగు చాల శతాబ్దుల నుండి వాడుకలో నుండెననుటకుఁ దార్కాణ మగుచున్నది.

ఈ విధముగ ప్రాక్చాళుక్యయుగమునఁ దెలుఁగు జనవ్యవహారమున నుండె నని దృఢముగాఁ జెప్పుటకు వీలగుచున్నది. కాని యప్పుడేదైన వాఙ్మయముండెనో, ఉండినచో నెట్లుండెనో చెప్పుట కాధారము లేమియుఁ గానరావు. అప్పటి తెలుఁగు భాషనుగూర్చి యింతకంటె నేమి చెప్పుటకును అవకాశములేదు.

క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ది యందలి పూర్వార్ధముతో తెలుఁగుభాషా పరిణామము నందలి రెండవ దశ యారంభించుచున్నది. అంతవఱకును తెలుఁగు జనవ్యవహారమున నుండెనేమో యని యనుమానించుటకు వీలు కలుగుచున్నదే కాని గ్రంథములందో, శాసనములందో లిఖితమైన తెలుఁగు రూపము మాత్రము కనిపించుటలేదు. తరువాత తెలుఁగు దేశము నందలి భాగములను పరిపాలించిన రాజులు కొందఱు కొన్ని శాసనములను సంస్కృతభాషయందే వ్రాయించినను గొన్నింటిని దేశ భాష యగు తెలుఁగునఁ గూడ వ్రాయించుట కారంభించిరి. అట్టి వారిలో రేనాటిచోళులును, తూర్పు చాళుక్యులును మొదటఁ బేర్కొనఁ దగినవారు. వారు వ్రాయించిన తెలుఁగుశాసనములే ఆ భాషయొక్క లిఖితరూపమునకుఁ బ్రథమ నిదర్శనములు. మొన్న మొన్నటివఱకును క్రీ. శ. 641 వ సంవత్సరము నందలి జయసింహవల్లభుని విప్పర్లశాసనమే తెలుఁగు నందలి మొదటి శాసనముగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెను. కాని రేనాటి చోళుల శాసనములు బయలుపడిన తరువాత నంతకు ముందుకూడఁ గొన్ని తెలుఁగుశాసనము లున్నట్లు తెలియవచ్చినది. వానిలో క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ది చరమపాదము నందలి ధనంజయుని కలమళ్లశాసనము మొదటిది.

పూర్వ చాళుక్య యుగమునందు లభించు నాంధ్రవాఙ్మయ మంతయు శాసనాత్మకమైనదే. శాసనములు సాధారణముగా నే దేవునికో దేవాలయమునకో బ్రాహ్మణునకో మఠాచార్యునకో యొసంగఁబడు దానములను సూచించుటకును, రణనిహతులైన మహావీరుల పరాక్రమము లను వర్ణించుటకును వ్రాయింపఁబడుచుండును. వీనిలోఁ బెక్కు దేవాలయ కుడ్యములందో స్తంభములందో కానవచ్చును. వీనిలో దాతృప్రతిగ్రహీతల వంశములయు గుణగణములయుఁ బ్రశస్తులును, దత్తములైన గ్రామముల సీమాదులును వివరింపఁబడియుండును.

క్రీ. శ. 7, 8 శతాబ్దులందలి తూర్పుచాళుక్యుల శాసనములలో ప్రాకృతభాషా సంపర్కము కొంత అధికముగా కానవచ్చును. తరువాత క్రమముగా ఆ ప్రాకృతపదముల స్థానమును సంస్కృత సమాసము లాక్రమించినవి. గుణగవిజయాదిత్యుని ప్రథమరాజ్య సంవత్సరమునకుఁ (క్రీ. శ. 848) జెందిన పండరంగుని అద్దంకిశాసనములో ఒక తరువోజయు పిమ్మట కొంత వచనమును వ్రాయఁబడినవి. కొంచెమించుమించుగా ఆ కాలమునకే చెందిన కందుకూరు ధర్మవర శాసనములలో సీసపద్యములు కనఁబడుచున్నవి. తరువాత క్రీ. శ. 934 నాటి యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనములో ఐదుమధ్యాక్కరా పద్యములు చూపట్టుచున్నవి. క్రీ.శ. 1000 ప్రాంతమునాటిదని తలపఁబడు విరియాల కామసాని గూడూరుశాసన ములో మూడు చంపకమాలలును రెం డుత్పలమాలలును వ్రాయఁబడినవి. నన్నెచోడుఁడు కుమారసంభవములో వ్రాసిన

> మునుమార్గకవిత లోకం
> బున వెలయఁగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుం
> గును నిల్పి రంధ్రవిషయం
> బునఁ జన జాళుక్యరాజు మొదలగు పలువుర్.

అను పద్య మంతకుపూర్వమే తెలుఁగున కవిత్వముండెనను విషయమును వ్యక్తముచేయుచున్నది. ఇరుగు పొరుగు దేశములందు కన్నడము

మున్నగు భాషలలో మార్గకవిత్వము వ్రాయఁబడి ప్రచారము నొందు చుండఁగా గుణగవిజయాదిత్యుఁడో మఱే చాళుక్యరాజో తెలుఁగుదేశమున దేశికవిత పుట్టించి తెలుఁగును నిలిపెనని ఈ పద్యమున కర్థము చెప్పవల యును. దీని కనుగుణముగా క్రీ. శ. 9, 10 శతాబ్దులలో వ్రాయఁబడిన శాసనములలో సంస్కృతవృత్తము లేమియు లేక కేవల దేశిపద్యములే గోచరించుచున్నవి. సంస్కృతాభిమానులైన పండితు లీ దేశికవిత్వము నంతగా నాదరింపని హేతువున తరువాత తెలుగుదేశమున కూడ మార్గ కవితా పద్ధతియే అవలంబింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది. కామసాని గూడూరుశాసనము నందలి పద్యము లిందుకు దృష్టాంతములు. లభించిన ఈ పద్యముల సంఖ్య యధికముగా లేకపోవుటచేతను, పై శాసనము లందలి పద్యములు వ్యక్తుల వీరావదానములను, దానములను మాత్రమే వర్ణించునట్టివగుటచేతను వానియందలి సారస్వతగుణము నెత్తిచూపుట కవకాశములేకున్నది. కాని దేశిమార్గములు రెండింట చెప్పఁబడిన ఏదో యొక రకమైన కవిత్వమును, తరువాత నన్నయ భారతమున నవలంబించిన చంపూ పద్ధతియు అంతకుముందే ప్రచారమున నుండెననుట కివి నిదర్శ నములుగా నున్నవి. (అద్దంకి, ధర్మవరముశాసనములు గద్యపద్యములతో కూడియుండుటచేత చంపూ పద్ధతికి చెందినవని చెప్పవచ్చును.) పైని పేర్కొనఁబడిన పద్యములే కాక దేశిమార్గమునకు చెందిన పలురకముల పదములుకూడ నప్పుడు వ్రాయఁబడుచుండెనని తెల్పుటకు కొన్ని ఆధారములు లభించుచున్నవి. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున భక్తులు తుమ్మెద పదములు, వెన్నెల పదములు, ప్రభాత పదములు మున్నగు పదములు పాడుచుండి రని వ్రాసియుండెను. మఱియు నతఁడు తాను రచించిన బసవపురాణమునకు "ఆతత బసవపురాతన భక్తగీతార్థసమితియే మాతృక" యని తెల్పియుండెను. ఆతనినాఁటి కంత బహుళ ప్రచారములో నుండిన పదములును, గీతములును, తత్సదృశము లైన యితర పద గీతాదులును అంతకు పూర్వముకూడ ప్రచారములో

నుండె ననుకొనుటలో విప్రతిపత్తి ఉండదు. క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దిలో రచింపఁబడిన యాప్పిరంగలమ్ అను తమిళచ్ఛందోగ్రంథమున తత్కర్త వాంచయ్య వ్రాసిన తెనుగు ఛందమును పేర్కొనెను. (వాంచియార్ వడఘుచందవుమ్) కొందఱు వాంచియార్ అను శబ్దమును రేచియార్ అని చదువుచున్నారు. అదే సత్యమైనచో నతఁడు కవిజనాశ్రయకర్తయైన రేచనకావచ్చును. అప్పటికే తెలుఁగున ఛందోగ్రంథ మొకటి వెలువడి యుండుట, అంతకు పూర్వమే ఆ భాషలో ఛందోబద్ధమైన రచన విరివిగా నుండెనని చెప్పక చెప్పుచున్నది. కాని ఆ కవిత్వము గ్రంథస్థము కాక పోవుటచేతను, గ్రంథస్థమైనను మతవైషమ్యాది కారణములచే నష్టమై పోవుటచేతను దాని గుణగణములను నిర్ణయించుటకు వీలులేక పోవుచున్నది.

ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము

భాషాంతరీకరణ యుగము

ఇట్లు నన్నయకు పూర్వమే కొంత కవిత్వ ముండెనని నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచుండ నాతఁడు రచించిన భారతమే తెలుగున ఆది కావ్యమనుటకు హేతువేమి? అను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. ఆతనికి పూర్వముండిన కవిత్వము ప్రధానముగా దేశిమార్గమునకు చెందినది. భాషాచ్ఛందో విషయముల నది దేశి పద్ధతి నవలంబించి సంస్కృత లక్షణమునకు విరుద్ధమై యుండుటచే పండితాదరమును బడయక ప్రాకృత జనైకరంజకమై యొప్పారెను. అట్లుగాక సలక్షణమైన భాషలో దేశిమార్గములు రెండింటికి చెందిన పద్యములతో నుదాత్తవస్తుకమైన మహాకావ్యము న్రచించి నన్నయ పండితపామరులందఱికిని ప్రీతి నాపాదింపఁ జాలెను. ఇంతవఱకు లభ్యములైన వానిలో నట్టి రచనతోఁగూడిన ప్రథమకావ్యమాతని భారతమే. అందుచేతనే దాని కాంధ్రమున నాదికావ్యమను ప్రసిద్ధి కలిగినది.

ఆ యారంభ దినములలో నన్నయ ఆంధ్రభాష కొనరించిన సేవ యింతింతనరానిది. ఆతఁడు జనవ్యవహారము నందలి పదజాలము నంతను పరిశీలించి, సంస్కరించి, సంస్కృత పదములను తెలుఁగునవాడు పద్ధతి నిర్ణయించి, ధారాళమైన నడకగల కొన్ని సంస్కృత వృత్తములను గ్రహించి, తన నాఁటికే ఉత్తమ కావ్యములతో నొప్పారుచుండిన కన్నడ వాఙ్మయమునుండి ప్రశస్త లక్షణములు సేకరించి, తెలుఁగున నుత్తమమైన కావ్యరచనామార్గము తీర్చిదిద్దెను. ఇది అనన్య సామాన్యమైన అతని ప్రతిభా మహత్త్వమునకు తార్కాణము.

నన్నయ ఆంధ్రభారతమునం దాది సభాపర్వములను అరణ్యపర్వమునందు మూఁడాశ్వాసములపై 142 పద్యములను మాత్రమే

రచించెను. అతఁడు వ్యాసుని సంస్కృత భారతము నందలి కథ ననుస రించిన మాట నిజమేయైనను అందు తన కనవసరము లని తోఁచిన భాగ ములను తగ్గించి, అవసరము లని తోఁచినపట్లు పెంచి, యౌచిత్య దృష్టితో కొన్ని మార్పు లొనరించి, తన కృతిని సర్వవిధముల నొక స్వతంత్ర కావ్యమా అనునట్లు సాగించెను. అతని కవిత్వము, ప్రసన్న కథాకలితార్థ యుక్తికిని, అక్షర రమ్యతకును, నానా రుచిరార్థసూక్తి సంపదకును నెలవై వీనుల విందు చేకూర్చుచుండును. ఉదంకోపాఖ్యానము, శకుంతలోపాఖ్యా నము, నలోపాఖ్యానము, సౌగంధికాపహరణము, రురుప్రమద్వరల కథ మున్నగు వృత్తాంతముల రచించుటలో నాతఁడు చూపిన నేర్పు అప్రతి మానమైనది. ఆతని కవిత్వము సంస్కృత పద బహుళమయ్యును క్లిష్టా న్వయములు లేక ధారాశుద్ధికిని ధ్వనిగాంభీర్యమునకును నిధానమై చదువరుల కానందము కూర్చుచుండును. ఆంధ్రమున గురుపద్య విద్యకు వలెనే గద్య విద్యకును నన్నయయే ఆద్యుఁడని చెప్పవచ్చును. ఆతని వచనము సులలితపదఘటితమై, అతి ధారాళమై ఒప్పారుచుండును. అతడు చంపకోత్పలమాలాది వృత్తములనే కాక తరువోజ, మధ్యాక్కర మున్నగు దేశిపద్యములను గూడ వాడియుండెను. ఆంధ్రమున కావ్యములను వ్రాసిన తరువాతి కవులెల్లరు నాతని గురుప్రాయునిగా భావించి కొనియాడి యుండిరి.

రాజరాజు మరణించిన పిమ్మట కొన్ని రాజకీయ మత సాంఘిక కారణములచే ఆంధ్రభారతరచన కొనసాగుట కంతరాయ మేర్పడెను. రాజరాజు కుమారుఁడైన కులోత్తుంగ చోడుఁడు తండ్రి తరువాత వేంగీ సామ్రాజ్యమును పాలింపక మాతామహరాజ్యమైన చోళరాజ్యమున కధిపతి యయ్యెను అది తమిళభాషా ప్రచారము గల దేశమగుటచే నాతఁ డచ్చట నుండి ఆంధ్రభాషను పోషించుట కవకాశము లేకపోయెను. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది ఆరంభమున కన్నడదేశమున బసవేశ్వరుఁ డవత రించి వీరశైవ మతమును స్థాపించెను. ఈ క్రొత్త మతము వర్ణాశ్రమ

వ్యవస్థను గాని, వేదప్రామాణ్యమునుగాని అంగీకరింపక భక్తిప్రధానమై యుండెను. దీని ప్రభావము కన్నడదేశమునుండి క్రమముగా దక్షిణమునం దంతటను ప్రాకెను. ఇట్లొకవంక వీరశైవము వ్యాప్తి చెందుచుండ ఆంధ్ర దేశమున దానికి ప్రతియోగముగా రామానుజ స్థాపితమైన వైష్ణవము కూడ పెంపొంద నారంభించెను. భక్తిప్రధానములైన ఈ మతముల నవలంబించి తత్ప్రచారమునకై యత్నించుచుండిన కవులు వైదికమత ప్రధానమైన భారతమును కొనసాగింప పూనినవారు కాకపోయిరి.

నన్నయ తరువాత చెప్పఁదగిన తెలుఁగుకవి నన్నెచోడుఁడు. ఈతఁడు నన్నయకు పూర్వుఁడని కొందఱును, సమకాలికుఁడని కొందఱును తిక్కన తరువాతి వాడని కొందఱును, నన్నయ తిక్కనల నడిమికాలము వాడని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. ఇందేది సత్యమో నిశ్చయముగా చెప్పుటకు తగిన ఆధారములు లేవు. కాని చివరి వాదమే కొంచెము యుక్తియుక్తముగా కనబడుచున్నది. దీనినిబట్టి అతడు క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది ఆరంభమువాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈ కవిరాజశిఖామణి వ్రాసిన కావ్యము కుమారసంభవము. ఇందు పండ్రెండాశ్వాసము లున్నవి. శివ పురాణము, కాళిదాసోద్భటుల కుమారసంభవములు చదివి అందలి పార్వతీ పరమేశ్వరుల ప్రణయవృత్తాంతమునకు తారకాసురవధ యను వీర రసప్రధానమైన కథ నంగముగాచేసి, యీతఁడు రసాలంకారవర్ణన పరిపూర్ణముగా నీ కావ్యమును నిర్మించినాడు. ఇందు కాళిదాసాదుల భావము లచ్చటచ్చట గోచరించుచున్నను మొత్తముమీఁద నిది స్వతంత్ర కావ్య మనియే చెప్పవలెను. ఇందు కన్నడ కవితా సంప్రదాయములు హెచ్చుగా గోచరించును. తిక్కనాదుల రచనలలో తరువాత కానవచ్చు షష్ఠ్యంతములను తెలుఁగున తొలుఁదొల్త వ్రాసినవాఁడీ నన్నెచోడుఁడే. ఇతనికి వర్ణన ప్రీతి హెచ్చు. ఇతని వర్ణనలు సహజములును, దేశీయ సంప్రదాయానుకూలములునై మనోహరముగా నుండును. తిక్కన యుద్ధ

వర్ణనల కీతని కావ్యముతుదనున్న యుద్ధవర్ణనమే మేలుబంతియై యుండ వచ్చును. రతిమన్మథుల సంభాషణము, పార్వతీ కపటవటువుల సంభాషణము, ఈతని సరస సంభాషణ రచనాసామర్థ్యమునకు తార్కాణములు. ఈ విధముగా నీతని కావ్య మాంధ్ర మందలి మొట్టమొదటి ప్రబంధమని చెప్పఁదగియున్నది. దేశిమార్గములు, వస్తుకవిత మున్నగు పదముల నాంధ్ర వాఙ్మయమున మొట్టమొదట వాడినవాఁ డీతఁడే. వాని నీతఁడు కన్నడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహించియుండెను. ఇట్లీతఁడు తమిళ వాఙ్మయము నుండి గ్రహించిన దేశీయ సంప్రదాయములును కొన్ని గలవు. ఇతఁ డీ గ్రంథమును తన గురువైన జంగమ మల్లికార్జునున కంకితము చేసి అపార మైన గురుభక్తిని ప్రకటించెను. ఈతని శైలి నన్నయ శైలికంటె నించుక భిన్నమైనది. ఇతఁడు సంస్కృత సమాసములను సాధ్యమైనంత వఱకు తగ్గించి జాను తెనుఁగను పేరుతో చమత్కార గర్భితములైన తెలుగు పలుకుబళ్ళ నెక్కువగా ప్రయోగించెను. ఇతని కావ్యమున నర్థశబ్దాలంకార ప్రీతియే కాక బంధకవిత్వమును, ఛందోవైవిధ్యమును గూడ కానిపించును. అట్లయ్యు నీతని పద్యముల నడకలో భంగపాటెచ్చటను గోచరింపదు. ఇతని రచనలో లాక్షణికులు వ్యాకరణ విరుద్ధములుగా పరిగణించు వైరి సమాసములవంటి కొన్ని ప్రయోగము లచ్చటచ్చట కానబడును. కాని పదభావసంపదను, రచనా ప్రౌఢిమను, ధారాశుద్ధిని పరికించిచూడ నీతనికిఁగల కవిరాజ శిఖామణి యను బిరుద మన్వర్థ మనుటకు సందేహింపఁ బనిలేదు.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు (1120-1180) శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవ గద్యము, రుద్రమహిమ, గణసహస్రమాల, అమరేశ్వరాష్టకము, పర్వతవర్ణనము మున్నగు కావ్యములను రచించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్ర వలన తెలియుచున్నది. ఈతఁడు కన్నడ సంస్కృతము లందు కూడ పండితుఁడగుటచే నిందు కొన్ని ఆ భాషలలో రచింపఁ బడినవికూడనై యుండవచ్చును. శివతత్త్వసారము శివా! అజా!

రుద్రా! మహేశా! అను సంబోధనములతో కూడిన కందపద్యములతో రచింపఁబడినది. ఇందలి పద్యముల సంఖ్య కొన్ని వందలున్నను స్వభావమునుబట్టి దీనిని శతక మనియే చెప్పవచ్చును. సోమనాథుఁడు దీనిని శతకమనియే పేర్కొనెను. పండితుఁ డింను శివదీక్షనుగూర్చియు, పాశుపత శైవసిద్ధాంతములను గూర్చియు విపులముగా వర్ణించినాఁడు. ఇందద్వైతుల మాయావాద మనేక యుక్తులచే ఖండింపఁబడినది. ఇతఁ డచ్చటచ్చట వేదములనుండి కూడ ప్రమాణములను చూపుచు అద్వైత పరములైన వాక్యములకు సైతము ద్వైతపరముగా నర్థముచెప్ప యత్నించెను. శివతత్త్వసారము నందలి శైలి లక్షణానుగుణమై పెక్కు విధముల నన్నయ శైలినే పోలియుండును, వలపలగిలక ప్రాసము, కొన్ని వింతశబ్దముల ప్రయోగము ఈ గ్రంథమునఁ గానిపించును. కాని మొత్తముమీఁద పండితుఁడు మతమునవలెనే రచనమునకూడ సంప్రదాయాను రక్తినే యెక్కువగా ప్రకటించెను.

దేశిమార్గమునకు చెందిన ద్విపదకవిత్వమునకే కాక శివకవిసమూహమునకును వీరశైవ మతసిద్ధాంతములకును గురుపీఠ మనిచెప్పఁదగినవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. (క్రీ. శ. 13 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము) ఇతఁ డాంధ్ర సంస్కృత కర్ణాటభాషలు మూఁడింటను గ్రంథములు రచించెను అందు బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, సోమనాథస్తవము, అనుభవసారము, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిప శతకము బసవోదాహరణము అనునవి తెలుఁగుకృతులు. వీనిలో బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలకును, వృషాధిప శతకమునకును విశేష ప్రఖ్యాతి కలదు. బసవపురాణము వీరశైవ ప్రతిష్ఠాపకుఁడైన బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రము. ఇందు ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా పలువురు శివభక్తుల చరిత్రలు కూడ వర్ణితములైనవి. సోమనాథుఁ డిందలి వస్తువును వృద్ధులనుండియు ప్రాచీన శివభక్తులు బసవేశ్వరునిగూర్చి రచించిన గీతముల నుండియు గ్రహించినట్లు తెల్పియున్నాఁడు. శివతత్త్వసారమున సంగ్రహముగా

చెప్పఁబడిన శివభక్తుల చరిత్రములు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లందు విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి. బసవేశ్వరుఁడును ఇతర భక్తులును గావించిన లోకోత్తరములైన కార్యము లెన్నో ఇందు వివరింపఁబడినవి. ఇందలి బెజ్జమహాదేవి కథ, కన్నప్ప కథ, సూరసానమ్మ కథ, చిరుతొండనంబి కథ మిక్కిలి రసవంతములై ఉండును. శ్రీనాథుని హరవిలాసము నందలి సిరియాళుని కథ కిందలి చిరుతొండనంబి కథయే మాతృక. ఆంధ్రదేశము ననేకాక కర్ణాటదేశమునకూడ మత గ్రంథముగా బసవపురాణమున కమితమైన ప్రచారముకలదు. ఇది కన్నడ తమిళములలోనికేకాక సంస్కృతమునకుఁ గూడ పరివర్తనము చేయఁబడినది. దీనికి తెలుఁగున మూఁడు పద్యరూపానువాదములు కలవు. పండితారాధ్య చరిత్రము నందు శైవమతమున కాచార్యుఁడని చెప్పఁదగిన మల్లికార్జున పండితా రాధ్యుని జీవితచరిత్రము వివరింపఁబడినది. ఇది సోమనాథుని రచనలలోని కెల్ల కడపటిదైనను కవితాపాటవమునం దగ్రగణ్యమైనది. పండితుఁడు వెలనాటిచోడుని సభలో జైన బౌద్ధచార్వాకాది మతముల ఖండించి వీర శైవమును ప్రతిష్ఠించిన వృత్తాంత మిందలి ప్రధాన విషయము. ఇందు దీక్షా పురాతన వాద మహిమ పర్వత ప్రకరణములు అను నైదు ప్రకరణము లున్నవి. ద్విపద చ్ఛందోబద్ధమైనను మహాకావ్యలక్షణ సమ గ్రతయందును, నవరసపరిపోషణము నందును ఈ కావ్యము మిక్కిలి వాసి కెక్కియున్నది. ఇందు పెక్కుచోట్ల పండితారాధ్యుని కృతులలోని భాగములు యథాతథముగా నుద్ధరింపఁబడియున్నవి. సంగీతము, నాట్యము వైద్యము, రసవాదము మున్నగు విషయములును, వివిధ దేశాచారము లును ఇందు వివరింపఁబడియున్నవి. దీనిని శ్రీనాథుఁ డాంధ్ర పద్యకావ్య ముగను, గురురాజకవి సంస్కృత కావ్యముగను సంతరించియుండిరి. వృషాధిపశతకము బసవా, బసవా, బసవా, వృషాధిపా! అను మకుటముతో రచితమైన శతకము. ఇందు బసవేశ్వరాదులగు శివభక్తుల చరిత్రములు సంగ్రహముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందున్న తమిళ కన్నడ మహారాష్ట్ర

మణిప్రవాళ భాషా పద్యములు సోమనాథుని బహుభాషా పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నవి. మనకు లభ్యము లగుచున్న శతకములలో మకుటపద్య సంఖ్యానియములతోఁ గూడిన ప్రథమశతక మిదియే. ద్విపదచ్ఛందమును మహాకావ్యోపయోగిగా తీర్చిదిద్దిన మహాకవి సోమనాథుఁడు. ఇతఁడును నన్నెచోడునివలె జాను తెనుఁగుపై నభిమానము ప్రకటించియున్నాఁడు. పాఠకుల భావన కించుకైనను విడిచిపెట్టక ఈతఁడు దేనినైనను విస్తృతతరముగా వర్ణించుచుండును. అందును శివునో, బసవునో, వర్ణించు సందర్భమున ఇతని రచన ఆవేశపూరితమై గిరినదివలె ఉరవడితో ప్రవహించుచుండును. ఇతఁడు కొన్ని ద్విపదలలో ప్రాసయతిని వాడెను. ద్విపదకు ద్విపదకు తెగచెప్పవలె నను నియమమును పాటింపక వాని నేకధారగా నడపించెను. లాక్షణికులు దోషముగా పరిగణించు పదములును, సంధులును, సమాసములును ఇతని రచనలో నచ్చటచ్చట కాననగును. అయ్యు వస్తుచ్ఛందోభాషా విషయముల కనవచ్చు దేశీయతయు, వర్ణనాదుల గోచరించు తన్మయతయు, దాని కొక అసాధారణ సౌందర్యమును చేకూర్చుచున్నవి. ద్విపదను రోకంటి పాటగా కాక బహుభంగుల వైవిధ్యముతో నడపించి అతఁడా ఛందము నకఖండమైన ప్రతిష్ఠ సంపాదించెను. అందుచేతనే ద్విపదకావ్యకర్తలలో కాలముచేతనే కాక కవితా ప్రతిభచే కూడ నీతని కగ్రస్థానము లభించెను.

క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దిలో నాంధ్రదేశమున శైవ వైష్ణవమతములు రెండును వ్యాప్తిచెంది పలువు రనుయాయుల నాకర్షించెను. వారన్యోన్య దర్శన స్పర్శన భాషణాదులనుకూడ నుజ్జగించి ఒండొరుల ద్వేషించుకొనుచు సంఘమున కొంత అలజడి కలిగించిరి. అదిచూచి ఆ రెండు మతములవారికి సామరస్యము కలిగింప యత్నించినవారిలో తిక్కన సోమయాజి ప్రథమగణ్యుఁడు (క్రీ. శ. 1210-1290). ఈతని వంశము పండితులకును, మంత్రి దండనాథులకును నెలవై వన్నెవాసి గాంచినట్టిది. ఇతని

తాత భాస్కరమంత్రి రామాయణము రచించినట్లు ప్రతీతి. కాని ఆ కావ్యమిప్పుడు లభించుటలేదు తిక్కన క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున నెల్లూరును పరిపాలించిన మనుమసిద్ధికి మంత్రియు, ఆస్థానకవియునై అలరారెను. అతఁడు తన తొలికృతియైన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును ఆ మనుమసిద్ధికే అంకితము కావించెను. ఆ కావ్యము నాతఁడు చంపూ పద్ధతినిగాక నిర్వచనముగా రచించెను. ఇందారంభమున నాతనికి కవితా రచనమునఁగల వివిధములైన అభిప్రాయములు వెల్లడింపఁబడినవి. ఇది వాల్మీకిరచిత రామాయణోత్తరకాండ కనువాదము. ఇందు జనాపవాద భీతిచే రాముఁడు సీత నడవికిపంపించుట, సీత కుశలవులను ప్రసవించుట మున్నగు వృత్తాంతములును, రావణాదుల జననవర్తనాదులును వర్ణింపఁ బడినవి. అనువాద విషయమున తిక్కన యిందు చాల స్వతంత్రత వహించెను ఇందు విష్ణువు రాక్షసుల వధించిన ఘట్టమున వీరరసమును, సీతాపరిత్యాగ సందర్భమున కరుణరసమును చక్కగా పోషింపఁబడినవి. ఇందలి శైలి భారతములోని దానివలెనంత పరిపక్వము కాకపోయినను మిక్కిలి రసవంతముగానే యుండును తిక్కన యిందు రామనిర్యాణ కథ నెందుచేతనో తెనిఁగింపక విడిచివైచెను. తరువాత దానిని జయంతి రామభట్టను నాతఁ డేకాశ్వాసముగా రచించి భద్రాద్రిరామున కంకితము కావించెను. తిక్కన రచించిన రెండవ గ్రంథము భారతము. ఇందాతఁడు విరాటపర్వము మొదలుకొని పదునైదు పర్వములు తెనిఁగించెను. ఆంధ్రీకరణవిధానమున నిందాతఁడు నన్నయ పద్ధతినే అవలంబించెను. పాత్ర రసౌచిత్యపోషణమున నాతఁ డిందు ప్రదర్శించిన ప్రతిభ అపారమైనది కీచకుఁడు ద్రౌపదిని వలచిన సందర్భమున శృంగార రసమును, ఉత్తర గోగ్రహణమునందును, యుద్ధపర్వములందును వీర రసమును, స్త్రీపర్వమునను అభిమన్యు వధ ఘట్టమునకు కరుణరసమును శాంత్యను శాసనములందు శాంతరసమును ఆతఁ డెంతో నిపుణముగా వర్ణించియుండెను. ఉద్యోగ పర్వమున కృష్ణుని ముఖమున నాతఁడు ప్రదర్శించిన రాజనీతి నైపుణ్య

మద్వితీయముగా నుండును. పాండవులయు, ధృతరాష్ట్రదుర్యోధనులయు, కర్ణశకునులయు, భీష్మ విదుర ద్రోణాదులయు, కుంతీ ద్రౌపదులయు పాత్రముల నాతఁడు సుస్పష్ట రేఖలతో తీర్చిదిద్దెను. ఆతఁడు చిత్రించిన కుంతీ ద్రౌపదులలో క్షత్త్రియకాంతోచితమైన మనస్విత నిండారి యుండును. కీచకు నాతఁడు పాశవమైన కామమునకు వశుఁడైన మోహాంధుఁడుగాఁగాక విషాదనాయకునిగా చిత్రింప యత్నించి కృత కృత్యుఁ డయ్యెను. మంత్రియు, యుద్ధనీతి విశారదుఁడును అగుటచే నాతని యుద్ధవర్ణనములు, సహజములును, గంభీరములునై నిజముగా యుద్ధము జరుగుచున్నప్పటి వివిధ పరిస్థితులను పఠితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయును. తిక్కన శైలి ప్రధానముగా సంవాదశైలి. పాత్రల సంభాషణద్వారముననే అతఁడు కథను రమ్యముగా నడపించుచుండును. అలఁతి అలఁతి దేశ్యపదములు వాడుటయందును రసోచిత పదవృత్త ప్రయోగము నందును ఆతఁడు మిక్కిలి నిపుణుఁడు. ఆంధ్రులందఱును మోదమును పొందవలె నను ఉద్దేశముతో నాతఁడు దీర్ఘ సమాసములను తగ్గించి దేశిమార్గము నవలంబించెను. ఆ కారణముచే నతని రచన తెలుఁగుతనమున కునికిపట్టై సరస సుందరమై ముద్దుగొల్పు చుండును. క్లిష్టములైన ఆధ్యాత్మిక విషయములను కూడ స్పష్టముగా వ్యక్తము చేయఁగల శక్తి తెనుఁగుభాష కున్నదని మొట్టమొదట ప్రదర్శించినవాఁ డతఁడే. అతడు తన భారతమును హరిహరనాథదేవుని కంకితము కావించి, తద్ద్వారా శివ కేశవాభేదమును ప్రచారముచేసి, ధర్మాద్వైతమును స్థాపింప యత్నించెను.

అభినవదండి బిరుదాంకితుఁడైన మూలఘటిక కేతన తిక్కనకు సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతమున దండి రచించిన దశకుమార చరితమును చంపూకావ్యముగా ననువదించెను. ఇది శృంగారహాస్యముల కాలవాలమైన చక్కని సాహస కథలతో నిండారియుండును. కేతన కథాకథన నైపుణ్య మిందు సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఇదిగాక

ఈతఁడు విజ్ఞానేశ్వర మను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమును, ఆంధ్రభాషా భూషణ మను వ్యాకరణ గ్రంథమును గూడ రచించెను. తెలుఁగు వ్యాకరణమును తెలుఁగుభాషలో రచించిన మొదటి లక్షణకర్త ఇతఁడే. ఇతఁడు దశకుమార చరితమును తిక్కన కంకితముచేసి యందాతని వంశమును, పూర్వులను చక్కఁగా వర్ణించెను. కవితచెప్పి ఉభయకవిమిత్రు మెప్పించితినని ఇతఁడు సగర్వముగా చెప్పుకొనియుండెను.

మారన తిక్కన సోమయాజి శిష్యుఁడు. ఇతఁడు మార్కండేయ పురాణమును తెనిఁగించి గోన గన్నారెడ్డి కంకితము చేసెను. ఇతని శైలి ఆడంబర రహితమై సరసముగా నుండును. తెలుఁగున తరువాత వెలసిన మనుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, కువలయాశ్వ చరిత్రము మున్నగు ప్రబంధములందలి కథావస్తువు లిందుండియే గ్రహింపఁబడినవి.

ఈ యుగమున వెలసిన పండిత కవులలో అథర్వణాచార్యు డొకఁడు. ఇతఁడు భారతము నాంధ్రీకరించె నని ప్రతీతి. ఇది యిప్పుడు లభ్యమగుటలేదు. దొరకిన కొలఁది పద్యములనుబట్టి ఈతని రచన విరాట పర్వము నుండి ఆరంభింపఁబడిన దనియు, మిక్కిలి ప్రౌఢమైన దనియు తెలియుచున్నది. అథర్వణకారికావళి అను తెలుఁగు వ్యాకరణము నీతఁడు సంస్కృత శ్లోకములుగా రచించెను. ఇతఁడు త్రిలింగశబ్దానుశాసన మను చిన్న వ్యాకరణమును గూడ రచించె నందురు.

క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతమున బద్దె భూపాలుఁడు నీతిసార ముక్తావళి అను నీతి పద్యములతోఁ గూడిన గ్రంథమును రచించెను. సుప్రసిద్ధమైన సుమతి శతకమును గూడ నీతఁడే రచించిన ట్లిందు చెప్పఁబడినది, ఇది ఎంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. ఇతని పద్యములు సరళసుందరములై పండిత పామర హృదయరంజకములుగా నుండును.

తెలుఁగున వెలసిన మొదటి రామాయణము రంగనాథ రామాయణము. దీనిని రంగనాథుఁ డనుకవి వ్రాసి, గోన బుద్ధారెడ్డి పేర

ప్రకటించె ననియు, తండ్రి యుపదేశముచే బుద్ధారెడ్డియే రచించె ననియు ఏతత్కర్తృత్వ విషయమున రెండు వాదము లున్నవి. ఆశ్వాసాంతము లందు గోన బుద్ధారెడ్డియే (1200-1250) తండ్రియైన విట్ఠలనాథుని పేర నీ గ్రంథమును రచించినట్లు స్పష్టముగా చెప్పఁబడియుండుటచే ఆ వాదమునే పలువురు విమర్శకు లంగీకరించుచున్నారు. ఇది వాల్మీకి రామాయణము ననుసరించి తెలుఁగున వ్రాయఁబడిన ద్విపద కావ్యము. ఇందు కవి జనశ్రుతి నుండి గ్రహించి చొప్పించిన అవాల్మీకములయిన గాథలును కొన్ని గలవు. అందు జంబుమాలి, కాలనేమి, సులోచన అను వారి వృత్తాంతములు ముఖ్యాలైనవి. ఇందలి కథాభాగములు మూలమున కెంతో మెఱుఁగు చేకూర్చుచు రసవంతములై యున్నవి. రావణ విభీషణ కుంభ కర్ణాదుల శీలములును, చిత్తవృత్తులును ఇందు చక్కగా వర్ణింపఁ బడినవి. ఇందలి వర్ణనములు మిక్కిలి గంభీరములై ఉదాత్తములుగా నుండును. ఇందలి శైలి లాక్షణికమును ప్రసన్నమునై ద్విపదయయ్యు నెచ్చటను విసువు గొల్పక చాల మనోహరముగా నుండును. ద్విపద కావ్యములలో శైలీపాటవముచేతను, కథా గౌరవము చేతను రంగనాథ రామాయణమున కొక విశిష్టస్థానము చేకూరినది. ఇందలి ఉత్తర కాండమును బుద్ధారెడ్డి ఆనతిచే ఆతని కుమారులైన కాచవిట్ఠలవిభులు రచించి రామాయణమును పూర్తి కావించిరి. వీరి రచన తండ్రి రచన యంత ఉత్తమము కాకపోయినను రసవంతముగానే ఉండును.

తిక్కన తరువాత యుగకర్త అని చెప్పఁదగినవాఁడు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ. ఈతని యుగమున వెలసిన తొలి కావ్యము భాస్కర రామాయణము. ఇదియును భారతమువలె నైకకవికర్తృక మగుట సంభవించినది. హుళక్కి భాస్కరుఁడు, ఆతని కుమారుఁడైన మల్లికార్జునభట్టు, శిష్యుఁడయిన కుమారరుద్రదేవుఁడు, మిత్రుఁడయిన అయ్యలార్యుఁడు దీనికి కర్తలు. వీరిలో వయఃపాండిత్య ప్రతిభలచే పెద్దయైనవాఁడు భాస్కరుఁ డగుటచే కావ్య మాతనిపేరనే వెలయింపఁబడినది. ఈ రామాయణమున తిక్కన

తాత అగు భాస్కరుని రచన కూడ నున్నదని కొందఱి తలంపు. అతఁడు వాల్మీకి రామాయణమును చాల సంగ్రహముగా రచించె ననియు, దానితో తృప్తినొందక హుళక్కి భాస్కరాదు లచ్చటచ్చట పెంచి ఈ రామాయణ మునకు రూప మొసంగి రనియు వారి వాదము. వారు చెప్పు హేతువులను బట్టి చూడ నీ వాదము కొంత యుక్తియుక్తముగానే కానవచ్చుచున్నది. మంత్రి భాస్కరుని రచన సుందరకాండము వఱకుఁగల అన్ని కాండము లందు నెంతో కొంత కలదని దీనివలన తెలియుచున్నది. హుళక్కి భాస్కరుఁ డారణ్యకాండమును, యుద్ధకాండమున 1133 పద్యములను రచించెను. ఈతని రచన రెండవ ప్రతాపరుద్రుని అశ్వసేన కధ్యక్షుఁడైన సాహిణి మారన (1295-1323) కంకితము చేయఁబడినది. ఈతని శైలి సమాస భూయిష్ఠమయ్యు సుబోధమై నన్నయ కవితను బోలియుండును. యుద్ధ కాండమున నతని రచనలో తిక్కన అనుకరణములు గోచరించుచున్నవి. మల్లికార్జునభట్టు తండ్రి యంత కవి కాకపోయినను ప్రతిభావంతుఁడు. ఇతని రచన బాలకాండమునకంటె కిష్కింధా సుందరకాండములలో మేల్తరముగా నుండును. వాలిభార్య యైన తార శోకము నీతఁడు కరుణరస నిర్భరముగా వర్ణించెను. కుమారరుద్రదేవునికి సంగ్రహరచనపై ప్రీతి మెండు. ఇతఁడు రచించిన అయోధ్యాకాండము భావ సంగ్రహమునకును భాషామాధుర్య మునకును నెలవై మనోహరముగా నుండును. అయ్యలార్యుఁడు భాస్క రుఁడు రచింపఁగా మిగిలిన యుద్ధకాండమును పూర్తిచేసెను. ఇతఁడు ప్రౌఢసమాసములతో కూడిన శైలియం దభిమానము చూపెను. వీరరస ప్రధానమయిన యుద్ధకాండమున కా శైలి అనుగుణముగానే ఉన్నది. మొదటినుండి తుదిదాఁక నొక చేతిమీఁద సాగమిచే భాస్కర రామాయణము నందలి శైలి ఏకధారగా నుండక సమవిషమముగా గోచరించును.

ఎఱ్ఱన రెడ్డిరాజుల ఆస్థానమున నుండిన మహాకవి. (క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) ఇతఁడు ప్రతిభా పాండిత్యములందు నన్నయ తిక్కనల కెనయై భారతారణ్యపర్వ శేషము నేకాక హరివంశమునుగూడ

సమర్థతతో నిర్వహించి కవిత్రియములో స్థానము సంపాదింపఁ జాలెను. ఇతఁ డారణ్యపర్వశేషమును నన్నయ పేరుమీఁదుగనే తెనిఁగించి రాజరాజునకే అంకితము చేసెను. ఇది ఆతనికి సహజమైన వినయమును నన్నయపైఁ గల భక్తిని చాటుచున్నది. ఈతఁ డారణ్యపర్వ శేషమును నన్నయ శైలితో నారంభించి తిక్కన శైలితో ముగించెను. అందుచే నితని రచన నన్నయ తిక్కనల రచనలను మహాసముద్రములను కలుపు జలసంధివలె గోచరించును. అరణ్యపర్వము నందలి ఘోషయాత్ర, రామోపాఖ్యానము, సావిత్ర్యుపాఖ్యానము, యక్షప్రశ్నలు అను భాగములు మిక్కిలి పేరుగాంచినవి. అరణ్యపర్వశేషమున ఎఱ్ఱన సంస్కృతాంధ్రములను సమభాగములుగా వాడియుండెను. ఎఱ్ఱన రామాయణమును గూడ రచించి తన ప్రభువైన ప్రోలయ వేమారెడ్డి కంకితము కావించెను. అది యిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. హరివంశమున నీతని శైలి పరిపక్వత నొందినది. ఇందు శ్రీకృష్ణుని చరిత్రము సంపూర్ణముగా వర్ణింపఁబడినది. గోకులమును వర్ణించుపట్ల ఎఱ్ఱన జానపద జీవితము నెంతో రమ్యముగా చిత్రించెను. హృద్యమైన అనురాగమున కాలంబనమైన సాత్త్వికశృంగారమును వర్ణించుటలో ఎఱ్ఱన మేటి. ఉషానిరుద్ధుల చరిత్రము, రుక్మిణీ కల్యాణము ఇందు మిక్కిలి రసవంతములుగా నుండును. అనువాద విషయమున ఎఱ్ఱన నన్నయ తిక్కనలమార్గమునే అవలంబించెను. ఎఱ్ఱన రచించిన స్వతంత్ర కావ్యము లక్ష్మీనృసింహపురాణము. బ్రహ్మాండ పురాణము నుండి వస్తువును గ్రహించి ఎడనెడ చక్కని వర్ణనలు చేర్చి దాని నాతఁ డొక హృద్యమైన ప్రబంధముగా సంతరించెను. ప్రహ్లాద చరిత్ర మిందలి కథ. భక్తివర్ణనమున నీతఁడు పోతన కీడుకాకపోయినను ప్రహ్లాద చరిత్ర వర్ణించుపట్ల నాతని కీతని రచన ఒజ్జబంతియయ్యె ననుటలో నతిశయోక్తి ఉండదు. ఈతని శైలి సత్త్వశుద్ధికి నెలవై సత్త్వప్రధానమైన యితనిశీలమున కాదర్శమువోలె గోచరించును. శ్రీనాథుఁ డితని సూక్తివైచిత్రిని ప్రశంసించెను. ఇతనికి ప్రబంధపరమేశ్వరుఁ డనియు శంభుదాసుఁ డనియు బిరుదనామములుకలవు.

విక్రమసేన మను కావ్యమును రచించిన చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుఁ డీ కాలమువాఁడే. పలువు రాంధ్రకవు లీతని మహాకవిగా స్తుతించియుండిరి. ఈతని కావ్య మిప్పుడు లభించుటలేదు.

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణి యను లక్షణ గ్రంథమును రచించి రాజరాజు వంశీయుఁడైన చాళుక్య విశ్వేశ్వరరాజున కంకితముచేసెను. ఇందు సాహిత్య విషయములతోపాటు వ్యాకరణచ్ఛందో విషయములు కూడ నున్నవి. లక్ష్యముల నిచ్చు సందర్భమున నీతఁడు కృతిపతిని గూర్చి రచించిన పద్యములు రసవంతములుగా నున్నవి.

ఉద్దండ రచనా ధురంధరుఁ డని ప్రశంసింపఁబడిన వేములవాడ భీమకవి ఈ కాలమునందే ఉండెను. ఇతఁడు కవిజనాశ్రయమను ఛందో గ్రంథమును రచించె నని ప్రతీతి. కాని యిటీవలి పరిశోధనలవలన దాని కర్తృత్వము రేచనకే ఆరోపింపఁబడుచున్నది. భీమకవి రాఘవ పాండవీయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును, నృసింహపురాణము, శతకంధర రామాయణము, హరవిలాసము మున్నగు బహుగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుదురు. కాని అవి యిప్పుడు లభ్యములగుటలేదు. ఈతని చాటువులు మాత్రము కొన్ని లభించుచున్నవి. వానివలన నీతఁడు ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన కవియే అనియు, శాపానుగ్రహసమర్థుఁ డనియు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు గోదావరీ మండలము నందలి ద్రాక్షారామమునకు చెందినవాఁ డని కొంద ఱును, తెలంగాణమునందలి కరీంనగరమండల మందలి వేములవాడకు చెందినవాఁ డని కొందఱును చెప్పుచున్నారు.

సంస్కృతమున రాజశేఖరుఁ డను కవి రచించిన విద్ధసాలభంజిక అను నాటకము ననుసరించి మంచన (1350) కేయూరబాహు చరిత్రమను కావ్యమును రచించి నండూరి గుండయామాత్యుని కంకితము చేసెను. విద్ధశాలభంజిక యందలి పెక్కు పేర్ల నీతఁడు మార్చుటయే కాక ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా పంచతంత్రమునందలి కథలను బోలిన కథలనిందు

చొప్పించెను. ఈతనిది క్లిష్టాన్వయములుకాని, దీర్ఘసమాసములు కాని లేని మనోహరమైన కథనశైలి. నీతిమంతములైన కల్పితకథలనింత మనోహరముగా వ్రాసినవారు పూర్వులలో కానరారు.

ఈ యుగము నందలి కవిమండలిలో నెట్టనతో సాటికి పోటికి నిల్వఁజాలువాఁడు నాచన సోమనాథుఁడు (1390). ఈతఁడు హరివంశము నందలి ఉత్తరభాగమును ఉత్తర హరివంశ మను పేర రచించి హరిహరనాథున కంకితముచేసెను. ఈతఁడు పూర్వ హరివంశమును వ్రాసెనో లేదో తెలియదుకాని ఉత్తర హరివంశము నందలి యారంభమును జూచిన దానిని కూడ రచించినట్లే తోఁచును. ఇతఁడు వసంత విలాసమును, హర విలాసమును గూడ రచించెనని చెప్పుదురు. కాని అవి లభ్యములగుటలేదు. ఉత్తర హరివంశము ఆ ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. మూలము నందలి రసవత్తరములైన భాగములను మాత్రమే గ్రహించి కొన్ని మార్పు చేర్పు లొనరించి ఆతఁ డీ గ్రంథము నొక స్వతంత్రకావ్యముగా సంతరించెను. ఎఱ్ఱన విడిచిన హంసడిభకోపాఖ్యానము నీతఁడు విపులముగా వర్ణించెను. రసపోషణమున నీతఁడు మిక్కిలి నేర్పరి. ఊర్వశీ నరకాసురుల సంభాషణము, ఉషానిరుద్ధులకథ యీతని శృంగార రసపోషణాభినివేశమునకు నిదర్శనములు. రసావేశ పరవశుఁడై ఈతఁ డొక్కొక్కయెడ ఔచిత్యమునకు భంగముకలిగించు నని చెప్పినను దోషముండదు. నరకాసుర సంహారమున వీరశృంగారముల కీతఁడు ఉచితమైన మేళనము కల్పించెను. యుద్ధ వర్ణనములం దీతఁడు తిక్కనను తలపించును. వీరశృంగారములనేకాక రౌద్ర కరుణ హాస్యములనుకూడ నీతఁడు చక్కగా పోషించెను. ఇతనికి సర్వజ్ఞ, సకలభాషాభూషణ, సాహిత్యరసపోషణ, సంవిధాన చక్రవర్తి, నవీనగుణ సనాథ బిరుదము లున్నవి. కథాకల్పన మందును, వర్ణనము లందును ఇతఁడు పురాణపద్ధతిని విడిచి ప్రబంధమార్గము ననుసరించెను. ఈతనిశైలి శబ్దార్థాలంకార భూయిష్ఠమును, దీర్ఘసమాసబంధురమునై ఓజోగుణమున కాదర్శముగా నుండును. ఎడనెడ ఈతఁడు వాడు లోకోక్తులు, సామెతలు

మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును. ఇతని ధారాశుద్ధి చాల గొప్పది. ఇతని వచనములు కొన్నిచోట్ల దీర్ఘతరములై యనుకాను ప్రాసాదులతో కూడి క్లిష్టముగా నుండును. రసపోషణమున నీతఁ డెఱ్ఱనతో సమానుఁడే యైనను ఔచిత్యపోషణమునందును, ఆవేశ నిగ్రహము నందును అతని కీడు కాఁజాలఁడు.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁ డను కవికూడ రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలమున నుండెనని విమర్శకులు తలచుచున్నారు. ఇతఁడు సంస్కృతమున ప్రేమాభిరామ మను వీధినాటకమును, తెలుఁగున అంబికా శతకము, చంద్రతారావళి, మదన విజయము, త్రిపురాంతకోదాహరణము అను గ్రంథములను రచించెను శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామమునకు మూల మీతని ప్రేమాభిరామమే ఇతఁడు శివభక్తిపరాయణుఁడు. అంబికాశతకమున నీతఁడు శివ పార్వతుల శృంగారమును భక్తిసమ్మిళితముగా వర్ణించెను. మదనవిజయము కామశాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథముగా కానవచ్చుచున్నది. ఇతని త్రిపురాంతకోదాహరణమునకు ఆజాతి వాఙ్మయమున అత్యుత్తమస్థానమున్నది. ఇందీతఁడు సమాసాడంబరము లేని చక్కని శైలిలో కుమారగిరి మందిరుఁడైన శివుని ప్రస్తుతించియుండెను.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

కావ్య యుగము

ఆంధ్రవాఙ్మయమున ఎఱ్ఱనయుగముతో పురాణ పరివర్తనము సన్నగిల్లినది. తరువాతి యుగమున కొందఱు కవులు సంస్కృతకావ్య నాటకానువాదమునకును, కొందఱు స్వతంత్ర కావ్యరచనకును ఆరంభించిరి. ఈ యుగమునకు కర్త అని చెప్పఁదగినవాఁడు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు. ఆంధ్రమున కవిత్రయము వారి తరువాత సమానమైన కీర్తి ప్రశస్తులను సంపాదించినవాఁ డీ మహాకవియే. దీని కీతని బహుగ్రంథకర్తృత్వమును, అసామాన్య పాండితీ ప్రతిభలును, నిరర్గళ ప్రౌఢశైలియు కారణములు. ఇతని రచనలలో మరుత్తరాట్చరిత్రము, సప్తశతి, పండితారాధ్యచరిత్రము నష్టములై పోయినవి. శృంగారనైషధము, భీమఖండ కాశీఖండములు, హరవిలాసము, క్రీడాభిరామము, శివరాత్రి మాహాత్మ్యము, పల్నాటివీర చరిత్రము అనునవి లభించుచున్నవి. శృంగారనైషధము సంస్కృతమునందలి శ్రీహర్షుని నైషధకావ్యమున కనువాదము. ఔచిత్యము పాటించుచు, అనౌచిత్యము పరిహరించుచు నీతఁ డీ అనువాదమున చూపిన నేర్పు అనితరసామాన్యమై ఉన్నది. ఈ కావ్య మా మహాకవి ప్రౌఢశైలికిని, పాండిత్య ప్రకర్షకును నికషోపలమని చెప్పఁదగియున్నది. ఇందలి వస్తువు నల దమయంతుల పరిణయ వృత్తాంతము. భీమఖండమున గోదావరీమండలము నందలి ద్రాక్షారామ భీమేశ్వర క్షేత్రమాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది. దీనికి మూలము స్కాందపురాణము. శ్రీనాథుఁ డిం దా క్షేత్రమును, తత్పరిసర ప్రదేశములను ఎంతో విశదముగా వర్ణించి తన ఆంధ్రాభిమానమును ప్రకటించినాఁడు. వ్యాసుఁడు కాశి విడిచిన వృత్తాంతము, హాలాహల భక్షణము సరసముగా వర్ణింపఁబడినవి. కాశీఖండమున సుప్రసిద్ధ శైవ

క్షేత్రమయిన కాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యము వివరింపఁబడినది. ఇదియు స్కాంద పురాణము నుండియే గ్రహింపఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేమునితో కాశీయాత్ర కేగి అందలి తీర్థదేవతాదులను నిశితముగా పరిశీలించి యుండుటచే నిందలి వర్ణనలకుఁగూడ నెంతో సహజత్వ మలవడినది. క్షేత్ర మాహాత్మ్యరూపములై పురాణప్రాయములైన ఈ రెండు గ్రంథములకును శ్రీనాథుఁడు తన ప్రతిభాపాటవముచే సుందరమైన కావ్యత్వము నాపాదింపఁజాలెను. కాశీఖండమున వింధ్య గర్వాపహరణము, గుణనిధి చరిత్ర, వ్యాసుఁడు కాశిని బాసిన కథ, సుశీల కథ రసవంతముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందీతని శైలి ప్రౌఢతాపరాకాష్ఠను చెందినది. హరవిలాసము శివుని విలాసములను వర్ణించు కావ్యము. చిఱుతొండనంబి కథ, పార్వతీ పరిణయము, దారుకావనవిహారము, హాలాహల భక్షణము, కిరాతార్జునీయము ఇందు వర్ణింపఁబడిన విలాసములు. చిఱుతొండనంబి కథను శ్రీనాథుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణము నుండి గ్రహించి ఎంతో సరసముగా వర్ణించెను. పార్వతీ పరిణయము కాళిదాసుని కుమారసంభవము నందలి 3, 4, 5 సర్గములందలి భాగములకు సంగ్రహానువాదము, మిగిలిన వాతని స్వతంత్ర రచనలే. శ్రీనాథుని స్వతంత్ర రచనా సామర్థ్యమును, శైలీ సౌష్ఠవమును హరవిలాసము నందే హెచ్చుగా కాంచనగును. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున సుకుమారుని కథ కలదు. పల్నాటివీరచరిత్ర పల్నాటివీరుల శౌర్యమును వర్ణించు జాతీయ ద్విపద కావ్యము. బాలచంద్రుని శౌర్యమిందు విశదముగా వర్ణింపఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పండితరంజకమైన ప్రౌఢరచనయందువలెనే పామర రంజకమైన దేశీయ రచనయందు కూడ మహానిపుణుఁడనుట కీ కావ్యము నిదర్శనము. క్రీడాభిరామము గోవింద మంచనశర్మ, టిట్టిభసెట్టి అను మిత్రుల సంభాషణ రూపమున వెల్వడిన శృంగార వర్ణనలతో కూడిన వీథిరూపకము. ఇందు రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము ననుసరించి ఆ నాటి ఓరుగంటి నగరము చక్కగా వర్ణింపఁబడినది. ఇది వినుకొండ వల్లభరాయకృతమని అందున్నదికాని

ప్రతి పద్యమునందు శ్రీనాథుని ముద్ర స్పష్టముగా కానవచ్చుటచే నతఁడే దానిని వ్రాసి వల్లభరాయని పేర ప్రకటించియుండునని యూహింపవచ్చును. శ్రీనాథుఁడు వివిధ దేశములను, వివిధ రాజాస్థానములను దర్శించినప్పుడు చెప్పిన చాటువు లెన్నో ఉన్నవి. అవి ఆతని నిశితపరిశీలనమును పరిహాసప్రియత్వమును స్వేచ్ఛావర్తనమును వ్యక్తముచేయుచున్నవి. శ్రీనాథుని శైలి ప్రౌఢగంభీరమైనది. ఈతని పద్యముల నడక మత్తేభయానమునకెనయై చదివినకొలంది చవులూరించుచుండును. ఈతఁడు కావించిన బహుప్రయోగము లీతనికి వ్యాకరణాది శాస్త్రములందుఁగల పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నవి. ఈతని కావ్యములు పెద్దనాదుల కొజ్జబంతులై ప్రబంధ నిర్మాణమునకు దారి చూపిన వనుటలో నతిశయోక్తి లేదు.

మహాభక్తుఁడును కవిశిరోమణియు నైన బమ్మెర పోతరాజు శ్రీనాథునికి సమకాలికుఁడేకాక బంధువుకూడ నని చెప్పుదురు (1400-1450). ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు మూఁడు. భోగినీదండకము, వీరభద్ర విజయము, శ్రీమదాంధ్ర మహాభాగవతము. వీరభద్ర విజయ కర్తృత్వ విషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. కాని భాగవత శైలికిని అందలి శైలికిని గల సామ్యమునుబట్టి విమర్శకు లది ఆతఁడు బాల్యమున రచించిన కవిత్వమై ఉండునని భావించుచున్నారు. ఇది దక్షాధ్వరధ్వంసమును వర్ణించు ప్రబంధము. భోగినీదండకము నందలి శైలి సర్వథా పోతనదానివలెనే యున్నది. ఇందలి వస్తువునుబట్టి ఇది ఆతని యౌవనమందలి రచన యని చెప్పవచ్చును. ఇంక మూఁడవది అగు భాగవతము ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు అలంకారప్రాయమైనది. ఆంధ్రమున మహాభారతమునకు కూడ దీని కున్నంత ప్రచారమును విశ్వజనీనతయు లేవని చెప్పవచ్చును. దాని కందలి మధురమంజులమైన శైలియు భక్తి రసమయమైన వస్తువును కారణములు. ఇది సంస్కృతమున వ్యాసుఁడు రచించిన భాగవత పురాణమున కాంధ్రీకరణము. ఆంధ్రీకరణమున

పోతనయు కవిత్రియమువారి పద్ధతినే అవలంబించెను. కాని ఈతఁడు సహజముగా భక్తుఁడగుటచే భక్తుల చరిత్రములను వర్ణించునప్పుడును భక్తితత్త్వాదులను వివరించునప్పుడును ఆవేశపరుఁడై గ్రంథమును మూలముకంటె విస్తృతతరము కావించియుండెను. ఇందు పండ్రెండు స్కంధము లున్నవి. కాని పోతరాజు రచించిన గ్రంథమున కొంతభాగము శిథిలమైపోవుటచే నాశిథిలభాగముల నితరులు పూరించిరి. వీరిలో ఏర్చూరి సింగన షష్ఠ స్కంధమును, గంగన పంచమ స్కంధమును, వెలిగందల నారయ ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. తృతీయ చతుర్థ దశమస్కంధోత్తర భాగములందుఁ గూడ నచ్చటచ్చట నారయ రచనమున్నదని చెప్పుదురు. భాగవతమున విష్ణుని ఏకవింశత్యవతారములు వర్ణింపబఁడినవి. ఇందా దేవుఁడు భక్తులను రక్షించిన గాథలును, రాక్షసులను సంహరించిన వృత్తాంతములును, సర్గ ప్రతిసర్గ రాజవంశ మన్వంతరముల చరిత్రములును విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి. గజేంద్ర మోక్షము, ప్రహ్లాద వామనచరిత్రలు, ధ్రువాంబరీషుల ఉపాఖ్యానములు, రుక్మిణీ కల్యాణము మున్నగు నిందలి భాగము లాంధ్రమున నాబాలవిదితములైనవి. ఇందు కర్మజ్ఞాన మార్గములప్రసక్తికూడ లేక పోలేదు; కాని భక్తిమార్గప్రశంస హెచ్చు. ఇందలి దశమస్కంధమున శ్రీకృష్ణుని బాల్యక్రీడాదు లెంతో మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. పోతన ఇందు గోపికల మధురభక్తిని హృదయరంజకముగా వర్ణించెను. ఇందు పోతన ఆత్మీయాంశ మెక్కువగా గోచరించును. అందుచేతనే ఈ భాగమద్భుతమైన ఒక గీతకావ్యము (lyric) వలె కానవచ్చును. పోతన వర్ణనలు మిక్కిలి విశదములై వర్ణ్యమును పఠితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయుచుండును. ఇతని శైలి అతి మధురమైనది. తెలుఁగుభాషకు నిసర్గమైన సంగీతమాధుర్యము లీతని కావ్యమున సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఇతని కలంకార ప్రీతిమెండు. వర్ణన సందర్భముల నీతఁడంత్యాను ప్రాసముల నధికముగా వాడుచుండును. అందుచే నీతని కవిత మృదంగ ధ్వన్యను

గతమయిన మృదుల సంగీతమువలె వినిపించును. పండితు లనక పామరు లనక, వృద్ధు లనక బాలు రనక, స్త్రీలనక పురుషు లనక, ఎల్ల ఆంధ్రుల ప్రీతిని చూఱఁగొన్న మహాకావ్యము భాగవతము. నారయాదులు తమ రచనలందు పోతననే అనుకరింప యత్నించిరి కాని అందు కృతకృత్యులు కాఁజాలకపోయిరి. వీరు మువ్వురిలో సింగన మిగిలిన ఇరువురికంటె సమర్థుఁడుగా కానిపించును.

జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర మను కథాకావ్యమును వ్రాసి దేవరాయల కడ గణకుఁడుగా నుండిన సిద్ధనామాత్యున కంకితము చేసెను. (1406–1422) ఈతఁడు మంచి పండితుఁడేకాక అవధాన నిర్వహణాది ప్రజ్ఞలు కూడ కల్గినవాఁడు. ఈ కావ్యమున శకప్రవర్తకుఁడైన విక్రమార్కుఁ డను మహారాజు చేసిన అద్భుత కృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి వీరాద్భుత రసమయములైన విచిత్ర కథా వృత్తాంతము లప్పటివారి కట్టి గాథలపైఁ గల మక్కువను వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఇందలి శైలి సరళమై రసవంతముగా నుండును. ఋతువులను వర్ణించుపట్ల జక్కన సూక్ష్మపరిశీలనము ప్రకటించును. ఇందుఁ గల శ్రీశైలాది పుణ్యక్షేత్రముల వర్ణనము జక్కన భక్తితత్పరతను వ్యక్తముచేయుచున్నది.

అనంతామాత్యుఁడు రసాభరణము, అనంతుని ఛందస్సు, భోజ రాజీయము అను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు మొదటి రెండును లక్షణ గ్రంథములు. అనంతుఁడు రసాభరణమును శా.శ. 1356 లో (క్రీ.శ. 1434) ముగించినట్లు తెల్పియున్నాఁడు. ఇతఁడు గురుదేవతా భక్తితత్పరుఁడు. తన భోజరాజీయమును గురూపదేశము ననుసరించి అహోబిలదేవుని కంకితము కావించెను. ఇందు విక్రమార్క చరిత్రమందువలెనే భోజునిగూర్చిన కథలు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ కథ లన్నియు నీతి ప్రధానములై ఉన్నవి. ఆంధ్రదేశమున సుప్రసిద్ధమై సత్య ప్రభావమును నిరూపించు గోవ్యాఘ్రసంవాద మీ గ్రంథములోనిదే. ఇందు కరుణరసము చక్కగా పోషింపఁబడినది.

ఇతని శైలి ద్రాక్షాపాకమై మిక్కిలి మృదుమధురముగా నుండును. ఇతఁడక్కడక్కడ గృహజీవితమును, స్త్రీల సంభాషణాదులను చక్కగా వర్ణించియున్నాఁడు.

గౌరన (క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) తెలుఁగున హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, నవనాథ చరిత్రము అను ద్విపదకావ్యములను, సంస్కృతమున లక్షణదీపిక అను ఛందోగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు పద్మనాయక రాజులు పాలించిన రాచకొండ రాజ్యమున నివసించెను. ఇతఁడు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవుని భక్తుఁడు. ఇతని హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందలి కథకు మూలములు స్కాంద మార్కండేయ పురాణములు. తెలుఁగున ఈ కథను స్వతంత్ర ప్రబంధముగా రచించిన మొదటి కవి ఈతఁడే. ఇందితఁడు వివిధ పాత్రలను విస్పష్టరేఖలతో తీర్చిదిద్దెను. ప్రకృతి వర్ణనలను, రూపవర్ణనలను సొగసుగా నిర్వహించుటలో ఇతఁడు మిక్కిలి దిట్ట. నవనాథ చరిత్ర సిద్ధినొందిన శివయోగుల చరిత్ర. ఈ నవనాథులలో మీననాథుఁ డనువాఁ డపార మహిమాన్వితుఁడు. రాజరాజు కుమారుఁ డని లోకమున ప్రసిద్ధుఁడైన సారంగధరుని కథ ఇందు మాలవ దేశమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఖండితాంగుఁ డైన సారంగుని మీననాథుఁడు కాపాడి సిద్ధులలో కలుపుకొనెను. గౌరనశైలి మృదువై జాతీయోక్తులకును, సామెతలకును ఆలవాలమై మిక్కిలి సరసముగా నుండును. హాస్యరసపోషణమున ఈతఁ డందెవేసిన చేయి. నవనాథచరిత్రము నందలి వంచక పురోహితుని కథయు, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమందలి కలహకంఠీ కాలకౌశికుల వృత్తాంతమును ఇందుకు తార్కాణములు.

మడికి సింగన పద్మపురాణోత్తరఖండము, వాసిష్ఠ రామాయణము, భాగవత దశమస్కంధము అను వానినేకాక సకలనీతి సమ్మత మను సంకలన గ్రంథమును గూడ రచించెను. పద్మపురాణోత్తర ఖండము సంస్కృతము నందలి యా పురాణ భాగమున కనువాదము. ఇందు

మాఘస్నాన మాహాత్మ్యమును గుఱించిన కథలును, శ్రీకృష్ణ చరిత్రమును మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈ కథలను వసిష్ఠమహర్షి దిలీపునకు చెప్పియుండెను. ఈ కావ్యము తెలంగాణము నందలి సబ్బినమండలమునకు ప్రభువైన ముప్పయ భూపాలునిమంత్రి అగు వెలిగందల కందన మంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. వాసిష్ఠ రామాయణము సంస్కృతము నందలి జ్ఞానవాసిష్ఠమునకు తెలుఁగు. వసిష్ఠమహర్షికిని శ్రీరామునికిని జరిగిన ఆధ్యాత్మిక సంవాదము లిందు సరళశైలిలో వర్ణింపఁబడినవి. భాగవత దశమస్కంధము ద్విపదకావ్యము. ఇతర స్కంధముల నీతఁడు తెలిఁగించినట్లు లేదు. ఇతని ద్విపదరచన మిక్కిలి సరసముగా నున్నది. సకలనీతి సమ్మతమున పంచతంత్రము, నీతిసారము, కామందకము, బద్దెన నీతి, భారతము మున్నగు పూర్వగ్రంథముల నుండి చక్కని నీతి పద్యములు సంగ్రహింపఁబడినవి. నడుమ నడుమ సింగన స్వయముగా వ్రాసిన పద్యములు కూడ నిందుఁ గలవు. ఈతనిశైలి సరళమై సర్వజన సుబోధముగా నుండును.

దగ్గుపల్లి దుగ్గయ్య తాను శ్రీనాథుని బావమఱది ననియు, తన కా మహాకవి వలననే కవిత్వమలవడె ననియు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కఠోపనిషత్తు నందును, భారతానుశాసనికపర్వము నందును గల నాచికేతుని కథను వస్తువుగా గ్రహించి ఈతఁడు చక్కని ప్రబంధమును సంతరించెను. ఇందు శాంతరసము ప్రధానమై యున్నది. ఇందలి శైలి సులభ జాతీయపదములతోడను, సామెతలతోడను గూడి చాల రమణీయముగా ఉండును. ఇందలి కథయు అది వెల్లడిచేయు నీతులును మిక్కిలి ఉదాత్తములైనవి. ఈ యుగమునందలి ప్రశస్తరచనలలో ఇది యొకటి.

కొఱవి గోపరాజు (క్రీ. శ. 15వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) సింహాసన ద్వాత్రింశిక అను కథాకావ్యమును రచించెను. భోజరాజు విక్రమార్కుని

సింహాసనము నధిరోహింప వచ్చునప్పు డిందలి సాలిభంజిక లతనిని వారించుచు చెప్పిన ముప్పదిరెండు చక్కని కథ లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు గోపరాజు యా సందర్భములందు ఆ కాలము నందలి విద్యల స్వభావమును ఆచారములను ప్రదర్శించి తన సర్వజ్ఞతను సూక్ష్మపరిశీలన మును వ్యక్తము చేసినాఁడు. ఇందలి శైలి సహజమై కథనమార్గమున నడచుచుండును.

జగత్ప్రసిద్ధమయిన సంస్కృత పంచతంత్రమును దూబగుంట నారాయణకవి అనువదించి (1470) మాధవశర్మ వంశీయుఁడైన బసవభూపాలున కంకితము కావించెను. ఈ కావ్యము ప్రపంచము నందలి ఎల్లభాషలలోని కనువదింపఁబడియుండుటయే దీని అప్రతిమాన ప్రశస్తికి తార్కాణము. ఇందు మిత్రభేదము, సుహృల్లాభము, సంధి విగ్రహము, లబ్ధనాశము, అవిమృశ్యకారిత్వము అను ఐదు భాగము లున్నవి. ఇందలి పాత్రలు చాలవఱకు పశుపక్ష్యాదులే. అవి యొనరించు సంభాషణలు నీతి ధర్మములతో నిండారి అద్భుతములుగా నుండును. వీని మూలమున కవి మానవుల మానసములకు నొప్పి కలుగకుండ నీతి ధర్మములే కాక జీవిత రహస్యములను, రాజనీతి విశేషములను గూడ బోధించియున్నాఁడు. నారాయణకవి శైలి కథాకథన శిల్పమునకు నెలవై మనోహరముగా నుండును.

ఈ యుగమునకు చెందిన విద్వత్కవులలో పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁ డొకఁడు. (1490) ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములను రచించినను వానిలో శృంగార శాకుంతల మను శకుంతలా పరిణయము, జైమిని భారతము అను రెండు కావ్యములే ఉపలభ్యములగుచున్నవి. ఇందు శృంగార శాకుంతము శకుంతలా దుష్యంతుల వివాహమును వర్ణించు శృంగార ప్రబంధము. పినవీరభద్రుఁ డిందు భారతము నందలి కథనే కాక కాళిదాసుని అభిజ్ఞాన శాకుంతలము నందలి కథను కూడ అనుస

రించెను. ఆ నాటకము నందలి పెక్కు శ్లోకము లిందు సందర్భానుసారముగా ననువదింపఁబడినవి. సంస్కృతము నందలి నాటకము ప్రబంధరూపము నొందుట కిది రెండవ ఉదాహరణము. శ్రీనాథుని శృంగార నైషధము వలె శృంగార శాకుంతలము కూడ తరువాత వెలసిన ప్రబంధరచనకు మార్గదర్శకమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. జైమినిభారతమున భారతాశ్వమేధపర్వము నందలి కథయే విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. ఇం దద్భుతములైన కథ లనేకము లున్నవి. అశ్వమేధాశ్వముతో నేగిన భీమార్జునులు దాని నరికట్టినవారి నోడించి దిగ్విజయము కావించుట ఇందలి ప్రధాన వృత్తము. ప్రమీల కథ, బభ్రువాహనుని కథ, చంద్రహాస చరిత్ర, ఉద్దాలకమహర్షి కథ, కుశలవోపాఖ్యానము మున్నగున విందలి కథలలో ప్రసిద్ధములైనవి. పినవీరభద్రుని శైలి ఈ కావ్యమున పరిపక్వత నందినది. దీనిని రచించు సందర్భముననే అతఁడు వాణి నా రాణి అని చెప్పెనందురు. ఈ కావ్యము విజయనగరము పాలించిన సాళువ నరసింహరాయల కంకితము చేయఁబడినది. ఈతని రచనలో శ్రీనాథుని ఛాయలు పెక్కుచోట్ల గోచరించును.

నంది మల్లయ ఘంట సింగనలు తెలుఁగు నందలి మొదటి జంట కవులు. (క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము). ప్రబోధ చంద్రోదయము, వరాహ పురాణము అనునవి వీరి రచనలు. ఇందు ప్రబోధ చంద్రోయము సంస్కృతమున కృష్ణమిశ్రుఁ డనుకవి రచించిన ఆ పేరుగల వేదాంతబోధకమైన నాటకమునకు ప్రబంధరూపమైన అనువాదము. ఇందలి ప్రధాన రసము శాంతము. కామ క్రోధ లోభ మోహ వివేకాదులు, శ్రద్ధా విష్ణుభక్త్యుపనిషదాదులు ఇందలి పాత్రలు. మానవుని అంతరంగమున నుండు ఉత్తమ ప్రకృతులకును దుష్టప్రకృతులకును జరుగు నైతికసంగ్రామ మిందు వర్ణింపఁబడినది. తామస ప్రకృతుల ఓటమియు, వివేకుని గెలుపును, ప్రబోధచంద్రుని ఉదయమును చివర చక్కఁగా నిరూపింపఁబడినవి. క్లిష్టమైన వేదాంత విషయమును కూడ నీ జంటకవులిందు రమణీయముగా సర్వజన

సుబోధముగా వర్ణించుటలో తమ ప్రతిభను ప్రదర్శించినారు. ఈ ప్రబంధ మును నాచికేతూపాఖ్యాన కృతికర్తయైన అనంతామాత్యుని గంగయకే అంకితము చేయబడినది. వరాహపురాణము నందలి విశేషభాగము వ్రత మహిమలతో నిండియుండును. అందుచే మల్లయ సింగన లందలి రసవంత ములైన భాగములను మాత్రమే గ్రహించి వర్ణనాదులను బెంచి ఈ పురాణమును ప్రబంధమార్గమున రచించిరి. ఇందు దుర్జయరాజు వృత్తాంత మున శృంగార రసము చక్కగా పోషింపఁబడినది. మృగయావిహారాదు లిందు ప్రబంధోచితముగ వర్ణింపఁబడినవి. ఇందున్న అర్జునకి అను భిల్లాంగన కథయు, గౌతమ మహర్షి కథయు, గౌరీ కల్యాణ వృత్తాంతమును మిక్కిలి హృద్యములుగా నుండును. ఈ కావ్యము కృష్ణదేవరాయల తండ్రి యైన నరసరాయల కంకితము చేయఁబడినది. కవులు శివభక్తి తత్పరులైనను వైష్ణవావతారకథా ప్రధానమైన పురాణమును వర్ణించుట వారి సమబుద్ధికి తార్కాణముగా ఉన్నది. ఈ జంట కవుల రచన బాగుగా కలసి, హెచ్చు తగ్గులు లేక ఏకకవి కర్తృకమువలెనే భాసిల్లుచుండును. వీరి కావ్యము లలో కథా సందర్భమునుబట్టి ప్రౌఢమైన సంస్కృత శైలియు, సరళ మైన యచ్చ తెనుఁగు రచనయు కూడ కానవచ్చుచుండును. ఘంట సింగనకు మలయమారుతకవి యను బిరుదు కలదు. నంది తిమ్మన ఇతని మేనల్లుఁడు.

వెన్నెలకంటి సూరన విష్ణుపురాణము నాంధ్రీకరించి గుడ్లూరున కధిపతియైన రావూరి రాఘవరెడ్డి కంకితముచేసెను. (క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్ధము). విష్ణుపురాణము సంస్కృతమున పరాశరకృత మని సూరన్న తెల్పియుండెను. ఇందు పూర్వభాగమున విష్ణుని అవతార కథ లును, వ్రతధర్మ వేదాంతజ్యోతిశ్శాస్త్రములకు సంబంధించిన విషయము లును వర్ణింపఁబడియుండును. అందుచే సూరన రసవద్రచన కనుకూలమైన పూర్వభాగమును మాత్రమే ఆంధ్రీకరించెను. ఇందలి కథలు పెక్కు భాగవతమునం దున్నట్టివే. ప్రహ్లాదుఁడు తన విష్ణుభక్తి మహిమచే హిరణ్యా

కశిపుని కూడ విష్ణుభక్తునిగా మార్చెనని ఇందు వర్ణింపఁబడినది. భాగతము వలెనే ఇందును శ్రీకృష్ణుని చరిత్రము మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. సూరన జడభరతోపాఖ్యానము, మాంధాతృ చరిత్రము, తారా శశాంక వృత్తాంతము అను వాని నిందు నేర్పుతో వర్ణించెను. కృష్ణరాయ లాముక్తమాల్యద యందలి ఖాండిక్య కేశిధ్వజోపాఖ్యానము నిందుండియే గ్రహించెను. సూరనశైలి పురాణశైలి. ఇతని రచన దీర్ఘశృంగార వర్ణనల జోలికి పోక ఔచిత్యమును విడువక సంగ్రహమై సరళముగా నుండును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ప్రబంధ యుగము

క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది చివరవఱకు వెలసిన ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఎడనెడ కొన్ని స్వతంత్ర కావ్యములు కూడ కనఁబడుచున్నను బాహుళ్యముమీఁద అప్పటి రచనలు పెక్కు సంస్కృతము నుండి అనువదింపఁబడినవే తరువాత పెద్దనాదులు పురాణముల నుండి ఇతివృత్తమును గ్రహించి, వర్ణనాదులచే దానిని పెంచి, ధీరోదాత్తనాయకములును, శృంగారరసప్రధానములును, పంచషాశ్వాస పరిమితములును ఐన కావ్యములను ఆలంకారికమైన శైలిలో వ్రాయుట కారంభించిరి. వీనికే ప్రబంధము అని పేరు. ఉత్పత్తినిబట్టి చూచినచో ప్రకృష్టమైన బంధము (కూర్పు) గల ఏ కావ్యమునైనను ప్రబంధమని చెప్పవచ్చును. తిక్కన తాను రచించిన భారత భాగమును ప్రబంధమండలి యని పేర్కొనెను. ఎఱ్ఱన తన నృసింహ పురాణమును ప్రబంధ మని వ్యవహరించెను. నన్నెచోడుఁడు, నాచన సోమన, శ్రీనాథుఁడు, పినవీరభద్రుఁడు మున్నగు వారి రచనలలో ప్రబంధ లక్షణములు పెక్కు కానవచ్చును. కాని అట్టి కావ్యముల సంఖ్య ఆ రోజులలో రచింపఁబడిన ఇతర రచనల సంఖ్యతో పోల్చి చూచినచో మిక్కిలి స్వల్పమగుటచేతను, క్రీ. శ. 1500 తరువాత అట్టి కావ్యములే విరివిగా రచింపఁబడుట చేతను, ఈ యుగమునకు (1500-1800) ప్రబంధ యుగ మను రూఢినామ మేర్పడినది. దీనిని రాయల యుగము, నాయక రాజ యుగము లేక దక్షిణాంధ్రయుగము అని రెండు భాగములుగా విభజింపవచ్చును.

అష్టదిగ్గజము లని ప్రసిద్ధివడసిన మహాకవుల నాదరించి, వారిచే రసవత్తరములయిన మహాప్రబంధములు రచింపఁజేసి, ఆంధ్రవాఙ్మయమున

తన కాలము సువర్ణయుగమై యలరారు నట్లొనర్చిన సాహితీసమరాంగణ సార్వభౌముఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1509 మొదలు 1530 వఱకును విజయనగర సామ్రాజ్యమును పాలించెను. సంస్కృతమునకు భోజమహారాజువలె నాంధ్రమున కీ మహారాజన్య సామాన్యమైన అభ్యుదయమును గలిగించుటచే ఇతని కాంధ్రభోజుఁ డను సార్థక నామము కలిగినది. ఇతఁడు పలువురు పండితులను, కవులను పోషించుటయే కాక తానుకూడ విద్వత్కవియై సంస్కృతాంధ్రముల బహు గ్రంథముల రచించుట యితని కావ్యగీతీ ప్రియత్వమునకు తార్కాణము. ఇతఁడు స్వరచితమైన ఆముక్తమాల్యద యను ఆంధ్ర ప్రబంధము నవతారికలో మదాలస చరిత్ర, సత్యావధూప్రీణనము, సకల కథాసార సంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి మొదలయిన సంస్కృత గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కాని యందేవియు నిప్పుడు లభ్యములగుట లేదు.

రాయలు రచించిన ఆంధ్రప్రబంధము ఆముక్తమాల్యద. గోదాదేవీ శ్రీరంగేశ్వరుల ప్రణయవృత్తాంత మిందలి ప్రధానవస్తువు. గోదాదేవి మొదట ధరించిన పూలమాలలు తరువాత శ్రీరంగేశున కర్పింపఁబడిన హేతువుచే ఆమెకు ఆముక్తమాల్యద అను పేరు కలిగినది. రాయలు సహజముగా వైష్ణవమతమునం దభిమానముకలిగి తన్మత ప్రచారమునం దాసక్తి వహించినవాఁ డగుటచే ఆముక్తమాల్యదయందు ప్రసక్తానుప్రసక్తముగా విష్ణుపారమ్యమును ప్రదర్శించు నుపాఖ్యానములు కొన్ని చేర్చియుండెను. ఖాండిక్యకేశిధ్వజోపాఖ్యానము, యామునాచార్య చరిత్ర, మాలదాసరి కథ అందు ముఖ్యములైనవి. అవాంతర ప్రవేశితములయిన ఈ కథలచేతను, యామునాచార్యునిచే కుమారునికి చెప్పించిన రాజనీతి విస్తారముచేతను, అతి దీర్ఘములయిన ఋతువర్ణనలచేతను, చివరి రెండాశ్వాసములలో తప్ప మిగిలినవానిలో ప్రధాన కథకు సంబంధించిన వృత్తాంతము స్వల్పమై యుండుట చేతను ఈ ప్రబంధమున వస్త్వైక్యమున కించుక భంగము

వాటిల్లిన దని చెప్పవచ్చును. ఇందలి కథావర్ణన పరిపాటిని పరికించినచో నిదియొక చిన్న విష్ణుపురాణమువలె కనిపించును.

ఉపాఖ్యానవర్ణనావిస్తృతులచే ప్రధానకథ మఱుగుపుచ్చఁబడినను ఆముక్తమాల్యదకు ప్రబంధవాఙ్మయమున నున్నతస్థానము కల్పించు గుణవిశేషములందు పెక్కున్నవి. రాయలు వర్ణించిన గోదాదేవి విరహ మితర ప్రబంధము లందలి విరహవర్ణనకంటె విశిష్టమై యైహికమును నీచమునైన మోహమును కాక హార్దమును పవిత్రమునైన అనురాగ మును ప్రకటించుచున్నది. ఇందలి ఋతువర్ణనములు సూక్ష్మాతి సూక్ష్మ వివరములతో కూడి ఆ యా ఋతువులను పఠితలకు ప్రత్యక్షముచేయుచు రాయల ప్రకృతి పరిశీలన పాటవమును ప్రకటము కావించుచున్నవి. ఋతు వుల నింత విస్తృతముగను, సహజమనోహరముగను వర్ణించినకవు లాంధ్ర వాఙ్మయమునకేకాక సంస్కృతమునకూడ లేరనినచో నతిశయోక్తి కాఁ జాలదు. రాయల రాజనీతివర్ణనము కేవల గ్రంథపఠనజన్యము కాక అను భవసిద్ధ మగుటచే మిక్కిలి సహజమై అలరారుచున్నది.

ఉపాఖ్యానములను రచించుటలో రాయలు గొప్ప నేర్పు ప్రద ర్శించెను. ఖాండిక్యకేశిధ్వజోపాఖ్యానమును, మాలదాసరి కథయు కథా నిర్మాణ శిల్పమునకును, పాత్రచిత్రణమునకును, సంభాషణ నైపుణ్య మునకును నెలవులై మిక్కిలి హృద్యములుగా నున్నవి. ఖాండిక్యకేశిధ్వజు లయు, మాలదాసరి యొక్కయు, పాండ్యరాజు భార్య యొక్కయు శీలము లతి పవిత్రములై ఆదర్శప్రాయములుగ నున్నవి. రాయలు మహారాజయ్యు నిందు సామాన్యప్రజల గృహజీవితమును, సుఖదుఃఖము లను ప్రకృతి యందలి వివిధ ప్రాణుల స్వభావములను చక్కగా వర్ణించి యుండెను. ఆనాఁటి ప్రజాజీవితమున కాముక్తమాల్యద ఆదర్శమై భాసిల్లుచున్నది.

ఆముక్తమాల్యదలో పలుచోట్ల రాయలకు వేదవాఙ్మయము తోడను, ఉపనిషత్తులతోడను, జ్యోతిరాదిశాస్త్రములతోడను, పురాణముల తోడను గల గాఢపరిచయము వ్యక్తమగుచున్నది. విష్ణుచిత్తుఁడును, యామునాచార్యుఁడును, అన్యమతములను ఖండించుచు విష్ణుమహత్త్వ మును ప్రదర్శించునపుడు రాయలు బ్రహ్మసూత్రముల నుండియు, నుప నిషత్తుల నుండియు పెక్కు వాక్యముల నుద్ధరించియుండెను వైష్ణవమత రహస్యముల నెఱుంగుటకై అతఁడు ప్రస్థానత్రయమునే కాక దివ్యప్రబంధ ములను కూడ క్షుణ్ణముగా పఠించినట్లు తోఁచును. ఆ యా సందర్భములం దాతఁడు ప్రదర్శించిన కవిసమయపురాణకథాపరిజ్ఞాన మచ్చెరువు కలిగించు చుండును.

ఆముక్తమాల్యద యందలి శైలి మిక్కిలి ప్రౌఢముగా నుండును. రాయలు దీర్ఘసమాసములను వాడుటయే కాక పలుచోట్ల వాక్యయోజన యందును సంస్కృతభాషా సంప్రదాయమునే యనుసరించుచుండును. ఎడనెడ ద్రావిడ పదములును, మాఱుమూల పదములును గూడ గోచ రించును. అతఁడు చిన్న సమాసమున గంభీరమయిన యర్థము నిమిడింప యత్నించినచోట్లు పెక్కు గలవు. అందుచేతనే ఈ కావ్యము పండితైక వేద్యమై సామాన్యులకు దురవగాహమగుట సంభవించినది. ఇట్లని రాయ లాముక్తమాల్యదలో సులభ జాతీయపదముల రమణీయకముగా నుపయో గించినచోట్లు కొన్ని లేకపోలేదు. 'కుంపటిలో తామర' 'గుమ్మడికా యంత ముత్తెము' 'ఇంటిలో నేదుముల్లు' 'జక్కులబోనంబులు' మొదలగు చక్కని జాతీయముల తోడను, సరస సరళ సంభాషణముల తోడను, నిసర్గవర్ణనలతోడను గూడిన పద్యములు పెక్కతఁడు రచించియుండెను. కాని మొత్తముమీఁద ఆముక్తమాల్యద యందలి పాకము నారికేళపాక మనియే చెప్పనగును. తెలుఁగు నందలి ప్రౌఢప్రబంధములలో నాముక్త మాల్యద ఉత్తమస్థానము నాక్రమించి, ప్రత్యేక గౌరవము నార్జించిన దనుటలో నత్యుక్తి యుండఁజాలదు.

రాయల ఆస్థానమున అష్టదిగ్గజము లను పేరుతో ఎనమండుగురు మహాకవు లుండిరని ప్రసిద్ధి. వీ రందఱును తెలుఁగుకవులేయని నిశ్చయముగా చెప్పఁజాలము. అప్పటి తెలుఁగుకవులలో వయసుచేతను, పాండిత్యముచేతను మొదట పేర్కొనఁదగినవాఁడు అల్లసాని పెద్దన్న (1475-1535). ఇతఁడు స్వారోచిష మనుసంభవ మను మనుచరిత్రను, హరికథాసార మను మఱియొక గ్రంథమును రచించెను. హరికథాసార మింతవఱకు ముద్రితముకాలేదు. పెద్దన మనుచరిత్రమును రాయల వారికే అంకితము కావించెను రాయలు పెద్దనను సమ్మానించిన విధము అనన్యసామాన్యమైనది. ఇతఁ డా మహాకవిని కోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారము లొసంగియు, గండపెండేరమును స్వయముగా కాలికి తొడిగియు, ఎదురైనచో తన మదకరీంద్రము డిగ్గి కేలూత యొసఁగి ఎక్కించుకొనియు, పలువిధముల మన్నించుటయే కాక ఆంధ్రకవితా పితామహ యను బిరుదము నొసంగి యాదరించెను. ఆంధ్రదేశమున భారత భాగవతముల తరువాత మనుచరిత్రమునకే ప్రజాదరము హెచ్చు. అందుకు పెద్దన అందు ప్రదర్శించిన రచనాకౌశలమును, పాత్రపోషణ విధానమును కారణములు అతఁడు మనుచరిత్రము నందలి కథను మార్కండేయ పురాణము నుండి గ్రహించి, వర్ణనాదులచే పెంచి చక్కని ప్రబంధముగా రూపొందించెను. ఇందు మొదటి రెండాశ్వాసము లందును శృంగారరసాభాసముతో కూడిన వరూథినీ ప్రవరాఖ్యుల కథయు, తరువాత వరూథినీ గంధర్వుల సంభోగశృంగారమును,పిమ్మట స్వారోచివృత్తాంతమును వర్ణింపఁబడియుండుటచే నీ ప్రబంధమున వస్త్వైక్యము కొఱవడియున్నదని విమర్శకులు తలంతురు. ద్వితీయాశ్వాసమున శ్రోత్రియుఁడు, జితేంద్రియుఁడునైన ప్రవరుని శాంతప్రవృత్తికిని స్వేచ్ఛా చరితయైన వరూథిని కామప్రవృత్తికిని సంఘర్షణము చక్కగా వర్ణింపఁబడినది. వరూథినీ ప్రవరుల పాత్రలను సజీవములుగా వర్ణించుటలో పెద్దన చాల నేర్పు ప్రదర్శించెను. ఈతని శైలి ప్రౌఢమై ధారశుద్ధి శోభితమై, ఎడనెడ జాతీయములతోడను,

సామెతలతోఁడను గూడి అల్లసానివాని అల్లిక జిగిబిగి అను ప్రసిద్ధిని గడించినది. హిమవత్పర్వతమును, స్వరోచివేఁటను,స్వరోచికిని రాక్షసునికిని జరిగిన యుద్ధమును వర్ణించుటలో పెద్దన ప్రకృతి పరిశీలనమును, సహజ వర్ణన పాటవమును, భావనాశక్తియు వెల్లడి యగును. యుద్ధవర్ణన సందర్భమున పెద్దన రసానుగుణముగా శబ్దాలంకార ప్రీతిని, ఛందోవైవిధ్యమును ప్రకటించెను. మానవహృదయమున జరుగు వివిధ భావసంఘర్షణములను వర్ణించుటలో నితఁడు దిట్ట. రాయల యాస్థానమున గండపెండేరమును గ్రహించుటకు ముందు చెప్పిన యుత్పలమాలికనుబట్టి యితఁ డాశుధారా కవిత్వమునకూడ నేర్పరి యని తెలియుచున్నది.

రాయల దేవేరులలో నొకతెయయిన తిరుమలదేవితో నంది తిమ్మన అరణముగా వచ్చెనని చెప్పుదురు. ప్రస్తుతము వసుచరిత్రలో కనవచ్చు 'నానాసూనవితానవాసనల' అను ముక్కును వర్ణించు పద్యమును భట్టుమూర్తి యితనినుండియే గ్రహించెననియు, అందుచే ఇతనికి ముక్కుతిమ్మన యను పేరు కలిగెననియు, ప్రవాదముకలదు. కాని యిందెంత సత్యమున్నదో చెప్పఁజాలము. ఇతఁడు రచించిన ప్రబంధము పారిజాతాపహరణము. ఇం దవతారికలో మనుచరిత్రలో వలెనే కృతిభర్తయైన కృష్ణదేవరాయలయు, తత్పూర్వులయు, గుణ గణములు, పరాక్రమాదులు విపులముగా వర్ణింపఁడినవి. ఈ రెండు గ్రంథములలో కావింపఁబడిన రాయల దిగ్విజయము లనుబట్టి మనుచరిత్రముకంటె పారిజాతాపహరణమే ముందు రచింపఁబడియుండు నని (1515) విమర్శకు లూహించుచున్నారు. పారిజాతాపహరణము నందలి కథ సంస్కృత హరివంశమునుండి గ్రహింపఁబడినది. తిమ్మన కథలో చేసిన మార్పులు చాల తక్కువ. అందు కృష్ణుఁడు సత్యభామ ననునయించుచు నామెకు నమస్కరింపఁగా నామె తన యెడమకాలితో నతని తల తన్నుటయు, నట్టి సందర్భమున కూడ కృష్ణుఁడు కుపితుఁడుకాక, రసజ్ఞుఁడై ఆమెతో సందర్భోచిత సరస సల్లాపము లొనరించుటయు ముఖ్యములైనవి. రాయ లేదో కారణమున

తిరుమలదేవిపై కోపించి ఆమెతో మాటాడుట మానివేయఁగా నతనికి ప్రియానునయ విధానమున ప్రబోధము కావించుటకై తిమ్మన అమూలకమైన యీ ఘట్టములను కల్పించె నని చెప్పుదురు. పారిజాతాపహరణము నందలి ప్రథమాశ్వాసము శృంగారరసపూరితమై మిక్కిలి మనోహరముగా నుండును. ఇందు సత్యభామ ప్రౌఢత్వమును, మానినీత్వమును చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. తక్కిన ఆశ్వాసములలో చంద్రోదయ, సూర్యోదయ, ప్రయాణ, వనవిహార, యుద్ధాదులు ప్రబంధోచితముగా వర్ణితములై యున్నవి. ప్రకృతి వర్ణనమున తిమ్మన చాల మెఁకువ చూపెను. పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమున చివర పుణ్యకవ్రత వృత్తాంతము కలుపుట అనావశ్యకమని కొందఱందురు. తిమ్మనశైలి మృదుమధురమై, ఎక్కడను కుంటుపడక, మకరంద ప్రవాహమువలె సాగిపోవును. అందుచేతనే 'ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దుపలు' కను నానుడి కలిగినది. ఈతని వర్ణనలు భావగంభీరములును, ఔచిత్యశోభితములును నై యొప్పారును. కాని ద్వితీయ తృతీయాశ్వాసములందలి వర్ణన లతిదీర్ఘములై కథాగమనమున కించుక ఆటంకము కలిగించుచున్నవి. మృదువులైన శృంగారభావములను రసానుగుణమైన శైలిలో మనోహరముగా వర్ణించుటలో ముక్కు తిమ్మన కృతహస్తుఁడు.

మాదయగారి మల్లన కూడ రాయలవారి యాస్థానమందే యుండినట్లు రాయవాచకము వలన తెలియుచున్నది. ఇతఁడు రాజశేఖర చరిత్రమను ప్రబంధమును రచించి తిమ్మరుసుమంత్రి కల్లుఁడైన నాదెండ్ల అప్పామాత్యుని కంకితముచేసెను. హేమధన్వుని కుమారుఁడైన రాజశేఖరుఁడు సింధురాజు కూఁతురైన కాంతిమతిని వివాహమాడుట యిందలి యితివృత్తము. ఇందలి కథాకల్పనలో వైచిత్రి అంతగా కానరాదు. కాని రాజశేఖరునకును కాంతిమతికిని కాళికాదేవి ఇచ్చిన చిలుక నడపిన రాయబారము రమ్యముగా నుండును. పింగళి సూరనార్యుని ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము నందలి శుచిముఖి ఈ చిలుకకు శిష్యురాలని చెప్పవచ్చును.

రాజశేఖరచరిత్ర పరిమాణమున చిన్నదయ్యును మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును. రసవంతముగా కవిత్వము చెప్పఁజాలనిచో నసలు కవిత చెప్ప కయే యుండుటమేలని మల్లన వాక్రుచ్చెను. ఈతని గ్రంథమున వర్ణనలు నాతిదీర్ఘములును, ఔచిత్య పూరితములునై యుండును. శృంగారరసవర్ణన మున కూడ ఇతఁడు చాల నిగ్రహము ప్రదర్శించెను. ఈతనిశైలి ప్రసాదగుణ భూయిష్ఠమై ముద్దు లొలుకుచుండును. పాత్రోచితముగను సహజముగను భావములను వర్ణించుటలో నితఁడు కడునేర్పరి.

'స్తుతమతియైన ఆంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలకల్గె నీ యతులిత మాధురీ మహిమ' అని రాయలవారిచే ప్రశంసింపఁబడిన ధూర్జటి మహాకవి శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్య మను క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును రచించెను. శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతక మితఁడు రచించినదా ? కాదా ? అని కొందఱు సందేహించుచున్నారు. కాని కవితా ధోరణినిబట్టి చూడ నది ఈతని కృతియే యని తోఁచుచున్నది. ఈ శతక మాంధ్రశతక వాఙ్మయ మునకు తలమానిక మని చెప్పఁదగినది. ఇందు కవి పూర్వజీవితమున తాను గడపిన వర్తనమును గూర్చి యనుతాపమును వెల్లడించుచు ఆత్మ పరీక్ష కావించుకొనియున్నాఁడు. మదాంధులైన రాజుల యుద్ధతిని, వార వనితాసక్తిని, భోగభాగ్యములను అందతఁడు నిరసించిన విధము చూడ వయస్సు పరిణతమగుకొలంది నతఁడు విషయపరాఙ్ముఖుఁడై వైరాగ్య తత్పరుఁడగుట తోఁచుచున్నది. ఇందలిశైలి ప్రౌఢమై, యెడనెడ స్వతంత్ర ప్రయోగములతోఁగూడి అత్యంత రమణీయముగా నున్నది. ఇందలి పెక్కు పద్యములు ధూర్జటి శివభక్తి విశేషమును వెల్లడించుచున్నవి. తాను రచించిన శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నీతఁడు శివునికే అర్పించెను. అందు దక్షిణకైలాస మని ప్రసిద్ధిగన్న శ్రీ కాళహస్తి క్షేత్ర మహాత్త్వమును దెల్పు కథలు వర్ణింపఁబడినవి. సంస్కృతమున స్కాంద పురాణమునఁ గల శ్రీ కాళహస్తిమాహాత్మ్యమే దానికి మూలము. ఇందు మానవులేకాక తిర్యక్కులు కూడ శివభక్తిని ప్రదర్శించి యెట్లు

కైవల్యమునందఁజాలెనో వర్ణింపఁబడినది. ఇందలి కథలలో భక్తిపరవశుఁడై శివునికి తన రెండు కన్నులను పెఱికి యిచ్చిన తిన్నఁడను పుళింద రాజ కుమారుని కథయు, మహాకవియైన శివుఁడు వ్రాసిన పద్యములో కూడ తప్పుపట్టిన నత్కీరుని కథయు, రసపూరితములై యతి మనోహరములుగా నుండును. ధూర్జటి శైలి సమాసభూయిష్ఠమయ్యు నెడనెడ లలితపద కోమలమై, రసానుగుణ పదప్రయోగముతో కూడి సహృదయరంజక ముగా నుండును. ఈ కావ్యమునందలి వర్ణనలు మిక్కిలి సహజములై కవి ప్రకృతి పరిశీలనా పాటవమును వెల్లడించుచున్నవి. తిన్నని కథ యందలి ఆటవిక జీవిత వర్ణనమును, నత్కీరుని కథయందలి దుర్భిక్ష వర్ణనమును, స్వర్ణముఖి ప్రవాహ వర్ణనమును, ఇందుకు నిదర్శనములు. ధూర్జటి పోతనాదులవలె కవిత్వ మొక దివ్యకళా విశేషమనియు, దాని నీశ్వరారాధనమునకే వినియోగించుట యుక్తమనియు తలంచిన మహనీయుడు.

అయ్యలరాజు రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమను కావ్యమును వ్రాసి రామరాయల మేనల్లుఁడైన గొబ్బూరి నరసరాజున కంకితము కావించెను. ఇతఁడు రాయలు సంస్కృతమున వెలయించిన సకల కథా సార సంగ్రహమును తెలిఁగించి యాతనికే యంకితము చేయఁదలచెనని చెప్పుదురు. ఆ గ్రంథమిప్పుడు లభ్యమగుట లేదు. రామభద్రుఁడు గామాభ్యుదయమున రామాయణ కథను ప్రబంధ రీతిని రచింపఁదలఁచిన వాఁడగుటచే అందు ఉద్యానవిహార పుష్పాపచయ జలక్రీడాదులగు ప్రబంధో చితములగు వర్ణనలు ప్రవేశపెట్టెను. అవి మనోహరముగనే యున్నను కొన్నిచోట్ల నౌచిత్య దూరములుగా నున్నవి. విశ్వామిత్ర మహర్షి సీత సౌందర్యమును వర్ణించుపట్లను, ఋష్యశృంగుని కథలో వేశ్యల మాయలను విభ్రమములను వర్ణించు పట్లను, ఇతఁడు కొంచెము మేర మీఱినట్లు కాని పించును. ఇతని రచన ప్రౌఢమైన సంస్కృత సమాసములకును, లలిత కోమలములైన తెలుఁగు పదములకును నెలవై మనోహరముగా నుండును.

ఇతనికి శ్లేషయమకానుప్రాసాది శబ్దాలంకారములందును, చిత్రకవిత్వ మందును ప్రీతిమెండు.

పింగళి సూరనార్యుఁడుకూడ అష్టదిగ్గజములలోని వాఁడే అని లోకమున వాడుక. కాని అతఁడు క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున జీవించెనని కొందఱును, 17 వ శతాబ్ది మొదటి పాదమువఱకు ఉండెనని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. రాఘవపాండవీయము, కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము అను నితని మూఁడు రచనలు మాత్రమే ఇప్పుడు ఉపలభ్యములగుచున్నవి. ఇతఁడు తాను వ్రాసితినని చెప్పుకొన్న గరుడ పురాణము నష్టమైనది. సూరన మిక్కిలి ప్రతిభావంతుడు. ఇతని కావ్య ములు మూఁడును క్రొత్తఁదనముతో విలసిల్లుచు అతని పాండిత్య ప్రతిభా కళాభిజ్ఞతలను చాటుచున్నవి.

రాఘవ పాండవీయము ద్వ్యర్థికావ్యము. వేములవాడ భీమకవి యిట్టి కావ్యమొకటి వ్రాసెనని ప్రతీతి కలదు. కాని యది లభ్యమగుట లేదు. ఇందు రామాయణ భారత కథలు రెండును జోడింపఁబడినవి. ఇది చదువునప్పుడు పఠిత యెట్టి క్లేశమును లేకుండఁగనే ఒకసారి రామాయణ కథను, ఒకసారి భారత కథను స్పష్టముగా గ్రహింపఁ జాలును. సూరన ఇందు వివిధములయిన శ్లేషలనువాడి సంస్కృతాంధ్రములందు తనకుఁ గల పాండిత్య విశేషమును ప్రకటించెను. సామాన్యముగ ద్వ్యర్థి కావ్య ములందు రసభావౌన్నత్యము ప్రకటించుట కంతగా నవకాశముండదు. కాని సూరన యందు కావించిన కొన్ని వర్ణనములందును, ప్రకటించిన భావములందును సామాన్య కావ్యములందు వలెనే కవితాచమత్కార మెంతో కానఁబడుచున్నది. ఈ కావ్యము నతఁడు ఆకువీటి పెద్ద తిమ్మ రాజున కంకితము కావించెను.

సూరన కీర్తి సౌధమునకు మూలస్తంభమని చెప్పఁదగినది కళా పూర్ణోదయము. ఇది కల్పిత కథావస్తుకమైన అద్భుత కథా కావ్యము.

ఇంతకు పూర్వము ప్రఖ్యాత వస్తుకములైన కావ్యములనే కాని ఇట్లు కల్పిత కావ్యములను వ్రాసిన కవులెవ్వరును లేరు. ఇందు కలభాషిణియను వేశ్య నాయిక. ఇందలి కథాకల్పనాచాతుర్య మప్రతిమానమైనది. సూరన కథాకథనమున నిందు కాలక్రమ పద్ధతినిగాక నవలలోవలె కార్యకారణ పద్ధతి నవలంబించి కథా మధ్య వృత్తాంతముతో కావ్యము నారంభించెను. ఇందాతఁడు శృంగార రసమునకు సంబంధించిన వైవిధ్యమును, వివిధ మనఃప్రవృత్తులను చక్కగా ప్రదర్శించెను. ఈతఁడు రచించిన సుగాత్రీ శాలీనుల కథ అమలిన శృంగారమున కాలవాలమై అతిరమణీయముగా నుండును. మాయా, సత్యరంభా నలకూబరుల కథలో నీతఁడు చూపిన చమత్కార మద్భుతావహముగా నుండును. మాయాసత్యరంభల వాగ్వివాద మెంతో సహజమై, సవతుల స్వభావమును స్పష్టము చేయుచున్నది. ఇచ్చటి సంఘటన మాంగ్లనాటక కవిసార్వభౌముఁడైన షేక్స్పియరు 'కామెడీ ఆఫ్ ఎర్రర్సు' లోని సంఘటనమును పోలి యుండునని విమర్శకుల అభిప్రాయము. పాత్ర నిర్మాణముననను, రసపోషణముననను ఇందు సూరన చూపిన నేర్పనన్యసామాన్యమైనది. ఇట్లు కల్పిత కథా కావ్యము నద్భుతముగా సృష్టించియు నతఁడు చివరి ఆశ్వాసములలో మధురలాలసా కళాపూర్ణుల శృంగారమును వర్ణించుపట్ల సాధారణ ప్రబంధ పద్ధతినే అవలంబించెను. ఈ కావ్యము నతఁడు నంద్యాల కృష్ణరాజున కంకితము చేసెను.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమున శ్రీకృష్ణుని కుమారుఁడగు ప్రద్యుమ్నుఁడు వజ్రనాభుఁ డను రాక్షస రాజుకుమార్తెయగు ప్రభావతిని వలచి పరిణయమాడిన కథ వర్ణింపఁబడినది. ఇది శ్రవ్యప్రబంధమే యయ్యును ఇందలి కథ యంతయు పాత్రల సంవాద రూపమున సాగుటచే ఒక దృశ్య కావ్యమువలె కనిపించును. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నుల నడుమ ప్రణయ దౌత్యము నడపిన శుచిముఖి యను రాజహంసి వాక్చాతుర్యమును కార్య సాధన కౌశలమును వర్ణించుటలో సూరన అప్రతిమానమైన నేర్పు

ప్రదర్శించెను. అతఁడీ చక్కని ప్రబంధమును దన తండ్రి పేర నంకితము కావించి యపూర్వమైన పితృభక్తిని వెల్లడించెను.

సూరన మహా పండితుఁడు. కథారసానుగుణముగ నితని శైలి ప్రౌఢత్వము నొందుచుండినను అది సాధారణముగా మృదు మధురమై, సరళగతినే నడచుచుండును. జాతీయములను, సామెతలను వాడుటలో ఇతఁడు కడునేర్పరి. సంభాషణముల నడపుటయందును, పాత్రల చిత్త వృత్తుల చిత్రించుట యందును ఈతఁడు తిక్కన సోమయాజికి సాటి కాఁజాలును. శ్లేష రచనయందీతఁ డద్వితీయుఁడు. ప్రతిభావంతులైన యాంధ్ర మహాకవుల శ్రేణిలో సూరన కున్నతమయిన స్థానము కలదు.

రామరాజభూషణుఁ డను బిరుద నామముగల భట్టుమూర్తి కూడ అష్టదిగ్గజములలో నుండెనో లేదో చెప్పఁజాలము. కృష్ణదేవరాయల అల్లుఁడైన అళియ రామరాయలకొలువున కీతఁడు భూషణమై ఉండుటచే ఇతనికి రామరాజ భూషణుఁడను బిరుదు కలిగినది. ఇతని మొదటి పేరు మూర్తి అనియు, భట్టుకులము వాఁడగుటచే భట్టుమూర్తి యను వ్యవహారము కలిగెననియు చెప్పుదురు. ఇతడు గొప్ప పండితుఁడు. అవ ధానములందును, ఆశు కవిత్వమునందును ఆరితేఱినవాఁడు. ఇతఁడు మొదట హనుమంతునికిని తరువాత శ్రీరామచంద్రునికిని భక్తుఁడు. సంగీత కళా రహస్యనిధి. ఇతని రచనలో నితనికిఁగల బహుశాస్త్ర పాండిత్యము వ్యక్తమగును.

ఇతఁడు నరసభూపాలీయమను నామాంతరముగల కావ్యాలంకార సంగ్రహమును, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన మను ద్వ్యర్థికావ్యమును, వసుచరిత్ర మను మహాప్రబంధమును రచించెను. ఇందు మొదటిది సంస్కృతమున విద్యానాథుఁడు రచించిన ప్రతాపరుద్రియశోభూషణము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన లక్షణగ్రంథము. ఇందు కావ్యధ్వని రసాలంకా

రములను గూర్చియు, నాయికా నాయకులను గూర్చియు, గుణదోష ములను గూర్చియు వివరింపఁబడినది. ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమున నున్న నాటక ప్రకరణ మిందులేదు. అందు లక్ష్యములన్నియు ప్రతాప రుద్ర వర్ణన పూర్వకములై యుండ నిందు అళియ రామరాయల మేనల్లు డును ఓబయరాజు కుమారుఁడునగు నరసభూపాలుని వర్ణించు నట్టివిగా నున్నవి.

భట్టుమూర్తి రచనలలో శ్రేష్ఠమైనదియు, ఆంధ్ర వాఙ్మయమున కలంకారమని చెప్పఁదగినదియు అగు ప్రబంధము వసుచరిత్రము. ఇది రామ రాయల తమ్ముఁడును, తాళికోట యుద్ధమైన పిమ్మట విజయనగర రాజ్యము నేలిన వాఁడును అగు తిరుమలరాయల కంకితము చేయఁబడినది. వసు మహా రాజు శుక్తిమతీ కోలాహల పర్వతముల పుత్రికయైన గిరికను వలచి పెండ్లియాడిన వృత్తాంత మిందలి వస్తువు. భట్టుమూర్తి కథను మహా భారతము నుండి గ్రహించి యెడనెడ వర్ణనములను చేర్చి ఈ మహా ప్రబంధమును నిర్మించెను. ఇందు కథారామణీయకమంతగా కానరాదు. కాని కవితా పాండిత్యప్రకర్షయందును, భావోన్నతియందును, రసపోషణము నందును, శ్లేషధ్వని కల్పనమందును ఇది అద్వితీయముగా నుండును. ప్రబంధ లక్షణములన్నియు ఇందు కాననగును. ద్వితీయాశ్వాసమున శుక్తిమతీ కోలాహలుల వృత్తాంతము వర్ణించుపట్ల భట్టుమూర్తి చూపిన కవితా చమత్కారమును నాయికానాయకత్వారోపణమును అద్భుత ములుగా నుండును. తృతీయాశ్వాసమునందలి విరహాది వర్ణన లనన్య సామాన్యములు. లతికా సంవృతగాత్రుఁడైన వసురాజు కపటముని వేషధారియగు తన నర్మసఖుని సూచన ననుసరించి బయల్పడు పట్టున దృశ్యకావ్య లక్షణములు గోచరించును. ఇందలి ప్రకృతి వర్ణనలు సహజ సుందరములై యుండును. భట్టుమూర్తి శైలి ప్రౌఢమయ్యు మృదు మధురమై సంగీతమున కనువుగా గోచరించును. లలనాజనాపాంగేత్యాది సీస పద్యముల నడక యత్యంత హృద్యముగా నుండును. వసుచరిత్ర

సంస్కృతమునకుకూడ ననువదింపఁబడుటయే దాని యౌత్కృష్ట్యమునకు తార్కాణము. ఆంధ్రప్రబంధ వాఙ్మయ తారహారమున కిది నాయకమణి యని చెప్పవచ్చును. తరువాతి కవులెందఱో దీని ననుకరించి యుండుటచే వారి రచనలకు పిల్ల వసుచరిత్రలను పేరు కలిగినది.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన మను ద్వ్యర్థికావ్య మీతని తుది రచన. ఇందు నల హరిశ్చంద్ర మహారాజుల కథలు చక్కగా జోడింపఁబడినవి. రామాయణ భారత కథలకువలె ఈ రెండు కథలకు సన్నివేశ సామ్యమంతగా లేకపోయినను భట్టుమూర్తి తన యపూర్వ పాండిత్య ప్రతిభా విశేషములచే అద్భుతమైన శ్లేషకూర్చి వాని నేక సూత్రమున సంధింపఁజాలెను. ఇతని శ్లేషసంఘటన వైఖరిని, పాండితీ వైభవమునుచూచి యచ్చెరువు పొందనివా రుండరు. శ్లేష కావ్యమయ్యు నిందలి వర్ణనలు సహజ సుందరములును రసవంతములునై యొప్పారును. ఈ కావ్యము ప్రారంభమున భట్టుమూర్తి భక్తిభావము లెస్సగా వ్యక్తము చేయఁబడినది.

అష్టదిగ్గజముల లోనివాఁడుగా ప్రసిద్ధినందియు రాయల కాలమున ఉండెనాలేదా అను సందేహము కలిగించు వారిలో తెనాలి రామకృష్ణుఁ డొకఁడు. ఈతని చాటువులును, హాస్యోక్తులును ఆంధ్రదేశమున చాల ప్రచారము పొందినవి. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు రెండు - ఉద్భ టారాధ్య చరిత్రము, పాండురంగ మాహాత్మ్యము. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము శైవ ప్రబంధము. దీనిని రచించిన రామలింగకవి రామకృష్ణునికంటె భిన్నుఁడని కొందఱందురు. కాని ఇతఁడే మొదట రామలింగఁడయ్యు తరువాత వైష్ణవమును స్వీకరించి రామకృష్ణుఁడయ్యెనని తోఁచుచున్నది. అప్పుడుకూడ శైవ మన్న నాతనికి వైముఖ్యము లేదు.

పాండురంగ మాహాత్మ్యము భైమీ నదీ తీరమునందలి పుండరీక క్షేత్రము మహత్త్వమును వర్ణించు క్షేత్ర మాహాత్మ్యము. ఇందలి కథ స్కాందపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది. క్షేత్రము, తీర్థము, దైవము

అను మూఁడును ఉదాత్తములై యుండు ప్రదేశమేది? యను ప్రశ్న కుత్తరముగా ఇందలి కథ చెప్పఁబడినది. ఇందలి ద్వితీయాశ్వాసము నందలి పుండరీకుఁ డను పరమభక్తాగ్రేసరుని వృత్తాంత మతిరమణీయముగా నుండును. పాండురంగ క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును సూచించు నితర కథ లెన్నియో యిందుఁ గలవు. వానిలో నిగమశర్మకథయు, సుశీల కథయు ముఖ్యములైనవి. వీనియందును అయుతనియుతుల కథయందును రామ కృష్ణుఁడు చూపిన కథా కథన కౌశలము మిక్కిలి రమ్యముగా నుండును. పాండురంగ మాహాత్మ్యము కడుంగడు ప్రౌఢమైన ప్రబంధము. దీర్ఘ సంస్కృత సమాసములతోడను, అపరిచిత పదప్రయోగముతోడను కూడి ఇందలి శైలి పఠితకు కొంత క్లేశము కలిగించును. ఇట్లని రామకృష్ణుఁ డచ్చటచ్చట ముచ్చటగొల్పు తెలుఁగు రచన సాగింపక పోలేదు. ఈ కావ్య మున పెక్కు సామెతలును జాతీయములును సందర్భోచితముగా పొదుగఁ బడినది. గంభీర భావప్రకటనమందును, రసపాత్రపోషణము నందును రామకృష్ణుఁడు మిక్కిలి నేర్పరి.

అష్టదిగ్గజ కవులలోని వాఁడు కాకపోయినను రాయలవారి కాల మున నుండిన మహాకవులలో సంకుసాల నృసింహ కవి యొకఁడు. ఇతఁడు కవికర్ణరసాయన మను నామాంతరముగల మాంధాతృ చరిత్రమును రచించి శ్రీరంగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు భట్టపరాశరుని శిష్యుఁడు. ఈ పరాశరుఁడు క్రీ. శ. 1536 వ సంవత్సరములో నుండెననుటకు శాసన సాక్ష్యము కలదు. అందుచే నృసింహకవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్ధ మున నుండెనని చెప్పుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

కవికర్ణరసాయన మాఱాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము. ఇందు మాంధాతృ చక్రవర్తి చరిత్రమును, అతఁడు విమలాంగిని వివాహమాడిన వృత్తాంతమును చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. తన కావ్యమునందలి శృంగార రసవర్ణనమును విన్న యతి విటుఁడు కాకపోఁడనియు, అందలి వైరాగ్య

స్వప్నావస్థయందు పిలుచుట యని కావించినదియు అతడు చెప్పుకొని యుండెను. ఇందు కొంత అతిశయోక్తి యున్నను ఈ కవి ప్రతిభాశాలి యనుటకు సందేహము లేదు. ఇతని వర్ణనలు సంస్కృత భాషాశోభితములై మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును. ఇతడు కావ్యారంభమున రాజు లను సంస్తుతిని నిరసించి యుండెను. ఈతని శైలి సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమయ్యును, ధారాళమై మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును,

తెలుగున కవిత్వము వ్రాసి పేరుగన్న వనితారత్నములలో ఆతుకూరి మొల్ల ముఖ్యురాలయియున్నది. ఈమె కాలమును సరిగా నిర్ణయిం చుట కాధారములు లేవు. కాని పూర్వకవిస్తుతిలో నీమె శ్రీనాథుని తరువాత నుండిన కవీశ్వరుల నెవ్వరిని పేర్కొనియుండమిచే ప్రబంధకవుల కాలమునకే యుండెనని యూహింప వీలగుచున్నది. ఈమె తాను గోప వరపు శ్రీకంఠ మల్లేశుని దయచే కవితా కౌశలము నేర్చితినని చెప్పుకొని యున్నది. ఈమె మిక్కిలి వినయము కలది. తనకు నిఘంటువులు, వ్యాక రణాలంకారాది శాస్త్రములు నేమియు తెలియవనియు, శ్రీరామచంద్రుని ప్రేరణచే తా నిహపర సాధనమునకై రామాయణము రచించితిననియు సవినయముగ తెల్పియున్నది. తెలుగు కవిత్వము దుర్బోధములైన సంస్కృత సమాసములతో కూడి యుండక ధ్వని ప్రధానమై యుండవలె ననియు, తేనె సోకినంతనే నోరు తీయన యగురీతిని విన్న తోడనే యర్థ మెల్ల తోచకుండ గూఢ శబ్దములతో కూర్చిన కావ్యము మూగ చెవిటి వారి ముచ్చటవలె నుండుననియు నామె కవిత్వమును గూర్చి తన యభి ప్రాయము వెల్లడించెను. ఈమె తన రామాయణమును శ్రీరామునికే యంకితము కావించెను. మొల్ల తా నంత విద్యాసంపన్నురాలు కాదని చెప్పుకొనియున్నను ఈమె కావ్యమున పాండిత్యలోప మెచ్చటను కాని పింపదు. ఈమె వర్ణన లన్నియు ప్రబంధోచితములయిన మిక్కిలి ప్రౌఢ ముగా నుండును. అందును సాకేత నగరవర్ణనము శ్లేష శబ్దాలంకార పూరితమై యామె పాండితీ విశేషమును పలువిధముల సూచించుచున్నది.

అయోధ్యాకాండము మొదట నీమె కావించిన ప్రకృతి వర్ణనము మిక్కిలి రమణీయముగా నున్నది. ఈమె సుందర, యుద్ధకాండములను కొంచెము విస్తృతముగ వ్రాసినను మిగిలిన కాండములను చాల సంగ్రహించి వైచినది. ఈమె రామాయణమున కథ మిక్కిలి వేగముగా సాగి పోయినది. సీతాపహరణానంతరము రాముఁడు పొందిన దుఃఖము నీమె కరుణరస నిర్భరముగా వర్ణించినది. అట్లే సుందరకాండమున హనుమంతు నితో సీత తన వృత్తాంతమును చెప్పుకొన్న ఘట్టముకూడ మిక్కిలి జాలి గొల్పునదై మొల్ల స్త్రీ హృదయమును వెల్లడి చేయుచున్నది. ఔచిత్య పోషణమున నీమె అందెవేసిన చేయి. ఈమె శైలి మృదుమధురపద గుంఫిత మును, భావబంధురమునై సర్వజన రంజకముగా నుండును.

తెలుఁగున సంకీర్తనము లనఁబడు భక్తి గేయములను వ్రాసిన వారిలో మొదటివాఁడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున జీవించియుండెను. ఇతఁడును ఇతని సంతతి వారును శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి వారి సన్నిధిని సంకీర్తనాచార్యు లుగ నుండిరి. ఇతఁడు భక్తి శృంగారమయములైన కీర్తనలెన్నో రచించి స్వామి సన్నిధిని పాడుచుండెడి వాఁడఁట. ఇతని గేయములు భావపూరిత ములును మృదుమధుర పదబంధురములునై మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును ఇతఁడు తన గేయములలో సందర్భోచితముగ వ్యావహారిక భాషనుగూడ వాడియుండెను. ఇతనికి పదకవితా పితామహుఁడను సార్థక మైన బిరుద నామము కలదు.

అన్నమాచార్యుని కుమారుఁడు పెద తిరుమలాచార్యుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయలకు సమకాలికుఁడు. తెలుఁగున వచనైక రచనలు వెల యించిన వారిలో సింహాగిరి వచనములను రచించిన కృష్ణమాచార్యులు మొదటివాఁడు, రెండవవాఁడు పెదతిరుమలాచార్యుఁడు. ఇతఁడు రచించిన వచనములకు వెంకటేశ్వర వచనము లని పేరు. ఇవియును

సింహాగిరి వచనములవలెనే భక్తుఁడు భగవంతునికి కావించిన విన్నపములు. ఇవి ఛందోరహితములైనను తాళరాగ సమన్వితముగ పాడుటకనువైనవి. ఆత్మనివేదన రూపములును, ప్రపత్తి పూరితములునైన ఈ వచనములు భక్తిభావభరితములై శతకము లందలి పద్యములను పోలియున్నవి. ఇందలి రచన యలంతి యలంతి వాక్యములతోఁ గూడి నిర్దుష్టమై మిక్కిలి శ్రవణానందకరమై యుండును. ఇదికాక యితఁడు శృంగార కీర్తనలు, శృంగారదండకము, శృంగారవృత్తశతకము, వేంకటేశ నీతిశతకము, వేంకటేశోదాహరణము, చక్రవాళమంజరి యను కృతులను కూడ రచించియుండెను. ఇతని కవిత ధారాశుద్ధికలిగి, ద్రాక్షాపాకమై విరాజిల్లుచుండును.

తాళ్ళపాక తిమ్మక్క (తిరుమలాంబ) సుభద్రా కల్యాణ మను ద్విపదకావ్యమును రచించెను. ఈమె పెదతిరుమలాచార్యునకు సవతితల్లి. ఈ సుభద్రా కల్యాణము పరిమాణమున చిన్నదయ్యు రసవంతముగా నుండును. సుప్రసిద్ధుఁడైన చేమకూర వేంకటకవి తన విజయవిలాసమందలి సుభద్రాపరిణయమున నీమెకావ్యమును పెక్కుచోట్ల ననుసరించినట్లు కనఁబడుచున్నది. సుభద్ర పాత్రను చిత్రించుటలో వేంకటకవి కంటె తిమ్మక్కయే ఎక్కువ నేర్పు చూపెనని విమర్శకుల అభిప్రాయము.

తాళ్ళపాక చిన్నన్న పెదతిరుమలాచార్యుల తనయుఁడు. ఇతఁడు అష్టమహిషీ కల్యాణము,పరమ యోగివిలాసము,ఉషాపరిణయము,అన్నమాచార్య చరిత్రము అను నాలుగు ద్విపదకావ్యములను రచించెను."చిన్నన్న ద్విపద కెరగు" నను పద్యమున పేర్కొనఁబడిన చిన్నన్న ఈతఁడే. మధుర మంజులములగు పదములతో ద్విపదలనుకూడ విసువు జనింపకుండ రచించుటలో ఈ కవి చాల నేర్పరి. దినమునకు వేయిద్విపదలు రచింపఁగలనని యీతఁడు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.అష్టమహిషీ కల్యాణారంభమున ఈతఁడు ద్విపదరచనలో అవలంబించిన లక్షణములను వివరించియున్నాడు.

చిన్నన్న అన్నయైన చినతిరుమలాచార్యులుకూడ కవియే. ఇతఁడు అధ్యాత్మ శృంగారకీర్తనలు, అష్టభాషాదండకము, సంకీర్తనలక్షణ మను పద్యకావ్యము రచించెను. ఈ సంకీర్తనలక్షణ మీతని తాతయయిన అన్నమాచార్యులు సంస్కృతమున రచించిన గ్రంథమునకు తెలుఁగు చేఁత. ఇతఁ డష్టభాషాదండకమున తనకు సంస్కృతప్రాకృతాద్యష్టభాషలయందుఁగల పాండిత్యమును ప్రదర్శించెను. ఇతని కుమారుఁడైన తిరువెంగళప్ప మమ్మటుని కావ్యప్రకాశికకు సుధానిధి అను వ్యాఖ్యానమును, అమరకోశమునకు బాలప్రబోధిక అను తెలుఁగుటీకను రచించెను. ఆంధ్రామరుకము కూడ ఇతని రచనమే అని కొందఱి అభిప్రాయము.

వెలగపూడి వెంగయామాత్యుఁడు (క్రీ. శ. 1530) బిల్వమంగళుఁడను నామాంతరముగల లీలాశుకుఁ డనుకవి సంస్కృతమున రచించిన శ్రీకష్ణ కర్ణామృత మను మూఁడువందల శ్లోకములను మూలము నందలి భావములు చెడకుండ నతిమధురముగ ననువదించియుండెను.

కాసె సర్వప్ప సిద్ధేశ్వర చరిత్రమను చారిత్రిక కావ్యము రచించెను. దీనికే ప్రతాపచరిత్రము, కాకతీయ రాజవంశావళి అని నామాంతరములు కలవు. సర్వప్ప కాల మిదమిత్థ మని నిర్ణయించుటకు వీలులేదు కాని యీతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమునందలి కవులను పేర్కొనుచు కుమ్మరి మొల్లను కూడ పేర్కొనియుండుటచే ఆమె కర్వాచీనుఁడై యుండెనని ఊహింపవచ్చును. దీనినిబట్టి ఇతఁడు క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున నుండెనని చెప్పనగును. ఏకామ్రనాథుఁడు చెప్పిన కథ ననుసరించియు, నాగనాథుని అనుమతిపడసియు, తానా రాజవంశావళిని రచించెనని సర్వప్ప చెప్పియుండెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులు కైలాసమును వీడి పద్మాక్షీ సిద్ధేశ్వరులుగా అవతరించిన వృత్తాంతముతో ఈ గ్రంథ మారంభ మగుచున్నది. సోమదేవరాజు కుమారుఁడైన మాధవవర్మ కటకబల్లహు నోడించి శా. శ. 230 వ సంవత్సరమున సింహాసనము నధిష్ఠించినట్లు సిద్ధేశ్వర

చరిత్రి చెప్పుచున్నది. ఈతని వంశముననే భువనైక మల్లుఁడు జనించెను. ఆతని కుమారుఁడు త్రిభువనమల్లుఁడు. ఇతని సుతుఁడు కాకతి ప్రోలరాజు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1068 ప్రాంతమున ఓరుగల్లు పట్టణము స్థాపించెను. రుద్రదేవుఁడు, మహాదేవుఁడు అనువారు ప్రోలయరాజు కుమారులు. సిద్ధేశ్వర చరిత్రినుబట్టి గణపతి దేవుఁడు రుద్రదేవునికుమారుఁడేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. నెల్లూరు నుండి తిక్కన సోమయాజి వచ్చి గణపతి దేవుని దర్శించినట్లును, గణపతి దేవుఁడు సేనలను పంపి మనుమసిద్ధిని రాజ్యస్థాపితుని కావించినట్లును ఈ గ్రంథము చెప్పుచున్నది. రుద్రమ్మ గణపతిదేవుని భార్య యని ఈ గ్రింథమున చెప్పఁబడినది. ఇట్టివే యింకను పెక్కు పొరపాట్లిందుకలవు. ప్రతాపరుద్రుని చరిత్రి మిందు విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈ సందర్భమున అద్భుతములు, పుక్కిటి పురాణములు మెండుగా నున్నవి. ఇందు ఓరుగల్లునగరము సవిస్తరముగా వర్ణితమైనది. ఆ నగర వైభవము, అందలి గుడులు, గోపురములు, వివిధ వర్ణముల ప్రజలు, ప్రతాపరుద్రుని ముఖ్యోద్యోగులు, అప్పుడు ప్రసిద్ధికెక్కిన కవులు మున్నగు విషయము లెన్నో యిందు వివరింపఁబడినవి. మహమ్మదీయు లేడుసారు లోరుగల్లు నగరమును ముట్టడించియు ప్రతాపరుద్రుని ప్రతాపమున కాగలేక పాఱిపోయి రనియు, పద్మాక్షీదేవి కాకతీయవంశమున కొసంగిన వేయిఏండ్ల పరిమితి నిండిపోవుటచే చివరి యుద్ధమున ప్రతాపరుద్రుఁడు చెఱపెట్టఁబడె ననియు, తరువాత నతఁడు విడువఁబడి గోదావరీనదియం దైక్యమయ్యె ననియు సిద్ధేశ్వర చరిత్రిము నుడువుచున్నది. సిద్ధేశ్వరచరిత్రమున కొంత భాగము వచనరూపముగను, కొంత భాగము ద్విపద రూపముగను వ్రాయఁబడినది. ద్విపదభాగముకంటె వచనభాగమే సరసముగా నున్నది. మొత్తముమీఁద రచన అప్రౌఢమును, బహుదోషదూషితమునై యున్నది. ఈ గ్రింథమున విషయప్రాధాన్యమేకాని కవితాప్రాధాన్య మంతగా కానరాదు.

అందుగుల వెంకయ్య యనుకవి (క్రీ. శ. 1630) నరపతివిజయమను నొక చారిత్రక కావ్యమును వ్రాసి అళియ రామరాయల మనుమఁడైన

కోదండరామరాజున కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథమునకు రామరాజీయ మను నామాంతరము కలదు. ఆ కాలమున విజయనగర రాజులకు నరపతు లను పేరుండెను. అందుచేతనే కవి తన గ్రంథమునకు నరపతివిజయ మని పేరుపెట్టెను. ఇం దార్వీటివంశమువారి విక్రమ వైభవములు వర్ణింపఁ బడినవి. తాళికోట యుద్ధమున రామరాయలు మరణించిన వృత్తాంత మీ గ్రంథమున చెప్పఁబడియుండలేదు. రామరాయల తమ్ముఁడైన తిరు మలరాయలయు, అతనికుమారుఁడైన వీర వేంకటపతిరాయలయు పరి పాలనము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు చెప్పఁబడిన చారిత్రకాంశములు పెక్కు సత్యయుక్తములుగానే కానఁబడుచున్నవి. ఇందలి వస్తువు చరిత్ర ప్రధానమైనను వెంకయ్య దీనిని కడు సరసముగ రచింపఁజాలెను. ఇం దాతఁ డచ్చటచ్చట గర్భకవిత్వమును కూడ వ్రాసియుండెను. ఇతనిశైలి సులభ సుందరమైన సర్వజన సుబోధముగ నున్నది.

ఈ కాలమున రచింపఁబడిన మఱియొక చారిత్రక కావ్యము కృష్ణ రాయవిజయము. దీనిని రచించినవాఁడు వేంకటార్యుఁడు. ఇతనికి కుమార ధూర్జటి అను నామాంతరముకలదు. శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము రచించిన ధూర్జటి తన పెదతాతయని యీతఁడు చెప్పుకొనెను. ఇతఁడు నరపతివిజయ కృతిపతియైన కోదండరామరాజు కుమారుఁడయిన ఆర్వీటి చినవేంకటరాయని ప్రేరణముచే ఈ గ్రంథమును రచించి, శ్రీరాముని కంకితముకావించెను. దీనినిబట్టి ఇతఁడు క్రీ. శ. 1650 సంవత్సరము ప్రాంతమున ఉండెనని చెప్పవచ్చును. ఇందు కృష్ణరాయల పరాక్రమ మును, పరిపాలనక్రమమును విపులముగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. రాయలు తిమ్మరుసు సాయమున రాజ్యము నందలి అంతరవ్యవస్థను చక్కపెట్టి తరువాత దండయాత్రలకు బయలుదేఱెను. ముం దాతఁడు దక్షిణమున కేగి ఉమ్మత్తూరు, శివసముద్రముల నేలు గంగరాజు నోడించెను. పిమ్మట రాయచూరు, ముదగల్లు కోటలను స్వాధీనము చేసికొని, కృష్ణానది తీరమున మహమ్మదీయుల సంయుక్తసేనల పరాభవించెను. తరువాత

నతఁడు కటకము జయించి కళింగరాజు కూఁతురైన తుక్కాదేవిని పెండ్లి యాడెను. ఈ విధముగా నిందు శృంగార రసమునకు కూడ సుంత ప్రవేశము లభించుటచే కుమార ధూర్జటి ఈ సందర్భమున ప్రబంధోచితము లైన వర్ణనలను కావించెను. వీరరసపోషణమున నీతఁడు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించెను. ఇతని శైలి సులభమును, సరసమునై యొప్పారును. కావ్యారంభమున నీతఁడు కావించిన విద్యానగర నిర్మాణ వృత్తాంతమును, ఆ నగర వర్ణనమును మిక్కిలి రమణీయములుగా నున్నవి. ఇతని గ్రంథమున చారిత్రకముగా చూచిన కొన్ని పొరపాట్లు కానఁబడుచున్నవి. తుళువ నరసనాయకుని తరువాత వీరనరసింహరాయలు కాక కృష్ణదేవరాయలే సింహాసనము నధిష్ఠించె నని ఈతఁడు వ్రాసెను. ఈ గ్రంథము నందలి అంశములు పెక్కు రాయవాచము నందలి వానితో సరిపోలుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయ విజయమునకు ముందు కుమార ధూర్జటి సావిత్రీ చరిత్రము, ఇందుమతీ వివాహము అను కావ్యములను కూడ రచించియుండెను.

కందుకూరి రుద్రకవి క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున నుండె నని కొందఱును, క్రీ.శ. 1550 నుండి 1580 వఱకు పాలించిన ఇబ్రహీంషా వలన చింతలపాలెము నగ్రహారముగాఁ బడసిన రుద్రకవి ఈతఁడే యగుటచే క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున నుండెనని కొందఱును చెప్పు చున్నారు. ఇతఁడు సుగ్రీవవిజయ మను యక్షగానమును, నిరంకుశో పాఖ్యాన మను ప్రబంధమును రచించెను. సుగ్రీవ విజయ మింతవఱకు లభించిన యక్షగానములలో మొదటిది. ఇది సీతాన్వేషణ పరాయణులై వచ్చిన రామలక్ష్మణులను హనుమంతుఁడు దర్శించుట తో మొదలిడి క్రమ ముగా వాలి వధానంతరము, సుగ్రీవుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డగుటతో ముగియు చున్నది. వాలి మరణదుఃఖితయై తార శ్రీరాముని దూరిన ఘట్ట మిందు కరుణరసభరితమై, హృదయద్రావకముగా నున్నది. ఇట్లే వాలి సుగ్రీవుల యుద్ధము, సప్తతాళభంజనము మున్నగు ఘట్టములందు వీర రసము పోషింపఁబడినది. ఇందు ద్విపదలు, దరువులు, అర్ధచంద్రికలు,ఏలలు మున్నగు దేశిరచనలు కలవు. నిరంకుశోపాఖ్యానము కందుకూరు గ్రామమున

వెలసిన సోమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కథ పెక్కు విధముల తెనాలి రామకృష్ణుని నిగమశర్మ కథను పోలియుండును. సంభోగ వ్యసన మున తగుల్కొనియు పాపము నొందనివాఁడు కలఁడా యని ధర్మశీలుఁడను రా జడుగ దానికి సమాధానముగా పులస్త్యమహర్షి యీ కథ నెఱింగించెను. వేశ్యమాత కార్శ్యమును, నిరంకుశుఁడు జీర్ణ దేవాలయ మున శివలింగమును చూచి, తనతో జూదమాడ రమ్మని బలవంతపెట్టిన ఘట్టమును నిందు మిక్కిలి రమణీయముగా వర్ణింపఁబడినవి. పురవర్ణనాదుల సందర్భమున నిందు వసుచరిత్ర రీతులు స్ఫుటముగా కనిపించును. రుద్రకవి ఈ కథద్వారా ప్రకటించిన పరమార్థ మేమియు లేకపోయినను సరసమైన శైలిచేతను, అందందు కానఁబడు ప్రౌఢసంస్కృత రీతుల చేతను, జాతీయ ములయిన నానుడులచేతను ఈ ప్రబంధమును పఠితృజనానంద సంధాయ కము కావింపఁజాలినాఁడు.

ఈ యుగమున తెలంగాణమునందు కొన్ని ఉత్తమకావ్యములు వెలువడినవి. అందు పెక్కు మహమ్మదీయరాజులయు, వారి సామంతు లయు పోషణము నందియుండుట గమనింపఁదగినది. చరిగొండ ధర్మన్న చిత్ర భారతమును వ్రాసి, చిత్తాపుఖానుని మంత్రియైన ఎన్మ్యలపల్లి పెద్దామాత్యుని కంకితము చేసెను. ఓరుగల్లులో దొరకిన యొక శాసన మునుబట్టి చిత్తాపుఖానుఁడు ఆంధ్రవీరశేఖరుఁ డనియు, క్రీ. శ. 1504 సంవత్సరము ప్రాంతమున మహమ్మదీయుల నుండి ఓరుగల్లు కోటను వశ పఱచుకొని, సమర్థతతో పాలించె ననియు తెలియుచున్నది. చిత్ర భారతము నందలి కథ బ్రహ్మాండ పురాణము నుండి గ్రహింపఁబడినది. పేరునకు తగిన ట్లిది మిక్కిలి చిత్రముగా నుండును. ఇం దెడనెడ చిత్ర కవిత్వము కూడ కాననగును. కీ. శే. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు రచించిన ప్రసిద్ధమైన గయోపాఖ్యాన నాటకము నందలి కథకు మూలములైన గ్రంథములలో ఇదియు నొక్కటి. ఇందు వీరరసము మిక్కిలి నిపుణముగా వర్ణింపఁబడినది.

హరిభట్టను కవి (క్రీ. శ. 1530) వరాహ పురాణము, మత్స్యపురాణము, భాగవతము నందలి షష్ఠైకాదశ ద్వాదశస్కంధములు, నరసింహ పురాణము అను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు మత్స్య, నరసింహ పురాణములు మాత్రమే ముద్రితములైనవి. వరాహపురాణము నిజాము రాష్ట్రమునందలి కంబమ్మెట్టు గ్రామమునకు కరణమైన కొలిపాక ఎఱ్ఱామాత్యున కంకితము కావింపఁబడెను. హరిభట్టు మత్స్యపురాణమును పూర్తిగా అనువదించి యుండలేదు. అందలి విష్ణుధర్మోత్తరఖండములను మాత్రమైదాశ్వాసములలో రచించెను. ఇందు విష్ణుపూజాఫలము, తులసీ మాహాత్మ్యము మొదలగు భక్తిప్రధానములగు కథలు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథము శ్రీరంగేశుని కంకితము చేయఁబడినది. ఎఱ్ఱాప్రెగడ నరసింహ పురాణము నందలి పూర్వభాగమును మాత్రము రచించి యుండుటచే హరిభట్టు ఉత్తరభాగమునుగూడ అనువదించియుండెను. ఈ గ్రంథము వచనకావ్యమని పేర్కొనఁబడినది. నిజమున కిది పద్య గద్యాత్మకమైన చంపూకావ్యమే కాని వచనకావ్యము కాదు. హరిభట్టు రచన సమసంస్కృతాంధ్రపదభూయిష్ఠమై మిక్కిలి మధురముగా నుండును.

తెలుఁగు నందలి మొదటి అచ్చతెలుగు కావ్యము యయాతి చరిత్ర. దీనిని రచించినవాఁడు పొన్నికంటి తెలగన్న (క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది ఉత్తరభాగము). ఇతఁడీ కావ్యమును ఇబ్రహీం కుతుబ్షాకు సామంతుఁడైన అమీనుఖా నను మహమ్మదీయ సరదారున కంకితము చేసెను. ఇట్లు మహమ్మదీయ ప్రభువున కంకితము చేయఁబడిన మొదటి గ్రంథ మిదియే. ఇందలి కథ భారత భాగవతముల నుండి గ్రహింపఁబడినది. తెలగన్న యయాతి చరిత్రము నందలి శృంగార భావములకే ఎక్కువ ప్రాధాన్య మిచ్చెను. అచ్చ తెలుఁగను పేరున్నను ఇందు తద్భవములైన పదములును, కృత్రిమములైన సమాసములును పెక్కు కానిపించును. తెలుఁగున అచ్చతెలుఁగు కవిత్వమను ప్రత్యేక సంప్రదాయమునకు దారి చూపి దానిని

సాధ్యమైనంతవఱకు రసోత్తరముగా వెలయించిన తెలగన్న ఎంతయు ప్రశంసనీయుఁడు. ఇతని ప్రకృతి వర్ణనలు రమణీయములును, ఉదాత్త భావ పూరితములునై మనోహరములుగా నుండును.

అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీ సంవరణోపాఖ్యాన మను శృంగార ప్రబంధమును రచించి గోలకొండనవాబైన ఇబ్రహీం కుతుబ్షా కంకితము చేసెను ఇందలి కథ భారతము నుండి గ్రహింపఁబడినది. ఈ ప్రబంధము సరసబంధురములైన కల్పనలతో కూడి వసుచరిత్రను తలపించుచుండును.

వైజయంతీవిలాస మను పేర విప్రనారాయణ చరిత్ర మను ప్రబంధ మును రచించిన సారంగు తమ్మయ మహమ్మదు కుతుబ్షా కాలములో గోలకొండకు కరణముగా నుండెను. ఇతఁడు వైష్ణవమతాభిమాని. తన కావ్యమును శ్రీరాముని కంకితము చేసెను. ఈ ప్రబంధ మతిశృంగార మయమై యచ్చటచ్చట సభ్యతామర్యాదను కూడ నతిక్రమించునట్లుం డును. ఐనను ఇందలి కథ రమ్యము; భావములు గంభీరములు; రచన మధురము. వేశ్యాలోలత్వమువలని కీళ్ళందు చక్కగా ప్రదర్శింపఁబడినవి.

మల్లారెడ్డి అను కవి క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది అంతమున మెదకు సమీపము నందలి బిక్కనవోలు రాజధానిగా రాజ్యము చేసిన రెడ్డిరాజుల వంశమునకు చెందినవాఁడు. ఇతఁడు షట్చక్రవర్తి చరిత్రము, శివధర్మోత్త రము, పద్మపురాణము అను గ్రంథములను రచించెను. షట్చక్రవర్తి చరిత్ర మున హరిశ్చంద్రాదులగు నార్గురు చక్రవర్తుల కథలు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ప్రబంధ సామాన్యములగు వర్ణన లన్నియు గోచరించును. ఇందలి రచన శ్లేషశబ్దాలంకారములతో కూడి వసుచరిత్ర రచన ననుకరించు చుండును. శివధర్మోత్తధర్మము, శివపారమ్యమును బోధించు గ్రంథము. ఇందు శైవమతధర్మము, వేదాంతము, శైవాచారములు వర్ణితములై యున్నవి. మల్లారెడ్డి శ్లేషాదులకై యంతగా యత్నింపని కతమున అతని పద్మపురాణము నందలి కవిత్వము సులభమును, సహజమునై అలరారు

చుండును. ఇందలి నాల్గవ ఆశ్వాసమున రామాయణకథ చెప్పఁబడినది. వాల్మీకి రామాయణము నందలి కథకును ఇందలి కథకును కొన్ని భేదములు కానవచ్చుచున్నవి. మల్లారెడ్డియు నతని వంశీయులును, శివభక్తిపరాయణులు. ఈతని సోదరులలో కామిరెడ్డి, ఎల్లారెడ్డి అను వారు సాహిత్యప్రియులై కవులను పోషించి వారి వలన కావ్యము లంకితము పొందినట్లు తెలియుచున్నది మల్లారెడ్డి కావ్యములం దతని వినయశీలమును, ధార్మిక భక్తియు చక్కగా వెల్లడి చేయఁబడినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

దక్షిణాంధ్ర యుగము

ఈ యుగమున ఆంధ్రదేశముననే కాక మధుర, తంజావూరు, పుదుకోట్టి, చెంజి, మైసూరు మున్నగు దక్షిణ దేశపు రాజ్యములందు కూడ ఆంధ్ర వాఙ్మయము వర్ధిల్లినది. ఇందు ముఖ్యముగా పేర్కొనం దగినవి మధుర, తంజావూరు నాయక రాజ్యములు. ఈ రాజ్యముల స్థాపనమును గూర్చి శ్రీ డా. నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగా రిట్లు చెప్పు చున్నారు. విజయనగరరాజు లారంభము నుండియు మహామ్మదీయ రాజులతో పోరాడవలసి వచ్చుచుండెను. అందుకై వారికి విస్తృతమైన సేనలు ధనమును అవశ్యకములగుచుండెను. భూమినుండి వచ్చు ఆదాయ మును సైన్యపోషణమునకై వినియోగించు విషయమున రాయ లొక పద్ధతి నవలంబించెను. దేవదేయ బ్రహ్మదేయములు కాక మిగిలిన గ్రామ ములన్నింటిని అతఁడు భండారవాడ గ్రామములు, అమర గ్రామములు అని రెండు రకములుగా విభజించెను. రాజు దళనాయకులకు కొన్ని నిబంధనలమీఁద ఇచ్చు గ్రామములకు అమర గ్రామము లని పేరు యుద్ధము సంభవించునపుడు నిర్ణీత సంఖ్యగల గజాశ్వ బలముతో వచ్చి సాయము చేయుట, ఏటేట నిర్ణీతమైన కొంత ధనమును కప్పముగా నొసంగుట అను రెండును ఈ అమర పద్ధతియందలి ముఖ్య నిబంధనలు. రాయల మరణానంతరమును రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరమును విజయనగర సామ్రాజ్యమున వర్తిల్లిన అరాజక పరిస్థితుల నవకాశముగాఁ గైకొని యీ యమర నాయకులు పరిసరములందలి అమర రాజ్యముల నాక్రమించు కొని నూతన సంస్థానములను స్థాపించిరి ఇట్టి వానిలో మధుర,తంజావూరు, జింజి రాజ్యములు ముఖ్యములైనవి. ఈ రాజ్యములు దక్షిణమున నుండు

టచే, వీనికి శత్రుభయ మంతగా లేకుండెను. అందుచే సారవంతములైన రాష్ట్రములనుండి వచ్చు ఆదాయమును యథేచ్ఛముగా అనుభవించుచు సంగీత సాహిత్యములతో కాలక్షేపము చేయుట కా రాజుల కవకాశ మేర్పడెను. రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరము విజయనగర సామ్రాజ్యము మహమ్మదీయుల దుండగములకు నెలవయ్యెను. ఆ బాధ పడలేక పలువురు బ్రాహ్మణులు, కవిగాయక నర్తకాదులు తమ నివాసములను వీడి దక్షిణమునకు వలసపోయిరి. రసికులైన నాయక రాజులు వారి కాశ్రయ మిచ్చి పోషించిరి. ఈ విధముగా దక్షిణదేశ మాంధ్ర వాఙ్మయాభివృద్ధి కాస్పదమగుట సంభవించెను.

దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమును గూర్చి ముఖ్యముగా మూఁడప వాదములు కలవు. అప్పటి కవులు భాషావిషయమున వ్యాకరణ సంప్రదాయమును సరిగా ననుసరింపలేదనియు, వారు సభ్యతా మర్యాద నతిక్రమించి దుర్నీతికరమును జుగుప్సాకరము నగు శృంగార రసమును హెచ్చుగా వర్ణించిరనియు, ఈ యుగమున స్తుత్యమైన ప్రతిభ క్షీణించి హేయమైన అనుకరణమే ప్రబలినదనియు ఆ మూఁడపవాదములు. నిజమున కీ యపవాదము లప్పటి సాహిత్యమునందలి యేక దేశమును బట్టియే యేర్పడినట్టివి కాని సర్వవ్యాపకము లనఁదగినవి కావు. మఱియు సాహిత్యమున రసమునకే ప్రాధాన్యము కాని కేవల భాషకు కాని ఉపదేశమునకు కాని అంత ప్రాధాన్యము లేదను విషయమును దృష్టియందిడికొని చూచినచో నివి తొలఁగిపోవును. ఈ కాలమునందలి కవులు సృజించిన వివిధ నూతన కావ్యప్రక్రియలను పరికించువారికి వారు ప్రతిభాహీనులు కారని స్పష్టముకాక మానదు. ప్రబంధములే కాక యక్షగానములు గేయములు వచనములు ఈ కాలపు సాహిత్యమునకు వైవిధ్యమును పుష్టిని చేకూర్చినవి. మఱియు మధురమంజులమైన భాష, సంగ్రహములు భావబంధురములునై కథాగమనమున కాటంకము కల్పింపని సుందర వర్ణనములు, రమణీయ కల్పనతో కూడిన కథా నిర్మాణము తత్పూర్వ

సాహిత్యముతో పోల్చి చూచినచో ఈ కాలపు సాహిత్యమునకు వైశిష్ట్యము చేకూర్చుచున్నవి. అందుచే దక్షిణాంధ్రవాఙ్మయము ఆంధ్ర భారతి కలంకారమే కాని అపవాదము కా దనుటలో సందేహము లేదు.

మధుర నాయక రాజ్యము రాక్షసతంగడి యుద్ధానంతరమును తంజావూరు నాయకరాజ్య మంతకు పదునై దేండ్ల పూర్వమును స్థాపింపఁబడి నట్లిటీవలి పరిశోధనలవలన తెలియుచున్నది. మొట్టమొదట ఆంధ్ర వాఙ్మయము దక్షిణ దేశమున ప్రవేశించుటకీ నాయక రాజులే కారణ భూతులని పలువురు తలంతురు. కాని అంతకు ముందే వాఙ్మయము అచ్చట అడుగుపెట్టె ననుటకు నిదర్శనము లున్నవి. అచ్యుత దేవరాయలు (1529-42) ఆంధ్ర భాషాభిమానియై ప్రతి సంవత్సరము శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామికి సత్కావ్యప్రబంధపుష్పమునను సమర్పించెడివాఁడఁట. అతని అడుగుజాడల ననుసరించి మంత్రినాయక సామంతాదులు కూడ కవులను పోషించి వారిచే రసవంతములైన కావ్యములు రచింపఁజేసి భాషాసేవ కావింప మొదలిడిరి. అట్టి వారిలో రామనాథపురమండలము నందలి శివపురి ప్రాంతమును రాయల పక్షమున పాలించుచుండిన గోళ్ళవంశపు నాయకులు ముఖ్యులు. వారు గోళ్ళ బసవేంద్రుని కుమారులు. వారిలో చినరామప్ప అను నతఁడు తన అన్న యగు పెదరామప్ప పేర పచ్చకప్పురపు తిరువేంగళ కవిచే తమ యిలువేల్పైన చొక్కనాథుని చరిత్రమును ద్విపద కావ్యముగా చెప్పించెను. ఈ కారణముచే ఆంధ్ర సరస్వతిని తొలుఁదొల్త దక్షిణమున కాకర్షించిన గౌరవ మీ గోళ్ళ నాయకులకే చెందవలసి ఉన్నది. కాని ఆమె నచ్చట స్థిరముగా ప్రతిష్ఠించి వివిధ కావ్యపుష్ప హారములచే నారాధించిన వారు మధుర తంజావూరు నాయకులే యనుటకు సందేహింప నవసరము లేదు.

దక్షిణాంధ్ర యుగమున వాఙ్మయ వాహిని వివిధ వేణికలతో ప్రవహించినది. అందు పద్యములు, గేయములు, వచనములు, యక్షగాన

ములు ముఖ్యములైనవి. అప్పటి పద్యకావ్యములు ప్రబంధములే. గేయ రచన మిప్పుడు విరివిగా సాగుటకు యక్షగానములలో అవి ప్రధానస్థాన మాక్రమించుటయే కారణము. సంకీర్తనలు, అధ్యాత్మ కీర్తనలు, ఏలలు, దరువులు, పదములు అందు ప్రధానములైనవి. అప్పుడు కొఱవంజి, దేశి, చౌపదము, జక్కిణి, జోగి, చిందు మున్నగు నాట్యభేదముల కను గుణముగా ప్రత్యేకములైన గేయములను పాడుచుండెడివారు. క్షేత్రయ, విజయరాఘవుఁడు, రంగాజమ్మ, సీనయ్య మున్నగువారు పదరచన యందును, త్యాగరాజు సంకీర్తన రచనయందును వాసికెక్కిరి.

వచనైకరచనలు 15 వ శతాబ్దికి ముందుకూడ ఒండు రెండు వెలసిన మాట సత్యమే యైనను అవి కొల్లలుగా రచింపఁబడుట దక్షిణాంధ్ర యుగముననే. ఇప్పటి వచన రచనలు రెండు తెఱఁగులు: వాడుక భాషలో వ్రాయఁబడినవి. గ్రాంథికములు, రాయవాచకము వంటి చారిత్రిక వచనములలో వాడుక భాష వాడఁబడినది. గ్రాంథిక రచనలు పెక్కు పురాణములకును ప్రబంధములకును వచనీకరణములు. ఇది అప్పటి వారికి ప్రాచీన గ్రంథములపైఁగల అభిమానమును తేటతెల్ల మొనరించుచున్నది.

యక్షగాన మొక నాటక విశేషము. విజయరాఘవుడు మున్నగు వారు తమ యక్షగానములను నాటకము లనియే వ్యవహరించిరి. ఇవి క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది నుండియు ప్రచారమున ఉన్నను అప్పకవికి పూర్వపు లాక్షణికు లెవ్వరును వానిని పేర్కొని యుండలేదు. ద్రావిడ భాషలందలి దృశ్యరచనలు కుఱవంజు లనఁబడుననియు, కుఱవలను ఆటవిక జాతి వారు ముందు వానిని ప్రదర్శించెడివార నియు, పిమ్మట జక్కులు లేక యక్షులు అనువారు వానిని చేపట్టుటచే వానికి యక్షగానము లని పేరు వచ్చెననియు శ్రీ॥ శే. ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు తెల్పియున్నారు. కొఱవంజిని అనగా ఎఱుకతను మొదట యక్షగానములలో ప్రవేశ పెట్టినవారు తంజావూరి వారే యగుటచే కొఱవల మూలమున యక్షగానము లుత్పన్నము

లయ్యె ననుట యుక్తము కాదనియు, అవి మతప్రచారము నిమిత్తమై ప్రభవించి తొలుత కొయ్యబొమ్మల మూలముననను, తోలు బొమ్మల మూలముగనను ప్రదర్శింపఁబడి, తరువాత మనుజులే ప్రదర్శించిన మూగ నాటకములై, పిమ్మట గద్యపద్య గేయములతోకూడి యక్షగానము లయ్యెననియు, బౌద్ధయుగము నుండియు ఆంధ్ర దేశమున జక్కులు లేక యక్షు లను ఒక తెగవారు నివసించుచుండిరనియు, వారికిని, యక్ష గానముల యుత్పత్తికిని సంబంధ ముండుననియు, ఇట్టివి సంస్కృతమున కూడ నుండెననుట కాధారములుండుటచే నివి కేవల దేశి రచనలని చెప్పుటకు వీలులేదనియు, తెలుఁగు యక్షగానములను చూచి తమిళులును, కన్నడులును తమతమ భాషలలో నట్టి వానిని రచించిరనియు,తంజావూరు కవులు వానిలో పెక్కు మార్పులుచేసి వానికి వన్నె కలిగించిరనియు, యక్షగానములలో పాత్రపోషణమునకే కాని కథా కల్పనమున కంతగా ప్రాధాన్యము లేదనియు శ్రీ డా. వేంకటరమణయ్యగార భిప్రాయపడు చున్నారు.

తంజావూరు నాయక రాజ్యము మాట విన్నదే తడవుగా స్మృతి పథమున తోఁచువాఁడు రఘునాథనాయకుఁడు. (1614-1633). ఇతఁడు సర్వవిధముల రాయలవారి కెనయని చెప్పఁదగినవాఁడు. ఇతఁడు సుమారు వంద గ్రంథములు రచించెనఁట. వానిలో రామాయణము, వాల్మీకి చరిత్రము అను రెండు గ్రంథములు మాత్రమే లభించుచున్నవి. ఈ రామాయణమైనను సమగ్రముగా లేదు. ఇందు బాలకాండమున నాల్గవ ఆశ్వాసములో కొంతభాగము మాత్రమే కానఁబడుచున్నది. కథ కోసల దేశవర్ణనతో నారంభమై పుత్రకామేష్టితో ముగియుచున్నది. ఇందలి కవిత్వము రసవంతములైన వర్ణనలతోడను, మధురమంజులమైన పద ప్రయోగముతోడను కూడి మనోహరముగా నున్నది. రఘునాథుఁ డిందలి ద్వితీయాశ్వాసమున ఋశ్యశృంగుని కథను చాల హృద్యముగా రచించి యున్నాడు. మధురవాణి తాను రఘునాథుని రామాయణము

నొక దానిని సంస్కృతీకరించినట్లు చెప్పుకొన్నది. అది పరిమాణమున చాల చిన్నదగుటచే పై రామాయణ మగునో కాదో అని సందేహ ముదయించుచున్నది వాల్మీకి చరిత్రము మూఁడాశ్వాసములతో కూడిన ప్రబంధము. ఇం దాది కవియైన వాల్మీకి మహాముని పూర్వజీవితము వర్ణింపఁబడినది. ఇందు వస్త్వైక్యము కొఱవడినట్లు కానిపించును. గ్రంథా రంభమునందలి తీర్థాముల వర్ణన మతిదీర్ఘమై కొంత విసువు కలిగించు చున్నది. తృతీయాశ్వాసమునందలి రంభోర్వశీ పరాభవ వృత్తాంతము రమ్యముగా నున్నది. శృంగార సావిత్రి యను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి రఘునాథుని పేర ముద్రితమైనది. అది యాతని రచన మగునో కాదో చెప్పఁజాలము. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుఁడు తన సాహిత్య రత్నాకరమున రఘునాథుఁడు యామునద్వయమున పారిజాతాపహరణ కావ్యమును చెప్పి తండ్రిచే కనకాభిషేక గౌరవము నొందెనని తెల్పి యున్నాడు. దీనినిబట్టి యీ కవిరాజు ఆశుకవిత్వమునకూడ నిపుణుఁడని తెలియుచున్నది.

పై పద్యకావ్యములనే కాక రఘునాథుఁడు అచ్యుతాభ్యుదయము, నలచరిత్ర అను రెండు ద్విపద కావ్యములను కూడ రచించియుండెను. ఇందు నలచరిత్ర ఆంధ్రభాషోల్లాసిని యను మాసపత్రిక యందు ముద్రిత మైనది. ఇం దెనిమిదాశ్వాసములలో నలదమయంతుల కథ సంపూర్ణముగా చెప్పఁబడినది. ఇందలి వర్ణన విధానమును, రసపాత్రపోషణ చాతుర్యమును రఘునాథుని యప్రతిమానమైన ప్రతిభను జెప్పక చెప్పుచున్నవి. నలదమ యంతులవనసంచారవర్ణనము పఠించినచో నీ విషయము తేటతెల్లమగును. అచ్యుతరాయాభ్యుదయము పేరును బట్టి రఘునాథుని తండ్రి చరిత్రను వర్ణించు కావ్య మని తెలియుచున్నది రఘునాథుఁడు రుక్మిణీ పరిణయమను యక్షగానమును కూడ రచించినట్లు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు చెప్పి యున్నాఁడు. (శ్రీ రుక్మిణీ కృష్ణ వివాహ యక్షగానం ప్రబంధానపి నైక భేదాన్). కాని అది యింకను ముద్రితము కాలేదు.

రఘునాథుని ఆస్థానమునందలి కవులకే కాక దక్షిణాంధ్రి యుగము నందలి కవీంద్రులకెల్ల తలమానిక మని చెప్పఁదగినవాడు చేమకూర వేంకటకవి. ఇతఁడు రచించిన ప్రబంధములు రెండు. సారంగధర చరిత్రము, విజయ విలాసము. ఈ రెండు ప్రబంధములును రఘునాథ భూపాలునకే అంకితము చేయఁబడినవి. సారంగధర చరిత్రము రాజ రాజనరేంద్రుని భార్య చింతాంగి తనసవతి కుమారుఁడగు సారంగధరుని వలచి వలపింప ప్రియత్నించిన కథ. ఇది వేంకటకవి ప్రథమ రచన. ఇది శృంగార రసాభాసముతోకూడి వస్తుస్వభావమును బట్టి కొంత జుగుప్స కలిగించు చున్నది.

విజయవిలాస మాంధ్రసరస్వతి కపూర్వమైన అలంకారము. ఇందు పాండవ మధ్యముఁడైన విజయుఁడులూచి, చిత్రాంగి, సుభద్ర అను ముగ్గురు జవ్వనుల చెట్టవట్టి కావించిన విలాసములు మూఁడా శ్వాసములలో వర్ణింపఁబడినవి. భారతమునందలి కథనే గ్రహించి దానిని సరస మనోహరములైన వర్ణనలతోడను, మధుర గంభీరములైన భావ ములతోడను, మృదుమధురములైన పదములతోడను, అద్భుతావహము లైన శ్లేష చమత్కారములతోడను, ఓహో యనిపించు యమకాను ప్రాసాద్యలంకారములతోడను కూర్చి యీ ప్రబంధమున వేంకటకవి కావించిన సృష్టి అనన్య సామాన్యమై అలరారుచుండును. రసపాత్రపోష ణమునను, సాభిప్రాయపదప్రయోగమునను, అతని కతఁడే సాటి. "ప్రతి పద్యమునందు చమత్కృతి కలుగఁగ చెప్పనేర్తు" వని రఘునాథుఁడే అన్నెనో, అతఁడే వ్రాసికొనెనో కాని యందిసుమంతయైనను అతిశయోక్తి కానరాదు. శబ్దార్థాలంకారము లమితముగా వాడుచునే రసభావముల నద్వితీయముగా పోషించిన మహాకవుల లాంధ్రవాఙ్మయమున నిర్వురే. ఒకఁడు భట్టుమూర్తి. రెండవవాఁడు వేంకట కవి. వేంకట కవి తెలుఁగు పదముల విఱుపులలో భట్టుమూర్తి కన్నను మిన్న అనిపించును. అతని పదప్రయోగ చాతుర్యము అపూర్వమైనది. "క్షితిలో నీ మార్గ మెవరికిఁ

రా" దనుట సత్యము. ఇంతటి మహాకవి కావుననే రసిక శేఖరుఁడైన రఘునాథ భూపాలుఁ డాతని నాదరించి మేదురములైన సత్కారము లాచరించినాడు.

రఘునాథుని ఆస్థానమున విద్వత్కవియై బహుగ్రంథములు రచించి వాని నన్నింటిని ఆతనికే అంకితము చేసినవాఁడు కృష్ణాధ్వరి. రఘునాథ భూపాలీయము, నైషధ పారిజాతాపహారిక, కల్యాణ కౌముదీ కందర్ప నాటకము, శృంగార సంజీవని, తాళచింతామణి, నైషధ పారిజాతీయము, అను నాలు గ్రంథములను రచించితినని అతఁడే చెప్పుకొని యున్నాఁడు. వీనిలో రఘునాథ భూపాలీయ నైషధ పారిజాతీయములు రెండే కాన వచ్చుచున్నవి. ఇందు రఘునాథ భూపాలీయము ప్రతాపరుద్రీయమువలె కావ్య స్వరూప రసధ్వన్యలంకారాదులను దెల్పు లక్షణ గ్రంథము. ఇందు లక్ష్యములైన పద్యములం దన్నిట రఘునాథుడే వర్ణింపఁబడి యున్నాడు. నైషధ పారిజాతీయము ద్వ్యర్థికావ్యము. ఇందు నలచరిత్రయు, పారి జాతాపహరణ కథయు జోడింపఁ బడినవి. సన్నిహిత సంబంధములేని ఈ రెండు కథలను సమానాంతరముగా సాగించుటలో ఈ కవి చూపిన నేర్పును పాండిత్యమును అనన్య సామాన్యములై యున్నవి. ద్వ్యర్థికావ్య నిర్మాణ నైపుణ్యమున నీతఁడు సూరన, భట్టుమూర్తులను కూడ మించి నాఁడని విమర్శకుల అభిప్రాయము. ఇతఁడు వ్రాసిన యితర రచనలు తెలుఁగు గ్రంథములో, సంస్కృత గ్రంథములో తెలియరాదు. శృంగార సంజీవని, అమరు కావ్యాలంకారహారి యని యాతఁడు తెల్పియున్నాఁడు. కల్యాణ కౌముదీ కందర్ప నాటకము బహుశః యక్షగానమై యుండ వచ్చును. తాళ సంజీవని సంగీతశాస్త్రమునకు సంబంధించిన గ్రంథముగా తోఁచుచున్నది.

కాళయ్య కవి వ్రాసిన రాజగోపాల విలాసమను నైదాశ్వాసముల కావ్య మిటీవలనే ముద్రితమైనది. ఇది మన్నారుగుడి క్షేత్రమాహాత్మ్య మును తెలుపు శృంగార రసప్రధానమైన ప్రబంధము. ఇందు మొదటి

నాలుగాశ్వాసములలో శ్రీకృష్ణుని కాతని అష్టమహిషులతోడి కూటమియు, పంచమాశ్వాసమున మన్నారుగుడి క్షేత్రమాహాత్మ్యమును వర్ణింపఁబడినవి. కాళయ్య అష్టమహిషులను అష్టవిధశృంగార నాయికలుగ వర్ణించి యున్నాఁడు. రుక్మిణి స్వీయ, సత్యభామ స్వాధీనపతిక. కాళింది ప్రోషిత భర్తృక, లక్షణ జారిణి, జాంబవతి విప్రలబ్ధ. ఇతని రచనలో సంస్కృత పదములు హెచ్చు. ఈతని సమాసములు కొన్ని యెడల శ్రీనాథుని సమాసములను తలఁపించుచుండును. ఈతని ధారాశుద్ధి మిక్కిలి మెచ్చఁదగియున్నది. మధుర తంజావూరు రాజ్యములందు వెలసిన శృంగార ప్రబంధముల కొకవిధముగా నీ రాజగోపాల విలాసము మార్గదర్శకమని చెప్పవచ్చును.

రఘునాథుని కుమారుఁడైన విజయరాఘవుఁడు కూడ కవియే. ఇతఁడు ప్రహ్లాద చరిత్ర పీఠికయందు తా నేఁబది కృతులను, రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. అందు పెక్కు యక్షగానములు. పాదుకా సహస్రము, రఘునాథాభ్యుదయము అనునవి ద్విపద కావ్యములు. మోహినీ విలాసమను ద్విపద కావ్యముకూడ నితని రచనయే యని కొందఱి తలంపు. అతఁడా ద్విపద కృతిని యక్షగానముగా సంతరించిన మాట సత్యమే. కాని ఆ కృతి యితఁడే రచించినదో యితరులు రచించినదో తెలియదు. ఈ ద్విపద కావ్యములలో రఘునాథాభ్యుదయ మొక్కటే ముద్రితమైనది. ఇందు విజయరాఘవుఁడు తన తండ్రియగు రఘునాథుని రాజ్యవైభవమును, తంజాపురమును, రాజగృహమునందలి నిత్యజీవిత విధానమును విపులముగా వర్ణించియున్నాఁడు. రఘునాథుఁడు వాహ్యాళి కరుగుచుండఁగా చిత్రరేఖయను వారకాంత యొక్కతె యాతని వలచి తన కోరిక తీర్పుమని చిలుకచే వర్తమాన మంపుటయు, రఘునాథుఁడా రాత్రి ఆమె యింటి కరిగి కేళి సల్పుటయు నిందలి యితి వృత్తము. రసదృష్టికి కావ్యమంత యుత్తమముగా కనఁబడక పోయినను చారిత్రిక దృష్టితో చూచినచో మిక్కిలి ఉత్కృష్టముగా గోచరించును. ఆ నాఁటి

రాజకీయ సాంఘిక విషయములును రాచనగరి యందలి మర్యాదలును, సంగీత నాట్య విద్యా వినోదములును ఇందు చక్కగా వర్ణితములై యుండుటచే నాయకయుగ చరిత్ర నిర్మాణమునకీ గ్రంథము ఎన్నియో విధముల తోడ్పడఁ జాలును.

ఈ పై ద్విపద కావ్యములే కాక విజయరాఘవుఁడు రచించితినని చెప్పుకొన్న లఘుకావ్యములలో గోపికాభ్రమర గీతముల తెనిగింపులును, ఫాల్గుణోత్సవ గోపాల దండకములును, పీర శృంగార సాంగత్యమును సంపంగిమన్నారు సాంగత్యమును ముఖ్యములైనవి. పై గీతములు పద్య రూపమున తెనిగింపఁబడినవో ద్విపద రూపమున తెనిగింపఁబడినవో తెలియదు. ఫాల్గుణోత్సవము రగడలో వ్రాయఁబడినది. చివరి రెండు సాంగత్యములును కర్ణాటక సాంగత్యచ్ఛందమున రచింపఁబడినవి. ఆంధ్రమున నీ ఛందములో రచన సల్పినవాఁడు ఇతడొక్కఁడే.

విజయరాఘవుని ప్రతిభ ఆతఁడు రచించిన యక్షగానములలో ఎక్కువగా గోచరించును. వాని సంఖ్య సుమారు ఇరువది వఱకును నుండును. అవి అన్నియు నాటకములనియే పేర్కొనఁబడినవి. వానిలో రఘునాథాభ్యుదయ విప్రనారాయణ చరిత్రలు మాత్రము ముద్రితములైనవి. మిగిలినవి కొన్ని అముద్రితములు. కొన్ని నష్టములు. విజయరాఘవుఁడు వైష్ణవమతాభిమాని; వైష్ణవాపచార మాతనికి గిట్టదు. అందుచేతనే కాఁబోలు వైష్ణవ కథలలో చోళరాజు విప్రనారాయణుని శిక్షింప నాజ్ఞాపించెనని యుండఁగా నతఁడు విప్రనారాయణుని కథ తన రాజ్యమందలి మన్నారుగుడి యందే జరిగినట్లును, తాను వైష్ణవాపచార భయముచే విప్రనారాయణుని శిక్షించుటెట్లని సందేహించుచుండఁగా రాజగోపాలస్వామి ప్రత్యక్షమై సత్యమెఱిఁగించి, విప్రనారాయణుని గౌరవించి తన్ను మెచ్చుకొనెననియు వ్రాసి యుండెను. ఇట్లే ఈ నాటకమున నాతఁ డితర సందర్భములందు సైత మధిక స్వాతంత్ర్యము ప్రదర్శించినాడు.

విజయరాఘవుఁడు సంస్కృతాంధ్ర భాషలందు మేటిపండితుఁడు. అతడు సంస్కృత నాటకములు బాగుగా చదివి యందలి రచనాపద్ధతులను చక్కఁగా నవగాహనము చేసికొన్నవాఁడు. ఆ కారణముచే నాతఁడు తన నాటి యక్షగానములందున్న కొన్ని పద్ధతులను మార్చి నూతన పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టి వాని కెంతో వన్నె చేకూర్చినాఁడు. యక్షగానముల యారంభమున కవియే కృతిపతిని ప్రస్తుతించి, షష్ఠ్యంతములు చెప్పి,కథాక్రమమును వివరించినట్లు వ్రాయఁబడి యుండును. ఈ పద్ధతి ప్రబంధోచితమైనదేకాని నాటకోచితమైనది కాదని గుర్తించి విజయరాఘవుఁడు తన యక్షగానముల యందు దేవతా స్తోత్రానంతరము మేళగాండ్రచే కైవారము చెప్పించి వారి మూలముననే కథాక్రమమును ప్రకటింపఁ జేసినాఁడు. ఇది కొంచె మించుమించుగా సంస్కృత నాటకములందలి నాందీ ప్రస్తావనలను బోలి యుండును. ఇట్లే విజయరాఘవుఁడు తన నాటకములలో కొన్నింటి చివర భరత వాక్యమును ప్రవేశ పెట్టినాఁడు.

విజయరాఘవుఁడు తన యక్షగానములలో త్రిపుటాది తాళములను గేయములతో కూడ వ్రాసి యుండినను రగడలను విడిచి వాని స్థానమున దరువు పదము మున్నగు నూతన రచనలను ప్రవేశపెట్టినాఁడు. అతఁడు ప్రవేశ పెట్టిన మఱి యొక ముఖ్యమైన మార్పు సంభాషణ పద్ధతి. అంతకు ముందున్న యక్షగానములలో మధ్య మధ్య ఈ పాత్ర ఈ గీతము పాడు చున్నదను కవి వచనములు కానఁబడు చుండును. ఇదియును ప్రబంధ పద్ధతియే. విజయరాఘవుఁ డీ పద్ధతిని విడిచి సంస్కృత నాటకము లందువలె పాత్రోచితమైన భాషలో నాయా పాత్రల నొండొంటితో సంభాషింపఁ జేసినాఁడు. తరువాతివారు పలువురు ముఖ్యముగా రంగాజమ్మ, తమ యక్షగానములలో నీ విధానమునే యవలంబించినారు.

విజయరాఘవుని కొలువు నలంకరించిన విదుషీమణులలో రంగాజమ్మ అగ్రగణ్య. ఆమె అష్ట భాషా కవితా సర్వంకష మనీషా విశేష శారద. రాజనీతి విద్యావిశారద. విజయరాఘవ మహీపాల రచిత

కనకాభిషేక. ఈమె సంగ్రహ భారతము, సంగ్రహ భాగవతము, సంగ్రహ రామాయణము, ఉషా పరిణయము, మన్నారుదాస విలాసము, మన్నారు దాస విలాస యక్షగానము అను ఆఱు గ్రంథములు రచించెను. ఇందు మొదటి ఐదును ప్రబంధములు. తుదిది యక్షగానము. ఇవిగాక ఆమె రచించిన పాటలు పదములు పెక్కు గలవు. మన్నారుదాస విలాస ప్రబంధమున నాయకుఁడు విజయరాఘవుఁడు. అతనికే మన్నారుదాసుఁ డను నామాంతరము కలదు. ఉషా పరిణయమందలి కథ హరివంశము నుండి గ్రహింపఁ బడినది. ఇందు కథా నిర్మాణమందును, కవితా పటిమయందును, కవయిత్రి చాల నేర్పు ప్రదర్శించినది.

రంగాజమ్మ మన్నారుదాస విలాస ప్రబంధమునందలి కథనే గ్రహించి ఆ పేరుతోడనే యొక యక్షగానముకూడ రచించినది. రాజ గోపాలస్వామి బ్రహ్మోత్సవముల సందర్భమున కాంతిమతి యను కన్య విజయరాఘవునిఁగాంచి కామించి యతని పెండ్లియాడినకథ యందలి వస్తువు. ఈ కథ విజయరాఘవుఁడు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయ మందలి కథకించు మించుగా ప్రతిబింబము. కథా చమత్కారమంతగా లేకపోయినను ఈ కాలమున వెలువడిన యక్షగానములలోనికెల్ల నిది మిక్కిలి ప్రశస్తి గాంచి నది. ఇందు పాటలు, పదములు, దరువులు మున్నగు వానితోపాటు పద్య ములుకూడ హెచ్చుగా కనిపించును. రంగాజమ్మ తన మన్నారు దాస విలాస ప్రబంధమునందలి పద్యములనే సందర్భానుసారముగ నిందుఁ జొప్పించి యుండునని పండితుల అభిప్రాయము. ఈమె సంభాషణములు హాస్యరస చమత్కారములతోడను, పాత్రోచిత భాషతోడను గూడి మిక్కిలి సహజముగా నుండును.

కోనేటి దీక్షితుఁడను శ్రీ వైష్ణవ పండితుఁడు విజయరాఘవుని కొలువునుండి అతనికి రామాయణ ముపదేశించి వివిధములైన సత్కారములను బొందెను. అతఁడు విజయరాఘవుడు మదన మంజరిని వివాహమాడిన

వృత్తాంతమును గైకొని విజయరాఘవ కల్యాణమను యక్షగానము రచించెను.

విజయరాఘవుని పట్టంపు కవియగు కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసమను యక్షగానమును రచించెను. విజయరాఘవుని చంద్రికా విహారమిందు మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినది. పురుషోత్తమ దీక్షితుఁడను మఱియొక కవి సత్రిమరల్ అను నామాంతరము గల తంజాపురాన్నదాన మహానాటకమును వ్రాసెను. ఇది శృంగార హాస్యాద్భుత రసప్రధానమని కైవారమును బట్టి తెలియుచున్నది.

విజయరాఘవుని కుమారుఁడైన మన్నారు దేవుఁడు విజయరాఘవాభ్యుదయము, హేమాబ్జ నాయికా పరిణయము అను రెండు గ్రంథములను రచించెను. ఇందు విజయ రాఘవాభ్యుదయము ప్రబంధమో యక్షగానమో తెలియదు. రెండవది యక్షగానమే. మన్నారు దేవుఁడు క్షీర సముద్రమునఁ బుట్టిన అమృతము సురల కొసఁగి సముద్రుని కూఁతురగు రక్తాబ్జ యను నామెను వివాహమాడిన కథ యిందలి విషయము.

విజయరాఘవుని తరువాత తంజావూరు రాజ్యము మొదట మధుర నాయకులకును పిమ్మట మహారాష్ట్రులకును వశమైనది. ఈ మహారాష్ట్ర రాజులు తెలుఁగు నభ్యసించి ఆ భాషను మాటాడుటయే కాక అందుఁ గావ్యములు, నాటకములు రచించిరి. పలువురాంధ్ర కవులను బండితులను గాయక గాయనీ మణులును ఆదరించి పోషించిరి. వీరి కాలమున పెక్కు ద్విపద కావ్యములును యక్షగానములును రచింపఁబడినవి.

తంజావూరు సంస్థానమునకుఁ జెందినవాఁడు కాకపోయినను విజయ రాఘవునకు సమకాలికుఁడును, చెంజి రాజకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడును నగు ఒక మహాకవిని గూర్చి యిచ్చట చెప్పవలసి యున్నది. అతఁడు సవరము చిననారాయణరాజు (1600-1650). ఇతఁడు రచించిన కావ్యము

కువలయాశ్వ చరిత్రము. ఇందలి కథ మార్కండేయ పురాణము నుండి గ్రహింపఁబడినది. చిననారాయణ రాజా కథయందుఁ బెక్కు మార్పులు కావించెను. ఋతుధ్వజుఁడను రాజు మదాలస యను గంధర్వ రాజ కన్యను వివాహమాడిన వృత్తాంతమిందలి ప్రధాన కథ. తాళకేతువను రాక్షసుఁడు ఋతుధ్వజుని వంచించి మదాలసను గొనిపోయిన కథ, అశ్వతరుఁడు కైలాసమునఁ దన సంగీతనైపుణ్యమును బ్రదర్శించిన కథ, తారాజయంతుల కథ, యిం దంగములుగా వర్ణింపఁబడినవి. పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయము తరువాత ఇంత కథా రామణీయకము గల ప్రబంధము మఱొకటి లేదని విమర్శకుల అభిప్రాయము. కథాకల్పనము నందును, సహజ వర్ణనములందును, ఔచిత్య పోషణమందును, సహజ సంభాషణ నిర్మాణ నైపుణ్యమునందును చిననారాయణరా జద్వితీయుఁడు. "ప్రతి భాతిశయమునను కల్పనాసామర్థ్యమునను వీరిరువురును (సూరన, చిన నారాయణరాజు) సమానులే ఐనను చిననారాయణ రాజు కవిత్వమందలి శిల్ప పరిపక్వతయు, ప్రసన్నతయు నిగ్గును సూరనార్యునందు కానరా" వని శ్రీ డా. నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారి అభిప్రాయము. ఇతఁడు సూరనవలె సంస్కృతమందు గొప్ప పండితుఁడే అయ్యును దీర్ఘసమాసముల జోలికి పోక తంజావూరు కవులకు సాధారణమైన తియ్యని తేట తెలుఁగు మాటల ప్రయోగించుట యం దెక్కువ నేర్పుఁ బ్రదర్శించెను. ఈతఁడీ కావ్యమును తన పెంపుడు తండ్రియైన నారాయణరాజున కంకితము కావించెను.

తంజావూరు నాయక రాజ్యమునందలి సారస్వతమును గూర్చి చెప్పునప్పుడు క్షేత్రయ్య, త్యాగయ్య అను భక్తులు రచించిన పదములను గేయములను గూడ పేర్కొనవలయును. క్షేత్రయ్య కృష్ణా మండలము నందలి మొవ్వ గ్రామ నివాసి. ఆ గ్రామమునందలి గోపాలదేవుఁ డాతని యిలువేలుపు. ఆ దేవునిఁ గూర్చి ఆతఁడు రచించిన పదములు భక్తి శృంగారములకు నిధానములు. ఇందలి భాష మిక్కిలి జాతీయమై తెలుఁగు

తియ్యఁదనము నొల్కఁబోయుచుండును. క్షేత్రయ్య పలుక్షేత్రములను దర్శించి యా యా చోట్లఁగల దేవతలను గూర్చి భక్తి భరితములైన పదములు రచించెను. ఈ సందర్భముననే అతఁడు విజయరాఘవుని దర్శించి యాతనిపైఁ గూడ కొన్ని పదములు కల్పించెను. ఈతని పదములు భావ గంభీరములై అభినయమునకు మిక్కిలి అనువుగా నుండును.

త్యాగరాజు మహాభక్తుఁడు. భక్తి సంగీతము లాతని సొమ్ములు. అతఁడు తంజావూరు నాయకులు గతించినపిమ్మట నారాజ్యమునాక్రమించిన మహారాష్ట్రుల కాలమున నుండెను. ఆతని కృతులందలి సహజ మాధుర్య మొక్క ఆంధ్రులనే కాక దాక్షిణాత్యులందఱిని ఆకర్షించినది. ఆతనికీర్తన లలో నపూర్వమైన సంగీత పాండిత్యమే కాక సాహిత్య సంపదయు గోచ రించుచుండును. ఆతని భాష మార్దవ మాధుర్యములకుఁ బెట్టినది పేరు.

త్యాగరాజు భక్తి భరితములైన పెక్కు కీర్తనలనే కాక ప్రహ్లాద భక్త విజయము నౌకా విజయము అను రెండు యక్షగానములను గూడ రచించెను. మొదటి దానిలో భక్త వరేణ్యుఁడైన ప్రహ్లాదుని అపూర్వ భక్తియు, రెండవ దానిలో శ్రీకృష్ణుఁడు గోపాంగనలతో యమునాదిపై విహరించుటయు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి కథలను గూర్చుటలో త్యాగరాజు మిక్కిలి స్వాతంత్ర్యము వహించెను. భాగవతమునందలి కథలకును వీనికిని గల తారతమ్యమే యిందుకు దృష్టాంతము.

తంజావూరు రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట మధుర పుదుకోట సంస్థానములు కవుల కాశ్రయము లయ్యెను. మధుర నాయకులలో మొదట నాంధ్ర కవుల నాదరించి సత్కరించినవాఁడు ముద్దళగిరి (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తర భాగము). ఇతని పేర అంకితము చేయబడిన కృతులు మూఁడు కానఁబడుచున్నవి. అందు మొదటిది పెద్దళిగి విజయము. ఇది తంజావూరు కోట నాలుగు గోడలపై చెక్కఁబడిన 530 పాదములు గల ఉత్పలమాలిక. ఇం దళగిరి మహారాష్ట్రుఁడైన ఏకోజీ నోడించి పొందిన విజయములు వర్ణింపఁబడినవి.

ఆళగిరి కంకితమైన రెండవ గ్రంథము తిరుకామకవి యను నామాంతరముగల లింగనమఖి కామేశ్వరకవి రచించిన సత్యభామా సాంత్వనము. ఇందలి కథ నరకాసుర సంహారము. కృష్ణుఁడు పదునాఱు వేల స్త్రీలను పెండ్లియాడిన పిమ్మట సత్యభామ కోపింప నతఁ డామె నోదార్చుటతోఁ గావ్యము ముగియుచున్నది. కామేశ్వరకవి యుభయ భాషా పాండిత్యము కలవాఁడే యయ్యుఁ దన కావ్యమునఁ బెక్కు వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యములకుఁ దావొసంగినాఁడు. మఱియు నతఁ డసభ్య శృంగారముతోఁ గూడిన పద్యము లనేకములు రచించి యందలి యౌచిత్య మునకుభంగముఁ గలిగించినాఁడు. అతఁడు నాలుగైదు చోట్ల నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణము నందలి పద్యముల ననుకరింప యత్నించెను. కాని యందు సంపూర్ణముగఁ గృతార్థుఁడు గాఁజాలక పోయెను. కామేశ్వరకవి ధేనుకా మాహాత్మ్యము, ఆచార్య విజయము నను రెండు వచన కావ్యము లను గూడ రచించెను. ఇందు మొదటి గ్రంథ మొక్కటే కనఁబడుచున్నది. "ధీరులు పాకవైరి లోక వికచ కల్హార స్తబక గంధ ధురంధర సూక్తియుక్తి నౌ నవునని మెచ్చనావుల మహత్త్వ మొనర్చితి" నని యాతఁడే చెప్పుకొని యున్నాఁడు.

ముద్దళగిరి కృతినందిన మూఁడవ కృతి విద్యావతీ దండకము. దీనిని రచించినవాఁడు గణపవరపు వేంకటకవి. (క్రీ. శ. 17వ శ.) ఇతఁడు బహు గ్రంథకర్త. అపారమైన పాండిత్యము, అద్వితీయమైన శాస్త్రవిజ్ఞానము, అనంతమైన లోకానుభవముగల్గి యీతఁడు కర్ణాట తుండీర చోళ పాండ్య మండల ప్రముఖాఖిల మండలాఖండలులచే సత్కారములంది యుండెను. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో లక్షణ గ్రంథము లెక్కువ. బాల రామాయణ ద్విపద, జాంబవతీ విలాస చిత్రకావ్యము, పరమ భాగవత చరిత్ర, పురాణసారము, కృష్ణ మల్లకథ అను పేర్లుగల యీతని కావ్యము లిపుడు లభించుట లేదు. లభ్యము లగుచున్న వానిలోఁ బ్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయ విలాసమునందలి 808 వ సీసపద్యమున నలువదికిఁ

బైఁగా వృత్తాదులు గర్భితములై యున్నవనియు, అట్టి పద్యమును దెనుఁగు కబ్బములలో నెవ్వరును రచించి యుండలేదనియు కీ. శే. పూండ్ల రామ కృష్ణయ్యగారు ప్రశంసించి యున్నారు. లింగానుశాసనము, తెనుఁగు ప్రతాపరుద్రీయము, రసమంజరి, వేంకటేశాంధ్ర మనబఁడు నభినవాంధ్ర నిఘంటువు, ఆంధ్ర కౌముది, గణయతిప్రాస సీసమాలిక, రేఫ అకార నిర్ణయ పద్ధతి, షట్ప్రత్యయ ప్రస్తార సరళి, అలంకార సారము, ఆంధ్ర ప్రయోగ రత్నాకరము, ఇర్వదారు ఛందముల వచనము, ఆంధ్ర ద్విరూప కోశము, ఆంధ్రప్రక్రియా కౌముది అనునవి యీతఁడు రచించిన లక్షణ గ్రంథములు. సర్వలక్షణ శిరోమణి యను గొప్ప లక్షణ గ్రంథమును గూడ నీతఁడు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇది పది యుల్లాసములకుఁ దక్కువకాని వివిధ లక్షణ లక్షితమైన యమూల్య లక్షణ కావ్యము. నిజము నకు దీనిని లక్షణ రత్నాకరమని చెప్పనగును. పైని పేర్కొనఁబడిన లక్షణ గ్రంథములలో పెక్కిందలి యుల్లాసములే. వేంకటేశాంధ్ర మందలి ద్వితీయోల్లాసము. ఆంధ్రకౌముది తృతీయోల్లాసము. ఆంధ్ర ద్విరూప కోశము దశమోల్లాసము. ఈ మహాకవి కవితా విశేషముల నెఱుంగుట కీ గ్రంథ మంతగా నుపయోగపడక పోయినను అతని పాండితీ పాటవము నకు నికషోపలమని చెప్పుటకు సందేహింప నక్కఱ లేదు. ఈ గ్రంథము సమగ్రముగా లభింపక పోవుట విచారకరము. ఇది వేంకటేశ్వరున కంకితము.

విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు కవిపండిత పోషణ మొనరించుటయే కాక తాను స్వయముగా మాఘమాహాత్మ్యము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము అను వచన గ్రంథములను రచించెను. ఇవి వాడుక భాషలో వ్రాయఁ బడినవి. ఇతని సంస్థానము నందలి కవులలో మొదట పేర్కొనఁదగిన వాఁడు సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుఁడు. ఇతఁడు అహల్యా సంక్రందనము, రాధికా సాంత్వనము అను పద్యకావ్యములను, జైమిని భారతమను వచన కావ్యమును రచించెను, రాధికాసాంత్వనము ఏకా

శ్వాస ప్రబంధము. ఇం దసభ్యములైన శృంగార పద్యము లెన్నియో కలవు. ఇందలి పద్యము లన్నియు ముద్దుపళని రాధికా సాంత్వనమునందు కూడ నున్నవఁట. ఆమె వానికి మఱి కొన్ని పద్యములు చేర్చి నాలుగా శ్వాసములుగా విభజించి యున్నదఁట. ఇదే సత్యమైనచో ముద్దుపళని వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుని పద్యములను హరించినదని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈ పద్యము లెవరు రచించినవైనను ఇందలి కవిత్వము మాత్రము మృదు మధురమై తేట తెలుఁగు తియ్యఁదనమ్మున కాలవాలమై యలరారు చున్న దనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. నీతి బాహ్యములైన కొన్ని శృంగార పద్యములను వర్ణనలను తొలఁగించినచో నిట్టి సుకుమారకావ్య మాంధ్రి మున మఱొక్కటి లేదని చెప్పవచ్చును.

అహల్యా సంక్రందన, మింద్రాహల్యల శృంగార వృత్తాంతమును వర్ణించు ప్రబంధము. వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుఁడు పురాణమందలి మూల కథను కొంత మార్చి శృంగార రసమున కెడ నెడ హాస్యమును గూడ జోడించి ఈ ప్రబంధమును నిర్మించినాఁడు ఇందలి శృంగారము రాధికా సాంత్వనమందలి దానివలె నౌచిత్యమర్యాద నతిక్రమింపక మిక్కిలి సభ్య ముగా నున్నది. ఇందలి కవిత్వము మృదుపద సంకలితమై యచ్చటచ్చట శబ్దాలంకారములతోఁ గూడి కడు రసవంతముగా నున్నది.

వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుఁడు రచించిన జైమిని భారతము సారంగధర చరిత్ర అను వచనకావ్యములు రెండింటిలో రెండవ దింకను ముద్రితము కాలేదు. జైమిని భారతము నాతఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీర భద్రుని పద్యకావ్యము ననుసరించియే వ్రాసెను. అందలి పదములు, సమాసములు పెక్కు యథాతథముగ నిం దనువదింపఁ బడినవి. ఈ కావ్యము విజయరంగ చొక్కనాథున కంకితము చేయఁబడినది. ఇందాశ్వా సాద్యంతములందుఁ బద్యములు కూర్పఁబడినవి. సారంగధర చరిత్రము శ్రీరంగనాథుని కంకితము చేయఁబడినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసము

లున్నవి. ఇది వేంకటకవి సారంగధర చరిత్ర ననుసరించి వచనీకరింపఁబడి యుండునని విమర్శకుల తలంపు. ఇతరుల గ్రంథములందలి పదముల నెక్కువగా గ్రహింప యత్నించుటచే కాఁబోలు ఈతని వచన కావ్యము లలో పద్యకావ్యములందున్నంత సౌకుమార్యము కానరాదు.

శేషము వెంకటపతి తారాశశాంకుల పరిణయగాథ నైదాశ్వాస ముల ప్రబంధముగా రచించి విజయరంగ చొక్కనాథుని మంత్రియగు వంగల సీనయామాత్యుని కంకితము చేసెను. ఈ సీనయ మంత్రి కూడ కవియే యనియు, రామానుజ చరిత్రను, మన్నారు రంగాంకిత గేయమును రచించి యుండెననియు వేంకటపతి చెప్పియున్నాఁడు. దాక్షిణాత్యాంధ్ర కవులలో చేమకూర కవి తరువాత చెప్పఁదగినవాఁడు శేషము వెంకటపతి. ఈతఁడు తారాశశాంక విజయమున శృంగారమును స్వేచ్ఛగా వర్ణించుట చేతను, పరాంగనా పరిణయమును సమర్థించు పద్యములు కొన్ని రచించుట చేతను ఆధునిక విమర్శకు లీతని కౌచిత్య దృష్టి లేదని తెగడు చుందురు. ఆ కాలపు పరిస్థితులను దృష్టిలో నుంచుకొని చూచినచో నా కావ్యము నందలి శృంగార వర్ణన మంత మితి మీఱలేదనియే తోఁచును. మఱియు గ్రంథస్థ పాత్రల నోటఁ జెప్పించిన భావముల నన్నింటిని గ్రంథకర్త కంటఁ గట్టుటయు నంత యుక్తము కాదు. ఇందలి కథ కొంత నీతి బాహ్యమను మాట సత్యమే యైనను కవిత్వము మాత్రము మృదు మధురమై, లలిత పదఘటితమై, గంభీర భావశోభితమై, సహృదయ హృదయానంద సంధాయకముగా నుండుననుట కాంధ్రదేశమున ఆ గ్రంథమునకుఁగల బహుళ ప్రచారమే తార్కాణము.

వెలగపూడి కృష్ణయ్య మాలతీ మాధవము, గౌళికాశాస్త్రము, భానుమద్విజయము అను పద్య కావ్యములను, చతుర్విధ కందశతకమును, వేదాంతసార కావ్యసంగ్రహమను వచన కావ్యమును రచించెను. ఇందు భానుమద్విజయ మొక్కటే లభించుచున్నది. భానుమంతుఁడను విప్ర

యువకుఁ డుజ్జయినీ రాజకుమారిని వివాహమాడిన వృత్తాంత మిందలి వస్తువు. ఇందైదాశ్వాసములు గలవు. ఇందలి ఐదవ ఆశ్వాసమున యోగ శాస్త్రము వివరింపఁబడినది. ఇది శైవమత ప్రతిపాదకమైన గ్రంథము. ఆ మత ప్రాధాన్యముచేతనే కాఁబోలు ఇది తమిళభాషలోనికి కూడ అనువదింపఁబడినది, ఇందలి కవిత్వము ప్రౌఢముగా నుండును, బ్రౌన్ దొర ఈ కావ్యమును మిక్కిలి ప్రశంసించి యుండెను.

విజయరంగ చొక్కనాధుని ఆస్థానమున కథాశుకవినని చెప్పుకొన్న కుందుర్తి వేంకటాచలపతి మిత్రవిందా పరిణయము, భారత భాగవత వచన కావ్యములు, పెక్కు నాటకములు, చాటుకృతులు రచించి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఇందు మిత్రవిందా పరిణయ మొక్కటే లభించుచున్నది. ఇది ఆఱాశ్వాసముల ప్రబంధము. శ్రీకృష్ణుఁ డష్టమహిషు లలో నొకతెయైన మిత్రవిందను పరిణయ మాడుట ఇందలి విషయము. ఇందు ప్రబంధ లక్షణములన్నియుఁ గానిపించును. ప్రబంధోచితములైన సర్వవర్ణనలను జొప్పించుట కనువుగా కవి కథను కల్పించెను. అందుచేఁ గథ యుఁ గవిత్వమునుగూడ జీవకళకు దూరమై కృత్రిమములుగా కనిపించును.

ఈ కాలమున వ్రాయఁబడిన చారిత్రిక వచన కావ్యములలో రాయవాచకమును మొదట పేర్కొనవలెను. ఇందు కృష్ణరాయల చరిత్రము వాడుక భాషలో చెప్పఁబడినది. ఇది విశ్వనాథ నాయకునకు అజ్ఞాత నాముఁడైన అతని స్థానాపతి వ్రాసిన విన్నపమని అందుఁగలదు. తాను సుజనులచే విన్న సూనృత వాక్కులను రచించితినని గ్రంథకర్త చెప్పి యున్నాఁడు. ఇందు పేర్కొనఁబడిన విశ్వనాథ నాయకుఁడు మధుర రాజ్య స్థాపకుఁడైన విశ్వనాథ నాయకుఁడు కాఁడనియు, క్రీ. శ, 1595 నుండి 1601 వఱకుఁ బాలించిన రెండవ కృష్ణప్ప తమ్ముఁడనియు శ్రీ. డా. నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారభిప్రాయ పడుచున్నారు, కృష్ణరాయల కాలమున అధికార వర్గమునందు వాడుకలో నుండిన భాషయే ఈ గ్రంథ

మున ఉపయోగింపఁబడినది. పార్సీ భాష యందలి రాజకీయ పారిభాషిక పదములు పెక్కిందుఁ బ్రవేశించి యున్నవి. వాక్యము లతిదీర్ఘములుగా నుండుట చేతను వాక్యయోజన ప్రాతఁపద్ధతిని సాగుట చేతను అచ్చటచ్చటఁ గొంత అర్థక్లేశము కల్గు మాట సత్యమేయైనను మొత్తముమీఁద ఇందలి భాష వ్యర్థ పదములు కాని అనవసరాడంబరము కాని లేక సరళమై మిక్కిలి శక్తిమంతముగా నున్నది.

రాయవాచకము వంటి చారిత్రిక వచన గ్రంథమే మఱొకటి గలదు. దాని నాంధ్రి సాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించి యున్నారు. ఇందలి భాషయు రాయవాచకమందలి భాషయు నొకేవిధమున నున్నవి. కాని యిందలి చారిత్రికాంశముల యాథార్థ్యము సందేహాస్పదముగా నున్నది. ఇది యత్కర్తృకమో సరిగా తెలియదు.

చొక్కనాథుని భార్యయైన రాణి మంగమ్మ మనుమఁడగు విజయ రంగ చొక్కనాథుని పక్షమున మధుర రాజ్యమును 1689 నుండి 1706 వఱకును పాలించి యుండెను. ఆమెను గర్హించుచు ఆమె మన్మథ క్రీడలను వర్ణించుచు అశ్లీల పదములతోఁ గూడిన యొక వచన గ్రంథము కానఁ బడుచున్నది. దాని పేరు మధుర మంగా పుంశ్చలీ విలాసము. దీనిని రచించినవారెవ్వరో తెలియదు. ఆతఁ డే కారణముననో రాణికోపమునకు గుఱియై అందందుఁ దిరుగుచుఁ గసి దీర్చుకొనుటకై బూతుల బుంగయైన ఈ గ్రంథమును రచించినట్లు తోఁచుచున్నది. అప్పటి దేశపరిస్థితులుకొన్ని ఇందు వర్ణితములగుటచే ఇది చరిత్రకారులకు మిక్కిలి ఉపయోగకరముగా ఉండును. ఇందలి భాష రాయ వాచకము నందలి భాషనే పోలియున్నది. ఇందందందు కొన్ని ద్విపద పంక్తులు గలవు.

రాయవాచకము వంటిదే తంజాపురాంధ్రి రాజుల చరిత్రి అను వచన గ్రంథ మింకొకటిగలదు. దీని కర్తకూడ అజ్ఞాతుఁడే. తంజావూరు రాజ్యము నాక్రమించి ఏలుటకు మధుర నాయకులకు హక్కు కలదని

నిరూపింప యత్నించుటచే అతఁడు మధుర నాయకుల కాశ్రితుఁడై ఉండు నని తోఁచుచున్నది. తనపై తిరుగఁబడిన నాగమ నాయని తండ్రియని చూడక బంధించి తెచ్చిన విశ్వనాథ నాయకునికి రాయలు చోళ పాండ్య రాజ్యములు పంచి యిచ్చెననియు, తరువాత అచ్యుతరాయలు తన మఱఁదలైన మూర్తమాంబను చెవ్వప్పకిచ్చి పెండ్లిచేసి విశ్వనాథనాయకుని ఏల్బడి నుండి చోళరాజ్యమును గ్రహించి ఆమె కరణముగా నిచ్చెననియుఁ బై గ్రంథమున వ్రాయఁబడి ఉన్నది. ఇందు చెంగమలదాసు మనుమఁడు విజయమన్నారప్ప నాయఁడు తన చెల్లెలిని విజయరంగ చొక్కనాథుని (1706-1732) కిచ్చి పెండ్లి చేసిన వృత్తాంతము వ్రాయఁబడి యుండుటచే ఈ గ్రంథము క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది మధ్య భాగమున రచింపఁబడినట్లు గోచరించుచున్నది. ఇందలి రచనా విధానము, చిన్న చిన్న వాక్యముల కూర్పు, స్పష్టమైన భాష ఇది రాయవాచకముకంటె అర్వాచీనమని చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఇందు అన్య భాషా పదములంతగా కానరావు. భాష చాల వఱకు దోష రహితమై యున్నది.

తుపాకుల కృష్ణప్ప నాయకుని కుమారుఁడును, మధుర రాజుల నొద్ద దళవాయిగా ఉండినవాఁడును అగు అనంత భూపాలుఁడు పెక్కు వచన గ్రంథములు రచించెను. (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధము) ఇతఁడు భారత వచన రచనమున కళువె వీరరాజునకుఁ గొంత తోడ్పడి యుండెను. ఇతఁడు విష్ణు పురాణము, మహాభారతానుశాసనిక పర్వము, రామాయణ సుందరకాండము, భగవద్గీత అను వచన గ్రంథములు విరచించెను. ఇందు విష్ణు పురాణ మొక్కటే ముద్రితమైనది. అనంత భూపాలుఁడు సంస్కృతాంధ్రములందు గొప్ప పండితుఁడు. ఇతని విష్ణు పురాణము సంస్కృత గ్రంథమును చక్కగా అనుసరించుచున్నది. ఇందలి రచన సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమును, ప్రౌఢమునునై నిర్దుష్టముగా నున్నది. దాక్షిణాత్యగ్రాంధి కాంధ్ర రచయితలలో ఇతఁడగ్రి గణ్యుఁడు.

మధుర సంస్థానాశ్రితులు కాకపోయినను విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలమునందే యుండిన శ్యామరాయకవి వేంకటసుబ్బయ్యకవి అనువారు వచనమున రచించిన రామాయణముల నిచటఁ బేర్కొనవలయును. రామభద్రకవి అను నతఁడు హాలాస్య మాహాత్మ్యమును వచనకావ్యముగా వ్రాసియుండెను.

పుదుకోట్టను పరిపాలించిన రాజులు ఆంధ్ర నాయకులు కాకపోయినను, ఆంధ్రభాషపై అభిమాన మూని ఆంధ్రకవులను, పండితులను పోషించుటయే కాక స్వయముగా గ్రంథ రచనకూడఁ గావించిరి. క్రీ. శ. 1682 నుండి 1730 వఱకు పరిపాలించిన రఘునాథునిపై ఆంధ్ర కవులు రచించిన చాటువులు పెక్కు కానఁబడుచున్నవి. అతని తమ్ముని కుమారుఁడైన రామస్వామి నృపాలుని నాయకు నొనర్చి ఉద్దండ విద్వత్కవియైన శేషయార్యుఁడు శృంగారిణీదండకమును రచించెను. అతని పుత్త్రుడైన తిరుమల నాయకుఁడును, మనుమఁడైన రాజగోపాల నాయకుఁడును బలుపురాంధ్ర కవులను బోషించిరి. విజయరఘునాథుఁడు (1730-69) నుదురుపాటి కవులనాదరించి వెంకన రచించిన ఆంధ్ర భాషార్ణవ మను నిఘంటువును కృతి పొందెను.

నుదురుపాటి వెంకన పై నిఘంటువునే కాక రాజవంశ ప్రశస్తి, మల్లు పురాణము, రఘునాథీయము అను గ్రంథములను గూడ రచించెను. ఇందలి తుది రెండు గ్రంథములును అముద్రితములు. ఇతఁడు విద్వత్కవి. ఇతని తండ్రి మహోద్దండకవి యని ప్రశస్తి పొందిన సీతారామార్యుఁడు. ఇతని రచన లేమియు లభించుట లేదు.

రఘునాథుని పుత్త్రుడగు రాయరఘునాథుఁడు (1769-89) వేద వేదాంతముల తోడను వాత్స్యాయనాది శాస్త్రములతోడను పరిచయము గల వాఁడును, నిరంకుశ ప్రతిభా భాసురుఁడునై పార్వతీ పరిణయమను ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు ఉద్దండకవి సీతారామార్యుని శిష్యుఁడు.

వెంకనకు సతీర్థ్యుఁడు. ఇతని పార్వతీ పరిణయము నూతనములైన కల్పనల తోడను, మధురమంజులములైన పదములతోడను, లోకోత్తరములైన వర్ణనములతోడను కూడి మిక్కిలి సరసముగా నుండును. ఇందెడ నెడ కాళిదాసుని కుమార సంభవ శ్లోకముల కనువాదములు కానవచ్చును. అచ్చటచ్చట వ్యాకరణ మర్యాద నతిగమించు ప్రయోగములు కూడ నున్నవి. ఈ కావ్యము నుదురుపాటి వెంకనయే రచించి రాయరఘు నాథుని పేర ప్రకటించె నను ఐతిహ్య మొకటి కలదు. కాని దానిని సమర్థించుటకు తగిన ఆధారములు లేవు.

రాయరఘునాథుని తరువాత పుదుకోట సింహాసనము నధిష్ఠించిన విజయరఘునాథుఁడుకూడ కవి పండిత పోషకుఁడే. వెంకన కుమారుఁడగు సాంబకవి ఈతనికి సమకాలికుఁడు. రఘునాథుని గురువును మహా పండి తుఁడు నగు గొనసూరి నారాయణయ్యంగారు భానుమిశ్రుని రసమంజరి యను శృంగారశాస్త్ర గ్రంథమును దెనిఁగించెను. ఇందలి కవిత్వము ప్రౌఢమై మిక్కిలి సరసముగా నుండును.

విజయరఘునాథుని తమ్ముఁడైన రఘునాథుఁడును (1835–39) కవులను పోషించి వారి ప్రశంసలకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఇతనికి His Excellency అను బిరుదము కలదు. ఇతని కుమారుఁడగు రామచంద్రుఁడు వెంకన మనుమఁడైన చిదంబర కవిని పోషించెను. ఇతఁడు రామచంద్రుని పేర చంద్రానా దండకమును రచించెను.

విజయనగర రాజ్య మంతరించిన పిమ్మట స్వతంత్రులైన సామంత రాజ్యములలో మైసూరు రాజ్యమొకటి. ఇచ్చటకూడ కొందఱు కవులు పద్యగద్య కావ్యములు రచించి ఆంధ్రవాణి నలకరించిరి. ఇచటి పద్య కావ్యములలో ప్రధానమైనది శుకసప్తతి. దీనిని రచించినవాఁడు పాలవేకరి కదిరీపతి, (1660) ఇతని పూర్వులు కోలారు ప్రాంతమున సామంత రాజులుగా నుండిరి. శుకసప్తతి చక్కని కథాకావ్యము. చిలుక చెప్పిన

కథలగుటచే దీనికీ పేరు కల్గినది. సప్తతి యనగా డెబ్బది. కాని యిందు పూర్తిగా డెబ్బది కథలు లేవు. స్త్రీల మనశ్చాంచల్యమును ప్రదర్శించుటకై ధౌమ్యాదీ కథలను చిలుకచే ధర్మరాజునకు చెప్పించెను. ఇందు కొన్ని కథ లతిశృంగారమయములై నీతి బాహ్యములుగ నున్నవి. పూర్వ కావ్యములందలి కథలు కూడ కొన్ని యిందు కానవచ్చును. లీలావతి అను రాకుమారి కథ గౌరన నవనాథ చరిత్రమునుండి గ్రహింపఁబడినది. చపల యను విప్రయువతి కథకును కళాపూర్ణోదయము నందలి సుగాత్రీ శాలీనుల కథకును పోలిక ఉన్నది. వసుమంతుడను వణిజుని కథ నీతిమయమై రమ్యముగా నున్నది. కదిరీపతి కథా కథనమున మిక్కిలి నేర్పరి. క్రీ శ. 15 వ శతాబ్దిలో కొలని గోపరాజు వ్రాసిన సింహాసన ద్వాత్రింశిక యందలి కథలకంటె ఈతని కథలు సహజతరములుగ ఉన్నవి. సులభమైన శైలిలో సహజ వర్ణనములు కావించుట యందును, స్త్రీ పురుషుల చిత్తవృత్తుల వర్ణించుట యందును, ఇతఁడు చాల సమర్థుఁడు. ఈతని గ్రంథమువలన తత్కాల ప్రవృత్తులును లోకస్వభావమును చక్కఁగా తెలియచ్చును.

మైసూరు రాజ్యమున పద్యగ్రంథములకన్న గద్యగ్రంథము లెక్కువగా వెలసినవి. వీనిని రచించిన కళువె వంశపు దండనాథులు పేర్కొనఁదగినవారు. ఆందు కళువె వీరరాజు భారతమును వచనముగా వ్రాసెను. ఇతని తండ్రి దొడ్డరాజు చిక్కదేవరాయల కడ దళవాయిగా నుండెను. (1673-1704) వీరరాజు కన్నడమునను, సంస్కృతమునను కూడ గ్రంథ రచన కావించెను. ఇతని వచన భారతమునందలి సభాభీష్మ పర్వములు మాత్రమే ఇప్పుడు లభించుచున్నవి. ఈతని రచన సంస్కృత భారతమునకు సరియైన అనువాదము. ఇందలి వాక్యములు కొంచెము దీర్ఘతరములుగా నున్నను ఇతని శైలి సరళమై మనోహరముగా నుండును. ప్రథమా విభక్తి యందలి మువర్ణమును బిందు పూర్వక బువర్ణముగా వ్రాయుట ఈతని కలవాటు. భారత వచన రచనమున వీరరాజునకు విష్ణు పురాణ వచన

కర్తయగు తుపాకుల అనంత భూపాలుఁడు తోడ్పడి యుండెను. వచన భారతము మైసూరు రాజ్యములోని కళువె గ్రామమందలి గోపాలకృష్ణు నికి అంకితము చేయఁబడినది.

వీరరాజు కుమారుఁడైన నంజరాజు కూడ ఆంధ్ర కర్ణాట భాషలలో కావ్యములు వ్రాసెను. ఇతఁడును తండ్రివలెనే మైసూరు రాజ్యమున దండనాథుఁడుగా ఉండెను. (1724) ఇతని కన్నడ వచన భారతమును తెనుఁగు హాలాస్య మాహాత్మ్యమును లభించుచున్నవి. హాలాస్య మహాత్మ్యము శైవ గ్రంథము. ఇందు దక్షిణ మధురాపురి మహిమ వర్ణింపఁబడినది. ఇందలి రచన సులభమై సలక్షణముగా నుండును.

ఇంతవఱకును దక్షిణాంధ్ర యుగమున దక్షిణ దేశమున రచింపఁ బడిన ఆంధ్ర వాఙ్మయము చరిత్ర చెప్పఁబడినది. ఈ కాలమున తెలంగా ణమునను ఆంధ్రదేశమునను కూడ పలువురు కవులు పలురకములైన కావ్య ములను రచించి యుండిరి. విస్తర భీతిచే వారిలో ముఖ్యులును ప్రతిభా వంతులు నైనవారి కావ్యములను గూర్చియే ఇచ్చట చెప్పఁబడు చున్నది.

దామెర్ల వేంగళనాయకుడు (క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్ది నడుమ) కృష్ణ చరిత్రము, బహుళాశ్వ చరిత్రము అను గ్రంథములను రచించెను. ఇందు బహుళాశ్వ చరిత్రము ప్రౌఢమైన ప్రబంధము. ఇందలికథ కడుస్వల్పము. శ్రీకృష్ణుఁడు తన భక్తుఁడైన బహుళాశ్వుని ఇంటికి విందారగింపఁ బోవుట ఇందలి ఇతివృత్తము. కృష్ణుని పరోక్షమున ద్వారక యందలి గోపికలు పొందిన విరహమును కవి విపులముగ వర్ణించెను. ప్రబంధోచితములైన వర్ణనలన్నియు నిందు కనిపించును. బహుళాశ్వుఁడు చేసిన విందును వర్ణించు సందర్భమున ఆ కాలమందలి రాజకుటుంబములలోని భోజన మర్యాదలు సవిస్తరముగా వివరింపఁబడినవి. పంచమాశ్వాసమందలి కళానిధి అను వైశ్య యువకుని కథలో వేశ్యాలోలత వలని యనర్థములు వర్ణితములైనవి. కళానిధి వలపుకత్తెయైన మణిమంజరి నృత్యనైపుణ్యా

మునువర్ణించుపట్ల కవికిఁగలనాట్యకళాపరిచయము వెల్లడియగుచున్నది. కవి రామభక్తుఁడగుటచేఁ గావ్యమునఁనెట్లో ప్రసక్తి కల్పించుకొని రామభక్తిని వర్ణించెను. ఈ కావ్యము శ్రీరామునికే అంకితము చేయఁబడినది. వేంగళ నాయకుఁడు సంస్కృతాంధ్రములలో మంచి పండితుఁడు. కవిత్వమున కాళిదాసాదులు తప్ప నితరులు తన కీడుకారని యీతఁడు వ్రాసికొనెను. శ్లేషశబ్దాలంకార ఘటనమున నీతనికిఁ బ్రీతి మెండు.

ఈ కాలపు కవులలో బహు గ్రంథములు రచించి కవిసార్వభౌముఁడని ప్రశస్తిగాంచినవాఁడు కూచిమంచి తిమ్మనకవి (1700-1756). రుక్మిణీ పరిణయము, రాజశేఖర విలాసము, నీలా సుందరీ పరిణయము, అచ్చ తెనుఁగు రామాయణము, రసికజన మనోభిరామము, సాగర సంగమాహాత్మ్యము, సర్పపుర మాహాత్మ్యము, శివలీలా విలాసము, సర్వలక్షణసార సంగ్రహము, సారంగధర చరిత్రము, కుక్కుటేశ్వర శతకము మున్నగునవి యీతని కృతులు. ఇందు సర్పపుర మాహాత్మ్యము సర్పపురమందలి భావనారాయణ స్వామికిని, మిగిలినవి పిఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వర స్వామికిని అంకితము చేయఁబడినవి. ఈ కవి బమ్మెర పోతనవలెఁ దన కావ్యములను నరులకు కృతి యిచ్చుట కంగీకరింపక భగవంతునికే యొసంగెను. ఇతఁడు శివభక్తి తత్పరుఁడయ్యును పరదైవతములను ద్వేషింపక యద్వైత భావముతో మెలంగెను.

ఇతని రాజశేఖర విలాసమునకే భళ్ళాణ రాజ చరిత్రమని నామాంతరము. జంగము లడిగిన దేదియైన నిత్తునని గురువు నెదుటఁ బ్రతిజ్ఞచేసి యుండుటచే భళ్ళాణరాజు మాయాజంగమ వేషమున వచ్చిన శివునకుఁ దన పట్టమహిషియైన చల్లమాంబ నర్పించుటయు, శివుఁడామె చేతులలో శిశువుగా మాఱి యా దంపతుల ననుగ్రహించుటయు, నిందలి విషయములు. రసికజన మనోభిరామము శృంగార రస ప్రధానమైన ప్రబంధము. ఇందు స్త్రీ వర్ణనము విపులముగాఁ జేయఁబడినది. వసుచరిత్ర నాదర్శముగా గ్రహించి కవి యీ ప్రబంధము రచించెను. ఋతు

ధ్వజుఁడను రాజు శ్యామ యను గంధర్వ కన్యను మోహించి పరిణయ మాడుటయు, వారికి జనించిన కుమార్తె గౌతమ మహర్షిని పెండ్లి యాడుటయు ఇందలి ప్రధాన కథాంశములు. ఈ కావ్య వస్తువు బ్రహ్మ పురాణమందలి గోదావరీ ఖండము నుండి గ్రహింపఁబడినదని తిమ్మకవి తెల్పియున్నాఁడు. తిమ్మకవి వర్ణన ప్రియుఁడే యయ్యును నౌచిత్యము నెచ్చటను నతిక్రమించి యుండలేదు.

నీలాసుందరీ పరిణయము, అచ్చ తెనుఁగు రామాయణము అనునవి అచ్చ తెలుఁగున వ్రాయఁబడిన కావ్యములు. నందుని బావయగు కుంభకుని గోష్ఠమునం దుండిన వృషభములు కొన్ని మదించి చెలరేగి గ్రామ స్థలను బాధింపఁ దొడంగెను. వానిని గ్రహించువానికిఁ దన కూఁతు నిచ్చెదనని కుంభకుఁడు ప్రకటించెను. కృష్ణుఁడు వానిని సంహరించి నీలను పెండ్లియాడెను. అచ్చ తెనుఁగున రచింపఁబడినదయ్యు నీలాసుందరీపరిణయము సరసమై మనోహరముగా నుండును. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లున్నవి. అచ్చ తెనుఁగు రామాయణముకూడ సహజములైన వర్ణనలకును, సరసమైన పదప్రయోగమునకును నెలవై హృద్యముగా నుండును. ఈ యచ్చ తెలుఁగు కావ్యములను రచించుటచే నితనికి అభినవవాగనుశాసనుఁ డను బిరుదము కలిగెనని చెప్పుదురు.

రుక్మిణీ పరిణయము తిమ్మకవి ప్రథమ రచన. ఇందలి శైలి సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమై ప్రౌఢముగా నుండును. శివలీలా విలాస మితని తుది రచన. లక్షణసార సంగ్రహము మూఁడాశ్వాసముల లక్షణ గ్రంథము. పూర్వ లక్షణ గ్రంథములలో లేని క్రొత్త విషయములు కొన్ని తానిందుఁ జేర్చితినని కవి చెప్పియున్నాఁడు. తిమ్మకవి గ్రంథము లందుఁ బ్రబంధ యుగచ్ఛాయలే హెచ్చుగా గోచరించును. క్రొత్తఁదన మేదియుఁ గానరాదు. ఇతని కవిత్వము మిక్కిలి ధారాళమైనది. పాండిత్య ప్రకర్షకై ఈతఁ డచ్చ టచ్చట శ్లేష యమకాదులను, గర్భ కవిత్వమును బ్రదర్శించి యుంచెను. ఈతని తొలిరచనలలో స్త్రీ వాచకా

కార సంధులు మున్నగు కొన్ని దోషములు కనిపించినను, తరువాతి రచన మిక్కిలి నిర్దుష్టముగానే యుండును. బహు కావ్య రచనా ధురంధరుఁ డయ్యు నీ మహాకవి రాజాశ్రియము నాశింపక భగవంతుని నమ్మి స్వతంత్ర జీవితము సాగించెను.

కూచిమంచి జగ్గకవి తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవ తమ్ముఁడు. (1700-1760). ఇతఁడు జానకీ పరిణయము, ద్విపద రాధాకృష్ణ చరిత్రము, సుభద్రాపరిణయము, చంద్రరేఖా విలాసము, సోమదేవ రాజీయము మున్నగు గ్రంథములు రచించెను. సుభద్రాపరిణయమున అర్జునుఁడు సుభద్రను పెండ్లాడినవృత్తాంతము చక్కఁగావర్ణింపఁబడినది. ఇం దాఱాశ్వాసము లున్నవి. చంద్రరేఖా విలాపము దూషణ కావ్యము. పూసపాటి విజయ రామరాజుగారి బావమఱఁది యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజు సత్కారము చేసెదనని కావ్యము వ్రాయించుకొని పిమ్మట తిరస్కారము చూపుటచేఁ గోపించి యతని దూషించుచు జగ్గకవి యీ బూతుకావ్యమును రచించెను. తిట్టు కవిత్వమున నీతనికిఁగల యసమాన పాండిత్య మిందు గోచరించును. సోమదేవరాజీయము, కానె సర్వప్ప సిద్ధేశ్వర చరిత్రము ననుసరించి వ్రాయబఁడినది. ఇది కాకతి ప్రతాపరుద్రుని వంశమును వర్ణించు మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము.

తిమ్మకవికి సమకాలికుఁడో, ఇంచుక తరువాతివాఁడో అని చెప్పఁదగిన ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి బహు గ్రంథములు రచించి ప్రసిద్ధికెక్కెను. రామేశ్వర మాహాత్మ్యము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వామిత్రచరిత్రము, రామవిలాసము, గంగా మాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, విశ్వేశ్వరోదాహరణము, నృసింహ దండకము మున్నగునవి యీతని కృతులు. ఇతఁడును, ఇతని పూర్వులును పెద్దాపుర సంస్థానము నాశ్రయించి ఆ రాజులచే వివిధ సత్కారములు గ్రహించిరి. ఇతఁడు తిమ్మజగపతిరాజుగారి కాలము నందును, వారి తండ్రియైన రాయ జగపతిరాజుగారి కాలము నందును నివసించెను. రామేశ్వర మాహాత్మ్య

మున శ్రీరాముఁడు సేతువునొద్ద రామేశ్వరలింగమును స్థాపించుటయు తత్క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి కథ స్కాంద పురాణగత రామేశ్వర ఖండమునుండి గ్రహింపఁబడినది. కవి దీనిని గురుజానపల్లి యందలి మల్లేశ్వర దేవుని కంకితముచేసియుండెను. ఈ కవి రచించిన కడపటి గ్రంథము రామవిలాసము. దీని నితఁడు తిమ్మ జగపతిరాజుగారి సన్నిహిత బంధువైన వత్సవాయ గోపరాజున (1759-1793) కంకితముచేసెను. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములలోనెల్ల మిక్కిలి ప్రసిద్ధినొందినది సుభాషిత రత్నావళి. ఇది సంస్కృతమున భర్తృహరి యోగీంద్రుఁడు రచించిన సుభాషిత త్రిశతి కనువాదము. ఇందు నీతి శతకము, శృంగార శతకము, వైరాగ్యశతకము అను మూఁడు శతకము లున్నవి. ఒక్కొక్క శతకము పదేసి పద్ధతులుగా విభజింపఁబడినది. ఇది పెద్దాపురి నిలయుఁడైన సోమశంకరస్వామి కంకితముచేయఁబడినది. ఇది అనువాదమయ్యు చక్కని ధారాశుద్ధియు, భావసౌష్ఠవమును గల్గి ఆంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రచారము నందినది. అన్వయ కాఠిన్యము కాని, ప్రౌఢదీర్ఘసమాస బాహుళ్యముకాని లేక ఇందలి రచన ద్రాక్షా పాకమై అలరారుచున్నది. అనువాదాంతరము లున్నను దేశమున బహువ్యాప్తిఁ గాంచుటయే దీని ప్రశస్తికిఁ దార్కాణము.

సుభాషిత త్రిశతి నాంధ్రీకరించిన యితర కవులు ఎలకూచి బాల సరస్వతియు, పుష్పగిరి తిమ్మనయు. తిమ్మన (1730-90) రచనలలో నొక్క నీతిశతకమే లభించుచున్నది. ఇతఁడును దన గ్రంథమును శివార్పితమే కావించెను. ఇతఁ డన్నిశ్లోకములను చంపకోత్పలములందే తెనిఁగించెను. ఇట్టి నియమము పెట్టుకొన్నవాఁ డగుటచేతనే ఇతఁడు చిన్న శ్లోకముల ననువదించుపట్ల వృత్తమునకు సరిపోవున ట్లందలి భావములను పెంపు చేయవలసి వచ్చెను. అయ్యును ఇతని రచన మిక్కిలి సరసమును, జాతీయమునై యొప్పుచున్నది. ఇది కాక ఇతఁడు సమీర కుమారవిజయ మను ఏడాశ్వాసముల ప్రబంధమునుకూడ రచించెను.

బాలసరస్వతి తన యనువాదము నందలి పద్యములను సురభి మల్లా నీతివాచస్పతీ అను మకుటముతో రచించెను. ఈ సురభిమల్లి భూపతి జటప్రోలు సంస్థానాధీశుఁడని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. బాల సరస్వతి కవిత్వము ప్రౌఢమై, కొంచె మర్థక్లేశము కలిగించును. ఇతఁడు నన్నయ రచనగా ప్రసిద్ధమైన ఆంధ్రశబ్ద చింతామణికి టీక రచించెను. ఇదికాక చంద్రికా పరిణయ మను ప్రబంధమును కూడ ఇతఁడు వ్రాసె నని చెప్పుదురు. కాశీరాజు కూఁతురైన చంద్రికను భీముఁడు వివాహ మాడుట ఇందలి కథ. ఈ గ్రంథము సురభి మాధవరాయల చంద్రికా పరి ణయముకంటె భిన్నమైనది.

అడిదము సూరకవి విజయనగర సంస్థానమునఁ బూసపాటి (రెండవ) విజయరామరాజుగారి కాలమున (1730-1780) నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కవిజనరంజనము, రామలింగేశ్వర శతకము, కవి సంశయ విచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము అనున వీతని కృతులు. ఇవిగాక ఇతఁడు రచించిన చాటువులును, దూషణ పద్యములును బెక్కు గలవు. కవిసంశయ విచ్ఛేదము మూఁడాశ్వాస ములతోఁ గూడిన చిన్న లక్షణగ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము అచ్చ తెనుఁగు నిఘంటువు. పైడిపాటి లక్ష్మణకవి రచించిన ఆంధ్రనామ సంగ్రహమున కిది శేషగ్రంథము. ఆంధ్రచంద్రాలోకము జయదేవకృత మైన సంస్కృత చంద్రాలోకమున కాంధ్రీకరణము. రామలింగేశ శతకము "రామలింగేశ రామచంద్ర పురవాస" అను మకుటముగల సీసపద్య శతకము. ఈ శతకమున ఆ కాలపు రాజుల దుశ్చర్య లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి దూషణమునకు గుఱియైనవాఁడు పూసపాటి సీతారామచంద్రరా జను విజయనగరసంస్థానపు మంత్రియని చెప్పుదురు. ఈతని గ్రంథములలోనికెల్ల నుత్తమమైనది కవిజనరంజనము. చంద్రమతీ పరిణయ మిందలి కథ. ఇందలి పద్యములు పెక్కు వసుచరిత్రము నందలి పద్యములను దలపించుచుండుటచే దీనికి పిల్లవసుచరిత్ర యను పేరు

కల్గినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లున్నవి. ఈ కవి తన కృతుల నన్నిటిని రామచంద్రపురము నందలి రామలింగేశ్వరున కంకితము చేసెను. సూరకవి శైలి లాక్షణికమును, సమాసభూయిష్ఠమునై రమ్యముగా నుండును. ఈతని తిట్టుకవిత్వము "సూరకవి తిట్టు కంసాలి సుత్తిపెట్టు" అని ప్రసిద్ధి కెక్కినది.

క్రీ. శ. 18వ శతాబ్ది యందలి యాంధ్రకవులలో మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడని పేరందినవాఁడు కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు. ఇతఁడు సూరకవికి సమకాలికుఁడు (1780). మంగళగిరి పానకాలరాయని భక్తుఁడు. ఇతఁడు అనిరుద్ధ చరిత్రము, కవిరాజ మనోరంజనము అను రెండు ప్రబంధములు రచించెను. ఇందు మొదటిదానికంటె రెండవది మిక్కిలి ప్రౌఢమై పిల్ల వసుచరిత్ర మని ప్రసిద్ధి గాంచినది. పురూరవశ్చక్రవర్తి చరిత్ర మిందలి విషయము. "వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతని కవిరాజ మనోరంజనముతో సరితూఁగఁగల ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగా లే"వని కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు దీనిని గూర్చి చెప్పియున్నారు. ఈ కవి భట్టుమూర్తివలె సాహిత్యమునందే కాక సంగీతమునందుకూడ మిక్కిలి ప్రవీణుఁడైనట్లు తెలియుచున్నది.

ఈ కాలమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన మఱొకకవి కంకంటి పాపరాజు. ఇతఁడు నెల్లూరు మండలము నందలి ప్రళయ కావేరీ పట్టణమున అమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. (1750-1800) తిక్కన సోమయాజి నిర్వచనముగా రచించిన ఉత్తర రామాయణమునే ఇతఁడు ప్రబంధరీతిని చంపూకావ్యముగా సంతరించెను. అచ్చటచ్చట కొన్ని లాక్షణిక దోషము లున్నను ఇది మిక్కిలి రసవంతమై సహృదయ హృదయ రంజకముగా నుండును. దీనికి మూలము రామాయణము నందలి ఉత్తరకాండము. తిక్కన మూలమును సాధ్యమైనంత వఱకు సంగ్రహించుటకు యత్నింపఁగాఁ బాపరాజు దానిని విస్తృత మొనరించి నట్లు కానవగును. ఇందలి వర్ణనలు ప్రబంధోచితములై మిక్కిలి

ప్రౌఢములుగా నున్నవి. రావణ కుంభకర్ణాదుల పూర్వచరిత్రములును, శ్రీరాముఁడు జనాపవాద కారణమున సీతను పరిత్యజించుటయు నిందు చక్కఁగా వర్ణింపఁబడినవి. సీతాపరిత్యాగము, రాముని అశ్వమేధాచరణము కుశలవుల రామాయణ గానము, నిండు సభలో సీత భూగర్భము చొచ్చుట మున్నగు ఘట్టములను వర్ణించుపట్ల పాపరాజు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించెను. గ్రంథారంభమున నితఁడు శబ్దాలంకారములం దెక్కువ మక్కువ చూపినను పోను పోను రసపోషణమునకే యధిక ప్రాధాన్య మొసంగి యుండెను. ఈ కావ్యమున వృత్తముల సంఖ్య హెచ్చు. రచన సంస్కృత సమాసభూయిష్ఠమై మిక్కిలి ధారాళముగా నుండును. ఈ కావ్యమును రచించుటలోఁ దనకుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన సాయ మొనరించెనని పాపరాజు చెప్పుకొని యుండుటచేఁ గొంద ఱీ గ్రంథమంతయుఁ గూడ నాతఁడే రచించి పాపరాజు పేరఁ బ్రకటించెనని యభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ కావ్యము రచించుటకు ముందు పాపరాజు విష్ణుమాయా విలాస మను యక్షగానమును గూడ రచించియుండెను. ఈ రెండు గ్రంథములు అతని యిష్టదైవమగు మదన గోపాలస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి.

దిట్టకవి నారాయణకవి రంగారాయ చరిత్ర మను మూఁడాశ్వాసముల చారిత్రిక ప్రబంధమును రచించి (1790) బెల్లంకొండ దుర్గాధిపతియు, పద్మనాయక వంశజుఁడును అగు మల్రాజు రామారాయనింగారి కంకితము కావించెను. ఇది వీరరస ప్రధానమైన ప్రబంధము. బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతియైన రావు రంగారావుగారి సేనలకును బుస్సీ యాధిపత్యమునందలి ఫ్రెంచి సేనలతోఁ గూడిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారి సేనలకును క్రీ. శ. 1757 వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోట దగ్గఱ జరిగిన యుద్ధమిందు వర్ణింపఁబడినది. ఈ యుద్ధమున బొబ్బిలివారే ఓడిపోయినను వారందు ప్రదర్శించిన శౌర్యధైర్యములు నిరుపమానములు. వానివి నారాయణకవి మహోత్సాహమున వర్ణించెను. లక్షణదోషము లెడనెడ

గోచరించుచున్నను ఈ కావ్యము హృద్యమయిన రచనతోఁగూడి మిగుల రసవంతముగా నున్నది. ఇందు సందర్భానుసారముగా నా కాలమున వాడుకలో ఉన్న ఉర్దూపదములు పెక్కు ప్రయోగింపఁబడినవి.

మంగళగిరి ఆనందకవి (1760 ప్రాంతము) బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును క్రైస్తవమత మవలంబించి, వేదాంతరసాయన మను గ్రంథము రచించి, తనవలెనే క్రైస్తవమతము నవలంబించిన నిడిమామిళ్ళ దాసామాత్యున కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథమున క్రైస్తవమత స్థాపకుఁడైన ఏసుక్రీస్తు చరిత్రము వర్ణింపఁబడినది. ఇందలి శైలి నిర్దుష్టమై, మిక్కిలి ప్రౌఢముగా నుండును. వర్ణనలు ప్రబంధకవుల వర్ణనల ననుకరించుచుండును. పింగళి ఎల్లనార్యుఁ డను కవి గూడ ఇట్లే క్రైస్తవమత సంబంధియగు సర్వేశ్వర మాహాత్మ్య మను తోభ్యా చరిత్రమును మృదుమధుర పాకమున రచించి పేరు గాంచెను.

మహాకవి యను పేరు గడింపక పోయినను వేలకొలఁది పద్యములను రచించి సర్వాంధ్రజనుల హృదయములందు స్థిరనివాస మేర్పఱుచుకొన్నవాఁడు వేమనయోగి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమున నివసించె నని శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు నిర్ణయించి యున్నారు. ఇతఁడు వ్రాసిన పద్యములలో పెక్కు ఆటవెలఁదులు. కొన్ని కందములును, వృత్తములును కూడ ఉన్నవి. ఆటవెలఁదుల చివర "విశ్వదాభిరామ వినురవేమ" అను మకుటము గోచరించును. ఈతఁడు రచించిన పద్యములు శతసంఖ్యా నియమమునకు లోఁబడక పోయినను కథావస్తువేమియు లేకుండుట, మకుటము గోచరించుట అను హేతువులచే శతక పద్యములుగానే పరిగణింపఁబడుచున్నవి. ఈ విషయమున ఈతని పద్యములను శివతత్త్వసారము నందలి పద్యములతో పోల్చవచ్చును. ఈతఁ డేదో గ్రంథమును వ్రాయవలెనను తలంపుతో పద్యములను వ్రాసినవాఁడు కాడు దేశము నందలి వివిధ ప్రాంతముల

స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుచు, అడిగినవారికెల్ల నాశువుగా నాయాయి విషయము లను గూర్చి ఆతఁ డాటవెలఁదులలో సమాధానములు చెప్పియుండెను. వానిని శిష్యులు వ్రాసికొని ప్రచారము చేసియుండిరి. వేమన మిక్కిలి స్వతంత్రుఁడు. సంఘము నందును, వ్యక్తులందును దనకు గోచరించిన దోషములనెల్ల ఆతఁడు నిశితముగా విమర్శించియుండెను. ఆ కాలపు బ్రాహ్మణు లొనరించు దురాచారముల నతఁడు తీవ్రముగా ఖండించెను. మతము పేర జరుగు నత్యాచారములు చూచి యతఁ డసహ్యించు కొనెను. ఆతని పద్యములలో నీతులు కొల్లలుగా గోచరించును. ఆ నీతుల కతని యనుభవమే మూలము. వేదాంతతత్త్వమును బోధించు పద్యములు కూడ ఆతఁడు పెక్కు చెప్పియుండెను. అందుఁ గొన్ని గూఢభావగర్భితములయి యుండుటచే దురవగాహములుగా నుండును. వేమన హాస్యప్రియుఁడు. ఈతని విమర్శకు గుఱియగు వారు కూడ విచారము నొందక వికసిత హృదయములతో నేగుట కీతని పద్యములం దుండు మృదుల నిర్మలమైన హాస్యమే కారణము. భావముల తీవ్రత, నీతి నిర్భరత, ధారాశుద్ధి, నిశిత విమర్శ ఈతని పద్యము లందలి గుణ విశేషములు ఈతఁ డెచ్చటను పాండిత్య ప్రదర్శనమునకై పాటుపడి యుండలేదు. సర్వజన సుబోధములు, జాతీయములు, సరళమంజులములు ఐన పదములనే ఈతఁడు వాడియుండెను. పామరులు సైత మీతని పద్యములయెడ ప్రీతికలిగియుండుట కీ సౌలభ్యమే ముఖ్యకారణము. ఇతఁడు జీవితమునందువలెఁ గవిత్వమునఁ గూడ నాంతర్యమున కిచ్చినంత ప్రాధాన్యము బాహ్యవిషయముల కిచ్చియుండలేదు. అందుచే నితని రచనలో వ్యాకరణాది దోషము లచ్చటచ్చట గోచరించును. పండితు లెవ్వరును ఈతని మహాకవి యని మన్నింపకపోవుట కిదియే కారణము. కాని పండితులనక, పామరులనక ఆంధ్రులెల్లరు నీతని పద్యముల నాప్యాయ ముగా పఠింతు రని చెప్పినచో నత్యుక్తి ఉండనేరదు.

పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి రావణదమ్మీయ మను నామాంతరముగల లంకావిజయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇందు రెండే ఆశ్వాసము లున్నవి. రావు ధర్మరాయఁ డను వెలమకులజుఁ డీతని లంక నేల కొంత అపహరింపఁగా ఇతఁ డాగ్రహమున నతనిని రావణునితోడను, క్షేత్రాప హరణ వృత్తాంతమును రామాయణ కథతోడను పోల్చి యీ ద్వ్యర్థికావ్య మును రచించెను. తిట్టు కవితయం దీతఁడు దిట్ట. భీమకవి, శ్రీనాథుఁడు మున్నగువారుకూడ తనవలెఁ దిట్టఁజాలరని ఈతఁడు చెప్పుకొనియుండెను. ఈతని కావ్యము రాఘవ పాండవీయాదు లంత ప్రౌఢమైనది కాదు. ఇందు అర్థశ్లేషమే పలుచోట్ల కానిపించును అందందు వ్యాకరణదోషములు కూడ ఉన్నవి. ఇతఁడు పెక్కుచాటుపద్యములు చెప్పినట్లు తెలియుచున్నది.

లక్ష్మణకవి సమకాలికుఁ డని చెప్పఁదగిన శిష్టు కృష్ణమూర్తి కవి సంస్కృతాంధ్రము లందు మహాపండితుఁడై పెక్కు గ్రంథములను రచించెను. సంగీతశాస్త్రమునఁ గూడ ఇతని కపారమైన పాండిత్యము కలదు. పురాణప్రవచనము నందును, ఆశుకవిత్వ మందును ఇతఁ డారితేరి యుండెను. ఇతఁడు తన జీవితకాలమున పలువు రధికారులను, భూస్వాము లను దర్శించి, వారిచే గొప్ప సత్కారములు పొందెను. సర్వకామదా పరిణయము, వేంకటాచల మాహాత్మ్యము, పీఠారణ్య మాహాత్మ్యము, పంచ తంత్రము, స్త్రీనీతిశాస్త్రము, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానము మున్నగున వీతని తెలుఁగు రచనలు. సంస్కృతమునఁగూడ ఇతఁడు రచించిన గ్రంథము లనేకము లున్నవి. అందు హరికారికలను వ్యాకరణ గ్రంథము పేర్కొనఁ దగియున్నది. చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమునకును దీనికిని చాల పోలిక యున్నది. బాలవ్యాకరణమునకుఁ గల ప్రసిద్ధి చూచి దాని నపకీర్తిపాలు చేయుటకై కృష్ణమూర్తికవియే యీ కారికలను రచించి, హరిభట్టుకృత మను శంక కలిగించుటకై హరికారిక లని పేరుపెట్టెనని విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు.

మండపాక పార్వతీశ్వరకవి (1833-97) శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి వలెనే గొప్ప విద్వాంసుఁడు. ఇతఁడు బొబ్బిలి సంస్థానమున నాస్థాన కవియై ఉండెను. రాధాకృష్ణ సంవాదము, కాంచీపుర మహాత్మ్యము, అమరుక కావ్యము అను కావ్యములే కాక ఇతఁడు పెక్కు శతకములు, దండకములు, వంశచరిత్రములు రచించెను. ఇతఁడు సుమా రెనుబది గ్రంథ ములు రచించెనని చెప్పుదురు. ఇతని గ్రంథములలోనికెల్ల రాధాకృష్ణ సంవాదము సుప్రసిద్ధమైనది.

గోపీనాథము వేంకటకవి వేంకటగిరి సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండి పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. అందు వాల్మీకి రామాయణమున కాంధ్రీకరణమైన గోపీనాథ రామాయణము, కృష్ణజన్మ ఖండము, శిశుపాలవధాంధ్రీకరణము ముఖ్యములైనవి. కృష్ణజన్మ ఖండము బ్రహ్మ వైవర్తపురాణము నందలి భాగము. భాస్కర రామాయణాదులు యథా మూలముగాలేవని వేంకటకవి దానిని మూలానుగుణముగా తెనిఁగించెను. ఇతని రచన సులభమును, సరళమునై మనోహరముగా ఉండును.

ఈ యుగమున ఆంధ్రదేశమున వర్తిల్లిన కవయిత్రులలో తరిగొండ వేంకమాంబ (1840) పేర్కొనఁదగినది. ఈమె వేంకటాచల మాహాత్మ్యము జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము, రాజయోగసారము అను గ్రంథములను రచించి, తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము కావించెను. జ్ఞానవాసిష్ఠము ద్విపదకావ్యము తరణోపాయముగా తా నీ గ్రంథము రచించినట్లు కవయిత్రి చెప్పుచున్నది. వైరాగ్య ప్రభావమును ఆత్మానాత్మ వివేకమును తెలుపు కథలిం దనేకము లున్నవి. గూఢ వేదాంత విషయములను గూడ వేంకమాంబ మృదుమధురముగను, స్పష్టముగను వివరించియున్నది. మడికి సింగన అను కవి ఈ గ్రంథము నింతకు పూర్వమే పద్యకావ్యముగ రచించియుండెను. రాజయోగసారముకూడ ద్విపదకావ్యమే. ఇందు రాజ యోగ విశేషములు చక్కగా వివరింపఁబడియున్నవి. వేంకమాంబ రచించిన

గ్రంథములలో ప్రసిద్ధమైనది వేంకటాచల మాహాత్మ్యము. ఇది వేంకటగిరి క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును వర్ణించు కావ్యము. వరాహభవిష్యోత్తర పద్మపురాణము లందలి వేంకటాచల మాహాత్మ్యము లీ కావ్యమునకు మూలములు. క్షేత్రమాహాత్మ్యమును వెల్లడించుటకై యిందు చెప్పఁబడిన మాధవుఁ డను బ్రాహ్మణ యువకుని కథ మిక్కిలి హృద్యముగా నున్నది. ఇట్లే యిందలి పద్మావతీ శ్రీనివాసుల వివాహ వృత్తాంతము కూడ రమణీయమై యొప్పారుచున్నది. శ్రీనివాసుఁ డెఱుకసాని వేషమున అంతిపురము చొచ్చుటయు, అతనికిని లక్ష్మీదేవికిని జరిగిన సంవాదమును మిక్కిలి సహజముగా వర్ణింపఁబడినవి. తన భర్త ద్వితీయ వివాహము చేసికొనఁ బోవునపుడు లక్ష్మి అనుభవించిన వేదనను వేంకమాంబ నిపుణతతో వర్ణించి, స్త్రీ హృదయమును గ్రుమ్మరించినది. ఈమె శైలి వేదాంత విషయ వివరణ సందర్భములఁ గూడ మధురమై, వ్యవహారమునకు సన్నిహితముగా నుండును. ఈమె రచనలో అచ్చటచ్చట వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యములు గోచరించును. ఈమె గొప్ప విద్వాంసురాలయ్యును వినయవతి. శృంగారరసమును వర్ణించుటయం దీమె వైముఖ్యము ప్రదర్శించెను. ఈమె రచన లాత్మజ్ఞానమునకును, ఔచిత్యమునకును ఆటపట్టులు.

ఈ యుగమున తెలంగాణమున వెలసిన కొందఱు కవిపుంగవులను గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. జటప్రోలు సంస్థానాధిపతి యయిన సురభి మాధవరాయలు చంద్రికాపరిణయ మను ప్రబంధమును రచించెను. ఈతఁడు సర్వజ్ఞ సింగమనీని వంశమునకు చెందినవాఁ డని ప్రతీతి. ఈ చంద్రికా పరిణయము పిల్లవసుచరిత్ర యని చెప్పఁదగినట్టిది. ఇందు చంద్రికా సుచంద్రుల పరిణయము వర్ణింపఁబడినది. భట్టుమూర్తివలెనే ఈ కవియు శ్లేషయమకాదులందును, ఇతర శబ్దాలంకారము లందును ప్రీతి ప్రదర్శించెను. ఇతని శ్లేషలు వసుచరిత్రశ్లేష లంత భావ

పూరితములును, సుందరములును కాకపోయినను ఈతఁడు ప్రదర్శించిన పాండిత్య పాటవము అమేయ మని చెప్పుటకు సందేహింప నవసరములేదు.

పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి కవి ఓరుగల్లులో జనించెను. ఇతఁడు యౌవనమున రతిమన్మథ విలాస మనెడి శృంగార ప్రబంధమును రచించినను క్రమముగా భక్తి వైరాగ్య భావములకు నిలయమై, సీతా రామాంజనేయ సంవాద మను వేదాంత గ్రంథమును రచించెను. ఇందు జీవబ్రహ్మైక్య సిద్ధాంతము నిరూపింపఁబడినది. ఇందలి మూఁడాశ్వాసము లలో వరుసగా తారకయోగము, సాంఖ్యయోగము, అమనస్క యోగము అను మూఁడు యోగములు వివరింపఁబడినవి. గూఢమైన వేదాంతమును గూడ రసవంతమైన కావ్యముగ చెప్పఁజాలుట ఈ కవి యందలి విశేషము. సందర్భోచితములును, అనుభవసిద్ధములునైన ఉప మానములను గూర్చి ఈ కవి వేదాంతమునుగూడ సర్వజనసుబోధముగా సంతరించెను. తెలుఁగున వెలసిన వేదాంతకావ్యములలో దీనికి సాటి వచ్చునది వేఱొకటి లేదు. ఈ కవి కుమారుఁడైన రామమూర్తి కవి శుకచరిత్ర మను వేదాంత గ్రంథమును వ్రాసినాఁడు, దీనినిబట్టి వేదాంత విచార మీ వంశమువారి కనుశ్రుత మని తెలియవచ్చు చున్నది.

దేవరకొండలో నుండిన మరింగంటి వంశమున పలువురు పండిత కవు లుదయించిరి. వీరు వైష్ణవులు. విశిష్టాద్వైతాచార్యులుగా చిర కాలమునుండి ప్రసిద్ధి వహించినవారు. వీరిలో మరింగంటి సింగరా చార్యులను కవి దశరథరాజనందన చరిత్ర మను పేర నిరోష్ఠ్యరామా యణమును శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణ ప్రబంధమును రచించెను. ఈయనకు శతఘంటావధాని యని బిరుదు కలదు. ఈయన కవితస లక్షణమై పలువురు పండితులయు, విమర్శకు లయు ప్రశస్తి లందినది. మరింగంటి వేంకట నరసింహాచార్యుఁ డను కవి శ్రీకృష్ణ శతానందీయము, చిలువపడిగ రేని

పేరణమును అను రెండు కావ్యములను రచించెను. ఇందు మొదటిదాని
యందలి కథ భాగవతము నుండి గ్రహింపఁబడినది. ఈ కవి కళాపూర్ణోదయ
మునుచూచి కాఁబోలు ఇందొక విచిత్రమయిన కల్పన కావించెను. కృష్ణుఁడు
మాయాబ్రహ్మయై సరస్వతికడనుండ, సత్యబ్రహ్మ ఆట కరిగి అతనితో
వాదించుట ఈ కల్పన యందలి ముఖ్యాంశము. రెండవది అచ్చ
తెనుఁగుకావ్యము. ఇందు నాగకేతనుఁడైన దుర్యోధనుని వివాహము
వర్ణింపఁబడినది. మరింగంటి వంశమునకుఁ జెందిన మఱియొక కవి నర
సింహాచార్యులు. ఇతఁడు తాళాంకనందినీ పరిణయమును ప్రబంధముగా
రచించెను. మేనఱికపు వివాహముల పరిస్థితి ఇందు చక్కఁగా వర్ణింపఁ
బడినది.

పురాణము నందలి ఆంధ్రకవిత్వమున శబ్దార్థములకు సమప్రాధా
న్యము కనిపించును. ప్రబంధయుగమునాఁటి కర్థభావములపైకంటె శబ్ద
ములపై కవులకు మక్కువ పెరిఁగినది. దక్షిణాంధ్ర యుగమున నది
మఱింత యభివృద్ధి యైనది. చివరకు క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్దినాఁటికి ఆంధ్ర
కవిత రసభావములందు కొఱవడి శబ్దార్థాలంకార ప్రధానమై ఔదాత్త్య
మును కోల్పోవుట సంభవించినది. కవులు పలువురు స్వతంత్ర ప్రక్రియ
లకు పూనక పెద్దన రామరాజభూషణాదుల ప్రబంధముల ననుసరించుటే
పరిపాటియైనది. ఈ కారణముచే నాంధ్ర సరస్వతి యమక శ్లేషాను
ప్రాసాద్యలంకారశృంఖలలలో తగుల్కొని, సహజ స్వచ్ఛంద సంచారము
నకు దూరము కావలసివచ్చినది. శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు రచించిన
సరస్వతీ నారద సంవాద మను ఖండకావ్యములో అప్పటి కవితా పరిస్థితి
చక్కఁగా వర్ణింపఁబడినది. సాహిత్యరంగమున చైతన్యము లోపించి
అనుకరణమే ఆధిపత్యము వహించుట చూచి ఆంగ్లభాషా నిష్ణాతులగు
పండితులును, యువకులును నూతన మార్గముల నన్వేషించి అనుసరింప
యత్నించిరి. సంప్రదాయసిద్ధమైన కవితావాహిని యేదో యొకవిధముగా

ప్రసరించుచునే యున్నను, వారి అన్వేషణ ప్రయత్నములకు ఫలితముగా నూతన కవితాప్రవాహము లేర్పడి దేశము నలుమూలల వ్యాపించినవి. వాని పరిణామ వికాసముల వివరణమే ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రమున ప్రధానస్థాన మాక్రమించును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

ఆధునికయుగము

ఒక వంద యేండ్లు పరపాలనావిషమూర్ఛితమై, నిద్రాణ స్థితిలో నుండిన భారతజాతి 1857 నాఁటి ప్రథమ భారతస్వాతంత్ర్య సంగ్రామముతో నాకస్మికముగ జాగృతమయినది. పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహాపరవశులై యుండిన యాంగ్ల విద్యాధికుల కది కనువిప్పయ్యెను. నా దేశము, నా జాతి, నా భాష, నా సంస్కృతి యను భావము విద్యాధికుల నావహించినది. జాతియం దుద్బుద్ధమైన యీ నవచైతన్యము రాజకీయ మత సాంఘిక సారస్వతాది సర్వరంగములందును వ్యక్తము కాఁజొచ్చినది. స్వస్థాన వేష భాషాభిమానమే యీ చైతన్యము యొక్క ఫలము. ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర యనఁగా నా చైతన్య మాంధ్రసాహిత్యరంగమున నే యే రూపము లంది యెట్లు ప్రవర్తిల్లినదో పరిశీలించుటయే.

గాఢనిద్ర నుండి మేల్కాంచిన యాంధ్రజాతి యొక్కసారి తన గత చరిత్రపై దృష్టిసారించినది. కవులు కొందఱు మహోన్నతములైన తమ ప్రాచీన సాహిత్య సంప్రదాయములను బునరుద్ధరింపవలెనని దీక్ష పూనిరి. ఈ కాలముననే చిన్నయసూరి యాంధ్రభాష కొక వ్యాకరణము నిర్మించి, దానికి లక్ష్యభూతముగ నుండునట్లు నీతిచంద్రిక యను గద్యకావ్యమును రచించి, నన్నయ పద్యమునకువలెఁ దాను గద్యమున కాద్యుఁ డనిపించుకొనెను. ఆయన యొక నిఘంటువును గూడ రచించుట కారంభించి యది ముగియకుండనే దివంగతుఁ డయ్యెను. కొంచె మించుమించుగా నీ సమయముననే ఛార్లెస్ ఫిలిప్ బ్రౌను అను ఆంగ్లేయుఁడు ఆంధ్రదేశమునకు కలెక్టరుగా వచ్చి యాంధ్రభాష కపారమైన సేవ యొనరించెను. ఆయన పలువురు పండితులను జేరఁదీసి వారిచేఁ దాళపత్రి

రూపమున నుండిన కొన్ని ప్రాచీన గ్రంథములను బరిష్కరింపఁజేసి, వానికి వ్యాఖ్యానములు వ్రాయించెను. వారితోడ్పాటుతోడనే తా నొక ఆంధ్రాంగ్ల నిఘంటువును గూడ నిర్మించెను. వేమన తన కభిమాన కవి యగుటచే నాయన యతని పద్యములు కొన్ని సేకరించి, వాని నాంగ్ల పరివర్తనములతో ముద్రింపించెను. చిన్నయసూరియు, బ్రౌనుదొరయుఁ గావించిన కృషి యానాఁ డాంధ్రభాషాభివృద్ధి కెంతయో తోడ్పడె ననుటలో సందేహము లేదు.

చిన్నయసూరి రచించిన బాలవ్యాకరణమునకుఁ గ్రమముగా దేశమున నఖండమైన వ్యాప్తి చేకూరెను. దాని కాయన నిర్వహించుచుండిన యుద్యోగమును, దానిని రచించుటలో నాయన ప్రదర్శించిన యసమాన కౌశలమును హేతువు లని చెప్పవచ్చును. ఆయన ప్రమాణీకరించిన భాష ననుసరించి పలువురు పండితులు ప్రాచీనసంప్రదాయానుసారముగా రచనలు చేయ నారంభించిరి. అందలి వస్తువు ప్రాయికముగాఁ బౌరాణికమే. నన్నయ భాస్కర పోతనాదు లేనాఁడో రచించిన భారత భాగవత రామాయణములను, వారు విడిచిన యితర పురాణములను బండితులు మరలఁ జేపట్టిరి. వారు మూలము నాధారముగాఁ గొని స్వతంత్ర రచనలుగా వెలయించినవానినే వీరు యథాతథముగా ననువదింప నారంభించిరి. అట్టి వానిలో కీ. శే. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి గారు రచించిన శ్రీకృష్ణ భారతము, కీ. శే. వావిలికొలను సుబ్బారావు గారి ఆంధ్రవాల్మీకి రామాయణము, కీ. శే. జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారి జనమంచి రామాయణ బ్రహ్మాండ పురాణములు పేర్కొనఁదగినవి. ఈ పురాణముల యాంధ్రీకరణముతోపాటు వేఱొకవైపున సంస్కృత నాటకముల యాంధ్రీకరణము కూడ సాగినది. పురాణము, ప్రబంధము, శతకము, నాటకము మున్నగు ప్రాచీన సాహిత్య ప్రక్రియ లన్నియు నీ కాలమునఁ బునరుద్ధరింపఁబడి, తండోపతండములుగా వెలసినవి.

అప్పటి భూస్వాములును, ధనస్వాములును, కవిపండితులను యథోచితముగాఁ బోషించి, వాఙ్మయాభి వృద్ధికి దోహద మొనరించిరి.

ప్రాచీనమార్గము ననుసరించి కవిత చెప్పిన మహాకవులలో మొదటఁ బేర్కొనఁదగినవారాంధ్ర ప్రభుత్వాస్థాన కవులయిన శ్రీ శ్రీపాదకృష్ణ మూర్తిశాస్త్రులుగారు (1866 – 1961). వీరు శతాధిక గ్రంథకర్తలు. భారత భాగవత రామాయణముల నొక్క చేతిమీదుగాఁ నాంధ్రీకరింపఁ జాలుట యనన్య సాధ్యమైన వీరి యసమాన ప్రజ్ఞకుఁ దార్కాణము. వీరికి శ్రీనాథుఁ డభిమానకవి. శ్రీనాథునివలె వీరును కవిసార్వభౌమ బిరుదమును, కనకాభిషేక గౌరవమును, కవి గండపెండేరమును బడయఁజాలిరి. కృషికిఁ దగినంత జనాదరణయు వీరికి రాలేదనుట విచారహేతువైన విషయము. ఆంధ్రీకృత రామాయణములలో కీ. శే. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారి ఆంధ్రవాల్మీకి రామాయణమున కధికమైన ప్రచార మున్నది. వారు వాల్మీకి రామాయణమును మథించి మంథర మను విపులవ్యాఖ్యానమును గూడఁ బ్రచురించిరి. శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు కూడ రామాయణము, బ్రహ్మాండ పురాణము, లలితోపాఖ్యానము, తాండవ కృష్ణ భాగవతము మున్నగు బహుగ్రంథములు రచించిరి కాని వానికిసైత మాంధ్రదేశమున నంతగా నాదర ప్రచారములు కానరాకున్నవి.

ప్రాచీన మార్గము నవలంబించియుఁ దమ సహజ ప్రసన్నమయిన శైలిచేఁ గవిత్వమునకుఁ బ్రజాదరము సంపాదింపఁ జాలినవారు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవులు. (దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రిగారు 1871 – 1919; చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారు 1870 – 1950). వీరు రచించిన శతాధిక కృతులేకాక వీరు కావించిన శతావధానాష్టావధానములు, ఆశుకవితా ప్రదర్శనములు కూడ సామాన్యప్రజలలో నపారమైన కవితాభిరుచిని గలిగించినవి. ఆంధ్రకవితను రాజప్రాసాదముల నుండి ప్రజాగృహాంగణములకుఁ గొనితెచ్చినవారు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు అనాఁడు

వీరి యవధాన పద్యములు, చాటువులు తెలుఁగువారి నోట నే చోటఁ గాంచినను వినవచ్చుచుండెడివి. వీరి పాండవ నాటకములు దేశమందంతటను బ్రదర్శింపఁబడి, ప్రజాదరముపొందినవి. వీరి దేవీభాగవతము, శ్రవణానందము, బుద్ధచరిత్రము పండిత పామర జనరంజకములై మించినవి. వీరి గీరతము, నానారాజ సందర్శనము క్రొత్త పుంతలు త్రొక్కిన రసవద్రచనలు. తరువాతి కాలమున(1910 నుండి నేఁటి వఱకు) కవిత రచించిన వారందఱును వీరికిఁ బ్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో శిష్యులైనవారే. నేఁటి వఱకును "చెళ్ళపిళ్ళ వెంకన గురువంచుఁ జెప్పుకొనఁగా నది గొప్ప తెలుంగునాడునన్." "శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల వాణి ప్రాచీన కవితకు భరతవాక్యము, నవీన కవితకు నాందీవాక్యము" అన్న సూక్తి సత్యసమ్మతమైనది.

ఈ యుగమున చెప్పుకోఁ దగిన పండితకవు లింకను బలువురు గలరు. కీ. శే. కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులుగారును (బిల్వేశ్వరీయము), వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారును (భక్త చింతామణి), దాసు శ్రీరామకవియు (దేవీభాగవతము), శ్రీ ముదిగొండ నాగవీరయ్యశాస్త్రిగారును (శివపురాణము), శ్రీ చివుకుల అప్పయ్యశాస్త్రిగారును (గర్గ భాగవతము), కీ. శే. పిశుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారును (పద్మపురాణము), కీ. శే. వేంకటరామకృష్ణ కవులును (కథాసరిత్సాగరము), శ్రీ అల్లంరాజు రంగశాయి, మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి (ఆంధ్ర భవిష్యపురాణము) ప్రభృతులును వారిలో ముఖ్యులు. కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు కూడఁ దొలుతఁ బ్రాచీన పద్ధతిని గవిత్వము చెప్పినవారే యయ్యుఁ దరువాతఁ దమ దృక్పథము మార్చుకొని పద్యములను గాక, గద్యకావ్యములనే యధికముగా వ్రాసి గద్య తిక్కన యను సార్థకమైన బిరుదము వహించిరి.

ఆధునికాంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు గారికిఁ బ్రత్యేకస్థాన మున్నది. (1848 - 1919). నవయుగ భానుఁడని యాయన గన్న ప్రఖ్యాతి సార్థకమైనది. వారు సంస్కృతాంధ్రాంగ్లభాష లతో మంచి పరిచయము గలవారు. ప్రౌఢకావ్యములు వ్రాయఁగల దక్షులు. అయినను బ్రజాసామాన్యము నందుఁ బ్రచారము సాగించుటకుఁ బ్రౌఢమైన కవిత్వముకంటె సరళమైన గద్యమే శక్తిమంతమగు సాధన మగునని తలంచి వారు గద్యమును జేపట్టిరి. తొలుత వారు చిన్నయసూరి నీతిచంద్రికనే యొరవడిగాఁ గైకొని, ప్రౌఢమైన శైలి నవలంబించినను గ్రమక్రమముగా సరళము, సుబోధమునైన శైలి నాదరించి యనేక గ్రంథములు రచించిరి. తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవులు పద్యమున సాధించిన సారళ్యము నాయన గద్యమున కలవఱిచి రని చెప్పవచ్చును. నవల, కథ, ప్రహసనము, నాటకము, విమర్శ, స్వీయచరిత్రము మున్నగు పెక్కు సాహిత్య ప్రక్రియల నాంధ్రమున మొదటఁ బ్రవేశపెట్టినవారు పంతులుగారే. వారు సంస్కరణవాదులు. మత సాంఘిక సారస్వతాది సర్వరంగములందును సంస్కరణ మావశ్యక మని తలంచి వారు ప్రజలలోఁ బాదుకొనిపోయిన పెక్కు మూఢ విశ్వాసములను నిర్మూలింప సారస్వత మును సాధనముగా నుపయోగింప నుద్యమించిరి. విజ్ఞానము, వికాసము, స్వాతంత్ర్యము, సర్వమానవులకును సహజస్వత్వము లని యాయన యాశయము. సంప్రదాయము విడువని నవ్యత సాహిత్యమునం దాయన లక్ష్యము. ఆయన శాకుంత లానువాదము, రాజశేఖర చరిత్ర యను నవల, ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, స్వీయ చరిత్ర, ప్రహసనములు, వ్యాసములు ఆ రోజులలోఁ దెలుఁగునకుఁ గలిగించిన యభ్యుదయ మింతింతనరానిది.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వర కవుల వలెనే ప్రబంధాధునిక యుగ ములకు నడుమ నిలిచి సంప్రదాయమును విడువకయే నూతన కవిత్వము చెప్పినవారు శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు. వారి యేకాంత సేవ

నవకవితా యుగమునకు వైతాళికీయము నాలపించినదని చెప్పవచ్చును. వీరి రచనలలో భక్తిభావ మెక్కువగా స్ఫురించును. అదియే తరువాత నొక విధముగా మర్మకవిత్వమునకు దారిచూపినది.

సంప్రదాయానురక్తులైన కవిపండితు లీ విధముగాఁ బ్రాచీన కవులనే మేలుబంతిగా గ్రహించి రచనలు సాగించుచుండ నాంగ్లవిద్యాభ్యాసము కావించి, యాంగ్ల మహాకవులైన కీట్సు, షెల్లీ, వర్డ్సువర్తు మున్నగువారి రచనలచేఁ బ్రభావితులైన యువకులు వారి యడుగుజాడల ననుసరించి నూత్నకవితా మార్గముల నవలంబింపఁ దొడంగిరి. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు రచించిన సరస్వతీ నారద సంభాషణమను ఖండకావ్యమును బరికించినచో నంతకుఁ బూర్వముండిన కవిత్వముయొక్క యథార్థ స్వరూపము గోచరించును. దానినిబట్టి సాహిత్యమున నూత్న కవితా మార్గము నన్వేషింపవలసిన యావశ్యకమును వీరేశలింగము పంతులుగా రెంత గాఢముగా గుర్తించిరో తెలియవచ్చును. కాని వారిదృష్టి పద్యమునుండి గద్యమునకు మరలుటచే నా కావ్యము నాయనకాక యితరులు కావించుట సంభవించినది.

ఈ కాలమున నాంధ్రదేశమున రాజకీయ సాంఘిక సారస్వత రంగములందు వివిధములైన యుద్యమములు బయలుదేఱి, వివిధములైన కవితా ప్రక్రియలకు దారి చూపినవి. వానిలో నాంగ్లభాషాభ్యాసమునకు ఫలితముగా నేర్పడిన కాల్పనికోద్యమమును ముందు పేర్కొనవలయును. దీనినే భావకవితోద్యమ మనియుఁ జెప్పుచుందురు. దీని ప్రభావమున సృజింపఁబడిన కవిత్వమును లఘుకావ్యములు, ఖండకావ్యములు, ఆత్మాశ్రయ కవిత్వము, ప్రకృతి కవిత్వము, మర్మకవిత్వము అని యైదు విధములుగా వింగడింపవచ్చును. లఘుకావ్యములు కథావలంబనము కలవయ్యును అనవసర వర్ణనములకుఁ దావీయక నూతన ప్రణయ సిద్ధాంతమునకుఁ బ్రాధాన్య మొసంగుచు వ్రాయఁబడిన చిన్న కావ్యములు. ఇవి పరిమాణమునఁ బ్రబంధము లంత పెద్దవి కాకపోయినను

సమగ్రరూపములైనట్టివే. ఖండకావ్యములు వస్త్వైక దేశవర్ణనముతోఁ గూడి పరిమిత స్వరూపములైన కావ్యభాగములు. ఇందు సమగ్రమైన కథ కానఁబడదు. ఏదో యొక సన్నివేశమునో, ఘట్టమునో గ్రహించి కవి యా విషయమునఁ దనకుఁగల భావములను వెల్లడించును. దేశమున బయలుదేఱిన వివిధ పత్రికలలోఁ దమ పద్యములను బ్రచురింపవలెనను కవుల యుత్సాహమునకు ఫలితముగా వెలువడినట్టి వివి. ఆంగ్లమునఁగూడ నిట్టి ఖండకావ్యములు పెక్కుఁ గలవు. ఆత్మభావములను, మనస్తత్త్వమును వివరించు కవిత ఆత్మాశ్రియ కవిత్వము. ప్రకృతి సౌందర్యమును, జానపదజీవితమును వర్ణించు కవిత ప్రకృతి కవిత్వము. మర్మకవిత్వమునఁ గొంత గూఢత్వము, తత్త్వజిజ్ఞాస గోచరించును. భావకవితా లత యీ యైదు విధములైన శాఖలతో వర్ధిల్లి యీ కాలమున దేశము నల్లడల వ్యాప్తిఁగాంచినది.

క్రీ. శ. 1910 ప్రాంతమున క్రొత్త ప్రాతల మేలుకలయిక క్రొమ్మెఱుంగులు చిమ్మ కీ. శే. గురుజాడ అప్పారావుగారు క్రొత్త ఛందస్సులో, క్రొత్త భాషలో, క్రొత్త పద్ధతిలో సరళము, మధురము, చైతన్యవంతము నగు విశుద్ధకంఠముతో భావకవితకుఁ బ్రస్థాన భేరి మ్రోయించిరి. అదే సమయమున శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు లలిత యను లఘుకావ్యమును రచించిరి. తరువాత తృణకంకణము ప్రకటింపఁబడినది. దాని పీఠికలో ఆయనయే యది వస్తువిస్మృతి లేని భావప్రధానమయిన కావ్య మని సూచించిరి. శ్రీ గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు దానికి భావకవిత్వ మని నామకరణము గావించిరి. 1914 వ సంవత్సరము ప్రాంతమున శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు కలకత్తా నుండి వంగసాహిత్య సౌరభములు సంతరించుకొనివచ్చి కొన్ని ఖండకావ్యములు ప్రచురించిరి. శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు శాంతినికేతనమున కేగి రవీంద్రునికడ నాంగ్ల, వంగ సాహిత్యము లభ్యసించి క్రొత్త రచనలు ప్రారంభించిరి. వీరి రచనయందు శబ్ద

మాధుర్యము, అర్థ ప్రసన్నత, సంప్రదాయ పక్షపాతము గోచరించును. దేశభక్తి, ఆత్మ సౌందర్యము, ఆధ్యాత్మిక ప్రేమ యీయన కభిమాన విషయములు. శ్రీ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు కూడ వీరివలెనే కొన్ని లఘుకావ్యములు వ్రాసి ప్రకటించిరి.

క్రీ. శ. 1917 లో శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు, చింతా దీక్షితులు గారు మున్నగు నవ్యసాహిత్యోపాసకులు సాహితీ సమితిని స్థాపించిరి. శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారు రసికులైన పండితులు; సంస్కృత ప్రాకృతాది బహుభాషాకోవిదులు. ప్రాచీనత విడువక నవీనత నాహ్వానించిన సమన్వయ శీలురు. వీరి హృదయేశ్వరి లోపల నవ్యత, వెలుపల ప్రాచీనత గల చక్కని కావ్యసంపుటి. స్త్రీ సంసార తరణోపాయ మనియు, సర్వమును అంబా స్వరూప మనియు నీయన భావము. నవ్యకవులకుఁ బెక్కు విధముల నండదండయై, వారిని గావ్యరచనకుఁ బ్రోత్సహించిన మనీషి యీయన.

క్రీ. శ. 1922 లో నవ్యకవితా ప్రచారము కొఱకు సాహితి యను పత్రిక నెలకొల్పఁబడెను. అందును అప్పటి యితర పత్రికలందును బలువురు నవకవులు రచించిన ఖండకావ్యము లనేకములు ప్రచురింపఁ బడినవి. తరువాత భారతి మున్నగు పత్రికలలోఁ బ్రచురింపఁబడిన ఖండ కావ్యములు పెక్కు కాలక్రమమున ఖండకావ్య సంపుటములుగా ముద్రింపఁబడినవి. అట్టివానిలో శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారును, జాషువా గారును రచించిన ఖండకావ్యములు ప్రసిద్ధములైనవి. కీ. శే. బసవరాజు అప్పారావుగారు నవ్యకవులలో మొదటి పదకర్త. ప్రేమ, వేదన, నిరాశ యను భావము లీయన కావ్యములలో నిండారియుండును. "ప్రేమించు ప్రేమకై" యని యీయన యుపదేశము. ఈయన రచించిన గేయములు పెక్కు జనసామాన్యమున మిక్కిలి వ్యాప్తి చెందినవి.

శ్రీ దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారీ కాలముననే సాహితీసమితి సభ్యులై, సాహితిలోఁ బద్యములు ప్రకటింప నారంభించిరి. పద్యమునం దైనను, పాటయందైనను ఈయన మంచి నగిషీ పనివాఁడు. ఆత్మాశ్రియమైన భావకవిత్వమున కీయన రచన విశుద్ధమైన యుదాహరణ మనవచ్చును. ప్రేమసౌందర్యము లీయన రచనకు జీవాతువులు. అతిలోకమైన సౌందర్యము నాదర్శముగఁ గొని దానికొఱకై తహతహపడి తపించిన కవిశేఖరుఁ డీయన. ఈయన యేడుపును గూడఁ గళగా దిద్ది, తననాఁటి యువక కవులకు గురుస్థానమై విలసిల్లినాఁడు. ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామము వలనఁ గలిగిన విధ్వంసము ప్రపంచమందొక విషాద వాతావరణము సృష్టించినది. యాంత్రిక నాగరికతా వ్యామోహితులకు యంత్రముల రాక్షస స్వరూపము గోచరించినది. లోకమంతయు శోక నిరాశా వ్యాప్తమైపోయినది. ఈ నిరాశ కవుల వాక్కులందుఁ గూడఁ బ్రతిధ్వనించినది లోకమున లభింపని యేవో సుఖానందములు కవుల యన్వేషణమునకు విషయములైనవి. వారు వాస్తవ జగత్తును వీడి, కల్పనా జగత్తున జీవింపసాగిరి. కృష్ణశాస్త్రి గారి కృష్ణపక్షము నిరాశకును, ప్రవాసము – ఊర్వశి కల్పనాజగత్తునకును బ్రతిబింబములు. శోకమునందే యానందము నర్థించి సిద్ధి పొందిన కవితా తపస్వి శ్రీ కృష్ణశాస్త్రి పలుకులలో, భావనలో, సర్వములో నాయన కవి యనిపించుకొన్నాఁడు. సాంఘిక సాహిత్య శృంఖలలను ఛేదించి, వ్యక్తికి సుఖశాంతులు ప్రసాదింపలేని సంఘముపై తిరుగుబాటు చేసినాఁ డాయన. నిరాశా నిస్పృహలకుఁ దావలమైన సంఘమును దిరస్కరించి తన సుఖ దుఃఖములనే కావ్య వస్తువులు కావించుకొని యాయన. "నేను శోకభీకర తిమిర లోకైకపతి" నని యొకమాఱు, "నాలోన నేఁడు బృందావనము విరిసిన"దని యొకమాఱు ముక్తకంఠముతో గానము చేసినాఁడు. శ్రీ వేదుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారీ కాలముననే సాహితీసమితి యందుఁ బ్రవేశించినారు.

ఆయన కాళిదాసాదుల వాఙ్మాధుర్యమును నిండుగా సంతరించుకొన్న పండితుఁడు. కృష్ణశాస్త్రిగారి యాత్మాశ్రియ కవిత్వ మీయన నధిక ముగా నాకర్షించినది. ఈయన వృత్తములపై నమితమైన ప్రాభవము గలవాఁడు. ఎట్టి క్లిష్టభావములైన మిక్కిలి ప్రసన్నముగా వ్యక్తము చేయఁగల దిట్ట. భగవంతుని గుఱించియు, స్త్రీని గుఱించియు నీయన పొందిన వేదన దీపావళిలోఁ గాననగును. శ్రీ నాయని సుబ్బారావుగారి సౌభద్రుని ప్రణయయాత్ర కూడ నీ తెగకుఁ జెందినదే.

1926 లో విశాఖపట్టణమున కవితాసమితి ప్రారంభింపఁబడినది. శ్రీ పురిపండా అప్పలస్వామి, పూడిపెద్ది వేంకటరమణయ్య, తురగా వేంకట రామయ్య, శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు మున్నగువా రీ సమితి సభ్యులు. వీరందఱును శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారి ప్రభావమున కెక్కువగా లోఁబడినవారే. శ్రీనివాసరావు పటుత్వముగల కవి. క్రమముగాఁ దా నొక నూత్నదృష్టి నలవరించుకొని యాయన నవప్రపంచ నిర్మాణము నకై యుఱుకులు పెట్టినాఁడు. ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామానంతర యువ కవుల కీయన గురుస్థానము.

క్రీ. శ. 1915 లో శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు, కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారు కలసి జంటకవిత చెప్పనారంభించిరి. తమ గురువు లగు శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల యవధాన పద్యములచేఁ బ్రేరితులై వీరు ప్రకృతిలోఁ దమ్మాకర్షించిన ప్రశస్త్యాంశమును ఖండకావ్యములలోఁ జిత్రించిరి. ప్రకృతి కవితకు వీరే ప్రత్యములని చెప్పవచ్చును. "కపురంపుం బలుకుల్ తుషార జలముల్, కల్వల్, పికధ్వాన, మచ్చపు బంగారము, పూవుఁ దేనియలు" మున్నగు వీరి కవితా సామగ్రి యానాఁటికి సరి క్రొత్తది. గురువుల సరళప్రసన్న శైలిని బుడికి పుచ్చుకొని, వారి భావములకు లోతు, భాషకు సంతరిపత్త్త, యలవఱచి వీరు చక్కని ఖండకావ్యములు రచించిరి. వీరి తొలకరి నాఁడు సాహిత్య ప్రియుల హృదయ కేదారము లందుఁ గ్రొత్త యానందములు కదళింపఁజేసినది.

వీరి మార్గము నందుకొని శ్రీ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు కర్షక జీవితమును జిత్రించుచుఁ జక్కని కావ్యములు రచించినారు. రమ్యమైన శబ్దము, శుద్ధమైన భావము, స్పష్టమైన యర్థవ్యక్తి వీరి రచన యందలి లక్షణములు. వీరి కృషీవలుఁడు దేశమున మంచి ప్రతిష్ఠ నార్జించినది. దానికిని పాశ్చాత్యుల (Pastoral Poetry) కిని చాల సాదృశ్యమున్నది.

ఇదే సమయమున శ్రీ కవికొండల వేంకటరావుగారు, శ్రీ అడవి బాపిరాజుగారు జానపద గీతములు వ్రాయనారంభించిరి, కర్షక కార్మిక జీవితమును గావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించిన శ్రీ వేంకటరావుగారు వారి వేడుకలు, వినోదములు, కష్టములు, సుఖములు చిత్రించుచుఁ జక్కని ఖండ కావ్యములు రచించిరి. వీరి ఛందస్సులం దపారమైన వైవిధ్యము, స్వేచ్ఛ గోచరించును. "జానపద గీతములకంటె స్వైరమగుచు" నని యాయన తన గీతము లందలి యనియత గతిని వర్ణించుకొన్నాఁడు, ప్రపంచమున నీయన దృష్టి నాకర్షింపని వస్తువులేదు. శివరాత్రి ప్రతిభను గడ్డిపరక నాట్యమును నొకే విధమగు నుదాత్త దృష్టితో దర్శింపఁగల భావుకుఁ డీయన. ప్రాఁతవృత్తములలోఁ గ్రొత్త విఱుపులు, క్రొత్త ఛందములలో వింత నడకలు ప్రదర్శించు నేర్పరి. శ్రీ బాపిరాజుగారు కవి, గాయకుఁడు, చిత్రకారుఁడు. మూఁడు కళలను ముద్దచేసి యీయన యద్భుతములైన గేయములు రచించినాఁడు. గానములో స్థాయిని జేరేచి, కవితలో భావమును బోషించి, చిత్రములో రూపమును నిరూపించి సంపూర్ణమైన కళాస్వరూపమును దయారు చేసినాఁ డాయన. వాక్కున కందని రూపమును జిత్రములోఁ, జిత్రమున కందని భావమును వాక్కులోఁ బట్టి యీయఁగల నేర్పాయనకు సహజసిద్ధము. ఈయన "వఱద-గోదావరి" యద్భుతమైన ఖండకావ్యము, పై యిరువురు కవులందును కూడ్లేరి దొరగారి ప్రభావ మెక్కువగాఁ గానఁబడును.

పాశ్చాత్యుల మిస్టిక్ పోయిట్రీ ననుకరించి యువక కవులు కొందఱు తెలుఁగునఁ గూడ మర్మకవిత్వమును సాగించిరి. ఇందు

గూఢత తత్త్వజిజ్ఞాస గోచరించును. శ్రీ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారిట్టి కవిత్వమునకు మార్గదర్శకులు. శ్రీ మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు, కొంపెల్లి జనార్దనరావుగారు కొంత మర్మ కవిత్వమును వెలయించిరి. శ్రీ విశ్వేశ్వరరావుగారి కవితపై రవీంద్రుని పరిభావము పుష్కలముగా గోచరించును.

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు మానవతావాదులు. వారు తమ కాలమును, గవితను, రచనలను మానవోద్ధరణము కొఱకే వినియోగించిరి. వీరి భావములపై రాజా రామమోహనరాయల సిద్ధాంతముల పరిభావము మెండుగాఁ గలదు. స్త్రీ జనోద్ధరణమునకును సంఘ సంస్కరణమునకును వారు కావించిన కృషి యపారమైనది. శ్రీ గురుజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కమునందే కాక "పుత్తడి బొమ్మా పూర్ణమ్మా" మున్నగు ఖండకావ్యములలోఁ గూడ సంస్కరణాభిలాష గోచరించును. జాతీయోద్యమము బలపడిన పిమ్మట నహింసా సత్యవాదియైన గాంధిజీ సిద్ధాంతములు దేశమున విశేష ప్రచారము పొందినవి. ఆయన సిద్ధాంతములకును గౌతమ బుద్ధుని సిద్ధాంతములకును గల సాదృశ్యము ప్రజలయొక్కయుఁ, గవులయొక్కయు దృష్టిని బుద్ధుని మీఁదికిఁ బ్రసరింపఁ జేసినది. కవులు కొందఱు గౌతమ బుద్ధుని జీవితమును, గాంధీజీ జీవితమును, హరిజనోద్ధరణమును వస్తువులుగా గ్రహించి కావ్యములను ఖండకావ్యములను రచించిరి. గౌతమ బుద్ధుని జీవితమును వస్తువుగా గ్రహించి వ్రాయఁబడిన ప్రశస్త కావ్యములలో శ్రీ పింగళి కాటూరి కవులు రచించిన సౌందరనందము తలమానికమని చెప్పఁదగినది. గంభీరములైన భావములందును, ప్రసన్నమైన శైలియందును, ఉపదేశ సామర్థ్యమునందును దీనితో సాటిచెప్పఁదగిన కావ్యము లెన్నో లేవు. ఈ కావ్యము పలువురు యువకవుల హృదయముల నాకర్షించి వారిని గావ్య రచనోన్ముఖులఁ గావించినది. అట్టివారిలో శ్రీ కొడవంటి బ్రహ్మాజీరావు గారు, ముదివర్తి కొండమాచార్యులుగారు ముఖ్యులు. శ్రీ జంధ్యాల

పాపయ్యశాస్త్రిగారి కరుణశ్రీ బుద్ధుని జీవితమును వర్ణించు కావ్యమే. శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు గాంధీజీ జీవితమును బద్య కావ్యముగా సంతరించిరి. శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి జాతక కథాగుచ్ఛము కూడ నీ తెగకుఁ జెందిన కావ్యమే. ఈ కాలమున హరిజనోద్ధరణము వస్తువుఁగా వ్రాయఁబడిన ఖండకావ్యము లనేకము లున్నవి. వానిలో శ్రీ జాషువాగారి రచనలు పేర్కొనఁ దగినవి.

ఈ కాలమునఁ బ్రచారముగాంచిన యుద్యమములలో శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి వ్యావహారిక భాషోద్యమ మొకటి. శ్రీ పంతులు గారి పాండిత్య మపారమైనది. వారు తెలుఁగునఁ బ్రసిద్ధములైన కావ్యము లన్నియుఁ బఠించి ప్రతిక్షణపరివర్తమాన మగుచున్న జీవద్భాషలో గ్రాంథికమే వ్రాయుదునని కంకణము కట్టుకొని కూర్చుండుట వ్యర్థ ప్రయత్న మనియు, నిత్య వ్యవహారమున నుండు ప్రయోగములు జ్ఞాత ముగనో యజ్ఞాతముగనో కవుల రచనలందుఁ జొరక మానవనియు, నందుచే శిష్ట వ్యవహార సిద్ధమైన భాషనే వాడుట యుక్తమనియు, వాదించి పలువురిచేఁ దమ వాదము నంగీకరింపఁ జేసిరి. ఆ యుద్యమ మునకు ఫలితముగాఁ బలువురు యువకులు వ్యవహార భాషలో రచనలు సాగింప మొదలిడిరి. కవితలోఁ గూడ నిట్టి భాషను వాడిన వారిలో శ్రీ గురుజాడ అప్పారావు పంతులుగారు మొదటివారు వారి రచన లన్నియు శిష్ట వ్యవహారమున వ్రాయఁబడినవే. తరువాత గేయములు వ్రాసిన వారిలోఁ బలువురు వ్యావహారిక భాషనే గ్రహించిరి. కీ. శే. నండూరి వెంకట సుబ్బారావుగారి యెంకి పాటలు గిడుగు వారి వాదమున కింతింత రాని బలము చేకూర్చినవి. ఆ కాలమున నీ పాట లాంధ్రకవితా ప్రపంచమునఁ బెద్ద దుమారము రేపినవి. జానపద జీవితమును, జానపద భాషలో, జానపదచ్ఛందస్సులలోఁ జిత్రించి శ్రీ సుబ్బారావుగారు గొప్ప సాహిత్య విప్లవమునకు నాయకులైరి. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

గారి కిన్నెరసాని పాటలు కూడ వ్యావహారిక భాషలో వ్రాయఁబడి నట్టివే. శ్రీ గిడుగు సీతాపతిగారు భారతీశతకమును వ్యావహారిక భాషలో రచించి యా భాష పదములకు గేయములకు మాత్రమే కాక పద్యము లకుఁ గూడఁ దగియుండునని నిరూపించిరి. ఈ వాదము బయలుదేఱిన తరువాత వెలువడిన కథలు, నవలలు, నాటికలు, వ్యాసములు పెక్కు వ్యావహారిక భాషా రచితములే యగుట యీ వాదమునకుఁ గలిగిన యాదరమునకుఁ దార్కాణము.

క్రీ. శ. 1857 వ సంవత్సరమున ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామము జరిగినప్పటి నుండియు దేశమునఁ బరపరిపాలము నెడ వైముఖ్యము జనించినది. ప్రజలలో స్వాతంత్ర్య వాంఛ పెరిగినది. తిలక్ మున్నగు జాతీయ నాయకులచే నారంభింపఁబడిన జాతీయోద్యమము దానికి దోహద మొసంగినది. కవులు పరప్రభుత్వమును నిరసించుచు స్వాతంత్ర్యవాంఛను రగుల్కొల్పు రచనలు కావింప మొదలిడిరి. శ్రీ గరిమెళ్ళ సత్యనారా యణగారి "మా కొద్దీ తెల్లదొరతనము", "దండాలండోయ్ బాబు దండాలండోయ్" మున్నగు గేయము లీ కాలమున రచింపఁబడినవే. శ్రీ గురుజాడ అప్పారావుగారు, రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు రచించిన పెక్కు రచనలు దేశభక్తిని రగుల్కొల్పి ప్రజలందు స్వాతంత్ర్యాభిమాన మును జెలరేచినవని. అందుచే భారతదేశ స్వాతంత్ర్య సంపాదమునకు నాయకులొనరించిన కృషితోపాటు కవుల రచనములును గొంతవఱకుఁ దోడ్పడినవి చెప్పవచ్చును. శ్రీ బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవిగారి స్వరాజ్య రథము మున్నగు రచన లీ సందర్భమునఁ బేర్కొనఁ దగినవి.

ఒకవంక దేశ ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యవాంఛ చెలరేఁగు చుండ నాంధ్రులలోఁ బ్రత్యేక రాష్ట్రవాంఛ ప్రబలఁ జొచ్చినది. శ్రీ రాయ ప్రోలు సుబ్బారావుగారి "అమరావతీ విశ్వవిద్యాలయమున" మున్నగు పద్యములు, విశ్వనాథవారి ఆంధ్ర పౌరుషము, ఆంధ్ర ప్రశస్తి మున్నగు రచనలు, శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారి రాష్ట్రగానము,

కీ. శే. కొడాలి సుబ్బారావుగారి హంపీ క్షేత్రము ఆంధ్రాభిమానము పెంపొందుట కనేక విధములఁ దోడ్పడిన దనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. ఈ సందర్భమున తెలంగాణా విముక్తికై దాశరథి మున్నగు కవులు రచించిన ఖండకావ్యములు పేర్కొనఁ దగినవి.

ఈ విధముగా జాతీయ రాష్ట్రోద్యమములు రెండును సాగుచుండఁగాఁ గొందఱు కవులు జాతీయ మహాపురుషుల చరిత్రలను వస్తువులుగా గ్రహించి యుద్గ్రంథములను రచించిరి. అట్టి వానిలో శ్రీ దుర్భాక రాజశేఖర శతావధానిగారి రాణాప్రతాపసింహ చరిత్రను, శ్రీ గడియారం వేంకట శేషశాస్త్రిగారి శివభారతమును ముందు పేర్కొన వలయును. ఈ రెండు రెండే జాతీయ భావములతోఁ దొణికిసలాడుచు రస భావాలంకార పోషణమందును భాషా ప్రయోగమందును బూర్వ కావ్యముల కెందును దీసిపోని యుదాత్త రచనలు. వీనికి గుణమునకుఁ దగిన యాదరము దేశమున లభించుట ముదావహమైన విషయము. శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రిగారి విజయశ్రీకూడ భారత కథావస్తుకము వలెనే కానిపించినను దత్కాల భారత దేశ పరిస్థితులను వ్యంగ్యముగాఁ జిత్రించుచు జాతీయ భావోజ్జృంభణమున కెన్నియో విధములఁ బెంపు చేకూర్చినది. ఇటీవల శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు రచించిన యాంధ్ర పురాణముకూడ భాషాభావములలో నెంతయుఁ బ్రశస్తి వహించి పూర్వాంధ్ర వైభవ విశేషములను రసవన్మార్గమునఁ బ్రచారము కావించి యున్నది.

ఆధునిక కవితా ప్రపంచమునకు మూల పురుషులైన కొందఱు కవులను గురించియు, వారికి దోహదము చేకూర్చిన యుద్యమములను గూర్చియు దిఙ్మాత్రముగఁ బరిశీలించితిమి. ఆంధ్రవాఙ్మయమునవతిప్రాచీన కాలము నుండియు భావ కవిత్వము యొక్క ఛాయలు కలవు. పూర్వ కవుల చాటువులను శతకములను ఇంచుమించుగా భావ కవిత్వ మన వచ్చును. శ్రీ తిరుపతి వేంకట కవుల యవధాన పద్యములు పెక్కు

భావకావ్యములే. కాని వీనిలో లోతు తక్కువ. "ఎదలోపలి యెదలో నెమ్మదిలో జీవిత రహస్యమార్గమ్ములలో" నుండి పుట్టినది భావకవిత. దీని నొక ప్రత్యేక మార్గముగా ననుష్ఠించినవారు నవ్యకవులే. కనుకఁ దెనుఁగు సారస్వతమునకు సంబంధించినంతవఱకు భావకవిత యొక నూతన ప్రక్రియ యనియు నీ యుగము యొక్క విలక్షణత యనియు నంగీకరింపక తప్పదు.

ఆంగ్ల సాహిత్యమునం దీ కవిత షేక్స్పియరు నాఁటి నుండియు విశేష ప్రచారమునందున్నది. దీనికి లక్షణ నిర్దేశము కూడ జరిగినది. పాశ్చాత్యులు దీనిని లిరిక్ అనిరి. లైర్ అనునది యొక పాశ్చాత్య జంత్ర విశేషము. దానిపై గానము చేయుట కనువుగా వ్రాయఁబడినవి లిరిక్కులు. అవి ప్రాయికముగా గాన యోగ్యములు. ఈ తలంపు తోడనే శ్రీ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు ఆంధ్రభాష యందలి యీ జాతి కవితను గీతకవిత యనిరి. కాని పాశ్చాత్యుల లిరిక్కుల తత్త్వమును బరిశీలించినప్పుడు గీతకవిత్వమను పదముకంటె భావకవిత్వమను పదమే లిరిక్కునకు సమర్థమైన సమానార్థకముగ గోచరించుచున్నది. ఇందు భావములో, భావనలో, భాషలో, పరిభాషలో నొక విలక్షణత గోచరించుచున్నది. భావకవితా ప్రపంచమునఁ దేజోమూర్తులుగా గోచరించువారి కావ్యములే మన కుపాదేయములు.

భావకవులు స్వేచ్ఛాప్రియులు. క్రీ. శ. 18, 19 శతాబ్దు లందలి కొందఱు కవులు నియమదాస్యముపైఁ దిరుగుబాటుగా రచించిన భావకవిత యందుండు నియమోల్లంఘనమును మనము నవచైతన్యోదయముగా స్వీకరింపవలెనేకాని నియమ పరిజ్ఞాన శూన్యతగా నిరసింపరాదు. ఛందస్సు లక్షణానుగుణముగా నుండవలె ననుటకంటె భావానుగుణముగా నుండవలె ననుట భావకవులకు సమ్మతము. నిర్దోషత్వము కంటె సజీవత్వము వీరికిఁ బ్రియతరము.

పరంపరాగతములైన ప్రాఁత యుపమానములనే యుప యోగించుట యలసత్వమును సూచించును. ఉపమాన ధర్మములను గవి స్వయముగా ననుభవించి ప్రయోగించినప్పుడే యుపమానములు సజీవములగును. సజీవత కొఱకై భావకవులు కొన్ని యెడల సంప్రదాయ విరుద్ధములైన యుపమానములను గ్రహించుట కలదు. "ఆమె కన్నులలో ననంతాంబరంపు నీలినీడలు కలవు", "వెండిలాంతరు వెలిగించి వెడలె రజని", "ఆకాశపు టెడారిలో కాళ్ళు తెగిన ఒంటరి ఒంటె లాగుంది జాబిల్లి" ఇత్యాదులు సరిక్రొత్తవైన సజీవోపమలు.

లోకమున మానవులే భాషలోఁ బరస్పరము కష్ట సుఖములు చెప్పుకొందురో యా భాషకు సాధ్యమైనంత సన్నిహితమగు భాషలోఁ గావ్యము రచింపవలెననుట నవ్యుల సిద్ధాంతము. భావకావ్య మనఁగాఁ గవికిని సహృదయునికిని నడుమ నడచిన యొక యుదాత్తమైన సంభాషణ. వ్యర్థ పదములు, అప్రసిద్ధ పదములు, ప్రాఁత మాటలు కావ్యసౌందర్యమును భంజించును. సజీవమగు శబ్దమే కవి భావమును వ్యక్తము చేయఁగలదు. కావ్యవస్తువు విషయమందును నవ్యులు నియమము నంగీకరింపరు. కవి నుత్తేజపఱిచి భావావిష్టునిఁ గావించు ప్రత్యంశమును గావ్యమునకు వస్తువు కాఁదగినదేయని భావకవులు భావించిరి. కవిత్వము యొక్క యుదాత్తత వస్తువునందుఁ గాక కవియందే యుండును.

కవిత్వమున సహృదయుఁ డపేక్షించు మాధుర్యమునకు శబ్దార్థములు రెండును సమాన పోషకములు. కనుక సుకుమారములైన భావములను సుకుమారములైన పదములలో శ్రుతి మధురములగు ఛందస్సులలోఁ బొదుగవలెనని నవ్యులలోఁ బలువురి యాశయము. రాయప్రోలు, కృష్ణశాస్త్రి, వేదుల, పింగళి, కాటూరి కవులు ఈ తెగ వారిలో ముఖ్యులు. పదబంధ చ్ఛందో మార్గములు రసానుగుణముగ నుండవలె నను వారిలో శ్రీ విశ్వనాథ, శ్రీశ్రీ మున్నగువారు ముఖ్యులు.

మహాకావ్యములందు వస్తు విస్తృతి వలన బంధ శైథిల్యము క్షంతవ్యమగును. భావకావ్యములు మిక్కిలి చిన్నవగుటచే వీని బంధమున శైథిల్యము లవమైనను సహ్యము కాఁజాలదు.

సాధనయందలి చైతన్యము సిద్ధియం దుండదు. భావకవితయందుఁ బ్రాయికముగాఁ బ్రేమసాధనయే కాని సిద్ధి గోచరింపదు. భావకవు లారాధించు ప్రేమకాని సౌందర్యముకాని లౌకికము కాదు. అతీంద్రియములైన ప్రేమ సౌందర్యముల నందుకొనుటకు భావకవులు సాధన చేయుదురు. వీరు స్త్రీయందు మాతృత్వమును, సఖీత్వమును, దేవీత్వమును దర్శించుచున్నారు. ఆదర్శ మత్యున్నతమై సులభము కానందున భావకవి కరుణమునందే శృంగారము ననుభవించుచున్నాఁడు. అతఁడు నిరాశయందే యాశను, అతృప్తియందే తృప్తిని దర్శించుచున్నాఁడు. అయోగవియోగ శృంగారములే భావకవులకుఁ బ్రియతరములైనవి.

భావకావ్యములం దపారమైన విషయ వైవిధ్యమును విషయానుగుణమైన ఛందో వైవిధ్యమును గలవు. ఆధునిక జీవితమందలి బహుముఖత్వము క్లిష్టత దీనికిఁ గారణములు. అంతర్ముఖుఁడైన కవికిఁ దన జీవితమునఁ గావ్యత్వము నపేక్షించు నంశములు పెక్కు గోచరించుచున్నవి. నిత్యజీవితమునఁ గవి నెన్నో సమస్య లెదుర్కొనుచున్నవి. కవి వీని యెడ నుదాసీనుఁడు కాఁజాలఁడు. నేఁడు రాజకీయ సాంఘిక సాంస్కృతి కార్థికరంగములందుఁ బెక్కు మార్పులు శీఘ్రగతిని జరిగిపోవుచున్నవి. వర్తమాన మంతయు క్షోభా ఘూర్ణితమై యున్నది. భవిష్యత్తెట్లుండునో తెలియదు ఖండ ఖండాంతరములకు, మతమతాంతరములకు, విజ్ఞాన విజ్ఞానాంతరములకు సన్నికర్షము సంభవించినది. ప్రత్యేక సంస్కృతులు రూపు మాసి పోవుచున్నవి. విశ్వైక సంస్కృతి మాత్రమింకను రూపొంది యుండలేదు. వ్యత్యస్త యతిప్రాసములతో, విషమ పాదములతో వ్రాయఁబడిన భావగీతములు బహిరంతరముల విజృంభించుచున్న విప్లవమును జాటుచున్నవి. కవులింతదనుక సాధించిన

మహోగ్రమున్నను లేకపోయినను బూర్ణమెన్నఁడును లేని చైతన్యోత్సాహములు వీరి రచనలో నిండారియున్న వనుట నిర్వివాదము.

విశ్వమందలి యీ సంక్షోభము క్రొత్తసృష్టికై పుడమి తల్లి పడు ప్రసవ వేదన యని శ్రీ శ్రీ నుడువుచున్నాఁడు. అనేక శతాబ్దులై యీ జాతినుండి చైతన్యస్ఫూర్తి తొలఁగి పోయినది. నేఁటికి మరల సుజ్జీవితమైన చైతన్యప్రభ జీర్ణమైన దేహమును వదలి నూతన దేహమును గాంక్షించు చున్నది. భూతకాలమును సంస్థాపితము కావించి యువకవులు భవిష్యత్తున కభిముఖముగా యాత్ర సాగించినారు. ఈ కల్లోలమునందే నవకవులలో నవ కవియైన శ్రీ శ్రీ భవిష్యద్దర్శనము కావించి యానందోన్మత్తుఁడై

మరో ప్రపంచం మరో ప్రపంచం
మరో ప్రపంచం పిలిచింది
పదండి ముందుకు పదండి త్రోసుకు
పోదాం పోదాం పైపైకి

అని యువకులను సూర్యదర్శకుఁడై యెలుఁగెత్తి యఱచినాఁడు. ఉద్రిక్తులైన యువకులను సన్నిహిత భవిష్యత్తులో

అగ్ని కిరీటపు నిగనిగలు
ఎఱ్ఱబావుటా ధగధగలు
హోమజ్వాలల భుగభుగలు

గోచరించినవి. కాని నవకాంత విశాలము గంభీరము ప్రసన్నము నగు దృష్టితో సుదూర భవిష్యత్తును జూడఁగలిగిన పరిణతకవి దువ్వూరి రామిరెడ్డి

స్యందనాసీనయగు దేవి శాంతి శాంతి
యనుచు మంజులగానమ్ము

చేయుట నాలకించినాఁడు.

ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామానంతరము వర్ధిల్లిన భావకవితనే అభ్యుదయ కవితయను పేర వ్యవహరించుట పరిపాటి యైనది. భావకవు లూహా ప్రపంచమున దర్శించిన శాంతి సుఖ సమత్వాదులను సంఘమునఁ బ్రత్యక్షము చేయుటకై కవితాసాధన కావలె నను వాదము బయలుదేఱినది. కవి యొక స్వతంత్ర వ్యక్తియనియు, నతఁడు తన యానందము కొఱకు గానము చేసికొనుననియు భావకవులు వాదించిరి. కవి సంఘమునం దొక వ్యక్తి మాత్రమే యనియు, నతఁడు సంఘమునకు దూరముగా బ్రతుకఁ జాలఁడనియు, నతఁడు తన కవితా శక్తిని సంఘాభ్యుదయమునకై వినియోగించి తీరవలెననియు నభ్యుదయ కవుల వాదము. ఇట్లు ప్రథమ సంగ్రామానంతరము విజృంభించిన వ్యక్తి వాదము ద్వితీయ సంగ్రామానంతరము సమాజవాదముగాఁ బరిణమించినది. కవితకుఁ గేవల మానంద మొక్కటే ప్రయోజనము కాదనియు, నది సమాజాభ్యుదయమునకుఁ గూడఁ దోడ్పడ వలెననియు, నభిప్రాయము ప్రబలినది. సామ్రాజ్య వాదము ధనిక వాదము సమాజ క్షేమమునకు విరోధులు. కావున ద్వితీయ సంగ్రామానంతర కవులు సర్వతోముఖ సమానత్వము నర్థించి సామ్రాజ్య ధనిక వాదులకు వినాశగీతములు పాడఁ దొడఁగిరి. ప్రపంచమందలి కర్షక కార్మికుల కడగండ్లు, ధనికుల దౌష్ట్యములు, వీరి కవితా సామగ్రి యయ్యెను. తొలి భావకవుల ప్రేమకరుణ రసముల స్థానమున రౌద్ర బీభత్స భయానకములు నెలకొల్పఁబడినవి. కవిత కంకాళమయము, రక్త మాంస పూరితము, శ్మశాన సదృశము నైనది. ఊహాసౌందర్యమును ఊహా సమత్వమును జూచి తృప్తినందుట భీరుత్వము. సమాజమునందు వానిని బ్రతిష్ఠించుట వీరత్వము. ఈ జాతి కవులకు నాయకుఁడు శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు. ఈయన ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు విశిష్టములైనవి. ఈయన కవిత నవ్యతామూర్తి. ఈయన మార్గమున నడచినవారు నారాయణ బాబు, అరుద్ర, దాశరథి, కాళోజీ నారాయణరావు, పఠాభి మొదలైన వారు. ఈ కాలపుఁ గవుల యంతరంగములోఁ బ్రచండమైన సంక్షోభము

గోచరించును. తొలి భావకవులు సృజించిన సుందరరూపము లన్నియు విధ్వంసము చేయఁబడినవి. స్వేచ్ఛ స్వైరతగాఁ బరిణమించినది. సర్వత్ర వికృతత్వము తాండవించినది. ద్వితీయ సంగ్రామానంతర కవి యొక యుద్ధ భటునివలె గోచరించును. సర్వమును విఱుగఁ ద్రొక్కుకొనుచు ముందుకు సాగిపోవుటయే యతని పని. కవితలో బహిరంత సౌందర్యములు మృగ్యము లైనవి. దానికొక స్థిరమైన మార్గములేదు, ఒక్కొక్క కవి కొక్కొక్క "ఇజమ్" బయలు దేఱినది. విధ్వంసాత్మకమైన డాడాయిజమ్, ఉన్మాదాత్మకమైన సర్రియలిజమ్ తలయెత్తినవి. కాని వీని కంతగాఁ బ్రజాదరము కలిగినట్లు తోఁపదు. ఈ పొంగు కొంత కొంత చల్లారుచున్న సూచనలు కనిపించుచున్నవి.

ఆధునిక కాలమున వివిధోద్యమములచేఁ బ్రేరితములై వివిధకవితా ప్రక్రియలు కొనసాగుచుండఁ బ్రాచీన సంప్రదాయమును బూర్తిగా విడువఁ జాలక నవీన భావపూరితులైన కవులు కొందఱు "నూతనముం బ్రాగ్గుణ సమ్మితమ్ము" నగు కవిత చెప్పఁ దొడంగిరి. భావములందుఁ గొంత నూతనత్వము కానిపించినను భాషాచ్ఛందో రీతులందు వీరిలో సంప్రదాయాభిమానము గోచరించుచునే యుండును. వీరికిఁ బ్రాచీన మహాకవుల యెడ గౌరవము; నవీన కవుల యెడ వాత్సల్యము. రాయప్రోలు, తుమ్మల, గడియారం శేషశాస్త్రి, రాజశేఖర శతావధాని, జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి, సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి, మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి, దాశరథి, నారాయణరెడ్డి మున్నగువారీ కోవకుఁ జెందినవారే. వీరిలోఁ గొందఱియందు నవీనతాభిమానమును గొందఱి యందుఁ బ్రాచీనాతాభిమానమును మిలు చూపుచుండును. ఈ తెగకుఁ జెందిన కవులలో గౌరీశంకర శిఖరమువలె నిల్చి, ప్రతిభా పాండిత్యములకుఁ బట్టుఁగొమ్మలై, వివిధ ప్రక్రియలలో వివిధ కావ్యములు రచించి, పలువురాధునిక కవులకు గురుపీఠమై యొప్పువారు కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, బసవరాజు

అప్పారావుగా రన్నట్టు లాయన పట్టినదెల్ల బంగారము చేయఁగలమహాకవి. ప్రేమ, దేశభక్తి, సనాతన ధర్మ పక్షపాతము ఈయన రచనలకు మూల కందములు. భాషలో, భావములో, ఛందస్సులో విపరీతమైన వైలక్షణ్యము సాధించిన ప్రతిభా సంపన్నుఁ డీయన. గాంభీర్యము, ఉదాత్తత, ఔచిత్యము ఏకత్రి పురంజీభవించిన మహనీయ మూర్తి యీయన కవిత. ఈయన నవలలు, నాటకములు, కథలు, విమర్శలు, గేయములు, ఖండకావ్యములు, మహాకావ్యములు అతిసమర్థతతో నిర్వహింపఁ జాలిన ధీశాలి. శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షము వీరి కవితాభావము లన్నియు నక్షరాకృతి వహించిన యుత్తమ కావ్యము.

ఈ విధముగా నాధునిక కాలమునఁ బ్రతిభావంతులైన కవులు పలువురు నూతన ప్రక్రియలు చేపట్టి పలువిధములఁ బాటుపడి యుండిరి. వానిలోఁ గొన్ని స్వల్పకాలము మాత్రము నిల్చి నడలిపోయినవి. కొన్ని యిప్పటికిని గొన యూపిరితోఁ గొనసాగుచునే యున్నవి. నూతన మార్గము లెన్ని వచ్చినను బ్రాచీన విధానము నవలంబించువారు చెక్కు చెదరక పూర్వకవి క్షుణ్ణమైన ప్రశస్త మార్గము నవలంబించి బహు సంఖ్యాకములైన కావ్యములను సృజించుచునే యున్నారు. కాళిదాసు చెప్పినట్లు ప్రాఁతదైనంత మాత్రమునఁ బ్రతి కావ్యము సాధువు కాఁజాలదు. నవీనమైనంత మాత్రమున నవద్యమని దేనిని నిరసింపరాదు బుద్ధిమంతులు బాగుగాఁ బరిశీలించి యుత్తమము, కల్యాణ కారణమునైన పద్ధతి నాదరింపవలయును. అదియే ప్రశస్తమై యుజ్జ్వలమైన భవిష్యత్తును నిర్మింపఁ జాలును.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

శతకములు

శతకము లన్ని వాఙ్మయములందు నున్నప్పటికిని ఆంధ్రమున వానికిఁ బ్రత్యేక స్థానమున్నది. వాని సంఖ్య యంౘైదువందలకు మించి యుండునని పండిత వంగూరి సుబ్బారావుగారు తెల్పియున్నారు. ఇందుఁ గొన్ని యింకను అముద్రితములుగానే యుండిపోయినవి. పూర్వము కవులు ప్రౌఢములైన రచనలు చేయుటకు ముందు భగవదనుగ్రహ ప్రాప్తి కొఱకును, గవితా సృజనాభ్యాసము కొఱకును శతకములు వ్రాయుచుండిరి. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్ది నుండి నేఁటి వఱకును ఆంధ్రమున శతక రచన సాగుచునే యున్నది.

శతకమను పేరే యది నూఱు పద్యములతోఁ గూడిన గ్రంథమని తెల్పుచున్నది. కాని పెక్కు శతకములలో నూట యెనిమిది పద్యముల వఱకుఁ గానవచ్చుచుండును. భగవన్నామ స్తోత్రములందు సహస్రమో అష్టోత్తర శతమో నామములుండుట పరిపాటి యగుటచే శతకములు కూడ నష్టోత్తర శతపద్య పరిమితములై యుండుట సంభవించినట్లు తోఁచుచున్నది. నూటికిఁ దక్కువ సంఖ్యగల పద్యములతోఁ గూడిన రచనలును గొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. వానిలో పంచరత్నములు, నవరత్నములు, తారావళులు, అక్షరమాలలు ముఖ్యములైనవి. గ్రహములు తొమ్మిది. రాసులు పండ్రెండు. నక్షత్రము లిరువదియేడు. ఈ సంఖ్యలతోఁ గల సంబంధమునుబట్టి కూడ శతకములందలి పద్యముల సంఖ్య నూటయెనిమిదిగా స్థిరపడి యుండును. సంస్కృత ప్రాకృతములందు త్రిశతులు, పంచశతులు, సప్తశతులు, సహస్రములు కూడఁ గలవు.

శతకములు ప్రాయికముగా భగవన్నుతి పూర్వకములైన గ్రంథములు. ఇట్టి స్తోత్రములు ఋగ్వేద కాలమునుండియు గోచరించును.

ఋగ్వేదము నింద్రాగ్ని రవివరుణాది దేవతల స్తోత్రముల సముచ్చయ మని చెప్పవచ్చును. లౌకిక సంస్కృతమున మయూరుని సూర్యశతకము, భర్తృహరి సుభాషిత త్రిశతి మున్నగు శతకములు కానవచ్చుచున్నవి. శ్రీ శంకరాచార్య స్వాములవారి శివానందలహరి వంటి స్తోత్ర గ్రంథ ములనుగూడ శతకములుగానే పరిగణింప వచ్చును. ఇవిగాక సంస్కృత మున సహస్రనామ స్తోత్రములు, అష్టోత్తర శతనామ స్తోత్రములు పెక్కు గలవు. ప్రాకృతమున హాలుఁడు సంకలించిన గాథా సప్తశతి యేడు శతకముల సమాహారమని చెప్పఁ దగియున్నది. ఇదిగాక యవదాన శతకమను వేరొక నామముకూడఁ బ్రాకృతమున వినవచ్చుచున్నది. ఇట్లే తమిళ కన్నడములందును, ఆంగ్లమునందును గూడ శతకములు, శతకప్రాయములునైన రచనలు పెక్కు కనవచ్చుచున్నవి. కాని శతక వాఙ్మయమాంధ్రమునఁ బెంపొందిన ట్లుగా మఱి యే యితర వాఙ్మయ మందును బెంపొందియుండ లేదని విమర్శకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు.

శతకములు భగవన్నుతి ప్రధానములైన గ్రంథములని యిది వఱకుఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు వంద కాని నూటయెనిమిది కాని పద్యము లుండును. ఈ పద్యముల చివర సమానమైన మకుటము కానవచ్చును. ఈ మకుటములు ప్రాయికముగా భగవత్సంబోధన రూపములై యుండును. సంస్కృత శతకములందు మకుట నియమము కానరాదు. శతకములు సాధారణముగా నొకే ఛందమున వ్రాయఁబడుచుండును. సంస్కృత కావ్యములం దొక్కొక్క సర్గమున నొక్కొక్క వృత్త భేదము గ్రహింపఁబడుచుండు నాచారము కలదు. సర్గాంతమున మాత్ర మొండు రెండు భిన్న వృత్తములు వ్రాయఁబడుచుండును. తెలుఁగున కందరామాయణము లని గీతరామాయణము లని కొన్ని రచనలు గలవు. కాని యందలి కావ్యములలోని యాశ్వాసములు వివిధ పద్య వృత్త మయములై యుండుటయే తఱుచు. కావ్యములందువలె శతకములలో నందలి పద్యములన్నిటికిని సంబంధము సమకూర్చు కథాసూత్రము

గానరాదు. అందలి పద్యములు వేనికవే స్వతంత్రములు. అందుచే వీనిని ముక్తక కావ్యములని చెప్పవచ్చును. వస్త్వైక్యము లేమిచే నిందు రసపాత్ర పోషణమున కవకాశ మంతగాఁ గానరాదు. కాని శృంగార భక్తి హాస్యరస ప్రధానములైన శతకములు కొన్ని లేకపోలేదు. శతకములు సాధారణముగా గ్రంథకర్త యాత్మభావములను బ్రకటించు నవిగా నుండును. అతఁ డందు దోషములు మన్నించి, యాపదలు నివారించి, తన్ను రక్షింపవలెనని భగవంతునిఁ బ్రార్థించును. ఆత్మ పరిశీలనము చేసికొని గత జీవిత దోషములు స్మృతికి వచ్చుటచేఁ బశ్చాత్తాపము నొందును. తన మనస్సు నాకర్షించిన వేల్పు గుణ గణములను, మహిమానుభావములను వర్ణించును. ఈ విధముగా శతక ములు పెక్కాత్మాశ్రియ కవితా జాతికిఁ జెంది యుండును. అవి కవులు నిజ హృదయాంతరాళములను భగవంతునికి బయల్పఱుచుటకై చేయు సంభాషణలు. కొన్ని శతకములలోఁ గవులు ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగాఁ దమనాఁటి సాంఘికాది పరిస్థితులను వర్ణింతురు. కొందఱు కవులు భాగవత రామాయణ కథా సంగ్రహములను శతక రూపమునఁ జెప్పియుండిరి కాని యట్టి వాని సంఖ్య చాల తక్కువ. కొందఱు శతకముల మూల మున నీతి ధర్మ తత్త్వములను బ్రపంచించి యుండిరి.

నన్నయకుఁ బూర్వమాంధ్రమున దేశిమార్గమునకుఁ జెందిన కవిత్వ ముండెనని విమర్శకులు తలంచుచున్నారు. దాని స్వరూప మిద మిత్థమని నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు. ఆంధ్రమున మనకు లభ్యము లగుచున్న కావ్యములలో మొదటిది నన్నయభట్టారకుని యాంధ్ర భారతము. అందలి యాది పర్వమున నుదంకుఁడు నాగరాజులను స్తుతించు సందర్భమున "మాకుఁ బ్రసన్నుఁడయ్యెడున్" అను ప్రార్థనతోఁ గూడిన మూఁడు పద్యములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి శతక పద్యములను బోలి యున్నవి. అట్లే నన్నిచోడుఁడు కుమార సంభవమున రెండుచోట్ల స్తుతిపూర్వకములై శతక పద్యములను

దలపించు పద్యములు రచించియుండెను. అందు దారిద్ర్యవిద్రావణా అను మకుటము గల పద్యములు ప్రసిద్ధములైనవి. శైవమతాచార్యుఁడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు "అజా, రుద్రా, శివా" అను మకుటములు గల పద్యములు నాలుగైదు వందలు వ్రాసి వానికి శివతత్త్వసారమని పేరు పెట్టెను. శతకమను పేరులేకున్నను ఈ పద్యములు సర్వవిధముల శతక పద్యములనే పోలియున్నవి. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితుఁడు రచించిన గ్రంథములు పేర్కొనుచు. "శతకంబు శివతత్త్వసారము దీపకళిక" అని వ్రాసి యుండెను. విమర్శకు లిందలి శతకమను మాటను శివతత్త్వ సారమునకు విశేషణముగనే గ్రహించుచున్నారు. మఱి కొందఱు అవి రెండు గ్రంథముల పేర్లనియుఁ బండితుఁడు శివతత్త్వసారముకాక శ్రీ గిరిమల్లికార్జున శతకమొండు రచించెననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఎట్లయినను దెలుఁగున మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడే ప్రథమ శతక కర్తయని చెప్పనొప్పును. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన వృషాధిప శతకము సర్వలక్షణ సంపన్నమైన శతకమే. తరువాతఁ బలువురు కవులు తమ యిష్ట దైవతముల సంబోధించుచుఁ బెక్కు శతకములు రచించియున్నారు. ఉదాహరణాదులగు దేశిప్రక్రియల నాంధ్రమునఁ బ్రవేశ పెట్టిన శైవ కవులే యీ శతకములను గూడ రచింప నారంభించుట గమనింపఁ దగియున్నది.

సంస్కృత లాక్షణికులు శతకములను క్షుద్ర కావ్యములుగాఁ బరిగణించి యుండిరి. ఇచ్చట క్షుద్రశబ్దము నీచార్థమునఁ గాక యల్పార్థమున వాడఁబడినది. క్షుద్ర కావ్య మనఁగాఁ జిన్న కావ్యమని యర్థము.

ఆంధ్రవాఙ్మయ మందలి శతకములను నీతిశతకములు, భక్తి శతకములు, వ్యాజస్తుతి శతకములు, వేదాంత శతకములు అని నాలుగు విధములుగా విభజింప వచ్చును. నీతి శతకములు, సర్వజన హితకరములైన నీతులతోఁ గూడి చదువువారి ప్రవర్తనమును జక్కఁ జేయుటకుఁ దోడ్పడుచుండును. భక్తి శతకములలోఁ గవులకుఁ దమ యిలువేల్పుల

పైఁగల వారిద్దమైన భక్తి జాలువాఱుచుండును. వ్యాజస్తుతి శతకములు నిందావ్యాజమున నా యా దేవతల మహిమానుభావములను వర్ణించుచుండును. ఇట్టి వానికిఁ బోతన భాగవతాది గ్రంథములలో నుదాహరణములు కానవచ్చును. దేవనిందకులు విష్ణువును దూఱునప్పుడు పోతన సాధారణముగా నీ వ్యాజస్తుతినే యాశ్రయించుచుండును. వేదాంత శతకములు తత్త్వవేదాంతమయములై దుర్గ్రిహములైన వేద వేదాంతముల సారమును ముముక్షువులకు సులభముగా నందఁజేయుచుండును.

నీతి శతకములు

నీతిశతకము లందలి నీతులు మానవ సంఘము నందలి వివిధ వ్యక్తులకు సంబంధించియుండును. ఇవి పూర్వగ్రంథములను లోకానుభవమును ఆధారముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడినట్టివి. ఇందు రాజనీతి, గృహనీతి, లోకనీతి, ప్రవృత్తినీతి ముఖ్యములైనవి. నీతిశతకములలోఁ గాలమును బట్టియు గుణవిశేషమును బట్టియు నగ్రిగణ్యమైనది సుమతిశతకము. ఇందన్నియుఁ గంద పద్యములే. క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది యందలి బద్దెన యను భద్రిభూపాలుఁ డీ శతకమును రచించెనని ప్రతీతి. కూచిమంచి తిమ్మకవి వేములవాడ భీమకవి యొక సుమతి శతకమును రచించెనని చెప్పియున్నాఁడు. ఆ సుమతి శతకము ప్రసిద్ధమైన యీ శతకముగునో కాదో తెలియదు. సుమతి యను పేరు గల జైనముని యొకఁ డాత్మ సంబోధన పరముగా నీ శతకమును రచించి యుండెనని కీ. శే. వంగూరి సుబ్బారావు గారూహించి యున్నారు. ఇందు రాజనీతి, లోకనీతి, గృహనీతి సులభ సుందరమై సర్వజనసుబోధమైన శైలిలో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. ఈ శతకము రచించిన కవి యెవ్వరైనను అతని లోకానుభవ మమేయమని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రమున నక్షరాస్యులైన వారీ శతకమునందలి యొండు రెండు పద్యములనైన నెఱుంగకుండరు.

తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల కుమారుఁడైన పెదతిరుమలాచార్యుఁడు క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది పూర్వార్ధమున వేంకటేశ్వర శతకమును రచించియుండెను. ఇందన్నియు సీసపద్యములు. ఇది భక్తి ప్రధానమైన శతకమే యైనను బ్రసక్తానుసక్తముగా నిందు లోకనీతి రాజనీతులుకూడ వివరింపఁబడినవి. ఇది సరళ సుందరమైన శైలితోఁ గూడి నీతి ప్రపంచమునఁ దరువాత వెలసినఁ బెక్కు శతకములకు మార్గదర్శకమైనది.

శరభాంకలింగ శతకమున శివభక్తుల ప్రశంస తోపాటు జనహితకరములగు పెక్కు నీతులుకూడ వివరింపఁబడినవి. దీనిని రచించిన కవి యెవ్వరో తెలియదు. క్రీ.శ. 16వ శతాబ్ది యందలి లింగమగుంట తిమ్మకవి సులక్షణ సారములో శరభాంకుని చాటుధార యొకటి యుదాహరింపఁబడి యుండుటచే నా శరభాంకుఁడే యీ శతకకర్తయై యుండుననియు, నీ శతకము క్రీ. శ. 16వ శతాబ్దికిఁ బూర్వమే రచింపఁబడి యుండుననియు శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనముగా రూహించుచున్నారు. ఈ కవి శివభక్తుఁడు. ఇతఁడు తననాఁడు జనులలో వ్యాపించి యుండిన మూఢ విశ్వాసముల నిందు హేళన చేసియున్నాఁడు.

సుమతి శతకము వలెనే యాంధ్రదేశమున విశేష ప్రచారము నందిన మఱియొక నీతిశతకము భాస్కర శతకము. మారద వెంకయ్య యను కవి దీనిని రచించెనని చెప్పుదురు. ఇందలి పద్యములు కొన్ని అప్పకవీయమున నుదాహృతములై యుండుటచే నిది క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దికి పూర్వమే రచింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. ఇందుఁ బ్రతి పద్యము నందు నొక నీతియు దానికి లోక దృష్టాంతమును జెప్పఁబడి యుండును. ఇందలి దృష్టాంతములు మిక్కిలి సరసములై కవి లోకానుభవమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఇందుశైలి సులభమయ్యు మిక్కిలి శక్తిమంతమై యొప్పారుచుండును.

చంద్రశేఖర శతకము నీతిహాస్య సమ్మిశ్రితమై యున్నది. ఇది యత్కర్తృకమో తెలియదు. మంగళగిరి పానకాలస్వామి జాతరలో జరుగు సామాన్య జనుల ప్రసంగము లిందు హాస్యధోరణి ననుకరింపఁబడియున్నవి. కవి యిం దనాగరికుల సంభాషణములను వారి భాషలోనే వర్ణించు విధానము నవ్వు పుట్టించుచున్నది. లోభులను స్వార్థపరులను ఈ కవి మిక్కిలిగాఁ దెగడి యున్నాఁడు.

వరాహగిరి కొండ రాజామాత్యుఁడు రచించిన జగన్నాయక శతకముకూడ భాస్కర శతకము వలెనే నీతులతోడను దృష్టాంతములతోడను గూడి హృద్యమై యున్నది. ఇందలి శైలి సరసమై మిక్కిలి సులభముగా నుండును. ఈ శతకము వరాహగిరి జగన్నాథస్వామి కంకితము చేయఁబడుటచే నేతత్కర్త విశాఖపట్టణ మండలము వాఁడై యుండునని తోఁచుచున్నది.

కవిసార్వభౌముఁడై బహు కావ్యములు రచించిన కూచిమంచి తిమ్మకవి పిఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామి కంకితముగా కుక్కుటేశ్వర శతకము రచించెను. అల్లే తిట్టుకవి యని ప్రసిద్ధి నందిన అడిదము సూరకవి రామలింగేశ శతకమును రచించెను. సీస పద్యమయములైన ఈ రెండు శతకములందును ఱక్కని నీతులు వివరింపఁబడినవి. దురాత్ములై భోగలాలసతోఁ గాలము పుచ్చు ధనికులయు, భూపతులయుఁ బ్రవృత్తు లిందు నిరసింపఁబడినవి. విజయనగర సంస్థానాధీశుఁడగు రెండవ విజయరామరాజు చిన్నవాఁడగుటచే నతని పక్షమున రాజ్యవ్యవహారములు సాగించుచుండిన సీతారామరాజు దుష్టుఁడై దేవబ్రాహ్మణకవి ప్రభృతులకు విరుద్ధముగా వ్యవహరించి యుండుటచే నతనికి సదుపదేశము చేయుటకై సూరకవి రామలింగేశ శతకము రచించెనని చెప్పుదురు.

ఆధునికములైన కుమార శతకమును, కుమారీ శతకమును గూడఁ బాఠశాలలలో మిక్కిలి ప్రచారము నందుచున్నవి. ఇందు బాల

బాలికలు నేర్వఁదగిన నీతులు సులభశైలిలో వివరింపఁబడి యున్నవి. కుమార శతకకర్త అయ్యానకోట పార్థసారధిసెట్టి యను కులాల కులసంజాతుఁడు. కుమారీ శతకమును రచించినవాఁడు వేంకట నరసింహకవి. శతకము శ్రేయుద్దేశముతో రచింపఁబడినవైనను అందెడ నెడఁ గొన్ని నీతులు కూడఁ జెప్పఁబడుచునే యుండును. ప్రసిద్ధుఁడైన వేమనయోగి రచించిన "విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ" యను మకుటముతోఁ గూడిన పద్యములలోఁ బెక్కు నీతి ప్రధానములైనట్టివే. ఈతఁడు రచించిన పద్యములు కొన్ని సహస్రము లున్నవి. వానియందు వివరింపఁబడిన విషయమందుఁగూడ నధికమైన వైవిధ్యమున్నది.

భక్తి శతకములు

ఆంధ్రమునందలి భగవన్నుతి పూర్వకములైన పెక్కు శతకములను భక్తిశతకములనియే చెప్పవచ్చును. ఇట్టి శతకములలో "బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా" యను మకుటముతో శైవ కవిసార్వభౌముఁడైన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన వృషాధిప శతకము మొట్టమొదటిది ఇందు కవికి బసవేశ్వరునందుఁ గల భక్తియు, వివిధ భాషా పరిజ్ఞానమును వెల్లడి చేయఁబడినవి. ఈ శతకము శైవమత ప్రచారమునఁ బేరొందిన పలువురు భక్తుల చరిత్రలను బ్రస్తుతించుచున్నది. ఇందెడ నెడ మతాంతర నిరసనముకూడఁ గానవచ్చును. ఇందు వృత్తరచనమున సోమనాథునికిఁ గల నేర్పును, అతనికి సహజమైన ధారాళ శైలియు సర్వతోముఖముగా గోచరించును. ఆంధ్రమున సమగ్ర శతక లక్షణములతోఁ గూడిన తొలి శతక మిదియే. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెన్నమల్లు సీసములను పేర ముప్పదిరెండు సీసములు రచించెను. వీని సంఖ్య వందకుఁ దక్కువగా నున్నను ఇవియు శతక పద్యముల వలెనే యున్నవని చెప్పవచ్చును. ఇందు వీరశైవ సిద్ధాంతము చక్కఁగా వివరింపఁబడినది. మత విషయమున సోమనకుఁ గల యావేశ మీ పద్యముల కత్యధికమైన వేగము చేకూర్చినది.

కొంచె మించు మించుగా పాల్కురికి సోమనాథునికి సమకాలికుఁడని చెప్పఁదగిన యథావాక్కుల అన్నమయ్య క్రీ. శ. 1242 లో సర్వేశ్వర శతకము రచించెను. ఇతఁడును శివకవియే. ఇతఁడు గోదావరీ మండలములోని పట్టిసపు గ్రామమునందలి వీరభద్రస్వామి భక్తుఁడని చెప్పుదురు. ఈతని కవిత్వము రసాలంకార భావ పరిపుష్టమై, ధారా శుద్ధి కలిగి, మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును. ఈ శతకమున శివభక్తి మహాత్త్వ ముగ్గడింపఁబడినది.

జక్కన తన విక్రమార్క చరిత్ర కృతి నందిన వెన్నెలకంటి సిద్ధన మంత్రి వంశమును వర్ణించుచు నాతని తండ్రియైన జన్నమంత్రి (క్రీ. శ. 15వ శతాబ్ది) "పరమ హృద్యం బైన పద్య శతంబుచే దేవకీ తనయు విధేయుఁ జేసె" నని వ్రాసియుండెను. ఈతఁడు వ్రాసిన యీ శతక మేదో చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని దేవకీ నందన శతకమను పేర భక్తి రసభరితమైన యుత్తమ శతక మొక్కటి కనవచ్చుటచే నదే యీతఁడు రచించిన శతకమని యూహింపఁబడినది. దేవకీనందన శతకము కృష్ణుని గుణగణములను, శిష్ట రక్షణ దుష్ట శిక్షణములను జక్కఁగా వర్ణించు చున్నది. ఇందలి శైలి సమాస భూయిష్ఠమయ్యు నక్లిష్టమై మనోహర ముగా నుండును.

క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్ది ప్రారంభమున నుండిన వెల్లంకి తాతంభట్టు తన కవి లోకచింతామణిలో నారాయణ శతకము నుండి యొక పద్యము నుదాహరించెను. దీనినిబట్టి యది క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దికి ముందే వ్రాయఁ బడి యుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాని దాని కర్తను గూర్చి యేమియుఁ దెలియుట లేదు. దీనిని బోతన వ్రాసె నని ప్రతీతి. దేవకీనందన శతక మందు వలెనే యిందును శ్రీకృష్ణుని బాల్యచేష్టలును మహిమానుభావము లును భక్తి పూరితముగా వర్ణింపఁబడి యున్నవి.

అయ్యలరాజు రామభద్రుని తాత ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకము రచించినట్లు రామాభ్యుదయ మందలి గద్యమును బట్టి

తెలియుచున్నది. ఇది క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున రచింపఁబడి యుండును. ఇదియును సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠమే యయ్యు రసవంతమును సుబోధమునై మిక్కిలి హృద్యముగా నున్నది. ఈ శతకమున నెడనెడ శబ్దాలంకార ప్రీతి గోచరించును. అయ్యును ధార యెచ్చటను గుంటువడక సెలయేటివలె సాగిపోయినది. "రఘువీరా! జానకీ నాయకా!" యనున దిందలి మకుటము.

ధూర్జటి మహాకవి రచించిన కాళహస్తీశ్వర శతకము భక్తి నైర్మల్యముచేతను, భావ గాంభీర్యము చేతను, మృదుమధుర పద ప్రయోగముచేతను తెలుఁగు నందలి శతక వాఙ్మయమున కలంకారమని చెప్పఁ దగినది. ఇది ధూర్జటి కృత మగునా కాదా యని కొందఱు విమర్శకులు సందేహించుచున్నారు. కాని శైలీ సౌందర్యమును, రచనాప్రౌఢిమనుబట్టి చూచినచో శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము రచించిన కవియే దీనిని గూడ రచించి యుండునని నిరాక్షేపముగఁ జెప్పవచ్చును. ధూర్జటి రాజుల సేవించుచుఁ గామోపభోగలాలసుఁడై పూర్వ వయస్సును బుచ్చి యుండును. ఈ శతకమున నాతని పశ్చాత్తాపమును, వైరాగ్యమును జక్కఁగా వెల్లడి చేయఁబడినవి. ఇందు రాజులును, వారొనర్చు ధూర్తచర్యలును బలు విధముల నిరసింపఁబడినవి. ఇందలి శైలి ప్రౌఢమై, ధారాశుద్ధి శోభితమై మిగుల హృద్యముగా నున్నది. ధూర్జటి యాత్మీయాంశ యిందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గాననగును. భాషావిషయమున నాతఁడు బుద్ధిపూర్వకముగనే యిందుఁగొంత స్వాతంత్ర్యము వహించియుండెను.

క్రీ. శ 17 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున గోలకొండ పరిపాలించిన అబుల్ హసన్ తానీషా కాలములో నుండిన కంచెర్ల గోపన్న యను పేరుగల రామదాసు రచించిన దాశరధీ శతకము శ్రీ కాళహస్తీశ్వర శతకము వలెనే తెలుఁగునఁగల భక్తి శతకములలో మిక్కిలి యుత్తమమైనది. ఇందలి ప్రతి పద్యమును నొక భక్తిరసవాహిని. ఇందలి యర్థ

శబ్దాలంకార చమత్కారమును, వైరాగ్య సంపదయు, ధారాశుద్ధియు "చిక్కని పాలపై మిసిమిఁ జెందిన మీఁగడ పంచదారతోఁ" గలసిన భంగి మధురమైన పదప్రయోగమును, ననన్యసామాన్యములు. ఇందుకు రామదాసు హృదయమున నిండారి యుండిన మహోన్నత భక్తి భావమే కారణము. తెలుఁగుదేశమున విశేష ప్రచారముఁ గాంచిన శతక రాజములలో నిది యొకటి.

కందపద్యమయమును భక్తిరసపూరితమును నైన కృష్ణశతకము చిరకాలము నుండి పాఠశాల లందు బాలబాలికలకుఁ బాఠ్యగ్రంథమై యలరారుచున్నది. దానిని రచించినవాఁడు నృసింహ కవి. ఇందు శ్రీకృష్ణుని బాల్యక్రీడలును, మహిమలును మృదుమధురమైన శైలిలో వర్ణింపఁబడినవి.

రావూరి సంజీవ కవి, కొలనుపాక వీరనారాయణ దేవుని నుతించుచు, వీరనారాయణ ముకుందశతకము రచించెను. (1731) మహమ్మదీయ విప్లవ సమయమున కొలనుపాక యందలి ప్రజలు వీరనారాయణ విగ్రహమును బొదలలో దాచఁగా నది తెలిసికొని సంజీవకవి రసవంతములైన పద్యములు చదివి దానిని ముందుకు రప్పించె నని చెప్పుదురు. ఈ శతకము సీసపద్యమయము. ఈ సీసములు లక్షణయుక్తములయ్యు. వచనప్రాయములై సర్వజన సుబోధ మగు శైలిలో నున్నవి. ప్రతిపద్యము చివరను "భూరిమయవాస, కొలిపాకపుర నివాస! వీరనారాయణ ముకుంద విశ్వతుంద!"యను నట్లుగా నంత్యానుప్రాస నియమము కనిపించుచున్నది. కొలనుపాక సుప్రసిద్ధ మైన క్షేత్రము. అది కాకతీయుల కాలమున శైవులకును, దరువాత వైష్ణవులకును వశమయ్యెను. ఈ సంజీవకవి వసుదేవనందన శతకమును గూడ రచించి యుండెను.

శేషప్ప లేక శేషాచలదాసు అను పేరుగల కవి నృకేసరి శతకము, నరసింహ శతకము అను రెండు శతకములు రచించెను. ఇతఁడ

ధర్మపురి నివాసి. ధర్మపురి నిజాము రాష్ట్రమునందలి పుణ్యక్షేత్రములలో నొకటి. నృకేసరిశతకము నందు 'ధర్మపురీ నృకేసరీ' యనునది మకుటము. అచ్చటచ్చటఁ గొలఁది వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యము లున్నను ఈ శతకము భక్తిరసోద్బోధకమై మిక్కిలి సరసముగా నున్నది. నరసింహశతకము నృకేసరిశతకముకంటె నెక్కుడు ప్రచారము వడసినది. ఇందలి సీసపద్యములలోఁ బెక్కు భక్తిమయములే యైనను, గొన్ని నీతిప్రబోధకములైనవి కూడఁ గలవు. "భూషణవికాస శ్రీధర్మపుర నివాస దుష్టసంహార నరసింహ దురితదూర" అనునది యిందలి మకుటము.

లక్ష్మీశతకము కందపద్యమయమైన శతకము. దీనిని రచించినవాఁడు పరవస్తు మునినాథకవి యను సాతానివైష్ణవుఁడు. ఇతఁడు లలితాశతకమును గూడ రచించి యుండెను. ఇతని కవిత శబ్దాలంకారమయమై, నిర్దుష్టమై ద్రాక్షాపాకముగ నున్నది. లక్ష్మీస్తుతి పరమైన శతకమాంధ్రమున నిది యొకటే.

తిరువాయిపాటి వేంకటకవి యను సాతానివైష్ణవుఁడు 'యాదగిరీంద్ర మ్రొక్కెదన్' అను మకుటముతో యాదగిరీంద్ర శతకము రచించెను. యాదగిరి తెలంగాణమునఁగల ప్రసిద్ధమైన నృసింహక్షేత్రము. ఇందలి దేవునిగూర్చి వ్రాయఁబడిన యక్షగానములు, శతకములు, గేయములు పెక్కు గలవు. వేంకటకవియే యాదగిరి నృసింహా యను మకుటము గల కందపద్య శతకమును గూడ రచించె నని శ్రీ శేషాద్రి రమణ కవులు తెల్పియున్నారు.

"రంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్" అను మకుటముతోఁ గూడిన రంగశాయి శతక మెవరు రచించినదో తెలియదు. ఇందలి కొన్ని పద్యములను బట్టి కవి వైష్ణవసంప్రదాయములు బాగుగా నెఱింగినవాఁడని యూహింపవచ్చును. ఈ శతకము మిక్కిలి ప్రౌఢమై నిర్దుష్టముగా నున్నది. కవికి యమకానుప్రాసముక్తపదగ్రస్తాదు లగు శబ్దాలంకారము లందుఁ బ్రీతి మెండు. ఇందలి ప్రతిపద్యము నందును

భక్తి నిండారియున్నది ఇందు మొత్తము నూటొక్క పద్యము లున్నవి.

పైని పేర్కొనఁబడినవికాక నీతి భక్తి ప్రధానములైన శతకము లింకను లెక్క గలవు. అందు శివశతకము, దిట్టకవి నారాయణకవి కుమారుఁడు రామచంద్రకవి రచించిన మహిషాసుర మర్దనీ శతకము పేర్కొనఁదగియున్నవి. ఆధునికులు రచించిన భక్తిమయ శతకములలో తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవుల కామేశ్వరీ శతకమును, కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి విశ్వేశ్వర శతకమును (మాస్వామి), కీ. శే. వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు రచించిన భక్తచింతామణి శతకమును ముఖ్యములైనవి. వీనిలో భక్తచింతామణి శతకము మిక్కిలి ప్రచారము పొందినది. ఇందలి పద్యము లన్నియు భక్తిరసనిధానములై, మనోహరములుగా నుండును.

క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్ది నడుమ నుండిన అప్పావు మొదలి యను కవి మాతృశతకము రచించి యుండెను. ఈతఁడు మీనాక్షీ దేవి భక్తుఁడు. ఇతఁడీ శతకమున మాతృమాహాత్మ్యమును, దల్లికి సంతానము నెడఁగల వాత్సల్యమును హృద్యముగా వర్ణించి యుండెను, 'తల్లినిబోల రెవ్వరున్' అనునది యిందలి మకుటము.

వ్యా జ స్తు తి శ త క ము లు.

"వ్యాజస్తుతి ర్ముఖేనిందా స్తుతిర్వా రూఢి రన్యథా" అని వ్యాజస్తుత్యలంకారమునకు కావ్యప్రకాశమున నీయఁబడిన నిర్వచనము. ఇందు స్తుతిలో నిందకాని, నిందలో స్తుతి కాని యంతర్గతమై యుండును. దేశము విప్లవకారులయు, ధూర్తులయు నత్యాచారములకు లోనై యుపద్రవ సముద్రమున మగ్నము కానున్నపుడు భగవంతుఁడు మౌనము వహించి యూరకుండుట యుచితము కాదనియు, నాతఁడు కరుణవహించి దేశమును భక్తులను గాపాడవలె ననియుఁ గవి కావించు తీవ్రమయిన

ప్రబోధ మిందలి ప్రధానాంశము. కవి ప్రయోగించు తీక్ష్ణములైన మాట లాతఁడు భగవంతుని నిందించుచున్నట్లు కానిపించినను ఇందలి పద్యము లలో భక్తి యంతర్వాహినిగాఁ బ్రవహించుచునే యుండును. ఈ శతకము లవి రచింపఁబడిన కాలము నందలి రాజకీయ మత పరిస్థితులను దెలిసికొనుట కెన్నియో విధములఁ దోడ్పడుచుండును.

వ్యాజస్తుతి శతకములలో మొదటఁ బేర్కొనఁదగినది గోగుల పాటి కూర్మనాథకవి రచించిన సింహాద్రి నారసింహ శతకము. ఈ కవి క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది యుత్తర భాగమున విశాఖ మండలమున నివ సించిన వాఁడు. అప్పు డాంధ్రదేశము యవనుల దురాగతములకు లోనై కడగండ్లు గుడుచుచుండెను. స్త్రీలను జెఱపట్టుట, మతగ్రంథములను మంటఁగలుపుట, దేవాలయములను బడఁగొట్టుట మున్నగు నత్యా చారములు సర్వత్ర సాగుచుండెను. ఒకప్పుడు యవనసేన సింహగిరిపై కెక్కి సింహాద్రి క్షేత్రమును గొల్లగొట్ట నుద్యమించెను. ఆ యుపద్రవ మును గన్నులారఁ గాంచి భక్తుఁడైన కవి స్వామి యగ్రభాగమున నిలిచి, ప్రజలను, దేశమును గాపాడవలె నని నరసింహస్వామి నీశతకము లందలి పద్యములతోఁ బ్రబోధించి యుండెను. ఈ పద్యము లప్పటి జనుల హృదయముల నిండియున్న వేదనకు నిధానములు. అందలి సామెతలు, యుక్తులు, ఉపాలంభములు మిక్కిలి తీవ్రములై కవి యావేశమును జక్కఁగా సూచించుచున్నవి. ఇందలి పద్యములు "వైరివరరంహ సింహాద్రి నారసింహ" యను మకుటముతో నొప్పారు సీసపద్యములు. భక్తుని యుపాలంభవాక్యములు సహింపలేక సింహాద్రి స్వామి కందిరీగల రూపమున వావిర్భవించి, దుష్టులైన శత్రువులను బటాపంచ లొనరించి, యాలయము నుపద్రవము నుండి రక్షించె నని చెప్పుదురు.

భల్లా పేరయ్యకవి రచించిన భద్రగిరి శతకము కూడ నిందాస్తుతి మయమైనదే. క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమున ధంసా యను

యవన సేనాని వేల్పుకొండపై దుర్గము నిర్మించి, దండయాత్రకు బయల్వెడలి, యనేక పురముల పాడుచేసి, పెక్కు దురంతము లొనరించుచుఁ జివరికి భద్రాచలముపై దండెత్తెను. అతఁడా క్షేత్రము నందలి ప్రజలకును, భక్తులకును గలిగించిన కష్టములకు మేరలేదు. అతఁడు భద్రరిగిపైఁగల దేవాలయము చొచ్చి యందలి విగ్రహములను బాడుచేయునేమో యను భీతిచే నర్చకులు వానిని బడవలపైఁ బోల వరము చేర్చిరి. "భక్తులందఱు ధంసా క్రౌర్యమునకుఁ బాల్పడి పలు కష్టము లొందుచుండ నీవు పోలవరమున సుఖముగాఁ గూర్చుంటివా? ముష్కరులైన శత్రువులు నిన్నును విడువ" రని నిష్ఠురములాడుచు వేరయకవి యీ శతకమును రచించినాఁడు. శ్రీరామాదుల విగ్రహ ములు పోలవరమున సుమారై దేండ్లుండెను. కవి శ్రీరాముఁడు పోల వరమునకు వలసపోయినప్పు డీ శతకమును వ్రాయ నారంభించి యతఁడు మరల భద్రాద్రి కరుదెంచునప్పటికి దానిని ముగించెనని తోఁచుచున్నది. ఇందుఁగవి శ్రీరాముని యుల్లము చిచ్చిపోవునట్లు నిష్ఠురములు పల్కినాఁడు. ఈ పల్కులలో నప్పటి పరిస్థితులను చూచి యాతఁడు పొందిన పరితాపాతి శయము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇందలి కవిత సరళమును, సుబోధమునై యొప్పారుచున్నది.

కృష్ణానదీదిరము నందలి శ్రీకాకుళ గ్రామమున నాంధ్రవిష్ణువు దేవాలయము కలదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయ లీ దేవుని ప్రేరణచేతనే తా నాముక్తమాల్యదను రచించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ దేవాలయము కృష్ణానది వఱదలకు శిథిలమై, పూజా పురస్కారములులేక పాడుపడి యుండుట చూచి, తద్గ్రామవాసి యగు కాసుల పురుషోత్తమకవి (1790) దుఃఖితుఁడై యా దేవుని గూర్చి "నీ వెన్నో మహాకార్యములు చేసితి వందురు. అవన్నియు వట్టి యతిశయోక్తులు. నీ వుండు దేవాలయమునే యుద్ధరించుకొనలేనివాఁడవా మహాకార్యములు చేసితివన్న నెట్లు విశ్వ సింపనగును. నీ కాలుబిడ్డలు తెచ్చిపెట్టిన ఘనతయేకాని, నైజమైన

ఘనత మృగ్య" మని యుపాలంభించుచు నాంధ్రనాయక శతకమును రచించెను. విష్ణువు వివిధావతారములలోఁ గావించిన ఘనకార్యము లన్నియు ధూర్తచర్యలని యాతఁడు నిరూపింప యత్నించెను. ఇందన్నియు సీసపద్యములే. వానిలోఁ బైకి నిందయే గోచరించినను లోపల గాఢ మయిన భక్తిభావము నిండారి యున్నది. ఇందుఁ గవి ప్రదర్శించిన వ్యంగ్య చమత్కారము లద్భుతము లైనవి. ఇట్లుపాలంభ పూర్వకముగా శతకమును వ్రాసి, ముగించి కవి చివర తన యవివేకమును మన్నింపు మని భగవంతునిఁ బ్రార్థించినాఁడు. ఈ శతకము విని కవి కాశ్రయ ణీయులైన యప్పటి చల్లపల్లి రాజుగా రాంధ్రనాయకస్వామి యాలయ మును బాగుచేయించిరని తెలియుచున్నది. ఈ శతకమునందలి కవిత్వము సులభ జాతీయోక్తులతోఁ గూడి, ధారాశుద్ధి శోభితమై, మిక్కిలి హృద్యముగా నుండును. ఈ పురుషోత్తమ కవియే మానసబోధశతకము, హంసలదీవి గోపాలశతకము, భక్తకల్పద్రుమ శతకము అను నితర శతక ములను గూడ రచించెను.

వేంకటాచల విహార శతకము, మట్టపల్లి నృసింహశతకము అను నవి కూడ నిట్లే యవి రచింపఁబడిన కాలము నందలి దేశ రాజకీయ పరిస్థితులను వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

తత్త్వశతకములు

ఉపనిషదాదు లందు నిరూపింపఁబడిన తత్త్వవిషయములు పండిత జనైక వేద్యములై సామాన్యులకు దుర్బోధము లగుటచేఁ గొందఱు కవు లా గూఢవేదాంత విషయములనే చక్కని తేట తెలుఁగుమాటలతో శతకరూపమున వెల్లడించియున్నారు. ఇవి సర్వజన సుబోధములైన సామెతలతోడను, లోకోక్తులతోడను గూడి యతిక్లిష్టములైన తత్త్వ విషయములను సైత మరటిపండొల్చి పెట్టినట్లు సులభగ్రాహ్యముల నొనరించుచున్నవి. భక్తిరసమయములైన శతకము లన్నింట నెడనెడ

నాధ్యాత్మిక విషయములు కూడ వివరింపఁబడుచునే యుండును. శ్రీ కాళహస్తీశ్వర, దాశరథిశతకము లిందుకుఁదార్కాణములు. తత్త్వశతకములు కూడ నట్లే ప్రధానముగాఁ దత్త్వవిషయములనే ప్రపంచించినను భక్తిరసభరితములై కూడ నుండును. అవి జగన్మిథ్యాత్వమును, ఆత్మనిత్యత్వమును బోధించుచుఁ బఠితల నాత్మచింతా పరాయణుల నొనరించును. ఆంధ్రమున నిట్టి శతకములు పెక్కు గలవు. వానిలో నారాయణ శతకము ప్రాచీనమైనది. ఇది గేయరూపమై, భగవద్గీతాదు లందు నిక్షిప్తములైన యద్వైత రహస్యములను దేట తెనుఁగు మాటలతో వ్యక్తము చేయుచున్నది. దీని నెవ్వరు రచించిరో తెలియదు.

తోట వేంకటనరసింహ కవి రచించిన రామరామశతకము కూడ నారాయణ శతకమువలెనే గేయ రూపమున నున్నది. ఇందు నూటాఱు చరణము లున్నవి. ఇది సాంఖ్య శాస్త్రానుగుణముగ రచింపఁబడినది. ఇందు పిండోత్పత్తి విధము, పంచీకరణ విధానము, ముద్రాయోగాదికములు మృదుమధురమైన భాషలోఁ బామరులకుఁ గూడ విశదమగు నట్లు వర్ణింపఁబడినవి

పరమానంద యతీంద్రుఁడు శివముకుంద శతకము, సంపగిమన్న శతకము, దత్తాత్రేయ శతకము మున్నగు శతకములు రచించెను. శివముకుంద శతకము శివముకుంద పరమానందా! అను మకుటముతోఁ గూడి కందపద్యములలో రచింపఁబడినది. ఇందు హరిహరాద్వైతము నిరూపింపఁబడినది. సగుణ నిర్గుణ స్వరూపము, మాయ, ప్రకృతి మున్నగునవి యిందు వివరింపఁబడినవి. సంపగిమన్న శతకము కూడఁ గందపద్యమయ మైనదే. సంపగిమన్నా యనున దిందలి మకుటము. ఈ సంపగిమన్నఁ డెవ్వరో తెలియదు. ఇది యద్వైత సంప్రదాయాను సారముగ రచింపఁబడినది. ఇందు యోగాభ్యాసము మోక్షప్రాప్తికి ముఖ్యసాధన మనియు, దానిని విడిచి, వాదోపవాదములు చేయుచు మూఢములయిన యాచారము లవలంబించుటవలన లాభము లేదనియు,

ధూర్తులైన గురువుల నాశ్రయించుట పతనమునకు హేతు వగుననియు కవి ముముక్షువులను మందలించి యున్నాఁడు. వేదాంత విషయ వివరణమునందు వలెనే కవితా విషయమునఁ గూడ నీ శతకము మిక్కిలి ప్రౌఢమైయున్నది.

సదానందయోగి "నవ్యతరభోగి శ్రీ సదానందయోగి" యను మకుటముతో తేటగీతి పద్యములలో సదానందయోగి శతకమును రచించెను. ఇది వేమన పద్యములవలెనే దురాచారములను, యోగి ఋషుల కపట దంభములను, గులీనుల యౌద్ధత్యమును ఖండించుచున్నది. వేమన పద్యములందువలెనే యిందును నెడనెడ వ్యాకరణస్ఖాలిత్యములు గోచరించుచున్నవి. కాని యిందలి శైలి యందలి దానికంటెఁ బ్రౌఢ తరముగా నున్నది.

తాడేపల్లి పానకాలరాయకవి (క్రీ. శ. 18 వ శతాబ్ది) మానస బోధ, చిత్తబోధ శతకములు రచించెను. ఇవి రెండును భక్తి వైరాగ్య భావబంధురములై యున్నవి, కవి యొసంగిన పెక్కు దృష్టాంతము లతని లోకానుభవమును జాటుచు, నతని భావములను సర్వజన సుబోధములు కావించుచున్నవి. "మనసా! హరిపాదము లాశ్రయింపుమా" యనునది. మానసబోధశతకము నందలి మకుటము.

వేమనయోగి రచించిన పద్యములలోఁ గూడఁ దత్త్వబోధకము లైనవి" చాలఁ గలవు. ఆతఁడు రచించిన పెక్కు పద్యములలోఁ బైకి సువ్యక్తములు కాకున్నను, గూఢములైన వేదాంత రహస్యములును ధాతువాద రసవాద సిద్ధాంతమును ఇమిడియున్నవని విమర్శకులు చెప్పుదురు. తత్త్వసంబంధులయిన పారిభాషికపదముల కాతఁడు కొన్ని చోట్ల స్వకల్పితములైన క్రొత్త పదములు వాడియుండుటచే నతని పద్యములు కొన్ని సులభపదఘటితములే యయ్యు దురవగాహములుగా నున్నవి. ఇట్లే తత్త్వప్రధానములైన శతకములు రచించినవా రింకను

బహువురు గలరు. విస్తర భీతిచే నిందు ప్రధానులుమాత్రమే పేర్కొనఁ బడియున్నారు.

భాషావిషయమున శతకములలోఁ గొంత స్వాతంత్ర్యము గోచ రించుమాట సత్యమే యైనను అవి ధారాశుద్ధిశోభితములును, సహజ భావపూరితములునై, చదువరుల కానందముతోపాటు విజ్ఞాన వివేకము లను గూడఁ గలిగింప దక్షములై యుండును. వానియందుఁ బాండిత్య ప్రకర్షకంటె స్వచ్ఛందమైన కవితా సంపదయే యెక్కువగా గోచ రించును. పూర్వము బాల బాలికలచేఁ బ్రసిద్ధములైన శతకములు చది వించుట పరిపాటిగా నుండెను. అది వారి భాషాభావ వికాసముల కెన్నియో విధములఁ దోడ్పడుచుండెను, ఇప్పుడు శతకపఠనము చాలవఱ కుపేక్షింపఁబడుట శోచనీయము.

ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము

జానపద గేయ వాఙ్మయము

జనపదమనగా దేశవిభాగము లేక గ్రామము. జానపదమన్నను ఇదే అర్థము. అందుండు జనులకు జానపదులని పేరు. "జానపదుల్ పురీ జను"లని ఎఱ్ఱన జానపద శబ్దమును గ్రామవాసులు లేక పల్లెప్రజలు అను నర్థమున వాడి యున్నాడు. జానపదులందు ప్రచారమున నుండు వాఙ్మయము జానపద వాఙ్మయము. ఏ దేశమందైనను గద్యము కంటె పద్యమే ముం దుద్భవించుననియు, పద్యములలో కూడ పదమే ముందు పుట్టుననియు విజ్ఞుల అభిప్రాయము. సంతోషవిషాదాది భావముల కుద్రేకము కలుగునపు డవి లయాన్వితమైన భాషలోనే వెలువడుట సహజమని విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు. విద్యావివేకములు లేని యాటవికులు సైతమట్టి యెడ పదమునో పాటనో పాడుచుందు రన నాగరికుల విషయము వేఱుగాఁ జెప్పనవసరము లేదు.

జానపద వాఙ్మయము గేయరూపమును, అజ్ఞాత కాల కర్తృకమును, కామచార ప్రవృత్తియు, మౌఖిక ప్రచారమును, స్థానిక పరిచిత వస్తుకమును, వ్యావహారిక భాషా ప్రయుక్తమును, సహజ నిరాడంబర శైలీ సంపన్నమును నై యుండును. ఇది సాధారణముగా నాశురచనయై పదవాక్య పునరుక్తులతో నొప్పుచుండును. ఇది యొక్కొక్కప్పుడు బహు కర్తృకమై యుండుటయు సంభవించును. జానపద కవితయే కొన్ని మార్పులను పొంది దేశికవితగాఁ బరిణమించునని భావింపవచ్చును.

ఆంధ్రభాష సుస్థిరరూపము దాల్చినప్పటి నుండియు (అనగా క్రీ. శ. 6,7 శతాబ్దులనుండియు) జానపద గేయములు వెలువడియుండును. ఇవి మాత్రాచ్ఛందమునకు చెందియుండును. ప్రాఙ్నన్నయ యుగము

నందలి శాసనములలో నిట్టి రచనలు కొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. నన్నయ సీసము, గీతము, మధ్యాక్కర, తరువోజ, మున్నగు వానిని వాడి యుండెను. నన్నె చోడుడు కుమార సంభవమున గౌడు గీతములు, రోకటి పాటలు, అంకమాలికలు మొదలైన దేశిరచనలను పేర్కొనెను. పాల్కురికి సోమనాథుడు తాను బసవ పురాణమును "ఆతత బసవ పురాతన భక్త గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగ" రచించినట్లు చెప్పుటయేకాక పండితారాధ్య చరిత్రమున తుమ్మెద పదములు, పర్వత పదములు, ఆనంద పదములు, వాలేశు పదములు, వెన్నెల పదములు, నివాళి పదములు, రోకటి పాటలు మున్నగు వానిని పేర్కొనియున్నాడు. నాచన సోముని వసంత విలాసమందలి గేయమొకటి లాక్షణికులచే నుదాహరింపఁ బడినది. శ్రీనాథుడు యక్షగానములను, జాదురలను (జాజర పాటలను) పేర్కొని యుండెను. క్రీడాభిరామమున ఒక వనిత వీరానీకమును గూర్చి పాడు ద్విపద ప్రబంధము యొక్కయు, బవనీల చక్రవర్తి పాడు పరశురాముని కథల యొక్కయు, జక్కులపురంధ్రి పాడు కామవల్లీ మహాలక్ష్మి కైటభారుల వలపు పాట యొక్కయు ప్రసక్తి కలదు. కొఱవి గోపరాజు వెన్నెలగుడి పాటను పేర్కొనెను. తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులు తన నాటి జానపద గేయముల మాదిరుల నన్నిటిని తన సంకీర్తనలందనుకరించి యుండెను. చిన తిరుమలాచార్యుడు కొన్ని పదములను వ్రాయుటే కాక ఏలలు, అర్ధ చంద్రికలు, చందమామ పదములు, గొబ్బిళ్లు మున్నగు వాని లక్షణములను వివరించుచు సంకీర్తన లక్షణమను గ్రంథమును కూడ రచించెను. దామెర్ల వెంగళ భూపాలుడు, పాలవేకరి కదిరీ పతి, మున్నగు కవులు తమ కావ్యములలో పెక్కు పద గేయ భేదములను పేర్కొనిరి. దక్షిణాంధ్ర యుగమున తండోపతండముగా వెలసిన యక్షగానములలో జానపద గేయముల వంటి దేశిరచనలు, దరువులు, రగడలు, కీర్తనలు పెక్కు వ్రాయబడినవి. రామదాసు కీర్తనల కాంధ్ర దేశమున బహుళ ప్రచారమున్నది. క్షేత్రయ్య, త్యాగయ్య వ్రాసిన పదములు, కీర్తనలు

మహోదాత్తములై కర్ణాటక సంగీతము కోరువారి కెల్ల కర్ణాభరణము లైనవి. రుద్రకవి, పాపరాజు, బాలసరస్వతి, కూర్మనాథకవి మున్నగు పండిత కవులుకూడ యక్షగానములు, గేయములు రచించి జానపద కవిత నాదరించిరి. జానపద గేయఫణితు లెన్నో యథాతథముగనో ఇంచుక రూపాంతరము దాల్చియో ఆధునిక రచనలలో గోచరించు చున్నవి.

జానపద వాఙ్మయము ప్రధానముగా మౌఖిక ప్రచారము మూలమునవే సాగివచ్చున దగుటచే నందలి విస్తార భాగము నష్టమైపోయినది. ఇటీవల కొన్ని రచనలు ముద్రితములైనవి కాని, వాని సంఖ్య చాల తక్కువ. పెక్కు రచనలింకను తాళపత్ర గ్రంథములందును, జానపదుల ముఖములందును మాత్రమే యుండి పోయినవి. తొలుత నీ జానపద గేయ వాఙ్మయమును గూర్చి లోకమునకు పరిచయము కలిగించిన వారు బ్రౌను దొరగారు. తరువాత జె. ఏ. బాయ్‌ల్ దొరగారు కొన్ని జానపదగేయములను సేకరించిరి. ఆధునిక కాలమున జానపద గేయములను సేకరించుటకును, బ్రచురించుటకును, వానియందలి యందచందములను వెలువరించుటకును ప్రయత్నములు విరివిగా జరుగుచున్నవి.

వస్తు రసాది భేదములను బట్టి జానపద గేయముల నీ క్రింది విధముగా విభజింప వచ్చును.

I. పౌరాణిక గేయములు:-రామాయణ భారతములు, భాగవతాది పురాణములు మున్నగు వానియందలి కథలును, కథాభాగములును వస్తువులుగాఁ గల పౌరాణిక గేయము లసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. సంస్కృత మూలములందుఁ గానరాని వృత్తాంతములు కూడఁ గొన్ని జానపద గేయములందుఁ గానవచ్చు చున్నవి. వీనిలోఁ గొన్నిటిని సంస్కృత మూలముల ననువదించు నప్పుడు ఆంధ్ర మహాకవులు తమ యనువాదములలోఁ జేర్చి యుండిరనుటకును అవకాశము కలదు. ఇది జానపద

గేయములందలి కథాకల్పన రామణీయమునకుఁ దార్కాణము. రామాయణ కథా వస్తుకములైన గేయ కావ్యములలో కూచకొండ రామాయణము, ధర్మపురి రామాయణము, శారద రామాయణము, మోతుగుండ రామాయణము, చిట్టి రామాయణము, రామాయణపు గొబ్బిపాట, అడవి, శాంత, సేతు, గోవింద నామములు మొదలైనవి ముఖ్యములైనవి. శాంతాకల్యాణము, పుత్రికామేష్టి, కౌసల్యాబైకలు, సుందరకాండ పదము, సుగ్రీవ విజయము, అంగదు రాయబారము, లక్ష్మణ మూర్ఛ, లంకాయాగము, రామ పట్టాభిషేకము, లక్ష్మణదేవరనవ్వు, ఊర్మిళాదేవి నిద్ర, కుశలవ యుద్ధము, పాతాళ హోమము మున్నగునవి రామాయణ కథైకదేశ వస్తుకములైనట్టివి. సీతా కల్యాణము, సీత సమర్త, సీత వామన గుంటలు, సీత వసంతము, సీత సురటి, సీత అగ్ని పరివేశము, సీతమ్మ చెర, మాయలేడి పాట మున్నగునవి సీతా పాత్ర ప్రాధాన్యము కల గేయములు.

నలచరిత్ర, దేవయాని చరిత్ర, సుభద్రా కల్యాణము, పండుపాట, ధర్మరాజు జూదము, విరాటపర్వము పద్మవ్యూహము, విశ్వరూపము, భగవద్గీత, శశిరేఖా పరిణయము, గయోపాఖ్యానము, ఉత్తర దక్షిణ గోగ్రహణములు మొదలైనవి భారత కథకు సంబంధించిన గేయములు. ఇందుఁ గొన్ని సుదీర్ఘములైనట్టివి.

ఇట్లే భాగవతమునకును ఇతరపురాణములను సంబంధించిన గేయము లెన్నో యున్నవి. ఇందు ప్రహ్లాద చరిత్ర పదము, వామన విజయము, గజేంద్రమోక్షము, శ్రీకృష్ణ జననము, బాలకృష్ణ లీలలు, గోపికా జలక్రీడలు, రుక్మిణీ కల్యాణము, పారిజాత పల్లవి, ఉషా స్వప్నము, భ్రమరగీతము, కుచేలోపాఖ్యానము మొదలైనవి భాగవతమునకు సంబంధించినవి, ఇతర పురాణములకు సంబంధించిన గేయములలో సత్యహరిశ్చంద్ర, గోవుపాట, దక్ష యజ్ఞము, గంగాగౌరి సంవాదము, లక్ష్మి

పార్వతీ సంవాదము, త్రిపురాసుర సంహారము, సురాభాండేశ్వరము, మార్కండేయ జననము, సిరియాళచరిత్ర, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము, దశావతారముల పాట, వేంకటేశ్వరులవేఁట, చెంచెత కథ, వరాహావతార చరిత్రము మొదలైనవి ముఖ్యములు. వీని యన్నిటి యందును జానపదుల కితిహాస పురాణముల యెడఁ గల యాదరముతోపాటు వారి కథా కల్పన చమత్కారమును, చిత్తపరివృత్తులును గూడఁ దెలియవచ్చును.

II. చారిత్రక గేయములు:—వీనికే వీరగీతములని కూడ పేరు. వాస్తవముగా జరిగిన యొక వీర సంఘటనమును జూచియో వినియో భావోద్వేగము కల జానపదు డొకడు దానిని లయాన్వితముగాఁ గూర్చి గొంతెత్తి పాడును. క్రమముగా నది దేశమంతటను వ్యాప్తి చెందును. ఇట్లు వ్యాపించుటలో నొక్కొక్కప్పుడు వస్తువున నతిశయోక్తులును అసత్యములును గూడఁ బ్రవేశించుచుండును. పూర్వమే లిఖితములై స్థిరరూపములైన గేయములు సత్యశోభితములై చరిత్ర నిర్మాణమున కెంతయేని తోడ్పడును. ఈ వీరగేయము లాంధ్రుల వీర పూజాభినివేశమును జాటుచు విశిష్టమైన రచనావైఖరి కలిగి యుండును. ఇట్టి వాని సంఖ్య యనల్పము. పల్నాటి వీరుల కథలు ప్రాచీనములైనవి. పల్నాటి వీర గాథకు సంబంధించిన వివిధ గేయము లముద్రితములై యున్నవి. పిన యెల్లయను వాఁడు శ్రీనాథుని వచన పద్ధతి ననుసరించి వ్రాసిన కాటమ రాజుకథ ముద్రితమైనది. దీని కనుబంధములని చెప్పఁదగిన గేయములెన్నో కలవు. దేశింగు రాజుకథ, బొబ్బిలి రాజుకథ, బంగారు తిమ్మ రాజుకథ, ఆరెమరాతీల కథ, పర్వతరాజ మల్లారెడ్డి కథ మున్నగు చారిత్రిక గేయములు సర్వాంధ్ర జనపద పరిచితములైనవి. వీనిలో బొబ్బిలి రాజుకథ కున్న ప్రాచుర్య మత్యధికము. సోమనాద్రి, రామేశ్వర రావు, రాణి శంకరమ్మ, కర్నూలు నవాబు, కుమారరాముడు, సదాశివరెడ్డి సర్వాయి పాపడు, కొండ్రాయుఁడు మున్నగు తెలంగాణా వీరుల కథలు వర్ణించు గేయములు చాల ప్రచారము గాంచినవి.

III. పారమార్థిక గేయములు:—ఈ శాఖకు చెందిన గేయములలో భక్తి జ్ఞాన కర్మ మార్గములు మూఁడింటికిని సంబంధించిన వనేకము లున్నవి. భక్తి గేయములలోఁ గొన్ని వైష్ణవములు, కొన్ని శైవములు. శైవములైన తుమ్మెద పదములలోఁ గొన్ని యిప్పటికిని వినఁబడుచున్నవి. వైష్ణవములలో తాళ్లపాక వారు, క్షేత్రయ, త్యాగయ్య వ్రాసిన కీర్తనలు, పదములు ముఖ్యములైనవి. అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలును, రామదాసు కీర్తనలును అధిక ప్రచారము నార్జించుకొన్నవి. తూము నరసింహదాసు, వరాంకుశదాసు, ప్రకాశదాసు, వేంకటదాసు, మున్నగువారు రచించిన కీర్తనలు, రామదాసు కీర్తనల వంటివే. రామ, హరి, పాండురంగ భజన కీర్తనలును, కుసుమహరనాథ కీర్తనలును, భగవన్నామ సంకీర్తనలును పెక్కు ముద్రితములైనవి. కొన్ని మౌఖిక ప్రచారమునందే సాగివచ్చుచున్నవి. లాలిపాటలు, మేలు కొలుపులు, కోలాటములు, మంగళ హారతులు భక్తి గేయములకుఁ జెందినవే. మంగళ హారతులు వివిధ దేవతలకు సంబంధించి యుండును. ఇందుఁ గొన్ని వర్ణన రూపములు, కొన్ని స్తుత్యాత్మకములు, కొన్ని సేవా రూపములు.

వేదాంత గేయములను తత్త్వము లని కూడఁ బిల్చుచుందురు. ఇందు తత్త్వము ప్రాధాన్యము వహించి యుండుటయే యిందుకుఁ గారణము. ఈ తత్త్వములలో నద్వైత వేదాంత రూపములైన వాని సంఖ్య హెచ్చు. వీగంటివారు, వీరబ్రహ్మము, వేమన, ఎడ్ల రామదాసు, పరశురామ పంతుల లింగమూర్తి మున్నగు వారు వ్రాసిన తత్త్వము లెన్నో ప్రచారమున నున్నవి. వీనిలో రాజయోగము, అచల వేదాంతము, వైరాగ్యము, గురుభక్తి, అహింస, నీతి మొదలైనవి ప్రతిపాదింపఁబడి యుండును. నారాయణ శతకము, రామరామ శతకము, కాలజ్ఞాన తత్త్వములు, తారకామృత సారము, సీతపాట మున్నగునవి ముద్రితములైనవి.

వ్రతములు, నోములు, కర్మకాండము మున్నగు వానిని వర్ణించు గేయములును పెక్కు గలవు. ఇందధిక సంఖ్యాకములు స్త్రీల పాటల

రూపమున నున్నవి. స్త్రీ శూద్రాదులందఱికిని పూజాధికారము కలిగించుటయే వీని ముఖ్య ప్రయోజనము. వరలక్ష్మి వ్రతము, తులసినోము, లక్షవత్తులనోము, శ్రావణ మంగళ శుక్రవారముల నోములు, మోచేటి పద్మమునోము, మదనద్వాదశ వ్రతము మున్నగు వానికి సంబంధించిన పాటలు బహుళ ప్రచారము పొందినవి. పోచమ్మ, మైసమ్మ, ఎల్లమ్మ, బాలమ్మ మున్నగు దేవతలకు సంబంధించిన పాటలు పల్లెలందును, శూద్రాది వర్ణములందును ఎక్కువగా వినఁబడు చుండును.

IV. స్త్రీలపాటలు:—ఇవి సాంఘిక జీవితమునకు దర్పణముల వంటివి. ఇందు భావనకంటె వాస్తవికత హెచ్చుగా నుండును. ఇవి సాధారణముగా గృహవాతావరణము నంటుకొని యందలి సుఖ దుఃఖముల వర్ణనముతో నొప్పారు చుండును. స్త్రీ గృహలక్ష్మి, మాతృమూర్తి. కొన్ని పాటలలో సంతానమునకై స్త్రీలు పడుపాట్లు, నోచెడునోములు, గొడ్రాండ్ర స్థితి వర్ణితములై యుండును. కొన్నిటిలో లాలిపాటలు జోలపాటలు కనవచ్చును. తల్లి యిందు పుత్త్రీ పుత్త్రికులకు లక్ష్మి పార్వత్యాదులయో రామకృష్ణాదులయో భావము లారోపించి యకృత్రిమమైన ప్రేమ నొల్కఁబోయు చుండును. కొన్ని పాటలు వివాహమునకు సంబంధించినవి. పెండ్లిలో జరుగు వేడుకల నన్నిటిని వర్ణించు పాటలు కలవు. బంతులపాట, బువ్వము బంతిపాట, తలుపుదగ్గర పాట, నలుగు పాట, అలకపాట, అప్పగింతుల పాట, మున్నగున విట్టివే. అత్తమామల పైని, భర్తపైని, ఆడుబిడ్డల పైని చూపవలసిన భక్తిని, వారితోడను ఇతరులతోడను మెలఁగవలసిన రీతిని, వర్ణించు పాటలు పెక్కు కలవు. అత్తలు, ఆడుబిడ్డలు పెట్టు బాధలను వర్ణించు కరుణ రసాత్మకములైన గేయములును లేకపోలేదు. ఈ విధముగా స్త్రీల పాటలలో గృహ జీవితమునకు, అందలి వేడుకలకు, వ్యథలకు సంబంధించిన గేయము లనంతముగా నున్నవి.

V. శ్రామిక గేయములు:—కార్మికులు కర్షకులు మున్నగువారు కష్టపడి పని చేయునపుడు శ్రమాపనోదనము కొఱకై యేవో కూని దీర్ఘములు తీయుచు పాటలు పాడుకొందురు. వీనిని సాధారణముగాఁ బలువురు కలసి పాడుచుందురు, చెమటోడ్చి పనిచేయు వారికిట్టి పాటలందలి భావములు, సంగీతము ఉత్సాహోల్లాసములను కలిగించు చుండును. వీనిలో వస్తువు వైవిధ్యము కలిగి యుండును. భక్తి, శృంగారము, విషాదము మున్నగు భావములన్నియు నిందుఁ గాననగును. ఆయా కృషి కర్మలకు సంబంధించిన పాటలును కొన్ని కలవు. ఊడ్పుపాట, కోతపాట మున్నగు పొలము పాట లిట్టివే. బరువు పని చేయువారి పాటలు కొన్ని బూతుల బుంగలై యుండును. ఇట్టి పాటలు ఘుమఘుమా పాటలను పేరఁ గొన్ని ప్రక టింపఁబడి యున్నవి,

VI. బాల గేయములు:—వీనిని బాలబాలికలకై పెద్దలు రచించి నవి, బాల బాలికలే కల్పించినవి అని రెండు విధములుగా విభజింప వచ్చును. పెద్దలు పిల్లలను లాలించుటకును నిద్రపుచ్చుటకును కొన్ని పాటలు పాడుదురు. వీనికి నర్సరీరైమ్సని పేరు, లాలి పాటలు, జోల పాటలు ఇట్టివే. బాల బాలిక లిందలి ధ్వని సంగీతముల చేతనే ఆకర్షింపఁబడి రోదనము మాని ఆనందమున నిద్రపోవుదురు, ఇట్లు కాక బాల బాలి కల కర్థమగునట్లు వింత కథలనో, మనోహర విషయములనో వర్ణించుచు పెద్దలు రచించు గేయములు పెక్కు కలవు. నాలుగైదేండ్లు వచ్చిన తరువాత మాటలు బాగుగానేర్చిన పిల్లలు పెద్దల పాటల ననుకరించుచు ఏదో యొక లయతో పాటలు పాడ నారంభింతురు. ఇందర్థ భావముల కంటె నుత్సాహోల్లాసములు కలిగించు లయకే ప్రాధాన్యము. ఆంగ్ల మున వీనిని నాన్సెన్సు రైమ్సందురు. ఇంక బాల బాలిక లాడుకొను పలువిధములైన ఆటలకు సంబంధించిన పాట లనేకము లున్నవి. చెమ్మ చెక్క, గుడుగుడు గుంచం, బుజబుజ రేకులు, కోతి కొమ్మచ్చి, కాళ్లగజ్జి, గొబ్బిళ్లు మున్నగు పాటలు మన మిప్పుడును వినుచునే యుందుము. ఈ

పాటలలో వైద్యాది శాస్త్ర రహస్యము లిమిడి యున్నవని విజ్ఞులు చెప్పుదురు.

VII. శృంగార గేయములు:—ఉదాత్త వాఙ్మయమున వలెనే జానపద వాఙ్మయమునఁ గూడ వివిధ రసపోషణముతోఁ గూడిన రచన లున్నవి. అందును శృంగారరస ప్రధానములైన వనేకములు. సీతాదేవి అలుక, సీతాదేవి వేవిళ్లు, ఊర్మిళాదేవి నిద్ర మున్నగు వానిలో సభ్యమైన శృంగారము కాననగును. సుందరకాండ-పదమున వియోగ శృంగారము రమ్యముగాఁ బోషింపఁబడినది. శశిరేఖా పరిణయము, నలచరిత్రఁ సుభద్రా కల్యాణము మున్నగు భారత సంబంధి గేయములు శృంగార రస పూరితములు. సన్యాసమ్మ, లక్ష్మమ్మ, ఎరుకల నాంచారి, వీర రాజమ్మ మున్నగు గేయములందు జానపదులకు సంబంధించిన ఉత్తమ శృంగారము వర్ణింపఁబడినది. దేశింగు రాజుకథ, బొబ్బిలి రాజుకథ మున్నగు గేయములు వీరరసాల వాలములు. సురాభాండేశ్వరమున పరకీయ శృంగారము వర్ణింపఁబడినది. ఇవిగాక శృంగార ప్రధానములైన చల్ మోహనరంగ సిరి సిరి మువ్వ, నారాయణమ్మ మున్నగు పెద్ద పాటలు కాముని పున్నమ పాటలవంటి చిన్న పాటలు అసంఖ్యాకములుగా నున్నవి. మొత్తము మీద జానపద శృంగార గేయములలో నాయా పాత్రల కనుగుణము లైన భావములు కాక జానపదులకు సంబంధించిన భావములే ఎక్కువగాఁ గాననగును. అందు జీవితము సహజ సుందరముగాఁ గన్పట్టును. ఔచిత్య దృష్టి తక్కువగా నుండును. ఇది బాహుళ్య దృష్టితోఁ జెప్పినమాట.

VIII. అద్భుత రసగేయములు:—జానపదుల కద్భుతరసముపైఁ బ్రీతి మెండు. తద్రసపోషణముద్వారా సమాజమున భయభక్తులను బెంపొందింప వలెనని వారికోరిక. పెక్కు గేయములలో మానవాతీత శక్తులు కల దేవతలు, మంత్రదండము, భూత అద్దము. పావకోళ్ళు మున్నగు వానికిఁ బ్రవేశముండును. అద్భుతరస ప్రధానములైన గేయములలో బాలనాగమ్మ కథ అత్యంత ప్రచారము కలది. గాంధారికథ, కాంభోజరాజుకథ, బాల

రాజుకథ, ధర్మాంగద పాముపాట మున్నగునవి, అద్భుతరసమునకే కాక నీతిబోధకును నిలయములైనట్టివి.

IX కరుణరస గేయములు:—ఈ శాఖకుఁ జెందిన గేయములలో స్త్రీలకు సంబంధించినవి హెచ్చు. అత్తలు కలిగించు ఆరటము, తోడికోడండ్రి అసూయ, భర్తల కాఠిన్యము మున్నగు వానికి గుఱియై పలుపాట్లు పడిన పడఁతుల చరిత్రలను వర్ణించు గేయములెన్నో కలవు. ఇందు విషాదము తోపాటాయాయిల్లాండ్రి మాహాత్మ్యము కూడఁ గొంత జతపఱుపఁబడి యుండును. కామమ్మకథ, లక్ష్మమ్మకథ, సన్యాసమ్మకథ, పాపమ్మకథ, ఎరుకమ్మకథ, వీరరాజమ్మకథ, తమిళదేశము నుండి వచ్చిన నల్లతంగాళ్ కథ మున్నగునవి కరుణరసాత్మక గేయములలో ముఖ్యములైనవి. పైకథలు పెక్కింటిలోఁ గథానాయికలు అపూర్వమైన సహనము, త్యాగము ప్రదర్శించి సహగమనము చేసినట్లు వర్ణింపఁబడి యుండుటచే నవి పాషాణహృదయులకు సైతము పరమ విషాదము కలిగింపఁ జాలియుండును.

X. హాస్యరస గేయములు:—జానపద గేయములం దెడ నెడ మోటైన హాస్యము తోపాటు మృదువైన మనోహర హాస్యము కూడఁ జక్కఁగాఁ జిత్రింపఁబడినది. ఈ హాస్యమునఁ గొంత పదసంబంధి; కొంత యాకార వికారసంబంధి; కొంత సంఘటన వైచిత్ర్యసంబంధి. గంగా గౌరీ సంవాదము, సీతా శాంతా సంభాషణము, లక్ష్మీ పార్వతీ సంవాదము, కృష్ణ చెంచులక్ష్మి సంవాదము మున్నగువానిలోఁ బదసంబంధి హాస్యమును, శశిరేఖాపరిణయమున సంఘటన వైచిత్రికి సంబంధించిన హాస్యమును, పల్నాటి వీరచరిత్రమున వేశ్యామాతను, అడవి గోవిందనామములందు కుంభకర్ణుని వర్ణించుపట్ల ఆకార వికారసంబంధి హాస్యమును గాన వచ్చును. పెండ్లి పాటలలో వివిధమైన హాస్యరసము గోచరించును. ఈ గేయములందలి హాస్యము కొంత మోటైనను జాతీయమై జానపదుల కానందావహమై యొప్పుచుండును.

జానపద గేయములందలి ఛందోరీతు లన్నియు మాత్రాగణ బద్ధములే. ఛందో విషయమునఁ గొన్ని తమిళ కర్నాటక రీతులకును ఆంధ్రగేయ రీతులకును సన్నిహిత సాదృశ్యము కనిపించును. అనంత ముగాఁ గనవచ్చు జానపద గేయములందలి ఛందోరీతులలోఁ గొన్నిటిని మాత్రమే గ్రహించి, కొంత కొంత సవరించి, దేశికవులు వాడుకొని రనియు, వానిలోఁ గొన్నిటికి మాత్రమే లాక్షణికులు లక్షణము వివరించి రనియు భావింపవచ్చును. ఇందు మూఁడు మొదలెనిమిది వఱకు మాత్రల ఆ వృత్తియు, త్రిశ్ర, చతురశ్ర, ఖండ, మిశ్ర గతులును గనిపించును. బొబ్బిలి రాజుకథ, దేశింగురాజుకథ మున్నగువాని యందు నాలుగు మాత్రల యా వృత్తి తోడను, ఏలపాటలం దాఱు మాత్రల యా వృత్తి తోడను, రామదాసు కీర్తనలం దెనిమిది మాత్రల యా వృత్తి తోడను, గేయములు నడచినవి. గుమ్మడేడే గోపిదేవి అనుపాట సప్తమాత్రా వృత్తితోఁ గూడి ముత్యాలసరముల రీతికి మూలమైనది.

జానపద గేయము లపండిత జనోదితము లైనను వానిలో నెడనెడ రమ్యములైన భావములు, వీనుల విందుచేకూర్చు పలుకు బళ్ళు, జాతీయ పద ప్రయోగము, ఆనంద ప్రదమైన రసపోషణము కానవచ్చుచుండును. ఇవి యిటీవల రాజకీయ భావములను సంస్కరణ భావములను ప్రచార ము చేసి సామాన్య జనులలోఁ జైతన్యోదయము కలిగించుట యందెంతో తోడ్పడినవి. జానపద గేయములందుఁ జాల భాగ మముద్రితమై యే యుండి పోయినది. ఆధునికులు కొందఱు వానిని సేకరించి ముద్రించుటకు యత్నించుచున్నారు. సహజ నిర్మల భావసంపన్నములును, జాతీయ పద ప్రయోగ శోభితములును నగు నవి యన్నియు సక్రమముగా ముద్రింపఁబడుచో సారస్వత లక్ష్మి కమూల్యాలంకారములై సొంపు చేకూర్చుననుటలో సందేహము లేదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

నాటకములు

ఆంధ్రవాఙ్మయమును బరిశీలింపఁగనే యందు గత శతాబ్ది మధ్య భాగము వఱకును నాటకములు వెలువడకుండుట కొంత వింతగాఁ దోఁచును. పూర్వాంధ్రకవులు సర్వసాహిత్యప్రక్రియలందును సంస్కృత కవులనే యనుసరించినవా రయ్యును, "కావ్యేషునాటకం రమ్య" మ్మను నుడి యందలి యాథార్థ్య మెఱింగినవా రయ్యును, నేలొకో స్వతంత్ర నాటక రచనకుఁ గాని, సంస్కృతనాట కాంధ్రీకరణమునకుఁ గాని పూని యుండలేదు.

భట్టుమూర్తి తన నరసభూపాలీయమున సంస్కృతము నందలి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణములనే యనువదించుచు నందలి నాటక లక్షణ ప్రకరణమును విడిచివేసెను. భీమన, పెద్దనాదులు రూపక లక్షణము జోలికే పోయియుండలేదు. చిత్రకవి పెద్దన యొక్కఁడు మాత్రమే తెలుఁగులో నాటకలక్షణములను గొంతవఱకు వివరించి యుండెను. శ్రవ్యకావ్యములలో సైతము నాటకోచిత సన్నివేశములు కల్పించి, సమర్థతతో నిర్వహింపఁజాలిన తిక్కనాదులు నాటకరచన కుద్యమింపకపోవుటయు, సంస్కృతనాటకము లందలి రామణీయకముచే నాకర్షింపఁబడి వానిలోఁ గొన్నిటి నాంధ్రీకరించు నుద్దేశముకలవా రయ్యును మంచన, పినవీరభద్ర, నంది మల్లన, ఘంట సింగనలు వానిని నాటకములుగాఁ గాక ప్రబంధములుగా సంతరించుటయు, సంస్కృత నాటక రచన సన్నగిల్లినను గొందఱాంధ్రపండితులు సంస్కృతము లోనే నాటకములు వ్రాసియుండుటయుఁ జూడ నప్పుడు తెలుఁగున నాటకములు రచించుట కేవో కొన్ని యాటంకము లుండినట్లు కాని పించును. సంస్కృతనాటకములలోఁ గానవచ్చు పాత్రానుగుణ భాషా

ప్రయోగము తెలుఁగున నప్పుడు సాధ్యముకాకపోవుటయు, లాక్షణికు లెవ్వరును రూపక లక్షణములను వివరింపకపోవుటయు, నాటక ప్రదర్శన మునకుఁదగిన రంగపరికరాదులు లేకపోవుటయు, నటులు సంఘబాహ్యు లుగాఁ బరిగణింపఁబడుటయు, నందుకుఁ గారణములై యుండు నని యూహింపవచ్చును. పైఁగా నన్నయ కాలము నుండియు నేవో దృశ్య కావ్యములు నాటకము లను పేర రచింపఁబడుచు, నుత్సవయాత్రా సందర్భములఁ బ్రదర్శింపఁబడు చుండె నని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ గావించిన వర్ణనలనుబట్టి తెలియుచున్నది. ఆ నాటకములు బహుశః యక్షగానములవంటి దేశి రచనలై యుండును. వానితోడనే యప్పటి కవులును, బ్రజలును సంతృప్తి నందుచుండి రన వచ్చును. వినుకొండ వల్లభరాయని పేరఁ బరఁగుచున్న క్రీడాభిరామ మునకు వీథినాటక మను నామాంతర మున్నది. ఇది కవిసార్వభౌముఁ డైన శ్రీనాథుఁడు రచించి వల్లభరాయని పేరఁ బ్రకటించియుండు నని కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు నిరూపించియున్నారు. వీథి దశ రూపక భేదములలో నొకటి. క్రీడాభిరామమున నీ వీథీలక్షణములు కొంత వఱకుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇది యొక్కటితప్ప సంస్కృత లక్షణాను గుణముగా వ్రాయఁబడిన రూపకములు మఱెవ్వియుఁ గానరావు.

అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలో స్వరోచి పురప్రవేశసందర్భమున "చిలుకలకొల్కి కల్కి యొకె చేడియ నాటకశాల మేడపై నిలువున నిల్చి" యని నాటకశాలా పదమును వాడియుండుటచే నా రోజులలో నాటకశాల లుండెనేమో యను సందేహ ముదయించుచున్నది. ఆ నాటకశాలలలో సంస్కృత నాటకములే ప్రదర్శింపఁబడుచుండెనో, తెలుఁగు నాటకములే ప్రదర్శింపఁబడుచుండెనో, లేక భరతనాట్య నృత్య ప్రదర్శనములే జరుగుచుండెనో చెప్పుట కాధారములు లేవు, క్రీడాభి రామము నందును, కొన్ని చాటువు లందును, బూర్వ ముండిన నటీ నటుల ప్రశంస కానఁబడుచున్నది.

దక్షిణాంధ్రయుగమున మధుర, తంజావూరు నాయకుల పోషణమున నసంఖ్యాకములగు యక్షగానములు రచింపఁబడినవి. వాని కప్పుడుండిన యాదరణమునుబట్టి పండితకవులుసైత మట్టి రచనలుచేయఁ దొడంగిరి. వానిలోఁ గొన్నిటికి నాటకము అను పేరు కూడఁ గనఁబడుచున్నది. కాని యవేమియు సంస్కృత రూపక లక్షణానుగుణముగా రచింపఁబడినవి కావు. అవి దరువులు, ఏలలు, పదములు మున్నగు దేశి రచనలతోఁ గూడిన దేశీయనాటక భేదములు. మనమిప్పు డాంధ్రమునఁ గాంచుచున్న నాటకములు సంస్కృతాంగ్ల నాటకముల యనుకృతులే కాని యీ యక్షగానముల నుండి పరిణమించినవి కావు. ఎలకూచి బాలసరస్వతి, కుందుర్తి వేంకటాచలపతి మున్నగువారు కొన్ని నాటకములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది కాని యవి లభ్యమానములు కామిచే వాని స్వరూపమును నిర్ణయించుటకు వీలులేకున్నది. బహుశః అవియు యక్షగానభేదములే యై యుండవచ్చును.

క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున ధార్వాడ నాటక సమాజమువారు భారతదేశము నందలి పలుప్రాంతముల కేగి హిందీనాటకములను బ్రదర్శింప నారంభించిరి. ఆంధ్రదేశమున నా నాటకములు సహస్రములకొలఁది సామాజికుల నాకర్షించుచుండెడివి. అది చూచి యాంధ్రదేశము నందలి కొందఱు పండితులు తెలుఁగునఁ గూడ నాటకములు రచించి, ప్రదర్శింపఁజేయవలె నని సంకల్పించి ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల నాంధ్రీకరించుటకును, వానిని బోలిన స్వతంత్ర నాటకములు రచించుటకును బూనుకొనిరి. వారు నాటకరచనతో మాత్రము తృప్తిపడి యూరకుండక నాటక సమాజములు స్థాపించి, స్వరచిత నాటకములను వానిచేఁ బ్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి. ఈ విధముగాఁ బ్రతిపట్టణమునందును రెండు మూఁడు నాటక సమాజములు బయలుదేఱి యేవో నాటకములను బ్రదర్శించుటయుఁ, దద్ద్వారా జనులయందు నాటక కళాభిరుచి బెంపొందుచుండుటయు జరుగుచుండెను. ధార్వాడ నాటక సమాజము

వారి హిందీ నాటకములే తెలుఁగు దేశమునఁ గల్గిన యీ న
వృద్ధికి హేతువు లనుటలో సందేహము లేదు.

మనకుఁ దెలిసినంతవఱకుఁ దెలుఁగున నాటకరచన
యాంధ్రపండితులలో శ్రీ కోరాడ రామచంద్రశాస్త్రిగారు ప
చెప్పవచ్చును. వారు క్రీ. శ, 1860 ప్రాంతమున మంజరీ
మను స్వతంత్ర నాటకమును రచించి, కొంచె మించుమించు
కాలముననే వేణీ సంహార నాటకమును గూడ నాంధ్రీకరిం
ఛించిరి. కాని యది ముద్రితము గాలేదు. క్రీ. శ.
కొక్కొండ వేంకటరత్నంపంతులుగారు నరకాసుర విజయవ్యా
ననువదించి ప్రకటించి యుండిరి. తరువాత రెండు మూఁడేండ్ల
పట్టణమున శ్రీ పరవస్తు రంగాచార్యులుగారును, రాజమ
మున శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారును, కాళిదాసుని
శాకుంతలమును బ్రత్యేకముగా నాంధ్రీకరింప మొదలిడిరి. క్రీ.శ.
కీ. శే. వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారు షేక్స్పియరు జ
సీజరు నాంధ్రీకరించి తరువాత నాలుగై దేండ్లకు నందకరాజ
స్వతంత్ర సాంఘిక నాటకమును బ్రచురించిరి. ధార్వాడ నా
జము వచ్చి హిందీ నాటకములు బ్రదర్శించువఱకు నిం దేవియు
దేశమున బ్రదర్శితములైనట్లు లేదు.

క్రీ. శ. 1881లో వీరేశలింగంపంతులుగారు శ్రీహర్షుని ర
షేక్స్పియరు కామెడి ఆఫ్ ఎఱ్ఱర్సును దెలిఁగించి కళాశాల
లచేఁ బ్రదర్శింపఁజేసిరి. మచిలీపట్టణమున కీ. శే. నాదెళ్ళ పుర
కవిగారు సంస్కృతమయమైన హిందీ భాషలో నాటకములు
ప్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి. శ్రీ ఈమని లక్ష్మణస్వామిగారివంటి
మణు లందుఁ బాల్గొనుచుండిరి. గుంటూరులో కీ. శే. కొ
సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు వచన నాటకములు వ్రాసి, వానిని శ్రీ
వేంకటప్పయ్య పంతులుగారు మున్నగు నటులచేఁ బ్రదర్శింపఁజేయ

క్రీ. శ. 1883 లో కీ. శే. వడ్డాది సుబ్బారాయుడుగా రనువదించిన వేణీ సంహార నాటకము ప్రదర్శింపఁబడినది ఈ సమయముననే (1885) బళ్ళారి నగరమున శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులుగారును, కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగారును క్రమముగా సరస వినోదినీ సభ, సుమనో మనోరమాసభ అను నాటకసమాజములను స్థాపించి, స్వరచితము లయిన నాటకములను వానిచే బ్రదర్శింపఁజేయుచుండిరి. రాజమహేంద్రవరమున శ్రీ ఇమ్మానేని హనుమంతరావు నాయుఁడుగారిచే స్థాపింపఁ బడిన (1889) హిందూసమాజము వారు కీ. శే. చిలకమర్తివారి నాటకములను మనోహరముగాఁ బ్రదర్శించుచుండిరి. కీ. శే. టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగా రీ సమాజమున నాయికాపాత్రలు ధరించుచుండిరి.

ఈ విధముగా నీ యారంభ దినములలో నొండు రెండు స్వతంత్ర నాటకములు కూడ వెలువడినను ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల యాంధ్రీకరణములే యెక్కువగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఆంగ్లనాటకముల ననువదించినవారిలో శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారు, వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారు ముఖ్యులు. తరువాత శ్రీ రెంటాల వేంకటసుబ్బారావుగారు, చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తిగారు మున్నగువారు కూడఁ గొన్ని యాంగ్ల నాటకములను (ఒథెల్లో, లియరు) తెనిఁగించి యుండిరి. సంస్కృతమునఁ గల ప్రసిద్ధ నాటకముల కన్నిటికిని ఇప్పుడు తెలుఁగునఁ బరివర్తనము లున్నవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలోత్తరరామ చరిత్రములు పలువురిచే ననువదింపఁబడినవి. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు, వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు, రాయదుర్గము వేంకట నరసయ్యగారు, కాంచనపల్లి కనకాంబగారు, దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు, మోచర్ల రామకృష్ణయ్య గారు మున్నగువారు శాకుంత లాంధ్రీకర్తలలో ముఖ్యులు. ఈ యాంధ్రీకరణము లన్నిటిలోఁ గాలమునుబట్టియే కాక గుణమునుబట్టి కూడ శ్రీ వీరేశలింగంపంతులు గారిదే యగ్రగణ్యమైనది. ఉత్తరరామచరిత్ర నాంధ్రీకరించినవారిలో

వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రి, వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి, జయంతి రామయ్యపంతులు, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగార్లు ప్రసిద్ధులు. ఇందు వేదమువారిది మూలానుసరణమునకును, మల్లాదివారిది ప్రసాద గుణమునకును బేరుపొందినవి. శ్రీ వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారి వేణీ సంహార నాటకానువాదము మిక్కిలి ప్రసిద్ధి నందినది. ఇటీవల శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వర్లుగారు కూడ దాని నందముగా నాంధ్రీకరించి యుండిరి. శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు ముద్రారాక్షస, మృచ్ఛకటిక, బాలరామాయణములను మధురముగాఁ బరివర్తనము కావించియుండిరి. వీరి యనువాదము లించుక స్వతంత్రములైనను మూలభావములను సమగ్రముగా వెల్లడించుట యందు సమర్థములై యుండును. శ్రీహర్షుని నాటకములను కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారును, వేదం వేంకట రాయశాస్త్రిగారును ఆంధ్రీకరించి యుండిరి. వీనిలో వేదంవారి యాంధ్రీ కరణములకే ప్రచార మెక్కువ. నాగానందము ననువదించినవాఁరకను గొందఱు కలరు. వారిలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, పాలెపు వేంకట సూర్యగోపాలరాయ ప్రధానిగారును, పాటిబండ మాధవశర్మగారును ముఖ్యులు. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు భవభూతి మహావీరచరిత మాలతీమాధవములనుగూడఁ జక్కగా ననువదించి యుండిరి. దాసు శ్రీరాములు పంతులుగారి మాలతీమాధ వానువాదము సరసముగా నుండును. శ్రీ వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడు గారు ప్రబోధ చంద్రోదయము, కుందమాల, మల్లికామారుత ప్రకర ణము మున్నగు వానిని గూడఁ దెనిఁగించి యుండిరి. ప్రబోధ చంద్రో దయమునకు శ్రీ వీరేశలింగంపతులుగారి యనువాదము కూడ నున్నది. భాసుని నాటకములలోఁ గొన్నిటిని శ్రీ మానపల్లి రామకృష్ణకవిగారును, కొన్నిటిని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారును, అన్నిటిని శ్రీ చిలకమర్తి కవిగారును ఆంధ్రీకరించి యుండిరి. వీనిలో శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరివర్తనలు మిక్కిలి ప్రశస్తముగా నుండును. స్వప్నవాసవదత్తమునకు

మాత్రము ప్రత్యేకముగాఁ బెక్కు పరివర్తనములు వెలసినవి. శ్రీ భువనగిరి విజయరామయ్యగారు అభిజ్ఞాన శాకుంతలము, అనర్ఘ రాఘవము మున్నగు నాటకములకుఁ బరివర్తనములు ప్రకటించిరి. పైని పేర్కొనఁబడినవి కాక తాపసవత్సరాజము, కౌముదీ మహోత్సవము, రత్నేశ్వర ప్రసాదము, కర్పూరమంజరి, విద్ధసాల భంజిక, ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయము, మున్నగు నాటకము లెన్నో యాంధ్రమునకుఁ బరివర్తనముచేయఁబడినవి.

ఆంగ్ల సంస్కృత నాటకముల తోపాటు కొన్ని వంగ, హిందీనాటకములు కూడఁ దెనుఁగున కనువదింపఁబడినవి. కీ శే. శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారు చంద్రగుప్త, సీత మున్నగు ద్విజేంద్రుని నాటకములను దెనిఁగించిరి. రవీంద్రుని నాటకముల నాంధ్రమునకుఁ బరివర్తనము కావించినవారు పలువురున్నారు. వారందఱిలో శాంతినికేతనమున విద్య నభ్యసించి, రవీంద్ర సారస్వత రసాస్వాద పరవశులై యా మహాకవి రచించిన కాళిదాసు, ఊర్వశి మున్నగు పద్యకావ్యముల నాంధ్రీకరించినవారును, బహుభాషాకోవిదులును, మంత్రివరేణ్యులు నయిన గౌ. డా. బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు ముఖ్యులు. వీరు దేవయాని, చిత్రాంగద, ఆఱునాటికలు, విసర్జన, మాలిని, ప్రకృతి ప్రతీకారము అను రవీంద్రుని నాటకములను సరళసుందరమైన శైలిలో హృద్యముగ ననువదించి యుండిరి. రవీంద్రుని గ్రంథములను దెనిఁగించిన యితరులు సాధారణముగా నాంగ్ల పరివర్తనముల నుండియే వాని ననువదించి యుండిరి. శ్రీ గోపాలరెడ్డిగారు వంగభాష బాగుగా నభ్యసించినవారగుటచే వాని నాంగ్ల పరివర్తనముల నుండి కాక వంగమాతృకల నుండియే పరివర్తనముచేసియుండిరి. ఆంగ్ల పరివర్తనములలోఁ గొన్నిట రవీంద్రుని రచనలు సంక్షిప్తములగుట సంభవించినది. అందుచే వాని యందలి సౌందర్యమును సంపూర్ణముగాఁ జూఱఁగొనవలెనన్న వంగ మాతృకానువాదములను బఠించుటయే యుక్తము. మఱియు రవీంద్రుని

మృదుమధుర సమాస సంఘటనమును, సరళసుందరపద ప్రయోగమును ఆంధ్రులకుఁ జవిచూపు నుద్దేశముతో శ్రీ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు వంగమాతృక లందలి సమాసములను, బదములను, నెడనెడ వాడి తమ యనువాదముల కన్యములందుఁ గానరాని గాంభీర్యమును, సహజత్వ మును సమకూర్చినారు. వారు రవీంద్రుని సారస్వత రచనా సంప్ర దాయములను సంపూర్ణముగా నవగాహనము చేసికొన్నవా రగుటచే వారి యనువాదములు మూలమునకు సన్నిహితములై యందలి భావ ములను స్పష్టముగా వ్యక్తముచేయుచు మిక్కిలి హృద్యములై యలరారు చున్నవి.

క్రీ. శ. 1880 వఱకును వెలువడిన యాంధ్రనాటకములు పెక్కు అనువాదములే. నందకరాజ్యము, మధుకరీ మంజరీయము మున్నగు స్వతంత్ర నాటకములు రెండు మూఁడు వెలసినను వాని కప్పు డంత ప్రసిద్ధి చేకూఱియుండలేదు. స్వతంత్రనాటకములను విరివిగా వ్రాసి, వానిని స్వయముగా నభినయించి, జనాదరము సంపాదింపఁజాలిన మొదటి నాటకకర్త శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులుగారు (జననము 1853). వీ రాంధ్రభాషయందే కాక, యాంగ్ల, గీర్వాణభాష లందును, గన్నడము నందును గూడ గొప్ప పండితులు. వీరు రచించిన నాటకములు ముప్పదికిఁ బైగా నున్నవి. వానిలోఁ బదుమూఁడు మాత్రము ముద్రితములైనవి. అముద్రితములయిన నాటకములు కూడ వీరి జీవిత కాలమునఁ బలుసార్లు ప్రదర్శింపఁబడినవి. వీరినాటకము లందలి వస్తువులు పౌరాణికములే అయ్యును సన్నివేశ కల్పనమందు వీరు ప్రదర్శించు నేర్పనన్య సామాన్యముగా నుండును. చిత్రనళీయము, విషాద సారంగ ధరము, పాదుకా పట్టాభిషేకము, చంద్రహాస, మోహినీ రుక్మాంగద, సావిత్రీ చిత్రాశ్వము, ప్రమీలార్జునీయము, వరూధిని, చిరకారి మున్నగునవి వీరి నాటకములలో సుప్రసిద్ధములైనవి. వీరి తొలినాటక ములలోఁ బద్యబాహుళ్యమును, బ్రబంధ లక్షణములును గానిపించును.

వీ రాంగ్లనాటక సంప్రదాయములను సైతము తమ నాటకములలో పెక్కుచోట్లఁ బ్రవేశపెట్టియుండిరి. వీరి విషాద సారంగధర నాటకము విషాదాంతమైనది. అంకమును రంగములుగా విభజించుట, ప్రొలోగు, ఎపిలోగు మున్నగు వానిని నాటకారంభావసానము లందు వ్రాయుట, దీర్ఘస్వగతములను బ్రవేశపెట్టుట, కొన్ని నాటకములను విషాదాంతము లొనరించుట మున్నగునవి వీ రవలంబించిన పాశ్చాత్య నాటకసంప్రదాయములు. వీరు తమనాఁడు దేశమును గలఁత నొందించుచుండిన రాజకీయ మత సాంఘికాది సమస్యలను దమ నాటకములం దెట్లో ప్రవేశింపఁజేసి, వాని కపూర్వమైన సౌందర్యము నాపాదించుచుండిరి. చంద్రహాస నాటకము నందలి ఉప్పువన్ను వృత్తాంతమును, ప్రమీలార్జునీయము నందలి స్త్రీస్వాతంత్ర్య వృత్తాంతమును ఇందుకు నిదర్శనములు. వీరు సంభాషణ వైచిత్రియందును, పాత్రపోషణ మందును, నీత్యుపదేశము నందును గృతహస్తులు. వీరి నాటకములలో హాస్యరసము విరివిగాఁ బోషింపఁబడినది. వీరు కవులే కాక, నటకులు కూడ నగుటచే నచ్చటచ్చట సామాన్య జనాకర్షణమున కుపయోగించు పెక్కు రంగములను సృష్టించి యుండిరి. నటకులు తమ యభిరుచి సామర్థ్యములనుబట్టి పద్యమో గద్యమో గ్రహించుట కనువుగా వీరు తమ నాటకములందుఁ బద్యము లందలి భావములనే గద్యరూపమునఁ గూడ వ్రాయుచుందురు. కొన్నిచోట్ల నా భావములే కీర్తనలలో సైతము కానవచ్చుచుండును. ఈ విధముగా నందచ్చటచ్చటఁ బునరుక్తిదోషము గోచరించును. అనువాదములే కాని, స్వతంత్రరచన లంతగా లేని యా కాలమున వారు స్వతంత్రనాటకములు పెక్కు వ్రాసి, యాంధ్రనాటక వాఙ్మయమున కభ్యున్నతి కలిగించి, తమ ఆంధ్రనాటక పితామహ బిరుదము నన్వర్థము కావించుకొనిరి.

శ్రీ ధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులుగారి వలెనే బళ్ళారి నగరమున న్యాయవాదులై పెక్కు నాటకములను వ్రాసి, వానిని

రమ్యముగాఁ బ్రదర్శింపఁజేసినవారు శ్రీ కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగారు (జననము 1754). వీరు నిర్మింపఁజేసిన వాణీవిలాస నాటకశాలకు స్వర్గీయ బాలగంగాధర తిలక్ గారు ప్రారంభోత్సవము కావించిరఁట! వీరు కన్న డాంగ్ల సంస్కృతములందుఁ గూడ గొప్ప పండితులై పెక్కు విమర్శలు ప్రచురించి యుండిరి. ఆ రోజులలో వీరు రచించిన ప్రపంచ నాటక చరిత్ర యుత్తమ విమర్శ గ్రంథముగా ఖ్యాతి గడించినది. శ్రీ రామ కృష్ణమాచార్యులుగారికి సమకాలికులై వీరు కొంచెమించుమించుగా వారు వ్రాసినన్ని నాటకములను వ్రాసియుండిరి. వీ రిరువురి నాటకములలో వస్త్వైక్యముతోఁ గూడినవి కూడఁ గొన్ని కానిపించును. శ్రీ శ్రీనివాసరావుగారు రచించిన మొదటి నాటకము సునందినీ పరిణయము. దీనికే దురాశా భంగ మని నామాంతరము. వీరి విజయనగర రాజ్య పతన మాంధ్రదేశమునఁ బలుతావులఁ బలుమార్లు ప్రదర్శింపఁబడి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గడించినది. ఇందలి పఠాన్ పాత్రము మిక్కిలి నిపుణముగ నిర్మింపఁబడిన దగుటచే బహుజనాదర పాత్రమై యొప్పారినది. సుల్తానా చాందబీబీ చంద్రగిర్యభ్యుదయము, ప్రతాపాక్బరీయము, మైసూరు రాజ్యము మున్నగునవి వీరి యితర చరిత్ర నాటకములు. వీరు మొట్టమొదట చరిత్ర సాంఘిక నాటక రచన యందే యుత్సాహము చూపినను, దరువాతఁ బెక్కు పౌరాణిక నాటకములు కూడ రచించియుండిరి. అందలి వస్తువులు భారత భాగవత రామాయణముల నుండి గ్రహింపఁబడినవి. మదాలస, రుక్మాంగదచరిత్రము, సత్యహరిశ్చంద్రీయము, పాదుకా పట్టాభిషేకము, ప్రహ్లాద మున్నగునవి వీరి పౌరాణిక నాటకములలో ముఖ్యములైనవి. వీరు సంస్కృతము నుండియు, తమిళము నుండియు, మహారాష్ట్రము నుండియుఁ గూడఁ గొన్ని నాటకముల ననువదించియుండిరి. అందు లంకాదహనము, కాళిదాసు నాటకము, మానాపమానము అనునవి పేర్కొనఁదగినవి. యువతీ వివాహము, మోహపిశాచము అనునవి

వీరి సాంఘిక నాటకములలోఁ బ్రసిద్ధిగన్నవి. వీరి నాటకము లందలి పద్యములు ప్రౌఢములై ప్రబంధ పద్యములతోఁ బోటీ చేయుచుండును. అందలి నాయక పాత్రలను సాధారణముగా నటకాగ్రేసరులని ప్రసిద్ధిఁ గాంచిన బళ్ళారి రాఘవాచార్యులుగా రభినయించి యుండుట వాని సహజ గాంభీర్యమునకు మఱింత వన్నె చేకూర్చినది. శ్రీనివాసరావు గారు పెక్కు నాటకముల తోపాటు ఆచారమ్మ కథ, అన్యాయ ధర్మపురి మహిమ, నాచిపార్టి అను ప్రహసనములను గూడ రచించిరి. వీరు కేవల నాటకకర్తలే కాక, విద్వత్కవులు, విమర్శకాగ్రేసరులునై జగత్ప్రసిద్ధుఁడైన మల్లినాథ సూరి వంశమునకుఁ గల ప్రఖ్యాతిని మఱింత యతిశయింపఁ జేసిరి. వీ రాంధ్ర చరిత్ర నాటక పితామహు లని యానాఁడు ప్రసిద్ధి వహించిరి.

కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగా రనువాదములే కాక, కొన్ని స్వతంత్ర నాటకములు కూడ రచించిరి. వానిలో దక్షిణగోగ్రహణము, సత్యహరిశ్చంద్ర ముఖ్యములైనవి. కాని వారి యనువాదములకును, ప్రహసనములకును వచ్చినంత ప్రశస్తి వీనికి రాలేదు.

మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారు ప్రతాపరుద్రీయము, ఉష, బొబ్బిలి యుద్ధము అను మూడు స్వతంత్ర నాటకములు రచించిరి. వీనిలో మొదటిది తుదిది చారిత్రములైనవి. రెండవది పౌరాణికమైనది. ప్రతాపరుద్రీయము శ్రీ శాస్త్రిగారు రచించిన నాటకములలోనే కాక తెలుఁగున వెలసిన స్వతంత్ర నాటకముల లోనికెల్లఁ దలమానికమని చెప్పఁదగినది. అందలి రసపాత్ర పోషణము, సన్నివేశ కల్పనము, పాత్రోచిత భాషాప్రయోగము అనన్య సామాన్యములైనవి. ఇందలి యుగంధర పాత్రకును భాసుని యౌగంధ రాయణ పాత్రకును, గొంత పోలిక యున్నది. ఈ పాత్రను, చాకలి పేరిగాని పాత్రను గల్పించుటలో శాస్త్రిగారు ప్రదర్శించిన ప్రతిభ

య ప్రతిమానమైనది. ఇందలి పద్యములు, గేయములు భావగంభీరములై యత్యంత మనోహరముగా నుండును. ఉప, బొబ్బిలి యుద్ధము అను నాటకములోఁ గూడ శాస్త్రిగారు ప్రదర్శించిన నాటకీయ శిల్ప మద్భుత ముగా నుండును. తమ నాటకములలో నెడ నెడ హాస్యరసపూరితము లైన సన్ని వేశములను, ఆత్మీయాంశముతోఁ గూడిన దృశ్యములను గల్పించుట వారి కలవాటు.

శ్రీ పానుగంటి నరసింహారావుగారు సుమారు ముప్పది నాటక ములు రచించి ఆంధ్ర షేక్స్పియరు అను ప్రఖ్యాతి నార్జించిరి. వానిలో పాదుకా పట్టాభిషేకము, రాధాకృష్ణ, విప్రనారాయణ పెక్కుసారులు ప్రదర్శితములై యాంధ్రజనుల యాదరాభిమానముల నాకర్షింపఁ జాలినవి. వీరి నాటకములలోఁ బద్యముల సంఖ్య తక్కువ. ఉన్నవైనను పెక్కు సీస గీతములే. షేక్స్పియరువలె దీర్ఘస్వగతములను వ్రాయుట వీరి కలవాటు కొన్ని నాటకములలోని పాత్రలు సాక్షిలోని జంఘాల శాస్త్రివలె నుపన్యాస ధోరణిని మాటలు సాగించుచుండును, వీరు హాస్యప్రియులగుటచేఁ గొన్ని చోట్ల దాని నతిగాఁ బ్రయోగించి యనౌ చిత్యమునకుఁ దావొసంగుచుందురు. వీరి నాటకములలోని—ముఖ్య ముగా రాధాకృష్ణలోని—సంభాషణలు మనోహరములుగా నుండును. వీరి కంఠాభరణ మాంధ్రమునందలి హాస్యరసమయ నాటకములలో నగ్రగణ్యమైనది. వీరి నాటకములందలి నాందీప్రస్తావనలు కీ. శే. కూచి నరసింహం పంతులుగారిచే వ్రాయఁబడినవి.

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు పెక్కు పౌరాణిక నాటకములు రచించి పేరుగాంచిరి. వానిలో గయోపాఖ్యానము, ప్రసన్న యాదవము, పారిజాతాపహరణము ప్రహ్లాద చరిత్ర ముఖ్యములైనవి. గయోపాఖ్యాన మాంధ్రదేశమునఁ బలుచోట్లఁ బలుసార్లు ప్రదర్శితమై మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి గడించినది. ఇందలి పద్యములు పెక్కుతురాస్య

లైన యాంధ్రులందఱికిని గంఠగతములే. ఈ నాటకము ప్రతు లమ్ముడు పోయి నట్లాంధ్రమున మఱియే నాటకములు నమ్మఁబడియుండ లేదని చెప్పుదురు. శ్రీ పంతులుగారి పద్యములు మిక్కిలి ప్రసన్నములై నాటకోచితములుగా నుండును. వీరి ప్రహసనములు కూడ నాంధ్ర దేశమున నధిక ప్రచారము పొందినవి.

శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవులు సంస్కృత నాటకానువాదములతో పాటు పెక్కు స్వతంత్ర నాటకములు కూడ రచించిరి. వానిలో పాండవోద్యోగ విజయములు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. ఇవి యెప్పటికప్పుడే నిత్య నూతనములై యిప్పటికిని వేలకొలఁది సామాజికుల నాకర్షించు చున్నవి. ఇందలి పద్యములు మృదుమధురములును, భావ గంభీర ములునై భారతపద్యములకుఁ గూడ వంకలు దిద్దుచున్న ట్లుండును, అందుఁ గొన్నియైన నోటికిరాని యక్షరాస్యుఁ డాంధ్రదేశమున నుండఁ డనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. తిరుపతి వేంకటకవుల పద్యములకున్న నాటకానుకూలత యింతిం తనరానిది. అదియే వారి నాటకముల కంత ప్రఖ్యాతి నార్జించి పెట్టినది. వారి నాటకములలోఁ బద్యముల సంఖ్య హెచ్చు. "బావా యెప్పుడు వచ్చితీవు" వంటి సామాన్య భావముల వ్యక్తము చేయుటకుఁ గూడ వారు పద్యము వాడుచుందురు. వీరి పద్యములలో నున్నంత జిగి వచనమునఁ గానరాదు. వీరి పాండవోద్యోగములో భారవి కిరాతార్జునీయమునందలి శ్లోకములు కొన్ని యనువదింపఁబడినవి. పాండవ జననము, పాండవ ప్రవాసము, పాండవ రాజసూయము, పాండవాశ్వమేథము అను వీరి యితర భారత నాటకములకంత ప్రఖ్యాతి రాలేదు. సుకన్య, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, అనర్ఘ నారదము, పండితరాజము, ఎడ్వర్డు పట్టాభిషేకము. వ్యసన విజయము అనునవి వీరి యితర నాటకములు. వీనిలో వ్యసన విజయ మసమగ్రము.

ఆంధ్రమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధినందిన మఱియొక నాటకము శ్రీ బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంత కవిగారి సత్యహరిశ్చంద్రీయము. ఇది

గౌరన హరిశ్చంద్ర చరిత్ర, శంకరకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యా
వాని ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. ఇందలి పద్యమొక్కటి ర
రత్నము. ఈ నాటకముకూడ నాంధ్రదేశమున ననేక పర
ప్రదర్శితమై జనాదరము నార్జించినది. ఇందలి సంభాషణలు
ములు మిక్కిలి రసవంతములై యుండును. వీరి యుత్త
భవభూతి యుత్తరరామ చరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన

ఆంధ్రమునందలి సాంఘిక నాటకములకెల్ల నాదర్శము
మునైనది శ్రీ గురుజాడ అప్పారావుగారి కన్యాశుల్కము, ఇ
బడి సుమారు డెబ్బది యేండ్లయినను ఇప్పటికిని నూతనత్వమున
కుండుటయే దీని ప్రాశస్త్యమునకుఁ దార్కాణము. ఇందలి గిరీ
అద్భుతమైనది. అంత సజీవము సహజమునైన పాత్ర యాంధ
ములలో మఱెచ్చటను గానరాదు. ఈ నాటకము సహజ
మాండలిక పదప్రయోగమునకును, నిర్మలమైన హాస్యమునకు
మంతమైన సంస్కరణ ప్రబోధమునకును నిలయమైనది.
టచ్చటఁ గానవచ్చు నాంగ్లపదమిశ్రితమైన సంభాషణము
చిత్రముగను జమత్కారవంతముగను గానవచ్చును. తెలుఁగు
రంగమున నీ నాటకమొక విప్లవము తెచ్చిపెట్టినది. తరువాత
జడిన పెక్కు సాంఘిక నాటకముల కిది యాదర్శప్రాయ
రారినది. శ్రీ పంతులుగారి కొండుభట్టీయముకూడ కన్యా
వంటిదే.

కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు కావ్య
కాక నాటకకర్తగాఁ గూడఁ బేరొందిన ప్రతిభావంతులు.
వేనరాజు, త్రిశూలము, అనార్కాళి, వేదకావ్య హరిశ్చంద్ర
మున్నగునవి వీరి నాటకములు. వీనిలోనికెల్ల నర్తనశాల
బట్టియేకాక గుణమునుబట్టి కూడఁ బ్రథమ గణ్యమైనది.

యిందలి యితివృత్తము. శ్రీ కవిగారిందు కీచకుని నుదాత్తుఁడైన విషాద నాయకునిఁగాఁ జిత్రింప యత్నించి కృతార్థులైరి. ఇందలి సంభాషణలు రమ్యముగా నుండును. వేనరాజు విశిష్టమైన శిల్పముతోఁ గూడిన యుత్తమ నాటకము. దీని కాంధ్రదేశమునఁ దగినంత ప్రోత్సాహము లభింపలేదు.

ఆంధ్రదేశమున స్వతంత్ర నాటకములు నిర్మించిన కవు లింకను బలువురున్నారు. వారిని గూర్చియు వారి రచనలను గూర్చియుఁ జెప్పుట కిటఁ జోటు చాలదు. శ్రీ చక్రావధానుల మాణిక్యశర్మ, సోమరాజు రామానుజరావు, ద్రోణంరాజు సీతారామారావు మొదలైన వా రనేక నాటకములు వ్రాసి ప్రచురించిరి. కీ. శే. ఇచ్ఛాపురపు యజ్ఞనారాయణ శాస్త్రిగారి రసపుత్ర విజయము వీరరస ప్రధానమైన నాటకములలో నుత్తమమైనది. శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారి సత్యకీర్తి, విక్రమోర్వశీయము మనోహరములుగా నుండును. మహాకవి కాళ్లకూరి నారాయణరావుగారి వరవిక్రయము, చింతామణి, మధుసేవ రంగము నందు విశేష ప్రఖ్యాతి నార్జింపఁ జాలినవి. ముత్తరాజు సుబ్బారావు గారి శ్రీకృష్ణతులాభారము, ధర్మవరము గోపాలచార్యులుగారి రామదాసు, గుండిమెడ వేంకట సుబ్బారావు గారి ఖిల్జీరాజ్యపతనము, దుర్గాదాసు, పింగళి నాగేంద్రరావు గారి నారాజు, పలుసార్లు ప్రదర్శింపఁబడి పండితుల ప్రశంసలకుఁ బాత్రములైనవి.

ఇటీవల దేశ కాలపరిస్థితులలో నేర్పడిన పెక్కు మార్పులవలన రాజకీయ సాంఘిక వస్తువైవిధ్యముతోఁ గూడిన నాటకము లనేకము లుద్భవించినవి వ్యావహారిక భాషోద్యమము క్రమముగా నాటకములపైఁ గూడఁ బ్రభావము చూప మొదలు పెట్టినది. శ్రీ కోపల్లె వేంకట రామారావుగారి పెట్టమారిమగడు, భాగ్యరేఖ, వెన్నెల మున్నగు నాటకములు సంఘమునందలి దురాచారములను దూయఁబట్టి, నైతిక సందేశముల నందఁజేసినవి. ఆచార్య ఆత్రేయగారు రచించిన ఎన్. జి. ఓ.

కప్పలు, భయం అను నాటకములలో భయానుమానములతోడను, అధఃపతనముతోడను సంఘర్షణము సాగించు సామాన్యుని మనస్తత్త్వములు చక్కఁగాఁ జిత్రింపఁబడినవి. ఆత్మవంచన యను బుచ్చిబాబుగారి నాటక మహంకార కలుషితములైన భావములతో నాత్మవంచన చేసికొన్ని నాధునిక విద్యావంతుల యథార్థ స్వరూపమునుబట్టి చూపుచున్నది. శ్రీ త్రిపురనేని రామస్వామిచౌదరిగారు వ్రాసిన శంబుకవధ, ఖూనీ అను నాటకములు, చలంగారి చిత్రాంగి ఆంధ్ర నాటకరంగములో సంచలనము కలిగించినవి. భారతీయ విజ్ఞాన సంప్రదాయములపైఁ దిరుగుబాటు ప్రదర్శించుటచే నీ నాటకములను బ్రయోగించుటకు నాటక సమాజము లెక్కువగా యత్నించి యుండలేదు. వుడ్‌హౌసు వ్రాసిన ప్లే ఈజ్ ది థింగ్ అను నాటకము ననుసరించి శ్రీ నరసరాజుగారు వ్రాసిన నాటకములోఁ గథావిన్యాసము, పాత్రపోషణము క్రొత్త మార్గమున నడచినవి. దీనికి 1949 లో నాంధ్ర నాటక పరిషత్తు జరిపిన పోటీలలోఁ బ్రథమ బహుమాన మొసంగఁబడినది. పినిశెట్టి రచించిన పల్లెపడుచులో రైతు జమీందారుల మధ్యనుండు సంఘర్షణము చిత్రింపఁబడినది. శ్రీ బోయిభీమన్నగారి పాలేరు, కూలిరాజు భూస్వాముల దౌర్జన్యములపైఁ తిరుగుబాటు ప్రదర్శించుచున్నవి. గంగాధరంగారి కమల నాటకములో మధ్యతరగతి కుటుంబముల పరిస్థితులు, అందలి కలహములకుఁ గారణములు వివరింపఁబడినవి. తెలంగాణమునుండి వెలువడిన శ్రీ కె. యల్. నరసింహారావుగారి క్రీనీడలు, శ్రీ చిల్లర భావనారాయణ గారి ఉమర్ ఖయ్యాం మిక్కిలి ప్రసిద్ధి కెక్కినవి. ఇట్లే శ్రీ గిడుతూరి సూర్యంగారి ఇన్స్పెక్టరు జెనరలు నాటకానువాద మధికమైన ప్రచారముగాంచి మించినది. శ్రీ బెల్లంకొండ రామదాసుగారు మాస్టర్జీ, పునర్జన్మ అను ఉత్తమ సాంఘిక నాటకములు రచించి పేరుగాంచినారు. శ్రీ ప్రఖ్య శ్రీరామమూర్తిగారి కాళరాత్రి, ఫణి అను అపరాధ పరిశోధక తత్త్వముతోఁ గూడిన నాటకములు రంగస్థలమున మిక్కిలి విజయవంతములు

గాఁజాలినవి. శ్రీ కుందుర్తివారు రచించిన ఆశ యను గేయనాటక మాంధ్రనాటక వాఙ్మయమున నొక క్రొత్త ప్రయోగము. ఇట్లే యాధునిక కాలమునఁ బ్రతిభావంతులచే వ్రాయఁబడి ప్రసిద్ధి కెక్కిన నాటకము లనేకము లున్నవి. ఇప్పటికిఁ దెలుఁగు వాఙ్మయమున మొత్తము రెండువేల యైదువందల నాటకము లున్నవని యంచనా వేయఁబడినది.

సుమారు రెండు దశాబ్దులనుండి యాంధ్రమునఁ బెద్ద నాటకములు వ్రాయువారి సంఖ్య తగ్గిపోయినది. నాటక సమాజములు కూడఁ బ్రాఁత నాటకములనే ప్రయోగించుచున్నవి కాని నూతన నాటక ప్రయోగమున కంతగా యత్నించుచున్నట్లు కన్పింపదు. కాని యేకాంక నాటిక లసంఖ్యాకములుగా రచింపఁబడుచున్నవి. సంస్కృత వాఙ్మయమున నాటికలు, ఏకాంక నాటికలు భాసుని నాఁటినుండియుఁ గనఁబడు చున్నప్పటికిని వానికిని వీనికిని సంబంధమంతగాఁ గానరాదు. సూక్ష్మ ముగాఁ బరిశీలించినచో వీనిలోఁ బెక్కు కన్యాశుల్కమునకు సంకేతస్థాను కరణములుగాను వీరేశలింగం, చిలకమర్తి ప్రభృతుల ప్రహసనములకుఁ బరిణామ రూపములుగను గానిపించును. కాని వీనిపైఁ బాశ్చాత్య నాటికల ప్రభావమే యధికముగా నున్నదని చెప్పుటకుఁ బెక్కు దృష్టాంతము లున్నవి.

తెలుఁగున నేకాంకికలు మొట్టమొదట కళ, జ్వాల అను పత్రికలలోఁ బ్రచురింపఁ బడినవి. శ్రీ పి. వి. రాజమన్నారు, ముద్దుకృష్ణ, చలం మున్నగువారిని కాలమునుబట్టియే కాక కళావిశేషమునుబట్టి కూడ నేకాంక నాటికా రచయితలలో నగ్రగణ్యులని చెప్పవచ్చును. శ్రీ రాజ మన్నారుగారు క్రీ. శ. 1920 ప్రాంతముననే తమ మొదటి యేకాంకికను రచించియుండిరి. కాని యప్పటి కింకను ఆంధ్రలోక మేకాంక నాటికల విలువ గ్రహించు స్థితిలో లేకుండెను. వీరు వ్రాసిన యేకాంక నాటిక లౌచిత్యమునకును గళాసంపదకును నిలయములు. ఏమి మొగవాళ్లు,

నాగుబాము, నిష్ఫలం అను వీరి నాటిక లుత్తమోత్తములై విమర్శకుల తల లూపించినవి. తప్పెవరిది యను వీరి నాటిక 1930 లో మద్రాసు నగరమున బళ్లారి రాఘవాచార్యులుగారిచేఁ బ్రదర్శింపబడినది. ఆ ప్రదర్శనము వీరి ప్రతిభాపరిమళమునకుఁ బిల్లవాయువై ప్రకాశించినది. శ్రీ రాజమన్నారుగారు రేకాంక నాటికా రచయితలలోఁ బ్రథములే యైనను వానిలోఁ బరిణతమైన కళను బ్రదర్శించి యువకుల కాదర్శ ప్రాయులు కాఁజాలినారు. శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు, చింతా దీక్షితులుగారు, మల్లాది విశ్వనాథకవిరాజుగారు, ముక్కపాటి నరసింహ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన నాటికలు సంపుటములుగాఁ బ్రచురింపఁబడి పఠితల మన్ననలు పొందుచున్నవి. శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి నాటికలు హాస్యరస ప్రధానములై వేలకొలఁది సామాజికుల నాకర్షింపఁ జాలినవి. వానిపై మోలియర్ ప్రభావము ప్రస్ఫుటముగాఁ గనిపించును. హాస్య నాటికాకర్తగా శ్రీ కామేశ్వరరావుగారికిఁగల స్థానము విశిష్టమైనది. శ్రీ డి. వి. నరసరాజుగారు, మల్లాది అవధానిగారు కూడ నిట్టి నాటికలే రచించి ప్రసిద్ధి గడించినారు. చలంగారి నాటికలు స్త్రీ పురుషుల సంబంధ బాంధవ్యముల నాధారముగాఁ జేసికొని రచింపఁబడినట్టివి. అందలి భావ ములతో నేకీభవింపఁ జాలక పోయినను బఠితలందలి రచనా శిల్పమును జూచి యాశ్చర్యపడక మానరు. డా. మారేమండ రామారావుగారు చారిత్ర నాటికా రచనలో సిద్ధహస్తులు. శ్రీ సోమంచి యజ్ఞన్నశాస్త్రి గారి నాటికలు పాశ్చాత్య నాటికా పద్ధతుల ననుకరించుచు, నిర్మలమైన హాస్యమున కాకరములై, యొక ప్రత్యేకత గడించుకొన్నవి.

క్రీ. శ. 1943 తరువాత నాటికల రచనాపద్ధతిలోఁ గొంతమార్పు కలిగినది. నాటికా రచయితలు తమ నాటికలలో వాస్తవిక వాతావరణ చిత్రణమున కెక్కువ ప్రాధాన్యమొసంగ యత్నించిరి. శ్రీ బుచ్చిబాబు, ఆత్రేయ, నార్ల, అనిసెట్టి, పినిసెట్టి, గంగాధర్, విశ్వప్రసాద్ మున్నగు వారీ క్రొత్త మార్గమునకుఁ జెందినవారు. శ్రీ బుచ్చిబాబుగారి

దారినపోయ్యే దానయ్య, ఉమర్ ఖయ్యాం, తిమ్మరక్షిత ప్రశస్తములైన నాటికలు. ఆత్రేయ వ్రాసిన ప్రగతి శాస్త్రీయ దృక్పథమును, బరిశీలనను వ్యక్తము చేయుచున్నది. పినిసెట్టివారి ఆడది అను నాటికలో స్త్రీపాత్ర లేనేలేదు. తాత్కాలిక కోపావేశమునకు గురియై భార్య నింటి నుండి వెడలఁ గొట్టి పశ్చాత్తప్తుఁడైన గృహస్థు గాథ యిది. శ్రీ నార్ల వారి కొత్తగడ్డ నాటికాసంపుటిలో గ్రామజీవితము, రైతుల పరిస్థితులు సహజముగాఁ జిత్రింపఁబడినవి. వీరి నాటికలలో హెరాల్డు, చాపిన్ మున్నగు పాశ్చాత్య నాటికాకర్తల ప్రభావ మధికముగా గోచరించును. శ్రీ కె. గంగాధర్‌గారు రచించిన ప్రార్థన అను నాటిక ఆంధ్ర నాటక పరిషత్తు వారి బహుమానమును గడించినది. శ్రీ విశ్వప్రసాద్‌గారి రచనలు కూడ నిశ్లే భావబంధురములై పఠితల ప్రశంసలకుఁ బాత్రము లగుచున్నవి. ఆంధ్రపత్రిక, ఆంధ్రప్రభ, భారతి, కృష్ణాపత్రిక మున్నగు పత్రికలలో నిటీవలఁ బెక్కు నాటికలు ప్రచురింపఁబడినవి. మొత్తము మీఁదఁ దెలుఁగు నాటికల సంఖ్య కూడ రెండు వేలకు మించినదని చెప్ప వచ్చును.

శ్రీ తల్లావఝ్ఝుల శివశంకరశాస్త్రిగారు కొన్ని నాటికలను గేయ రూపమున వ్రాసి ప్రచురించినారు. వానిలోఁ బద్మావతీచరణ చారణ చక్రవర్తి, దీక్షితదుహిత మున్నగునవి పాఠకులను బరవశులఁగావింపఁ గల రసదరచనలు. శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు కూడ శాస్త్రిగారి నాదర్శ ముగాఁ గొని కొన్ని చక్కని గేయనాటికలను రచించినారు. వానిలో నవ్వనిపువ్వు మిక్కిలి ప్రచారము పొందినది. ప్రశస్తములైన గేయ నాటికలు రచించిన వారు వీరిరువురే యని చెప్ప వచ్చును.

ఇటీవల రేడియో నాటిక ప్రసిద్ధి కెక్కినది. రేడియో నాటికల రచించు విషయమునను, నిర్వహించు విషయమునను శ్రీ కపిల కాశీపతి గారు మిక్కిలి యనుభవశాలులు. తెలుఁగున రేడియో నాటిక పెక్కు క్రొత్త పోకడలుపోయి బహుళ ప్రచారము పొందుచున్నది. శ్రీ బుచ్చి

బాబు, గోరాశాస్త్రి, శ్రీ. శ్రీ, కృష్ణశాస్త్రి, పద్మరాజు, ఆరుద్ర, రజనీ కాంతరావు, మునిమాణిక్యం నరసింహారావుగార్లు రేడియో నాటికా రచనమున నారితేరినవారు. శ్రీ కృష్ణమూర్తి, గిడుతూరి సూర్యం ఇటీవల జరిగిన రేడియో నాటికల పోటీలలో బహుమానములు పొందఁ గలిగినారు.

తెలుఁగున సంగీత నాటకమునకు శ్రీకారము చుట్టినవారు శ్రీ కొప్పరపు సుబ్బారావుగారు. వీరి నాటిక లోక సంపుటముగాఁ బ్రచురింపఁబడినవి. వీరి ఆలీముతా ఆంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచినది. పిల్లల నాటికలు వ్రాయు వారిలో నార్ల చిరంజీవి, పాలంకి సరస్వతీదేవి, చింతా దీక్షితులు ముఖ్యులు. చిరంజీవి రచించిన వీథిదీపం పిల్లలకై వినియోగింపఁబడినదే యయ్యును మిక్కిలి రసవత్తరముగా నున్నది. ఈ మధ్య మదరాసునందలి ఆంధ్రభాషా సమితి వారు బాల నాటికలకు బహూకృతి నొసంగినారు.

ఇటీవలఁ బెద్ద నాటకముల ప్రదర్శనలు వెనుకఁ బట్టినను ఏకాంక నాటికా ప్రదర్శనలు విరివిగానే సాగుచున్నవి. వీనిలోఁ బెక్కు పాఠశాలా కళాశాలలయు, గ్రంథాలయాదులయు వార్షికోత్సవ సందర్భ ములందే ప్రదర్శితములగుచున్నవి. స్త్రీ పాత్రల నభినయించుటకు స్త్రీలే లభించుట కష్టముగా నుండుటచే విద్యార్థులకు సౌకర్యము కలిగించుటకై కొందఱు రచయితలు స్త్రీ పాత్రలు లేకుండగనే రచనలు చేయుచున్నారు. ఇట్లభినయించు వారి సౌకర్యమునకై నాటకములు సృజించుట కళాభి వృద్ధి కాటంకము కలిగించును. ఏకాంక నాటికల సంఖ్య పెరుగుచుండుట ముదావహమే; కాని వానియందుఁ గళాసంపద, కొఱవడి యుండుట శోచనీయము. మఱియుఁ బ్రతిభావంతులైన రచయితలు కేవల మేకాంక నాటికారచనముతోడనే తృప్తినొందక కళాసంభరితములైన నాటకముల రచనకుఁ గూడఁ గడంగి యాంధ్ర నాటక కళాభివృద్ధికి దోహద మొసంగుదురుగాక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

నవలలు - కథానికలు

పాశ్చాత్య భాషాసంపర్క ప్రభావమున వృద్ధినొందుచు నాధుని కాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బరిపుష్టి కలిగించుచున్న సాహిత్యప్రక్రియలలో నవల యొకటి. దక్షిణాంధ్ర యుగమున వచనగ్రంథములు పెక్కు వెలువడినను అందుఁ జాల భాగము పౌరాణిక వస్తు విలసితమైనదే. పాశ్చాత్య భాషాసంపర్కము కలిగిన పిమ్మటనే 'నవల' యను ప్రక్రియ భారతదేశ భాషలలోఁ బ్రబలఁ జొచ్చినది. కీ. శే. వీరేశలింగం పంతులుగారు క్రీ. శ. 1878 లోఁ దమ రాజశేఖర చరిత్రమును ప్రకటించిరి. అంతకుముందు కూడ నొండు రెండు నవలలు రచింపఁబడిన మాట సత్యమేయయ్యుఁ బెక్కు కారణములచే నాంధ్రమున రాజశేఖర చరిత్రయే మొదటి నవలగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇది గోల్డుస్మిత్ వికార్ ఆఫ్ వేక్ఫీల్డు ననుసరించి వ్రాయఁబడిన సాంఘిక నవల. అనుసరణమయ్యు స్వతంత్రమువలె నొప్పారుట యీ నవలయందలి విశిష్టత. ఇందు శైలియు వర్ణనలును మిక్కిలి రమణీయములుగా నుండును. స ఘుస్కరణప్రియులైన పంతులుగా రిందుఁ దమనాఁడు ప్రబలి యున్న సాంఘిక దురాచారములను నిపుణముగా హేళన చేసి యున్నారు.

క్రీ. శ. 1893 లో శ్రీ ఖండవల్లి రామచంద్రుఁడుగారు ధర్మవతీ విలాసమను నవలను బ్రచురించిరి. పిమ్మట వారే మాలతీ రాఘవము లక్ష్మీసుందర విజయము అను మఱి రెండు నవలలను వెలయించిరి. ఈ మూఁడు నవలలు నప్పుడు చింతామణి పత్రిక వారొసంగుచుండిన పారితోషికములను బడయఁ జాలినవి. సుప్రసిద్ధ నవలారచయితలు, కవులు, నాటకకర్తలు నైన శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు

క్రీ. శ. 1894 లో రామచంద్ర విజయమను పేర మొదటి నవలను రచించి చింతామణి బహుమానమును గడించిరి. క్రీ. శ. 1876 లో వారి హేమలతయు, 1897, 98 లలో అహల్యాబాయి కర్పూరమంజరులును ప్రథమ బహుమానములకుఁ బాత్రములైనవి. వరుసగా లభించిన యీ బహూకృతులతో పంతులుగారి కీర్తి దిగంత వ్యాప్తమైనది. శ్రీ వీరేశ లింగంపంతులుగారు సాంఘిక నవలకు వలె రఘ్మీనరసింహం పంతులుగారు చారిత్రిక నవలకాద్యులని చెప్పవచ్చును. వీరి గణపతి హాస్యరస ప్రధానమైన నవల. అదియు రామచంద్ర విజయమువలె మిక్కిలి కీర్తి ప్రచారములఁ గాంచినది. చిలకమర్తివారు రచించిన నవల లింకను నెన్నియో కలవు. వానిలోఁ గొన్ని యనువాదములు, కొన్ని యుత్తర భారత చరిత్రకు సంబంధించినవి. వారి శాపము వేములవాడ భీమకవి జీవిత చరిత్రను దత్తాకలాంధ్ర కళింగ దేశముల చరిత్రను జిత్రించుచున్నది. చిలకమర్తి వారి నవలలకుఁ గలిగిన ప్రతిష్ఠకు వారి కథాకథన నైపుణియే కాక ప్రసన్న మధురమైన శైలియుఁ జాలవఱకుఁ దోడ్పడినది.

కీ. శే. కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారు పెక్కు చారిత్రిక సాంఘిక నవలలు రచించి పేరుగాంచిరి. బొబ్బిలి ముట్టడి, రాయచూరు యుద్ధము, పూర్ణానందము, అగ్రహారము, ఇచ్ఛినీకుమారి మున్నగునవి వీరు రచించిన నవలలోఁ బ్రశస్తములైనవి. వీరు మంచి పండితులు, కవులు నయ్యు నవలారచనకుఁ గడంగుట యీ జాతి వాఙ్మయమునకు వన్నెవాసి చేకూర్చినది.

ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథమాలవారును, విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాలవారును, వేగుఁజుక్క గ్రంథమాలవారును బ్రచురించిన నవలలు మిక్కిలి ప్రశంసా పాత్రములైనవి. శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు వంగభాషనుండి పెక్కు నవలలాంధ్రీకరించిరి. శ్రీ తల్లావఝ్ఝల శివశంకర శాస్త్రిగారు, జొన్నలగడ్డసత్యనారాయణమూర్తిగారు, శ్రీమతి పులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబగారు, చాగంటి శేషయ్యగారు మున్నగు వారాంధ్రీ

రించిన నవలలును జెక్కు గలవు. శ్రీ భోగరాజు నారాయణమూర్తి గారి విమలాదేవి, ఆంధ్రరాష్ట్రము మున్నగు నవలలు ప్రశస్తములైనవి. వేగుజుక్క గ్రంథమాలవారి వాఁడే వీఁడు. నేనే మున్నగు నవల లా రోజులలో మిక్కిలి ప్రశంస లందినవి. నాఁడు బంకించంద్ర రవీంద్రుల నవలలట్లే నేఁడు ప్రేమచంద్ర శరచ్చంద్రుల నవల లనేకము చక్కఁగా నాంధ్రీకరింపఁబడుచున్నవి.

ఆధునికాంధ్ర కవులలోవలెనే నవలాకర్తలలోఁ గూడ నగ్రేసరు లని చెప్పఁదగినవారు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు. ఏకవీర వారి ప్రథమ నవల. అందలి శైలియుఁ, గథానిర్మాణ కౌశలమును, పాత్ర పోషణమును అనన్యాదృశములైనట్టివి. చెలియలికట్ట, ధర్మచక్రము, బద్దన్నసేనాని, స్వర్గానికి నిచ్చెనలు, తెఱచిరాజు, మాబాబు మున్నగు నవి వారి యితర నవలలు. వారి వేయిపడగలు పరిమాణమునందువలెనే గుణమునందును నగ్రగణ్యమైనది. అది యాధునికాంధ్రదేశ సాంఘిక మత రాజకీయ పరిస్థితులకు మణిదర్పణము, అందలి వర్ణనలు భావ గంభీరములు; పాత్రలు సజీవములు; శైలి మధురగంభీరము. అది ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారి నవలల పోటీలో నడవి బాపిరాజుగారి నారాయణరావుతోఁ బ్రథమ బహుమానమును బంచుకొన్నది. శ్రీ విశ్వనాథవారి నవలలలోఁ బ్రకృతి పరిశీలనమువలెనే ప్రపంచ పరిశీలనమును మిక్కుటముగా గోచరించును. అందుఁ బ్రతిపుటయు వారి సనాతన సంప్రదాయాభిమానమును జక్కఁగాఁ జాటుచుండును.

సాంఘిక నవలాకర్తలలోఁ బేరెన్నికగన్న వారింకను బలువు రున్నారు. శ్రీ అడివి బాపిరాజుగారి నారాయణరావు వేయుపడగల వలెనే మిక్కిలి ప్రశస్తి నార్జించినది. హిమబిందు, కోనంగి గోనగన్నారెడ్డి మున్నగువారి యితరనవలలుకూడ నాంధ్రదేశమున నధిక ప్రచారము గాం చినవి. శ్రీ శ్రీపాదసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిఆత్మబలి, గోపీచందుగారి అసమర్థుని జీవయాత్ర, బుచ్చిబాబుగారి చివరకు మిగిలేది, జి. వి. కృష్ణారావుగారి

కీలుబొమ్మలు, బలివాడ కాంతారావుగారి గోడమీదిబొమ్మ, పోతుకూచి సాంబశివరావుగారి ఉదయకిరణాలు చక్కని పాత్ర చిత్రణముతోడను, సాంఘిక వాతావరణముతోడను గూడి పాఠకుల ప్రశస్తులందుకొన్న యుత్తమ నవలలు.

శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారి నారాయణభట్టు, రుద్రాంబ, మల్లారెడ్డి అను చారిత్రక నవలలు మిక్కిలి ప్రసిద్ధము లైనవి. చారిత్రక సత్యములను విడువకయే శ్రీ శాస్త్రిగారు సరస మనోహరముగాఁ గథను సాగించుచుందురు. వారి పాత్ర చిత్రణము గతించిన చారిత్రక మహావ్యక్తులను సుస్పష్టరేఖలతోఁ బఠితలకు సాక్షాత్కరింపఁ జేయును. డా॥ కాకర్ల నరసింహంగారి కనకాభిషేకము, రఘునాథరాయలు, శ్రీమతి వసుంధర రచించిన తంజావూరి పతనము, సప్తపర్ణి, శ్రీ ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తి గారి భువనవిజయము, ప్రశస్తములైన చారిత్రక నవలలు. అవి విస్మృతమై పోయిన యాంధ్రవైభవము నతినిపుణముగా వర్ణించి యాంధ్రుల కానందోత్సాహముల నావహించుచున్నవి.

ఆంధ్రనవలా ప్రపంచమున కలంకారప్రాయమై యాంధ్రజనుల యాదరాభిమానములు చూఱగొన్న యత్యుత్తమ నవల శ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారి మాలపల్లి. ఇందు రాజకీయ సాంఘిక మత సమస్యలెన్నో బహుముఖములఁ బరిశీలింపఁబడినవి. భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామము యొక్కయు, జాతీయోద్యమము యొక్కయు నారంభ పరిణామముల నిందుఁ గాంచనగును. నిపుణమైన పాత్రపోషణమునకును, నిర్మలమైన యాత్మపరిశీలనమునకును, బరిణతమైన శైలికిని ఈ నవల పట్టుఁగొమ్మ. శ్రీ ఉప్పల లక్ష్మణరావుగారి "అతడు ఆమె" అను నవలయు, శ్రీ మహీధర రామమోహనరావుగారి రథచక్రాలు, ఓనమాలు, దవానలము మున్నగు నవలలును, శ్రీ వట్టికోట ఆళ్వారు స్వామిగారి ప్రజల మనిషియు రాజకీయ సాంఘిక సమస్యా సమ్మేళనముతోఁ గూడిన ప్రశస్తములైన నవలలు.

ఏకాంక నాటికా రచనమునవలెనే నవలారచనమునఁ గూడ భావ విప్లవముతోపాటు పరమోత్కృష్టమైన శిల్పమును గూడ ప్రదర్శించినవారు శ్రీ గుడిపాటి వేంకటచలంగారు. శ్రీ ధనికొండ హనుమంతరావు ప్రభృతులు వీరిని జాలవఱ కనుసరించిరి.

హాస్యప్రధానములైన నవలలు వ్రాసిన వారిలో శ్రీ మొక్కపాటినరసింహశాస్త్రిగారును, మునిమాణిక్యం నరసింహారావుగారును ఒగ్రేసరులు. శ్రీ నరసింహశాస్త్రిగారి బారిష్టరు పార్వతీశ మొకప్పుడాంధ్ర దేశమునంత నఖ్యాత లూగించినది. శ్రీ నరసింహారావుగారి తిరుమాళిగ, దీక్షితులు, కాంతం కథలు ఆంధ్రదేశము నందంతట వ్యాప్తినొందిన హాస్యరచనలు.

నవలారచనలో పేరుగాంచిన నారీమణులుకూడఁ బలువురున్నారు. శ్రీమతి జయంతి సూరమ్మగారి సుదక్షిణా చరిత్రము పౌరాణికేతి వృత్తముతోఁ భాసిల్లుచున్నది. శ్రీమతి పులుగుర్త లక్ష్మీనరసమాంబగారి సుభద్ర, యోగేశ్వరి, అన్నపూర్ణ అను నవలలు సాంసారిక సమస్యాపూరితములై గృహజీవితమును జిత్రించుచున్నవి. శ్రీమతి సీరము సుభద్రాంబగారి జాగిల మనువాదమయ్యును అపరాధ పరిశోధక నవలలోఁ బేరెన్నిక గాంచినది. శ్రీమతి కనుపర్తి వరలక్ష్మమ్మగారి వసుమతి, మాలతీచందూరుగారి చంపకము, చెదలపురుగు, వసుంధరగారి దూరపుఁ గొండలు సాంఘిక నవలలోఁ బ్రశస్తి వహించినవి.

ఆంగ్లమునుండి అనువదింపఁబడిన యుత్తమ నవలలను గూర్చి యిటఁ బేర్కొనవలసియున్నది. శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారి రాజశేఖర చరిత్రము వికార్ ఆఫ్ వేక్ ఫీల్డున కనుసరణమని తెల్పఁబడినది. శ్రీ చిలకమర్తివారి దాసీకన్యయు, శ్రీ వెదురుమూడి శేషగిరిరావుగారి ఫాస్టు (రెండు భాగములు) ను ఆంధ్రదేశమున నత్యంతాదరముగాంచినవి. గోరా, నౌకాభంగము, ఇంటాబయట, తపోవనము, యోగవియోగ ములు మున్నగునవి రవీంద్రుని రచనల కనువాదములు. టాల్‌స్టాయి

రచనలకుఁ గావింపఁబడిన యనువాదములలో సమరము-శాంతి, నవజీవనము, అనాకెరీనా, అనుమానం మొదలైనవి ముఖ్యములైనవి. అమ్మ, ముగ్గురు మిత్రులు అనునవి మాక్సిం గోర్కీ సుప్రసిద్ధ నవలల కాంధ్రీకరణములు. శ్రీ మొసలికంటి సంజీవరావుగారు రైనాల్డ్సు, స్కాటు రచించిన కొన్ని నవల లనువదించిరి. అంతఃపురము, మేరీరాణి, సంజీవి మున్నగునవి యందుఁ బ్రధానములైనవి. శ్రీ మద్దాల నారాయణరావుగారి భయంకర లోయ, హత్యాన్వేషణము అనునవి ఆంగ్లాపరాధ పరిశోధకనవలల కను వాదములు. ఇటీవల ఆంధ్రవారపత్రికలలో సుప్రసిద్ధములైన ఆంగ్లనవలలకుఁ బ్రశస్తములైన యనువాదములు ప్రచురింపఁబడినవి.

ప్రస్తుత కాలమున నవలలు, కథలు చదువువారి సంఖ్య యధిక మైనది. అందుచే నల్పశ్రేణికిఁ జెందిన రచనలు తండోపతండములుగా నుత్పన్నములగుచున్నవి. ఇట్టి వానివలన రచయితలకుఁగాని, పఠితలకుఁ గాని, వాఙ్మయమునకుఁ గాని కలుగు ప్రయోజనమేదియుఁ గానరాదు.

కథానికలు

పాశ్చాత్య భాషాసంపర్కమువలన నిటీవల వెలసిన నూతన ప్రక్రియలలో నవలనువలెనే కథానికను గూడఁ బేర్కొనవలయును. మొపాసా, మాఘం, ఓహెన్రీ ప్రభృతు లాంగ్ల కథానికా రచయితలలో నాద్యులు. వారి యనుయాయు లనేకు లున్నారు. వారి ననుసరించియు, స్వతంత్రముగా నూహించియుఁ బ్రతిభావంతులైన యువకులు పలువు రాంధ్రమునఁ జక్కని కథానికలు సృష్టించినారు. ఆధునికకాల ప్రవృత్తి దీర్ఘములైన నవలలు పఠించుట కనువైనది కాదు. అందుచేఁ గథానికల కధికమైన ప్రచారము కలుగుచున్నది. నవలలకును నాటకములకును వలెనే కథానికలకును ఏకాంక నాటికలకును సన్నిహితసాదృశ్య మున్నది. ఈ రెండును నల్పకాలములో ననల్పమైన యానందము నందిచ్చు నుత్తమ ప్రక్రియలు. వీనిని గళాపరిపూర్ణములుగా సంతరించుట ప్రతి

భైకసాధ్యము. ఆంధ్రమున శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారు చేయి వేయని సాహిత్య ప్రక్రియ యిది యొక్కటే.

కీ. శే. గురుజాడ అప్పారావుగారు రచించిన కథానికలే యాంధ్రమున మొదటివిగా భావింపఁబడుచున్నవి. వీరి 'అణిముత్యా' లిటీవలనే ప్రకటింపఁబడినవి. కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు భోజకాళిదాసు కథలు, బేతాళపంచవింశతి, కథాసరిత్సాగరము అను కథల సంపుటములను బ్రకటించిరి. ఇవి సంస్కృతము నుండి యనువదింపఁబడినవి. ఇందున్న చిన్నకథలకును, కథానికలకును స్వరూపమునఁ జాల భేదమున్నది. చిలకమర్తివారు రచించిన రాజస్థాన కథావళి, చమత్కార మంజరి, భారతకథామంజరి, చిత్రకథా మంజరి, చిత్రకథా గుచ్ఛము అను కథలసంపుటములందుఁ గథానికలని చెప్పఁదగిన రచనలు కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. ఆంధ్రమునఁ గథానికారచనకుఁ బునాదులు వేసిన ప్రముఖులలో ఆంధ్రపితామహ, పద్మభూషణ శ్రీ మాడపాటిహనుమంతరావు పంతులుగారొకరు (జన. 1885). తెలంగాణము సర్వతో ముఖ వికాసమునకు మేల్కొల్పులుపాడిన వైతాళికులు వీరు. వీరి జన్మస్థలము కృష్ణామండలమందలి పొక్కునూరు. వీరికి సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల భాష లందే కాక ఉర్దూ పారసీభాషలందును మంచి పాండిత్యము కలదు. వీరేశలింగంపంతుగారివలె వీరు మొదటఁ బద్యరచన చేయుటకే యారంభించినను దరువాత వచనరచనమందే యభినివేశము ప్రదర్శించిరి. వీరు వివిధ పత్రిక లందుఁ బెక్కు వ్యాసములు, విమర్శనములు ప్రచురించియుండిరి. గ్యారిబాల్డీ జీవితము, ఆనందమఠము, రోమకసామ్రాజ్య చరిత్రము, శాత్రి కాలపు హిందూర్యులు, మహాభారత సమీక్షణము, నిజామురాష్ట్రములో రాజ్యాంగ సంస్కరణలు, ఆంధ్రోద్యమము (రెండు సంపుటములు) పంతులుగారి వచన రచనలలో ముఖ్యములైనవి. వీరు రచించిన కథానికలు 1911లో మల్లికాగుచ్ఛ మను పేర నొక సంపుటముగాఁ బ్రకటింపఁబడినవి. ఇందుకొన్ని స్వతంత్రములు, కొన్ని ప్రేమ్‌చంద్ కథల కనుసరణములు.

గూడ వీరు మిక్కిలి నేర్పు ప్రదర్శించియున్నారు. అడవిఁగాచిన వెన్నెల, మేడమెట్లు, నిరంతరత్రయం మున్నగు వీరి కథానిక లాంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధములు.

'కరుణకుమార కథలు' సంపుటములుగాఁ బ్రచురింపఁబడినవి. రసభావ పోషణమున నిందలి కథ లత్యంత రమణీయములై రచయిత మానవమానస ప్రవృత్తిపరిజ్ఞానమును జక్కగా వ్యక్తముచేయుచున్నవి. శ్రీ యస్. ఆర్. చందూరుగారి కథ లాంధ్రకథా పాఠకులకు సుపరిచితములు.

శ్రీ భరద్వాజ, ధనికొండ ప్రభృతులు శ్రీ చలంగారి శాఖకుఁ జెందిన యుత్తమకథకులు. వీరి రచనలు పెక్కు లైంగికశాస్త్ర సంబంధములైనవి. వీరి కథలలో వాస్తవికత ప్రాధాన్యము వహించియుండును వీరికి మొపాసా మున్నగు పాశ్చాత్య కథకులు మార్గదర్శకులు.

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాంగారి "వక్రగతులు" "కుంపటిలో కుసుమం" మొదలైన కథలు సుప్రసిద్ధములు. శ్రీ శండిలగారు వివిధములైన కథలువ్రాయుచుఁ బేరుగాంచుచున్నారు. వీరి 'జయాపజయములు' అపూర్వ శిల్పఖండము. జగత్కల్యాణము వీరి లక్ష్యము. సన్నివేశ కల్పన మందును, పాత్రపోషణ మందును వీరు సిద్ధహస్తులు.

శ్రీ భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు, పొట్లపల్లి రామారావు, ధరణికోట శ్రీనివాసులు, ఇటికాల నీలకంఠరావు, చక్రవర్తి రంగస్వామి, పోతుకూరి సాంబశివరావు హీరాలాల్ మోరియా మున్నగువారు చక్కని కథలు వ్రాయుచున్నారు. ముందు ముందు వీ రుత్తమ కథానికా రచయితలు కాఁగల రనుటలో సందేహము లేదు.

కథానికా రచయిత్రులలో శ్రీమతి వాసిరెడ్డి సీతాదేవి, మాలతీ చందూరు, ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి, శ్రీదేవి మున్నగువారు పేర్కొనఁదగినవారు.

13

మయ్యు వ్యావహారికమునకు సన్నిహితమై, మిక్కిలి సుందరముగా నుండును. వీరి ఓబయ్యా వంటి హాస్యరచనలలోఁ గూడ గంభీరార్థ మిమిడి యుండును. వీరు రచించిన ఆనందభవనము సర్వమనోహరము.

ఆంధ్ర కథానికల కద్వితీయ సౌందర్యము నాపాదించించి, పేరు గన్నవారు శ్రీ చలంగారు. వీరి రచనలో మీటర్లింకు ఛాయలు కాన వచ్చును. వీరి భాష, భావములు, కథన విధానము— అన్నియు మిగుల నాకర్షకములుగా నుండును. సంప్రదాయోల్లంఘనము, స్వైరవిహారము మున్నగునవి ప్రాయికముగా వీరికిని వీరి యనుయాయులకును ప్రీతి కరములైన వస్తువులు. కథానికారాజ్యమున వీరి దొక ప్రత్యేక రాష్ట్రము. చలంగారి హంపీకన్యలు చదివి యానందింపని వా రుండరు. వీరి సినీమా జ్వరము జగద్విఖ్యాతము.

శ్రీ కొడవటిగంటి కుటుంబరావుగా రుత్తమ కథానికారచయితలు గానే కాక, విమర్శకులుగాఁ గూడఁ బేరు గాంచినవారు. వీరి కథలకుఁ బాత్రపోషణ కౌశలము జీవగఱ్ఱ. వీరిరచన వ్యంగ్యచమత్కారములతోఁ గూడి హృద్యముగా నుండును. పక్షికోసంవెళ్ళిన పంజరము, తేచిపోయిన మనిషి, ఆడజన్మ మున్నగు వీరి కథానికల నానందముతోఁ జదువని యాంధ్రు లుండరు.

శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారికి కథక చక్రవర్తి బిరుదము సార్థక మైనది. వీరు దాసరిపాట మొదలగు పెక్కు కథానికలను వ్రాసియుండిరి. వీరి "ఏకాదశి" ఆంధ్రదేశమున మిక్కిలి ప్రచారమొందిన కథల సంపు టము. బాలసాహిత్యము నందును, బాల చిత్తవృత్తి కనుగుణములైన కథలు వ్రాయుటయందును వీరి కభినివేశము మెండు.

శ్రీ మునిమాణిక్యం నరసింహారావుగారి కాంతం కథ లిదివఱకుఁ బేర్కొనఁబడినవి. దుఃఖభారాలసమైన దైనిక జీవితమును మధురాతి

మధురము చేయఁగల హాస్యరసము నుచితరీతిఁ బోషించుటలో వీరు సిద్ధహస్తులు.

శ్రీ మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారు గొన్ని యుత్తమకథానికలు రచించిరి. 'చిత్తరువ'ను వీరి కథానిక చాల మనోహరముగా నుండును.

పండితులయ్యుఁ గథానికారచనకుఁ గడంగినవారిలో శ్రీ ఇంద్రకంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగా రొకరు. వీరు కవులుగా, కథానిక కర్తలుగా, విమర్శకులుగా మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచినవారు. హనుమచ్ఛాస్త్రి కథ లను పేరఁ బ్రకటింపఁబడిన సంపుటములలోని కథ లన్నియు నమృతవాహినులు.

శ్రీ గోపీచందుగారికి నవలాకర్తలలోను, విమర్శకులలోనువలెఁ గథకులలోఁ గూడ నుత్తమస్థాన మున్నది. వీరి భావములు, ఆదర్శములు రాజకీయసంబంధము గలిగియుండును. అప్రియమయ్యు హితమైన యుపదేశమును, మితమయిన సంభాషణమును వీరి కథలకు భూషణములు.

శ్రీ పాలగుమ్మి పద్మరాజుగారి గాలివాన ప్రపంచ కథానికల పోటీలో ద్వితీయ బహుమానము పొందినది. వీరు రచించిన కథలసంఖ్య తక్కువైనను వీరు పొందిన ప్రశస్తి యపారమైనది. దానికి వీరు కథానికారచనలలోఁ బ్రదర్శించు శిల్పవిశేషమే కారణము. ఎదురు చూస్తూన్న ముహూర్తము, వాసనలేని పూలు మొదలైన వీరి కథలు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. రమ్యకథా నిర్మాణము, సుందర సన్నివేశకల్పనము, సహజ సంభాషణము మున్నగునవి వీరి కథలకుఁ బెట్టని సొమ్ములు.

శ్రీ బుచ్చిబాబుగారి ప్రతిభ బహుముఖమైనది. నవలా రచనమందును, ఏకాంకికాసృజన మందునువలెనే, కథానికా నిర్మాణమునఁ

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

వ్యాసములు, విమర్శలు. పరిశోధనలు

వచనవాఙ్మయ వృక్షమునఁ బెక్కు శాఖలున్నవి. వానిలో భారత భాగవత రామాయణాది వచనములు, నీతిచంద్రికవంటి గ్రంథములు, ఇదివఱకుఁ బేర్కొనఁబడినవి. మిగిలినవానిలో వ్యాసములు, విమర్శలు, పరిశోధనలు ముఖ్యములైనవి. వ్యాసము కళాసంభరితమైన వచన రచనా విశేషము. ఇది యాంగ్లమున మిక్కిలి పరిణతిని బొందినది. లాంబు, స్టీవెన్సను, లేహన్టు, హేజ్లిట్టు, గార్డినరు మున్నగువారి వ్యాసములు భావగంభీరములై మనోహరములుగా నుండును, తెలుఁగున నట్టి యుత్తమ వ్యాసములు రచించినవా రెందఱో లేరు. వీనికిని శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారే యాద్యులని చెప్పవచ్చును. వారు తాము నెలకొల్పిన మాసపత్రికలో స్త్రీ విద్యావశ్యకమును గూర్చియు, సంఘసంస్కరణావశ్యకమును గూర్చియుఁ బెక్కు వ్యాసములు వ్రాసి యుండిరి. పునర్జన్మము, బాల్యవివాహము, ప్రార్థన, ఈశ్వరదత్తగ్రంథములు మున్నగు విషయములను గూర్చి వారు రచించిన దీర్ఘవ్యాసములనేకము లొక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. వీరి వ్యాసములు హేతువాద పూర్వకములును, యుక్తియుక్తములునై పూర్వపక్ష ఖండనముతోఁ గూడి విజ్ఞానవికాసములను వెదజల్లుచుండును. వీరి శైలి మృదుమధురమై యన్వయ కాఠిన్యముకాని, శబ్దకాఠిన్యముకాని లేక మిక్కిలి సరళముగా నుండును.

తెలుఁగున వ్యాసకర్తలలోఁ బ్రథమగణ్యులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు. వీరి సాక్షివ్యాసములు సర్వాంధ్రజన సువరిచితములు. ఆంగ్లమున ఎడిసన్ను పండితుఁడు స్పెక్టేటరు అనుపేర నొక పత్రిక స్థాపించి, యందుఁ దననాఁడు వ్యాపించియున్న సాంఘికాది

పాశ్చాత్యవంగ హిందీభాషల నుండి పెక్కు కథానికలనువదింపఁబడియున్నవి. టాల్‌స్టాయ్, మాక్సిం గోర్కీ, మొపాసా, మాఘం మున్నగు పాశ్చాత్య రచయితలయు, రవీంద్ర, శరచ్చంద్ర ప్రభృతి వంగ రచయితలయు, జయశంకర ప్రసాద ప్రేమచంద్ర ప్రముఖ హిందీ రచయితలయుఁ గథానికలు వందలకొలఁది యింకను అనువదింపఁబడు చున్నవి.

ఆధునిక కాలమునఁ గథానికలకు జనులలో నపారమైన యాదరాభిమానము లున్నవి. రచయితలును వాని నభినివేశముతో రచించు చున్నారు. నిజమున కుత్తమనవలలు రచించుటకంటె, నుత్తమ కథానికలను సృజించుట యెక్కువ క్లేశకరమైన కార్యము. ఇం దల్పమైన స్థలమున ననల్పమైన కళాప్రతిభలు ప్రదర్శింపవలసిన యావశ్యకముండును. కథానికారచయిత లీ విషయమును గ్రహించి తమ రచనలలో సంఖ్యకంటె శిల్ప విశేషమున కధిక ప్రాధాన్య మొసంగుదురుగాక.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము

వ్యాసములు, విమర్శలు. పరిశోధనలు

వచనవాఙ్మయ వృక్షమునఁ బెక్కు శాఖలున్నవి. వానిలో భాగవత రామాయణాది వచనములు, నీతిచంద్రికవంటి గ్రంథ ఇదివఱకుఁ బేర్కొనఁబడినవి. మిగిలినవానిలో వ్యాసములు, పరిశోధనలు ముఖ్యములైనవి. వ్యాసము కళాసంభరితమైన రచనా విశేషము. ఇది యాంగ్లమున మిక్కిలి పరిణతిని బొందినది. స్టీవెన్సను, లేహాస్టు, హేజ్లిట్టు, గార్డినరు మున్నగువారి వ్యాసములు భావగంభీరములై మనోహరములుగా నుండును. తెలుఁగున యుత్తమ వ్యాసములు రచించినవారెందఱో లేరు. వీనికిని శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారే యాద్యులని చెప్పవచ్చును. వారు తాము నెలకొల్పిన మాసపత్రికలో స్త్రీ విద్యావశ్యకమును గూర్చియు, సంఘసంస్కరణావశ్యకమును గూర్చియుఁ బెక్కు వ్యాసములు వ్రాసి యుండిరి. పునర్జన్మము, బాల్యవివాహము, ప్రార్థన, ఈశ్వరదత్తగ్రంథ ములు మున్నగు విషయములను గూర్చి వారు రచించిన దీర్ఘవ్యాసము లనేకము లొక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. వీరి వ్యాసములు హేతు వాద పూర్వకములును, యుక్తియుక్తములునై పూర్వపక్ష ఖండన ముతోఁ గూడి విజ్ఞానవికాసములను వెదజల్లుచుండును. వీరి శైలి మృదుమధురమై యన్వయ కాఠిన్యముకాని, శబ్దకాఠిన్యముకాని లేక మిక్కిలి సరళముగా నుండును.

తెలుఁగున వ్యాసకర్తలలోఁ బ్రథమగణ్యులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు. వీరి సాక్షివ్యాసములు సర్వాంధ్రజన సుపరి చితములు. ఆంగ్లమున ఎడిసన్నను పండితుఁడు స్పెక్టేటరు అనుపేర నొక పత్రిక స్థాపించి, యందుఁ దననాఁడు వ్యాపించియున్న సాంఘికాది

దురాచారములను ఖండించి యుండెను. దాని నాదర్శముగా గ్రహించి శ్రీ పానుగంటివారు సాక్షి ఉపన్యాసములను బ్రారంభించిరి. ఇవి యెడనెడ హాస్యరస సమ్మిశ్రితములై, దురాచారముల దెబ్బగొట్టుచు, వైవిధ్యము తోడను, శక్తిమంతమైన శైలితోడను గూడి మిక్కిలి యాహ్లాదకర ములుగా నుండును. వీరి హేళన పద్ధతి కడుంగడు తీక్ష్ణమైనది. వీరి శైలి యచ్చటచ్చట దీర్ఘ సమాసములతోఁ గూడియున్నను ధారావాహియై, మనోహరముగా నుండును. తెలుఁగున నింత భావగంభీరములైన వ్యాసములు వ్రాసినవా రన్యులు లేరు.

ఆఁగ్లము నందలి టాట్లరు పత్రిక ననుసరించి, అనంతపురము నందలి యువకులు కొందఱు వదరుఁబో తను పత్రిక నెలకొల్పి, యందు వివిధ విషయములపై విమర్శనాత్మకములైన చక్కని వ్యాసములు వ్రాసియుండిరి. సాక్షి వ్యాసములతో సాటికి రాలేకపోయినను ఇవి మిక్కిలి మనోహరములుగా నుండును.

తెలుఁగు నందలి దినపత్రికలలో నాంధ్రపత్రికయు, వారపత్రి కలలోఁ గృష్ణాపత్రికయు మిక్కిలి ప్రసిద్ధములైనవి. వీనిలో నప్పు డప్పుడు సంపాదకీయములుగాఁ బ్రచురింపఁబడియున్న వ్యాసములు కొన్ని విషయప్రధానములే యయ్యు నుత్తమ సారస్వత మని చెప్పఁదగి యున్నవి. కృష్ణాపత్రికలోని ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి వ్యాసము లిటీవలనే 'సమీక్ష' యను పేర గ్రంథముగా ముద్రింపఁబడినవి. కాళి దాసును గూర్చి యిందు రచితమైన వ్యాసము మిక్కిలి యుత్కృష్ట మైనది. ఈ వ్యాసములందలి శైలి ప్రౌఢమై భావనిర్భరముగా నుండును.

కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగా రాంధ్రదేశమునందలి చారిత్రక పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులు. వీరు చరిత్రకుఁ, గళకు, సార స్వతమునకు సంబంధించిన వ్యాసములు పెక్కు రచించిరి. వీరు కళలను గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వమున వీరు రచించిన వ్యాసములన్నియు భావమున గంభీరము

లును, శైలిని మృదుమధురములునై యధికమయిన ప్రామాణ్యము గడించినవి. చరిత్ర పరిశోధనలో వీరి శిష్యు లని చెప్పఁదగినవారు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, వీరి శైలి శక్తిమంతమును. ధారాళమునై, యుదాత్తముగా నుండును. చారిత్రకవ్యాసము లను పేర వీరు ప్రకటించిన గ్రంథము ప్రసిద్ధమైనది

శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారి వ్యాసములు కొన్ని విద్యార్థ ప్రకాశిక యను పేర నొక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. ఇందు విద్యకును, విజ్ఞానమునకును సంబంధించిన మంచి వ్యాసములు కలవు. వీని యందలి శైలి ప్రౌఢమై కొంచెము క్లిష్టముగా నుండును.

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారి 'సారస్వత వ్యాసములు' కళాశాలలోఁ బాఠ్యగ్రంథముగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఇందు వాఙ్మయము-జాతీయత, విమర్శ పద్ధతులు మున్నగు వ్యాసములు కలవు. ఇవి గాక భాషాసారస్వతములపై వీరు వివిధ పత్రికలలోఁ బ్రకటించిన వ్యాసము లనేకములున్నను. అందుఁ గొన్ని భాషాచారిత్రిక వ్యాసములను పేర గ్రంథముగాఁ బ్రకటింపఁ బడినవి.

ఇటీవల శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు మణిప్రవాళ మను పేర నొక వ్యాససంపుటమును బ్రచురించిరి. ఇందు భావనామయములు, నిర్దుష్ట రచనాశోభితములునైన మంచి వ్యాసము లున్నవి. పువ్వులు, శ్రమరాన్వేషణము మున్నగు నిందలి వ్యాసములు మనోహరములు.

ఆంధ్రమున సారస్వత విమర్శకుఁ గూడ వీరేశలింగంపంతులు గారే యాద్యు లని చెప్పవలెను. ఆంధ్రకవుల చరిత్ర వారి పరిశోధనకును, బట్టుదలకును నిదర్శనమైన యుత్తమగ్రంథము. శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారి 'కవి జీవితములు' కూడ నట్టి గ్రంథమే కాని యందాధారములేని పుక్కిటిపురాణములు సైతము చారిత్రకవిషయములుగా గ్రహింపఁబడినవి. వీరి శైలి మాత్రము లాక్షణికమై, రమ్యముగా నుండును.

పాశ్చాత్యదృష్టితో విమర్శ సాగించినవారిలో కీ. శే. డా. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగా రగ్రగణ్యులు. వీరి కవిత్వ తత్త్వవిచార

ము_త్తమ విమర్శ గ్రంథముగాఁ బ్రసిద్ధినందినది. వీరికిఁ బ్రబంధములు పనికి మాలిన గ్రంథములు, అలంకారము లసహ్యాములు, కళాపూర్ణోదయ మొక్కటే వీరికి మెచ్చుగొల్పిన పూర్వప్రబంధము. కవికోకిల దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు ప్రాచ్య పాశ్చాత్య లాక్షణికుల విమర్శ పద్ధతులను జోడించి రచించిన వ్యాసములు విద్వాంసుల ప్రశంసలకుఁ బాత్రము లైనవి.

కీ. శే. పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి మహాభారత చరిత్రము ప్రసిద్ధికెక్కిన విమర్శగ్రంథము. ఇందలి భావములు కొన్ని సామాన్యాభిప్రాయములకు భిన్నములై స్వతంత్రములుగా నుండును.

సరసము, సమంజసమునైన సారస్వత విమర్శకు శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు పెట్టినది పేరు. వీరివేమన ఆదర్శప్రాయమయిన యుత్తమ విమర్శ గ్రంథము. సారస్వతాలోకము, నాటకోపన్యాసములు మున్నగు వీరి రచనలు వాఙ్మయము నందలి వివిధ ఘట్టముల విలువను విద్వన్మనోరంజకముగా వ్యక్తముచేయుచున్నవి. వారి శైలి యాడంబర రహితమై యెడనెడ మృదువైన హాస్యముతోఁ గూడి ముచ్చటగొల్పు చుండును. శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు బహుభాషలు నేర్చిన విద్వాంసులు. వీరి రచనయు శ్రీ శర్మగారి రచనవలెనే మిక్కిలి పటువైనది. వీరి ప్రబంధ నాయికలు, రామకృష్ణుని రచన యుత్తమ శ్రేణికిఁ జెందిన విమర్శ గ్రంథములు. శిరోమణి శ్రీ కేశవపంతుల నర సింహశాస్త్రిగారి ప్రబంధపాత్ర లను గ్రంథము ప్రసిద్ధములైన ప్రబంధము లందలి పాత్రపోషణ విధానమును జక్కగాఁ బరామర్శించుచున్నది.

కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి "నన్నయగారి ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తి" నన్నయ భారతమునందలి కథా కథన శిల్పమునకు నీరాజనము లెత్తుచున్నది. అసాధారణమైన ప్రతిభాసంపద గల వారగుటచే వారం దితరుల దృష్టికి గోచరింపని పెక్కుపూర్వ శిల్ప రహస్యములను వివరించి యున్నారు. శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారి

ఆంధ్రి భారత కవితా విమర్శము, శ్రీ గుఱ్ఱం వేంకటసుబ్బరామయ్యగారి కవిత్రియ కవితా విమర్శము, శ్రీ బి. లక్ష్మీనారాయణరావుగారి తిక్కన, యీ సందర్భమునఁ బేర్కొనఁ దగియున్నవి. శ్రీ కాళూరి వ్యాసమూర్తిగారి తిక్కన కళాసామ్రాజ్యము సంస్కృత భారతము నాధారము చేసికొని చేయఁబడిన విమర్శ.

ఆంధ్రివాఙ్మయ చరిత్రిమును సమగ్రిముగను ఏకదేశముగను వ్రాసినవారు పలువురున్నారు. కవిత్వవేది (వెంకటనారాయణరావుగారు) రచించిన ఆంధ్రివాఙ్మయ చరిత్రము సంగ్రహమైనను సమగ్రమై కళాశాలా విద్యార్థులచే విరివిగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది. శ్రీ ఆచార్య ఖండపల్లి లక్ష్మీరంజనంగారి ఆంధ్రిసాహిత్య చరిత్రిము క్రీ. శ. 1800 వఱకు విలసిల్లిన ఆంధ్రివాఙ్మయ చరిత్రిమును సులభ సరళమైన శైలిలోఁ జక్కఁగా వివరించుచున్నది. వీరును వీరి సోదరులగు శ్రీ బాలేందు శేఖరము గారును రచించిన ఆంధ్రుల చరిత్రి-సంస్కృతి యను గ్రింథ మాంధ్రుల చరిత్రి సంస్కృతులను సమగ్రిమముగాఁ దెల్పు నేకైక గ్రింథము. శ్రీ టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారి విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి ఆంధ్రివాఙ్మయ మప్పటి వాఙ్మయ పరిస్థితులను సంపూర్ణముగాఁ దెల్పు చున్నది, శ్రీ కురుగంటి సీతారామభట్టాచార్యుల వారాంధ్రివాఙ్మయ చరిత్రిను సంగ్రిహ రూపముగాఁ బ్రిచురించియుండిరి. వారి తంజావూరు రాజులచరిత్రి ప్రిధానముగాఁ జరిత్ర గ్రింథమే యయ్యును అనుషంగిక ముగా నప్పటివాఙ్మయ పరిస్థితులను గూడ నభివ్యక్తము చేయుచున్నది. వీరి నవ్యాంధ్రివీధు లాధునిక కవితా రీతుల కద్దము వంటిది. ఆధునిక కవిత్వమునుగూర్చి యింత సమగ్రిమైన పరిశోధన చేసినవారిం కెవ్వరును లేరు. ఈ గ్రింథమున నచ్చటచ్చట శ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి వేంకటహనుమంత రావుగారి రచనకూడఁ గలదు. వీరు స్వతంత్రిముగా రచించిన విమర్శ గ్రింథములుకూడ ననేకము లున్నవి. వానిలో సాహిత్య సమాలోచనము, మాధురీ మహిమ పేర్కొనఁ దగినవి.

ఆంధ్రవిమర్శక పరిశోధకులలో కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారికిఁ బ్రత్యేక స్థానమున్నది. వారి విమర్శలు ప్రమాణ భూతములు. వారి శైలి లలిత సుందరమైనది. వారి శృంగార శ్రీనాథ మాదర్శప్రాయమైన యుత్తమ విమర్శ. ఇంకను వారు రచించిన వ్యాసము లసంఖ్యాకములున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని మీఁగడ తఱకలు, సింహావలోకనము అను పేర గ్రంథములుగాఁ బ్రకటింపఁ బడినవి.

శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి ఆంధ్రకవుల జీవితములు, దక్షిణాంధ్ర కవులు, అనునవి మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినవి. అవి గ్రంథకర్తకు వాఙ్మయముతోఁ గల యపారమైన పరిచయమును, వారి పరిశోధన పాటవమును జాటుచున్నవి. ఈ సందర్భముననే మదరాసు విద్యాలయము ప్రచురించిన శ్రీపాద లక్ష్మీపతి శాస్త్రిగారి నన్నెచోడుని కవితా విమర్శను గూడఁ బేర్కొనవలసి యున్నది.

ఆధునికాంధ్ర చరిత్ర పరిశోధకులలో నగ్రగణ్యులని చెప్పఁదగిన శ్రీ నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు వాఙ్మయ చరిత్రరచనమునఁ గూడ నాదరము వహించుట ముదావహమైన విషయము. వారి దక్షిణాంధ్ర కవిత్వచరిత్ర రూపమునఁ జిన్నదయ్యు గుణమున నెన్నఁదగియున్నది.

హైదరాబాదునందలి ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారు ప్రశస్తములైన గ్రంథములు పెక్కు ప్రకటించి యున్నారు. వానిలో కీ. శే. సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారి ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రము కేంద్ర భాషా సాహిత్య అకాడమీ బహూకృతికిఁ బాత్రమైనది. శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి కావ్యాలంకార సంగ్రహ వివరణ మాజాతి వాఙ్మయమున కపూర్వాలంకారము. పరిషత్తువారు పలువురువిద్వాంసులచే భారత భాగవతములను గూర్చి సవిమర్శకములైన యుపన్యాసముల నిప్పించి వానిని గ్రంథ రూపమునఁ బ్రచురించి యున్నారు. ఈ రెండు గ్రంథములును ఉత్తమ వాఙ్మయ విమర్శలుగా విఖ్యాతి గడించినవి. కేరళ

రాష్ట్రపాలకులును, రసజ్ఞులును, బహుభాషా కోవిదులునైన శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు వివిధ సమయములలో వ్రాసిన వ్యాసములు పరిషత్తు వారిచే ప్రత్యేక సంపుటముగా ముద్రింపఁబడినవి. అందలి వ్యాసములు సులభ సుందరమైన శైలితోఁ గూడి అప్పకవ్యాదులను గూర్చి కొన్ని యపూర్వ విషయములను వెల్లడించుచున్నవి. శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి నవనీతమున వేయిపడగలు, మాలపల్లి, మున్నగు నుత్తమ గ్రంథములను గూర్చి వ్రాయఁబడిన చక్కని విమర్శలున్నవి.

భారతి మున్నగు పత్రికలలో విద్వాంసులచే వ్రాయఁబడిన విమర్శ వ్యాసములు లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నవి. వానిని గూర్చి వ్రాయుట కిటఁ దావు చాలదు. అందుఁ బెక్కు కవులకును దద్రచిత కావ్యములకును సంబంధించినవి.

ఆధునిక కాలమున భాషా విషయకమైన పరిశోధనలు విరివిగా సాగినవి. కాల్డ్వెల్ అను మిషనరీ ద్రావిడ భాషలను గూర్చి గ్రంథము వ్రాయు వఱకును మన దేశమునందలి పండితులును, గవులును దెలుఁగు సంస్కృత ప్రాకృత జన్యమనియే తలంచిరి, "ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే ఏషాభవేత్తయోర్వికృతిః" అను చింతామణి వాక్యమును, 'జనని సంస్కృతంబు సర్వభాషలకును' అను శ్రీనాథుని వాక్యమును ఇందుకు నిదర్శనములు. కాల్డ్వెల్ గారు దక్షిణ దేశమునందలి భాషలును, తుళు, మున్నగు మఱి కొన్ని భాషలును ఆది ద్రావిడ భాషావికారములనియు, వానికిని సంస్కృత ప్రాకృతములకును సంబంధము లేదనియు నిరూపించిరి. అప్పటి నుండియుఁ బలువురు పండితులు వారి యభిప్రాయమునే యాదరించి దానిని బలపఱుచుచు గ్రంథములు వ్రాయఁ దొడంగిరి. కాల్డ్వెల్ గారి అనుయాయులలో శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారును, గంటిజోగి సోమయాజులుగారును ముఖ్యులు. కోరాడవారి భాషా చారిత్రిక వ్యాసములును, దేశి–దక్షిణదేశ సారస్వతము లను గ్రంథమునందలి కొన్ని

వ్యాసములును ద్రావిడ వాదమును సమర్థించుచున్నవి. వారి సంధి యితర ద్రావిడభాష లందలి సంధి విధానముతో తెలుగు నందలి సంధి విధానమును బోల్చి దాని స్వరూపమును జక్కగా వివరించుచున్నది. భాషోత్పత్తిక్రమ మను చిన్న గ్రంథమున వారు భాషోత్పత్తి విధానమును, భాషా కుటుంబము లేర్పడిన విధానమును వర్ణించి యున్నారు. శ్రీ జోగి సోమయాజులుగారు ద్రావిడ భాషలు, ఆంధ్ర భాషా వికాసము అను రెండుత్తమ గ్రంథములను బ్రచురించిరి. వీనిలో భాషావికాస మాంధ్రభాషా చరిత్రమును సమగ్రముగాఁ జిత్రించుచు గ్రంథకర్తగారి పరిశోధన పాటవమును వ్యక్తము చేయు చున్నది. కళాప్రపూర్ణ శ్రీ వఝ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిగా రిటీవలనే ద్రావిడభాషలపరిశీలనమను నుదాత్తమైన గ్రంథమును రచించి యున్నారు. వీరి వైయాకరణ పారిజాతము. ఆంధ్ర వ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వము, చింతామణి విషయ పరిశోధనము అను గ్రంథము లాంధ్ర వ్యాకరణమును గురించి వ్రాయఁబడిన ప్రమాణ గ్రంథములు.

ద్రావిడ వాదమును విశ్వసింపక ఆంధ్రము సంస్కృత ప్రాకృత జన్యమే యని నిరూపింప యత్నించినవారు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణ రావుగారు. వీరు రచించిన ఆంధ్రభాషా చరిత్రమను బృహద్గ్రంథ మాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వారిచే ముద్రింపఁబడినది. వీరు భాషా విషయమునఁ గావించిన కృషి అమూల్యమైనది. ప్రాఙ్నన్నయ యుగము నందలి భాషను గూర్చియు, యక్షగానములను గూర్చియు, జానపదగేయ వాఙ్మయమును గూర్చియు నాంధ్రముపైఁగల యాంగ్లభాషా ప్రభావమును గూర్చియు నిటీవలఁ బ్రశంసాపాత్రములైన పరిశోధనలు జరిగి యున్నవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయము తొల్లింటి రోజులలో సంస్కృత భాషనాదర్శ ముగాఁ జేసుకొన్నట్లే యిప్పు డాంగ్లభాష నాదర్శముగాఁ గైకొని, యందలి వివిధ ప్రక్రియల ననుసరించుచు దినదినాభివృద్ధి గాంచుచున్నది.

దేశమున నెలకొల్పఁబడిన పత్రికలు కూడ దాని యభివృద్ధికి సర్వవిధములఁ దోడ్పడుచున్నవి. భారతదేశమునందలి దేశభాషలలో గుణమునందుఁ గాని, పరిమాణమునందుఁ గాని యాంధ్రభాష దేనికిని దీసిపోదని చెప్పవచ్చును ఇఁక ముందుకూడ నిది యితోఽధికమైన యభివృద్ధి నంది సాటి భాషలకు మార్గదర్శకముగాఁ గలుగు చిన్నెలు గోచరించుచున్నవి.

— సమాప్తి —